

**ТВОРЧЕСТВОТО НА
ПРОФ. КОНСТАНТИН
КАЦАРОВ
ПРЕЗ ПРИЗМАТА
НА СЪВРЕМЕННОТО
ПРАВО**

Сборник доклади

от научна конференция,
7 ноември 2023 г., НБУ

НОВ
БЪЛГАРСКИ
УНИВЕРСИТЕТ

ТВОРЧЕСТВОТО НА
ПРОФ. КОНСТАНТИН КАЦАРОВ
ПРЕЗ ПРИЗМАТА НА
СЪВРЕМЕННОТО ПРАВО

П о р е д и ц а
ФОРУМ „ЮРИДИЧЕСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ“
Книга втора

S e r i e s
LEGAL RESEARCH FORUM
Book Two

ТВОРЧЕСТВОТО НА
ПРОФ. КОНСТАНТИН
КАЦАРОВ
ПРЕЗ ПРИЗМАТА НА
СЪВРЕМЕННОТО ПРАВО

Сборник доклади
от научна конференция, посветена на
125-годишнината от рождението на
проф. Константин Кацаров,
7 ноември 2023 г., НБУ

Под съставителството и научната редакция на
Веселина Манева

Форум „Юридически изследвания“, Книга втора

Legal Research Forum, Book Two

ISSN 3033-1129 (Print), 3033-1137 (Online)

Творчеството на проф. Константин Кацаров през призмата на съвременното право.
Сборник доклади от научна конференция, посветена на 125-годишнината от рождението
на проф. Константин Кацаров, 7 ноември 2023 г., НБУ

© проф. д-р Веселина Неделчева Манева – предговор, съставителство и научна редакция

© Аделина Хаджийска, Ангел Шопов, Антица Генова, Атанас Костов,
Венцислав Стоянов, Веселина Манева, Владимир Йосифов, Екатерина Матеева,
Жана Колева, Живко Драганов, Ивайло Малинов, Иван Мангачев, Калина Димова,
Люба Панайотова-Чалъкова, Малина Новкиришка-Стоянова, Николай Колев,
Полина Писарска, Райна Николова, Траян Косев – автори

Рецензент: доц. д-р Цветалина Петкова

Редактор и коректор: Виолета Миланова

© Издателство на Нов български университет, 2024
ул. „Монтевидео“ 21, 1618 София
www.nbu.bg
bookshop.nbu.bg

Всички права са запазени. Не е разрешено публикуването на части от книгата
под каквато и да е форма – електронна, механична, фотокопирна, презапис или
по друг начин – без писменото разрешение на носителя на авторските права.

© МТ Студио – корица, дизайн и предпечатна подготовка

Печат: „Симолини-94“ ООД

ISBN 978-619-233-338-6 (печатно издание)
978-619-233-339-3 (електронно издание)

П о р е д и ц а
ФОРУМ „ЮРИДИЧЕСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ“
Книга втора

Поредицата представя резултатите от ежегодните международни и национални научни конференции, организирани от департамент „Право“ на Нов български университет. Всяко издание събира задълбочени изследвания и анализи от водещи учени, практики и млади изследователи, обединени около актуални теми, които отразяват динамиката и предизвикателствата на съвременното правно пространство.

Целта на поредицата е да разшири научния дебат и да стимулира развитието в областта на правото, като насърчи обмена на идеи и знания по широк кръг от теоретични и практически въпроси. Изданията се характеризират с висока степен на методологична прецизност и научна обосновааност, което ги прави ценен ресурс както за академичната общност, така и за практикуващите юристи, студенти и всички заинтересовани от развитието на правната мисъл.

S e r i e s
LEGAL RESEARCH FORUM
Book Two

This series presents the results of the annual international and national scientific conferences organized by the Department of Law at New Bulgarian University. Each edition gathers in-depth research and analyses from leading scholars, practitioners, and young researchers, focused on relevant topics that reflect the dynamics and challenges of the contemporary legal landscape.

The purpose of this series is to expand the scholarly debate and foster progress in the field of law by encouraging the exchange of ideas and knowledge on a broad array of theoretical and practical issues. The volumes are distinguished by a high degree of methodological precision and scientific rigor, making them a valuable resource for the academic community, practicing lawyers, students, and all those interested in the advancement of legal thought.

СЪДЪРЖАНИЕ

- 11 Встъпителни думи
Веселина Манева
- 13 Обръщение към участниците в конференцията
от д-р Емилия Лазарова, зам.-министър
на образованието и науката

I. ПРОФ. КОНСТАНТИН КАЦАРОВ И НЕГОВИТЕ НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ И АДВОКАТСКА ПРАКТИКА В ОБЛАСТТА НА ИНТЕЛЕКТУАЛНАТА СОБСТВЕНОСТ

- 16 За приноса на проф. Константин Кацаров в областта на
интелектуалната собственост
Веселина Манева
- 24 Обхват и място на индустриалната собственост
в системата на българското право
Живко Драганов
- 34 Ролята на интелектуалната собственост за насърчаването на
изобретения, иновации и технически и социален прогрес
Владимир Йосифов
- 56 Финансиране на независимо филмово продуцентство
извън правилата на ЕС
Райна Николова

- 72 Изкуствен интелект и интелектуална собственост – актуални проблеми и предизвикателства
Антица Генова
- 86 Защо общите правила на извъндоговорната отговорност са неприложими към деликтните искове в интелектуалната собственост?
Атанас Костов
- 102 Териториален характер на обектите на интелектуална собственост, разгледани в контекста на използването им, при наличие на международен елемент
Траян Косев
- 112 Разпореждане с право на промишлен дизайн
Калина Димова
- 128 Възникване и развитие на правната закрила на полезния модел
Полина Писарска

**II. ЗА ПРОЧИТА НА НЯКОИ ВЪПРОСИ НА
ВЕЩНОТО ПРАВО ПРЕЗ ОСНОВНИЯ ТРУД НА
ПРОФ. КОНСТАНТИН КАЦАРОВ –
„ТЕОРИЯ НА НАЦИОНАЛИЗАЦИЯТА“**

- 142 Отнемане на незаконно придобито имущество
Венцислав Стоянов
- 152 Един поглед към правната доктрина във връзка с деленето на собствеността на публична и частна
Люба Панайотова-Чалъкова
- 166 Имуществени последици от национализацията и от многостранните договори (сравнение)
Ангел Шопов

- 186 Законът за обявяване държавна собственост имотите на семействата на бившите царе Фердинанд и Борис и техните наследници – национализация, експроприация, конфискация или етатизация?
Иван Мангачев

III. ПРОФ. КОНСТАНТИН КАЦАРОВ И НЕГОВИЯТ ПРИНОС В ПРЕПОДАВАНЕТО И СИСТЕМАТИЗИРАНЕТО НА ТЪРГОВСКОТО ПРАВО

- 204 Историкоправен и сравнителноправен поглед върху развитието на догматичните възгледи относно правото върху търговска фирма
Екатерина Матеева
- 274 Изследването на професор Константин Кацаров на морското търговско право и един римскоправен първообраз за отговорността при морските превози
Малина Новкиришка-Стоянова
- 310 Дискусионни въпроси относно поканата за общо събрание на съдружниците в ООД
Николай Колев
- 326 Участие на лица с ментални увреждания в търговско дружество
Жана Колева
- 344 Мълчание, отхвърляне, поведение на оспорване и противопоставяне в Търговското право. Съпоставка и отграничение
Ивайло Малинов

ВМЕСТО ЗАКЛЮЧЕНИЕ

- 369 Ако днес беше сред нас?
Един разговор с проф. Константин Кацаров
Аделина Хаджийска

ВСТЪПИТЕЛНИ ДУМИ

Уважаеми читатели,

Този сборник е посветен на личността и делото на проф. Константин Кацаров – изключителен юрист, изследовател и космополит. Изучавайки неговото книжовно наследство: монографии, учебници, статии, доклади, исторически изследвания, пътеписи, откриваме богатството на задълбочените му познания в областта на правото, историята и икономиката.

Наименованието на сборника „Творчеството на проф. Константин Кацаров през призмата на съвременното право“ следва темата на проведената на 7 ноември 2023 г. конференция, посветена на 125-ата годишнина от неговото рождение. Достоен юбилей, който Нов български университет почете в залата, носеща името на проф. Константин Кацаров. Форумът бе организиран от департамент „Право“ със съдействието на Централния фонд за стратегическо развитие, библиотеката на университета и с медийното партньорство на IP Bulgaria – най-големия портал за интелектуална собственост у нас. В конференцията взеха участие учени от Българска академия на науките, Софийски университет „Св. Климент Охридски“, Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“, Университет за национално и световно стопанство, както и преподаватели от департамент „Право“ на университета-домакин, адвокати, докторанти и студенти. Сред участниците бяха и представители на Министерството на образованието и науката, на Фонд „Константин и Зиновия Кацарови“ към Женевския университет в Швейцария и на Българската търговско-промишлена палата.

Представените в сборника научни статии и доклади от конференцията са обединени от тематиката на различните области на правото, в които са изследванията и практиката на проф. Кацаров. Материалите са разпределени в три панела: проф. К. Кацаров и неговите научни изследвания и адвокатска практика в областта на интелектуалната собственост; за прочита на някои въпроси на вещното право през основния труд на проф. Кацаров – „Теория на национализацията“; и проф. Кацаров и неговият принос в преподаването и систематизирането на търговското право.

Събитието беше съпътствано и от конкурс за студентско есе под наслов „Творчеството на проф. Константин Кацаров през погледа на бъдещите юристи“. В него участваха студенти от юридическите факултети на Пловдивския университет, на УНСС и НБУ. С тази проява организаторите се обърнаха към студентската общност, да опознаят творчеството и достиженията на бележитите български юристи, сред които е проф. Кацаров, допринесли за утвърждаването и систематизирането на българската правна наука и практика.

Конференцията беше проведена в дух на свободен дебат, като всеки от авторите изложи своята теза през призмата на съвременните проблеми в теорията и правоприлагането.

Настоящото издание е не само интересно и полезно четиво за съвременния юрист, но и едно признание към творческата мисъл и родолюбие на проф. Константин Кацаров.

Проф. д-р Веселина Манева

НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ, ПОСВЕТЕНА НА
125-ГОДИШНИТАТА ОТ РОЖДЕНИЕТО НА
ПРОФ. КОНСТАНТИН КАЦАРОВ,

7 ноември 2023 г., НБУ

Уважаеми проф. Дойнов,
Уважаеми проф. Вучков,
Уважаеми преподаватели,
Уважаеми гости,
Скъпи студенти!

Всички знаем, че правната наука е двигател на всяка демократична държава. А хората, които са се посветили на нея, носят огромна отговорност, защото именно те са в основата на правилата, моралните норми, правата и задълженията, които гарантират реда във всяко едно общество. Правото осигурява неговата стабилност. Правните проблеми са сложни и многоаспектни. Изискват различна правна специализация.

Ето защо не бива да забравяме и да ценим приноса на онези ярки личности, благодарение на които правната наука е обогатена в областта на търговското право, интелектуалната собственост и патентното право.

Проф. Константин Кацаров е сред най-видните български юристи и учени, чиято преподавателска и изследователска работа са получили и международно признание не само в областта на правото, но и в икономиката. Той е личност, която пали искра у днешните студенти и бъдещи юристи да се посветят на правната наука и да свържат с нея своя професионален път.

Независимо от историческата епоха и някои тежки житейски и професионални обстоятелства проф. Кацаров остава голям родолюбец, с огромно сърце, с благотворителност, съчетана с правното образование на много млади хора за бъдещето на България!

Днешната конференция, посветена на 125-годишнината от рождението му, е още едно признание за неговия труд.

Поздравявам Департамента по право и Центъра за книгата на НБУ, както и всички участници във форума, които ще отдадат заслуженото към делото на проф. Кацаров, и пожелавам успех на студентите, в чиито есета неговото творчество оживява отново.

Успех!

Д-р Емилия Лазарова
Зам.-министър на образованието и науката

I.
ПРОФ. КОНСТАНТИН КАЦАРОВ
И НЕГОВИТЕ
НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ
И АДВОКАТСКА ПРАКТИКА
В ОБЛАСТТА НА
ИНТЕЛЕКТУАЛНАТА СОБСТВЕНОСТ

За приноса на проф. Константин Кацаров в областта на интелектуалната собственост

Веселина Манева*

Настоящото изложение е опит за представяне на изследванията на проф. Кацаров в интелектуалната собственост и тяхното значение за развитието на правната наука и практика в тази област. Безспорен е неговият принос и за развитието на патентната информация в световен мащаб, със създаването на Справочника по патенти през 1924 г. Забележителни са: монографичният труд „Материална основа и правна природа на индустриалната собственост. Сравнително изследване и опит за теория в системата на българското право“, поставил началото на патентноправната и маркова теория в България, книгата „Правото на индустриална собственост и авторските права в СССР и европейските страни с народна демокрация“, многобройните статии в български и чуждестранни издания.

Ключови думи: интелектуална собственост, патентна информация, изобретения, марки, правна природа, Източна Европа

---

* Веселина Манева, професор в департамент „Право“, Нов български университет, ел. поща: vmaneva@nbu.bg

On Prof. Konstantin Katsarov's contribution to the field of intellectual property

Veselina Maneva*

The article is an attempt to present Prof. Katsarov's research in intellectual property and its importance for the development of legal science and practice in this area. His contribution to the development of patent information worldwide, with the creation of the Patent Directory in 1924, is indisputable. Remarkable are: the monographic work „Material basis and legal nature of industrial property. A comparative study and experience of theory in the Bulgarian legal system“, laid the foundation for patent law and trademark theory in Bulgaria, the book „The right of industrial property and copyright in the USSR and European countries with people's democracy“, numerous articles in Bulgarian and foreign publications.

Keywords: *intellectual property, patent information, inventions, trademarks, legal nature, Eastern Europe*

---

* Prof. Veselina Maneva, Ph.D., Law Department, New Bulgarian University,
e-mail: vmaneva@nbu.bg

С особено вълнение заставам пред Вас, уважаеми гости и колеги, отбелязвайки днес с нашата конференция 125-ата годишнина от рождението на проф. К. Кацаров, в залата на Новия български университет, носеща неговото име. Трудно е да се говори за такава космополитна личност като проф. Кацаров и още повече да се оценява неговото творчество, до което ние, неговите следовници, се докосваме.

С името на проф. Кацаров свързваме преди всичко преподаването и изучаването на търговското право в Юридическия факултет на Софийския университет. Безспорно, обаче най-голямото негово теоретично изследване, с което той се утвърждава като световно известен учен, това е „Теория на национализацията“, издадена през 1960 г. в Нюшател, Швейцария. Но тук искам да спомена и още една правна област, останала като че ли встрани от познатото ни творчество и литературно наследство, и това е интелектуалната собственост.

Въпросите, свързани с правното регулиране на индустриалната собственост, съпътстват целия творчески път и адвокатска практика на проф. Кацаров – от откриването на неговата кантора и бюро за регистрация на патенти и търговски марки през 1920 г. в София, до основаната от него консултантска компания по индустриална собственост в Женева, през 1960 г. и до края на живота му. Адвокатската практиката в областта на патентното и марковото право, задълбочените познания на немската и френската доктрина в тази област, както и неговата далновидност и прозорливост, дават основание Константин Кацаров да разработи **Справочника по патенти**¹, който той финансира със собствени средства и издава през 1924 г. на английски език. С годините той се утвърждава като периодично издание, като първоначално е насочен към индустриалната собственост – патенти и марки, а по-късно обхваща цялост интелектуалната собственост. Справочникът се изготвя от д-р К. Кацаров, в сътрудничеството на патентните ведомства, министерства, търговски камери от различните страни, и най-вече благодарение на личните контакти и участие на известни специалисти, изследователи и патентни представители. С годините изданието се превръща в ръководство за всеки практикуващ в областта на индустриалната собственост. В него понастоящем са представени повече от 200 законодателства и практика в областта на интелектуалната собственост. Съдържа правна и статистическа информация за всяка държава, нейното икономическо и политическо развитие, националното законодателство в областта на индустриалната собственост и закриляните

¹ Katzaroff's Patent Directory (Periodical). Established in 1924.

обекти, процедурата по тяхната регистрация и оспорване, компетентните държавни органи и представителство, както и експертни анализи и препоръки, които имат за цел да улеснят и подпомогнат заявителите в защитата на техните интереси. В него са публикувани международните договори в областта на индустриалната собственост, с членството на всяка държава, актовете на ЕС и най-актуалната информация, свързана с издаването на единния европейски патент. Днес Справочникът продължава да се издава от кантората, носеща името на проф. Кацаров в Женева – KATZAROV SA, а достъпът до него е он-лайн.

Първото задълбочено научно изследване на д-р Кацаров, в което се позовава на теорията в областта на патентното и марково право и на придобитата практика, е книгата **„Материална основа и правна природа на индустриалната собственост. Сравнително изследване и опит за теория в системата на българското право“**, която той публикува през 1929 г., преиздадена през 2023 година от Издателството на НБУ като част от поредицата „Българско юридическо наследство“. Това е първото монографично изследване в тази правна област, което обхваща проблематика, различна за времето си, най-близка до творчеството и икономическия растеж в модерните общества. Книгата е едно сравнително изследване и опит за теория в системата на българското право, като авторът проучва и анализира действащото законодателство у нас в началото на миналия век – Закона за търговските и индустриални марки от 1903 г. и Закона за патентите за изобретения от 1921 г. Направен е историко-правен преглед на еволюцията на правната закрила на двата основни обекта на индустриалното законодателство: марките и изобретенията – „нематериални блага с имуществена стойност“. Задълбоченото познаване на правната доктрина и на водещите в Европа законодателства на Англия, Франция и Германия обуславят направения сравнителен анализ, както и стремежа да се изясни мястото на тази материя в нашата правна система. Като извод се формира становището, че правото върху търговската марка и това върху изобретението могат да бъдат определени като *sui generis* собственост на движими нематериални вещи, но това не следва да ги обособява в отделна категория собственост, която няма аналогия досега в правната система, а е основание за разширение на обема на собствеността.

Относно мястото на правния режим на собствеността на нематериалните движими вещи в системата на позитивното право, тя принадлежи по система на частното право. Със своите задълбочени познания и афинитет към търговското право, проф. Кацаров намира основание да счита,

че индустриалната собственост се явява „разклонение, едно допълнение на общото търговското право, като допълнително търговско или индустриално право, тъй като засяга правоотношения, произтичащи от търговията и индустрията“. Макар това мнение да не се възприема от правната доктрина, могат да бъдат изведени основания за обособяването по-късно на марковото и патентно право като отделни отрасли на частното право.

И макар днес и доктрината, и юриспруденцията да не са същите, а материята да е дълбоко променена, то направените задълбочени теоретични изводи поставят началото на правната теория в областта на индустриалната собственост у нас.

С този труд д-р Кацаров се явява на конкурс за редовен доцент в катедрата по търговско право на Юридическия факултет при Софийския университет, като от 24 март 1931 г. е назначен на този пост. Наред с лекциите по търговско право, търговски арбитраж и морско търговско право, по конституционно право, по международно частно и международно публично право, изнася и първите курсове по индустриална собственост. Същата година публикува и статията си **„Приложимо ли е принудителното изпълнение при индустриалната собственост“**².

В редица свои публикации проф. Кацаров анализира и изяснява новото зараждащо се право на индустриална собственост в СССР и европейските страни с народна демокрация. През 1960 г. той издава още едно фундаментално изследване, на немски език, а именно монографията **„Правото на индустриална собственост и авторските права в СССР и европейските страни с народна демокрация“**³, като на титулната страница той се посочва като професор в Софийския университет (1931–1956) и патентен адвокат в Женева. Поводът за тази книга е лекция, която проф. Кацаров изнася през 1958 г. в Мюнхенския университет, по покана на Института за чуждестранно и международно патентно, авторско и марково право. Както авторът посочва, от 1917 г. в СССР е в ход огромен експеримент за организиране на човешкото общество на социалистическа основа, който надживява Втората световна война и след това се разпространява в още 7 държави в Източна Европа, в източната част на Германия, както и в част от Азия, а именно Китай, Северна Корея и Северен Виетнам. Социално-икономическата основа на това обществено преобразяване

² Кацаров, К. Приложимо ли е принудителното изпълнение при индустриалната собственост. –Юридически архив, 1929, Год. I, кн. 2, с. 194–202.

³ Katzarov, *Konst. Gewerblicher Rechtsschutz und Urheberrecht der UdSSR und der Volksdemokratien Europas*, Ed.: VERLAG CHEMIE, Weinheim, 1960, SS.378.

намираме в разбирането, че най-важните блага и особено средствата за производство не трябва да принадлежат на отделни лица, както досега, а да са всеобща собственост, или собственост на държавата, за да могат да се използват за всеобщо благо, а не в частна полза. Това е основата и на процеса на национализация – преобразуване на частната собственост в държавна. Изразеното разбиране формира и философията на авторското свидетелство, утвърдено в изобретателското право на социалистическите страни. И тук именно се преплитат неговите изследвания с Теорията на национализацията. Не случайно и двете книги са издадени в една и съща година – 1960. Тази нова обществена организация води до огромна промяна в съществуващото досега право, като и правото за нематериалните блага не е пощадено от тази промяна.

Публикуването на това изследване е предложено от редица статии, измежду които: „Закрила на авторското право в Източна Европа“⁴, „Новата структура на индустриалната собственост в Източна Европа“⁵.

В научните трудове на проф. Кацаров: и в „Систематичния курс по Българско търговско право“, и в „Материална основа и правна природа на индустриалната собственост“ и в „Теория на национализацията“ и др., той извежда проблемите и търси начини за преодоляването им в спецификата на нашето българско право, позовавайки се на доброто и задълбочено познаване на чуждата доктрина и практика. Големи са заслугите на проф. Кацаров именно в развитието на българската правна теория и на юридическо образование в страната, но и за представянето на българската юридическа мисъл в чужбина.

В периода между двете световни войни той е сред видните български учени юристи в България и в чужбина. Публикува научни статии в чуждестранни издания на френски, немски и английски език. К. Кацаров е сред учредителите на Българо-швейцарското дружество за културно сближаване, учредено през 1947 г. Член е на Висшата законодателна комисия. След 1950 г. работи като консултант при Министерство на индустрията, при Института за рационализация, при Института за сравнително право и славянски проучвания и пр.⁶

---

⁴ Кацаров, К. Закрила на авторското право в Източна Европа. – Търговскоправна закрила, 1959.

⁵ Katzarov, Konst. La nouvelle structure de la propriété industrielle en Europe orientale. – La propriété industrielle, août, 1959, p. 155–164.

⁶ Цачевски, В. Константин Кацаров – пътят към върха, С., СИЕЛА, 2016, с. 239.

След установяването си в Женева през 1956 г. проф. Кацаров продължава своята научна и изследователска работа, като възобновява и преподавателската си дейност. От 23 януари 1963 г. той е назначен за частен доцент в Юридическия факултет на Женевския университет, където до 1970 г. води лекционен курс по сравнително търговско право, който включва и въпроси от областта на индустриалната собственост.

През 1960 г. основава консултантска компания в областта на индустриалната собственост, с дейност, насочена предимно със страните от Централна и Източна Европа, първоначално на името на Жан-Клод Никол (близък приятел и колега, понастоящем председател на Управителния съвет на Фондация „Константин и Зиновия Кацарови“). Регистрира патенти и търговски марки на фирми като „Нестле“, „Рено“, „Глаксо“, „Кодак“ и др. По-късно е учредено ново дружество „Проф. Константин Кацаров“ АД (Katzarov S.A), което запазва наименованието си и до днес и е център на международна мрежа от агенции в тази област⁷. Същевременно възстановява и издаването на Справочника по индустриална собственост⁸.

Следва да посочим и международното признание на проф. Кацаров. Той е член на Международната асоциация по право, на Словашката академия на науките (1932–1956), на Академичното общество в Женева, на Обществото за право и законодателство в Женева, на Британския институт по международно и сравнително право, Дружеството по сравнително право, Париж. За своите изследвания и теоретични постижения в областта на интелектуалната собственост проф. Кацаров е избран за член на Американското дружество по международно право, на Германската асоциация по интелектуална собственост и на Международната асоциация за защита на интелектуалната собственост (AIPPI – International Association for the Protection of Intellectual Property). От 1938 г. е член на Института за търговски марки и патенти в Лондон.

За неговия принос в световната правна наука неговото име, заедно с най-значимите му научни трудове са вписани в четвъртото издание на международния справочник, публикуван във Великобритания през 1972, а за 1974–1975 г. проф. Кацаров е сред имената на най-значимите личности в Швейцария – „Кой кой е в Швейцария“⁹. За своите научни постижения,

⁷ Пак там. Никол, Жан-Клод, Познанството и сътрудничеството ми с проф. К. Кацаров, с. 11.

⁸ Katzaroff's Patent Directory (Katzarov's Manual on industrial property all over the world). Periodical. Established in 1924. Genève, Chambre of Commerce, 1957, XL–601 p. (4 ed.).

⁹ Цачевски, В. Пак там, с. 50.

достойно поведение и родолюбие, той е удостоен с орден „Кирил и Методий“, II степен.

В заключение, поставените тук акценти в творчеството на проф. Кацаров определят в голяма степен насоките в развитието на правните изследвания и практика в областта на интелектуалната собственост у нас. И още повече, както той сам посочва: „Всяко духовно и материално общуване между народите се основава преди всичко на закрилата на творческата дейност в областите на писмеността, техниката и стоковия обмен“.

Обхват и място на индустриалната собственост в системата на българското право

Живко Драганов*

Докладът има за цел да анализира и да очертае обхвата на понятието индустриалната собственост съобразно Парижката конвенция за закрила на индустриалната собственост, правото на отделни държави и българското право, както и да разгледа съвременните тенденции в развитието на нормативното регулиране на закрилата на индустриалната собственост. На тази основа са направени изводи за обхвата и мястото на индустриалната собственост в системата на българското право и за насоките в развитието на обективното право, уреждащо закрилата на индустриалната собственост у нас.

Ключови думи: индустриална собственост, обхват на индустриалната собственост, интелектуална собственост, кодификация, принципи на закрилата на индустриалната собственост

---

* Живко Драганов, доктор на науките, професор в катедра „Международно право и право на ЕС“, Юридически факултет, УНСС, ел. поща: jdraganov@unwe.bg

Scope and place of industrial property in the Bulgarian legal system

Jivko Draganov*

The report aims to analyze and outline the scope of the concept of industrial property in the Paris Convention for the Protection of Industrial Property, in the national laws of some countries and in the Bulgarian law, as well as to examine the current trends in the development of the normative regulation of the protection of industrial property. On this basis, conclusions have been drawn about the scope and place of industrial property in the Bulgarian legal system and about the perspectives of the development of the objective law governing the protection of industrial property in our country.

***Keywords:** industrial property, scope of industrial property, intellectual property, codification, principles of industrial property protection*

---

* Prof. Jivko Draganov, LL.D., Department of International Law and EU Law, Law Faculty, University of National and World Economy, Sofia, e-mail: jdraganov@unwe.bg

Увод

Изминал е близо век от появата на първото и единствено до този момент у нас монографично правно изследване, посветено на индустриалната собственост. Съчинението на проф. Константин Кацаров „Правна природа и материална основа на индустриалната собственост“ търси отговор на редица въпроси, които остават актуални и до днес. „Едва ли има друга правна област, в която да цари такава теоретична несигурност в основните и елементарни понятия, с които се оперира“¹, посочва проф. Кацаров. Това твърдение е напълно валидно и в наши дни и то по отношение не само на индустриалната собственост, но и на интелектуалната собственост в цялост. „Към коя дисциплина спада материята – публично-правната или частно-правната, гражданската или търговската – все въпроси, които далеч още не са слезли от сцената на противоречията и неустановеността“², продължава той, и посочва, че „... на доктрината предстои задачата да потърси и да установи посредством сравнителни наблюдения и изследвания в отделните разрешения, които тая проблема е получила, правилото за теоретичното систематизиране на теоретичния режим на индустриалната собственост и да посочи и обоснове, въз основа на богатия вече опит, най-съвършената измежду наличните системи“³. Задача, с която правната доктрина у нас не е успяла да се справи в изминалото столетие.

Този доклад има за цел да разгледа сегашното състояние на проблема у нас и да го съпостави с тенденциите в развитието на законодателството относно правната закрила на индустриалната собственост в други държави. На тази основа ще бъдат направени някои изводи за мястото на индустриалната собственост в системата на българското право и за развитието на обективното право, уреждащо закрилата на индустриалната собственост в страната.

1. Обхват на индустриалната собственост

Индустриалната собственост обхваща значителна част от нематериалните блага, резултати от интелектуалната дейност на човека. В правната ни литература⁴ интелектуалната собственост се разделя на авторски и сродни права, които се отнасят до правната закрила на произведенията и на правата на артисти – изпълнители, продуценти на звукозаписи и филмови продуценти и радио – и телевизионни организации, и права на индустриална

¹ Кацаров, К. Материална основа и правна природа на индустриалната собственост. С.: Придворна печатница, 1929, стр. 1.

² Пак там.

³ Пак там, стр. 2.

⁴ Така Павлова, М. Гражданско право – обща част. С: Софи-Р, 2002, с. 42, Неделчева, Б. Право на интелектуалната собственост. С.: РОК, 2002, с.15.

собственост. За разлика от авторското право, което има един обект на закрила – произведенията на литературата, науката и изкуството, индустриалната собственост включва множество различни обекти. В годините, когато проф. Кацаров пише своя труд, закриляните обекти на индустриална собственост у нас са три – изобретения, марки и търговски имена, но с развитието на производствените и пазарните отношения техният брой нараства значително. Определянето на обхвата на понятието индустриална собственост има важно значение с оглед систематизацията на нормите, които осигуряват правната закрила на интелектуалната и индустриалната собственост, и за определяне на общите положения, приложими към тази закрила.

Нашето законодателство не съдържа разпоредба, която да определя обхвата на понятието индустриалната собственост, но като отправна точка за тази цел може да ни послужат разпоредбите на Парижката конвенция за закрила на индустриалната собственост⁵ (ПК), която е и първият многостранен международен договор в областта на закрилата на интелектуалната собственост изобщо⁶. Съгласно чл. 1 (2) на ПК „закрилата на индустриалната собственост има за обект патентите за изобретения, полезните образци, индустриалните рисунки или модели, фабричните или търговски марки, знаците за услуги, търговското име, указанията за произход или наименованията на мястото за произход, както и преследването на нелоялната конкуренция.“ Подходът за определяне на обхвата на индустриалната собственост, възприет в ПК, е чрез изброяване на нематериални блага, които имат общи характеристики и особености⁷. Развитието на технологията води като естествен резултат до появата на нови нематериални блага, които да притежават общи белези и да имат еднакви характерни особености, и по този начин през

⁵ Парижка конвенция за закрила на индустриалната собственост от 20 март 1883 г., реви-зирана в Брюксел на 14 декември 1900 г., във Вашингтон на 2 юни 1911 г., в Хага на 6 ноември 1925 г., в Лондон на 2 юни 1934 г. и в Лисабон на 31 октомври 1958 г. Ратифицирана с Указ № 633 на Президиума на Народното събрание от 2.09.1965 г. – ДВ, бр. 75 от 24.09.1965 г. Обн., ДВ, бр. 75 от 24.09.1965 г.

⁶ Първият текст на ПК не съдържа определение на индустриалната собственост. То е включено с ревизията от Хага през 1925 год. и допълнено с ревизията от Лисабон. Виж Professor G. H. C. BODENHAUSEN. Guide to the application of the Paris Convention for the Protection of Industrial Property as Revised at Stocholm in 1967. BIRPI: Geneva, 1968, p. 21., https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/intproperty/611/wipo_pub_611.pdf

⁷ Понятието „индустриална собственост“, което се използва нормативно от подписването на ПК до днес, не представлява безспорна и ясна категория на интелектуалната собственост. То се определя като не достатъчно прецизно, тъй като „индустриална собственост“ не представлява нещо повече от аналогия с правото на собственост; защото предметът му надхвърля чисто индустриалните отношения; и защото защитата срещу нелоялната конкуренция изобщо не е свързана със собствеността. Виж G. H. C. BODENHAUSEN. Guide to the application of the Paris Convention for the Protection of Industrial Property as Revised at Stocholm in 1967. BIRPI: Geneva, 1968, p.21.

годините се разширява и обхватът на индустриалната собственост. След изобретенията и марките, се появяват промишленият дизайн, топологията на интегралните схеми и др. Допълнително, Конвенцията очертава обхвата на индустриалната собственост не само чрез посочването на конкретни обекти, но и посредством понятието „патент“, което може да има различно съдържание в националните законодателства на държавите, които участват в ПК. Съгласно разпоредбата на чл. 1 (4) на ПК, в патентите за изобретения се включват различните видове индустриални патенти, приети от законодателствата на страните – членки на Съюза, като вносните патенти, патентите за усъвършенствания, допълнителните патенти и свидетелства и пр. Така, ако в дадена държава патенти се издават за сортове растения, Конвенцията следва да се приложи и спрямо тях⁸. В допълнение ал. 3 на чл. 1 предвижда, че изразът „индустриална собственост“ се разбира в най-широк смисъл и се прилага не само към индустрията и търговията, в тесен смисъл на думата, но и към индустриите от областта на селското стопанство, изкопаемите, и към всички фабрични или естествени продукти, например: вина, зърнени храни, тютюневи листа, плодове, животни, минерали, минерални води, бирени напитки, цветя, брашна. Целта на тази норма е да не се тълкува ПК по начин, който позволява да се изключат от обхвата на индустриалната собственост дейности или обекти, които могат и да не се разглеждат като същинска индустриална собственост⁹.

При прилагане на цитираната по-горе дефиниция, индустриалната собственост у нас към настоящия момент следва да обхване най-малко патентите за изобретения и полезните модели, чиято закрила е уредена в ЗПРПМ, марките и географските означения, уредени в ЗМГО, фирмата, промишления дизайн съобразно ЗПД и защитата срещу нелоялната конкуренция по ЗЗК. Българската правна доктрина се придържа към обхвата на понятието индустриална собственост, очертан от ПК, без да го тълкува стеснително. Проф. Мария Павлова приема, че индустриалната собственост е общо понятие за изобретенията, полезните модели, промишлените дизайни и отличителните знаци по ЗМГО¹⁰. Според проф. Б. Неделчева обектите на индустриална собственост могат да бъдат „...изобретения и полезни модели (обекти на патентното право), марки и географски означения, а също и фирми (обекти на правото на означения), промишлен дизайн (обекти на правото на промишлен дизайн), както и права, произтичащи от нелоялна

⁸ Ibid, p. 21.

⁹ Ibid, p. 24.

¹⁰ Павлова, М. Гражданско право. Обща част. С.: Софи-Р, 2002, стр. 407.

конкуренция¹¹. Проф. В. Манева причислява към посочените по-горе обекти и интегралните схеми¹².

В други държави, например в Руската Федерация, в правната доктрина понятието индустриалната собственост се разглежда по-скоро стеснително, а именно като отнасящо се най-вече до обектите на патентното право (изобретения, полезни модели и промишлен дизайн) и средствата за индивидуализация (фирми, марки, географски означения и търговски означения)¹³. Новите сортове растения, топологията на интегралните схеми и търговските тайни се обособяват в самостоятелна група, наречена нетрадиционни обекти на интелектуалната собственост¹⁴.

Националните законодателни подходи към уредбата на индустриалната собственост са много различни и в цялост не улесняват задачата да се намери еднозначен отговор на въпроса за обхвата на понятието индустриална собственост. В редица държави, както и у нас, са приети самостоятелни закони за отделните обекти на индустриална собственост: за патентите и полезните модели, за марките, за промишления дизайн и т. н. В други страни е извършена цялостна кодификация на закрилата на интелектуалната собственост¹⁵. В трети като Италия и Португалия е проведена кодификация само на закрилата на индустриалната собственост¹⁶. Италианският Кодекс на индустриалната собственост включва в обхвата на индустриалната собственост марките и другите отличителни знаци, географските означения и наименованията за произход, промишления дизайн, изобретенията, полезните модели, топологията на интегралните схеми, търговската тайна и новите сортове растения¹⁷. Полският Закон за индустриалната собственост¹⁸ предоставя закрила на изобретенията, полезните модели, промишления дизайн, марките и географските означения и топологията на интегралните схеми. В Португалия Кодексът на индустриалната собственост¹⁹ закриля

---

¹¹ Неделчева, Б. Право на интелектуалната собственост. С.: Р.О.К., 2002, стр. 46.

¹² Така Манева, В. Закрила на правата на интелектуална собственост. Правоприлагане и експертиза. С.: Сиела, 2017, стр. 14.

¹³ Право интеллектуальной собственности. Под редакцией И. А. Близнаца. Москва: Проспект, 2014, стр. 6.

¹⁴ Пак там., стр. 7.

¹⁵ Например във Франция и в Русия.

¹⁶ Например Италия и Португалия.

¹⁷ Codice della proprietà industriale (decreto legislativo 10 febbraio 2005, n. 30, aggiornata con le modifiche introdotte dal legge 29 luglio 2021, n. 108), art.1. <https://www.wipo.int/wipolex/en/text/585924>.

¹⁸ USTAWA z dnia 30 czerwca 2000 r. Prawo własności przemysłowej, art. 1 (1). <https://www.wipo.int/wipolex/en/text/571177>.

¹⁹ Código da Propiedade Industrial (aprovado pelo Decreto-Lei n.º 110/2018 de 10 de dezembro de 2018). <https://www.wipo.int/wipolex/en/text/587415>.

правата, които произтичат от патенти и полезни модели и от регистрацията на топология на интегралните схеми, дизайни и търговски марки и други отличителни знаци в търговията, както и защитата срещу нелоялната конкуренция и защитата на търговската тайна. Проучването на националните законодателни решения показва, че и в държавите, в които е извършена кодификация на индустриалната собственост също са налице различия, като в някои от тях извън обхвата на индустриалната собственост остават новите сортове растения, когато последните не се закрият с патент, или защитата на търговската тайна.

2. Индустриалната собственост в системата на българското право

Тъй като индустриалната собственост попада в обхвата на понятието интелектуална собственост, е необходимо на първо място да се разгледа въпросът с интелектуалната собственост като правен отрасъл и мястото на този отрасъл в системата на българското право. Интелектуална собственост е нормативно понятие, което е утвърдено и възприето в международното, европейското и националното законодателство. То се използва за посочването на нематериалните блага, които са резултати най-вече от интелектуалната дейност, които имат икономическа ценност, и се закрият от правото. Правото на интелектуална собственост е тази част от обективното право, която обхваща правните норми, които уреждат закрилата на тези нематериални блага. В правната ни литература липсва единно разбиране относно правото на интелектуалната собственост като правен отрасъл. Според проф. Мария Павлова, различията между нематериалните блага, които са предмет на закрила, както и в реда за възникване спрямо тях на изключителни права, са пречка за създаване на общи норми на интелектуалната собственост и за обособяването на един отрасъл, обединяващ режима на интелектуалната собственост²⁰. Според проф. Божана Неделчева, обратно, правото на интелектуалната собственост представлява правен отрасъл – „приведена в система съвкупност от правни норми, които регулират обществени отношения във връзка със създаването, признаването, правната закрила и използването на интелектуални резултати и други нематериални обекти“²¹. Действително, интелектуалната собственост се отнася до голям брой нематериални блага, които имат свои специфични особености, включително по отношение на реда за предоставянето на правната закрила. Това, обаче, не е пречка за създаването на общи норми, които да се прилагат за всички обекти на интелектуалната собственост. На първо място Конституцията предвижда обща основа за закрила на интелектуалната собственост с разпоредбата на чл. 54,

²⁰ Така Павлова, М. Патентно право на Република България. С.: Софи-Р, 2000, стр. 15–16.

²¹ Неделчева, Б. Цит. съч., стр. 7.

ал. 2 и ал. 3, с която се закрепват принципите на свобода на художественото, научното и техническото творчество (ал.2) и на защита на интелектуалната собственост (ал.3). Принципът на защита на интелектуалната собственост е закрепен и в разпоредбата на чл. 17, параграф 2 от Хартата на основните права на ЕС. Правата на интелектуалната собственост се подчиняват на редица общи принципи, закрепени в международните актове, в правото на ЕС и във вътрешното законодателство, като принципът на териториалното действие на правната закрила, принципът на независимостта на закрилата, принципът на ограниченото във времето действие на правната закрила и др. Обектите на авторското, на патентното и на марковото право и т. н. представляват нематериални блага, които са резултати от интелектуалната дейност на човека, и независимо от особеностите им, предметът на закрила се отнася до едно и също явление и закрилата се отличава с един и същ подход от страна на законодателството, а именно – предоставянето на изключителни права за използването им на техния създател или на негов правоприемник, за определен период от време. Израз на общия подход се наблюдава при уредбата на защитата на интелектуалната собственост, като голяма част от механизмите и процедурите са сходни за всички обекти на интелектуалната собственост. Не може да послужи като аргумент против формирането на единен правен отрасъл наличието на голям брой норми, по-специално в областта на закрилата на индустриалната собственост, които имат административноправен характер. Действително, преобладаващата част от нормите на патентното, на марковото право, на правната закрила на промишления дизайн и другите обекти на индустриална собственост имат административноправен характер, но основен предмет на патентните, марковите и т. н. отношения са преди всичко използването и защитата на тези блага, т. е. равнопоставени отношения. В други правни системи, например в Русия, наличието на голям брой административноправни норми не пречи кодификацията на интелектуалната собственост, като в доктрината се отбелязва, че посочените норми са предназначени единствено да обслужват гражданскоправното регулиране на съответните отношения²². Кодификация на интелектуалната собственост е проведена за пръв път във Франция и все повече държави възприемат този подход. Независимо от липсата на кодификация у нас, законодателството ни, особено след присъединяването на страната ни към ЕС, се развива в посока на създаване на общи правила и принципи и на общи процедури за защита на интелектуалната собственост, което допълнително обосновава съществуването на единен правен отрасъл на правото на интелектуалната собственост.

²² Интеллектуальная собственность. Под общей редакцией Н. М. Коршунова. Москва: Норма, 2009, стр. 18.

Системата на правото на интелектуалната собственост от своя страна следва да обхване на първо място общите принципи и правила, които се отнасят до закрилата на всички нематериални блага, и отделните дялове, които уреждат закрилата на съответните групи обекти: авторско право и правото на индустриалната собственост.

Правото на индустриалната собственост има свои характерни особености, които позволяват обособяването му като дял на правото на интелектуалната собственост. Правната закрила на индустриалната собственост, с изключение на защитата срещу нелоялна конкуренция и защитата на търговската тайна, се поражда от издаването на административен акт на компетентен държавен орган. Именно това обстоятелство определя и преобладаващия брой административноправни разпоредби в правото на индустриалната собственост. Общ фундаментален принцип, присъщ на закрилата на индустриалната собственост е принципът на приоритета. Сходства се разкриват по отношение на съдържанието на изключителните права върху обекти на индустриалната собственост, които включват възможността на носителя им да забрани действия, свързани с производството, съхранението, предлагането за продажба и продажбата, вноса и износа на стоки, когато тези действия се осъществяват при използване на съответното нематериално благо. Сходни са и правилата относно изчерпването на тези права, предоставянето им като обезпечение и др. Общо правно средства за използване на обектите на индустриалната собственост е лицензионният договор, общи черти разкриват и немалка част от механизмите за защита. Независимо от посочените общи черти и сходства, у нас нормите в областта на индустриалната собственост (с изключение на общите правила за лицензионния договор, общите принципи, които се съдържат в международните актове и общите разпоредби относно защитата, по вътрешното и по правото на ЕС), се съдържат в самостоятелни закони. По-горе бяха посочени примери за това как в други държави се наблюдава тенденция за създаването на общи норми, които да се отнасят до всички обекти на индустриалната собственост. Развитието на правото на индустриалната собственост чрез създаването на обща нормативна основа е обосновано, от една страна, от необходимостта от отчитането на общите характеристики на обектите на индустриалната собственост, а от друга, от нуждата от постигане на по-ефективна защита на интересите на носителите на права на индустриална собственост.

Заклучение

Индустриална собственост е нормативно понятие, което се използва повече от век по отношение на значителна част от правата върху нематериалните блага, резултати от интелектуалната дейност на човека, но все още липсва единен подход и общо разбиране за определяне на неговото

съдържание. Определянето на обхвата на индустриалната собственост има значение във връзка с прилагането към закрилата на посочените права на общите правила и принципи, установени от ПК, от една страна, и за систематизацията и евентуалната кодификация на правото на интелектуалната собственост, от друга. ПК включва изброяване на конкретни обекти, но то не е изчерпателно, а появата на нови нематериални блага, които получават закрила с права на интелектуална собственост, подчертава необходимостта от използването на общ и единен критерий, за определяне на съдържанието на индустриалната собственост.

Индустриалната собственост притежава общи белези и се отличава с редица особености, които позволяват обособяването ѝ като самостоятелен дял в рамките на правото на интелектуалната собственост. Такива са общите принципи, като принципът на приоритета и принципите на националната закрила и на териториалното действие на закрилата, сходните постановки и решения в процедурите за предоставянето на правната закрила на обектите на индустриалната собственост, общите правни средства за използването им като лицензионния договор, сходствата по отношение на механизмите за тяхната защита и др. Тези общи характеристики позволяват извършването на кодификация на уредбата на закрилата на индустриалната собственост, каквато се наблюдава в отделни държави. Обособяването на индустриалната собственост и кодификацията на правната закрила биха могли да допринесат за опростяването на формалностите и на процедурите за придобиване на права, за постигането на по-добро разграничаване между отделните обекти, и в цялост за усъвършенстването на съществуващата правна закрила на индустриалната собственост.

Ролята на интелектуалната собственост за насърчаването на изобретения, иновации и технически и социален прогрес

Владимир Йосифов*

Прогресът на човешката цивилизация се основава на иновации и нововъведения. Съвременната система за интелектуална собственост се създава в края на XVIII век за насърчаване на изобретателите, новаторите и предприемачите. И днес патентната система се счита за един от важните фактори за създаването и внедряването на нови изделия и технологии – те (изобретения, технологии и продукти) не са резултат от министерски постановления или програми – те се създават от мотивирани мъже и жени. Изобретенията са нови устройства, вещества или методи, докато иновацията е процес на внедряване на новости от идеята до пазара. Пътят към успеха е по-скоро с уроци от неуспехи. Успешните изобретения отговарят на съществуващи нужди. Иновацията е резултат от колективни усилия на различни специалисти, организирани от активен предприемач. Иновационният процес изисква време и среща много пречки – психологически, организационни, материални. Иновациите се нуждаят от административно и политическо съдействие, както и подходяща инфраструктура. Всички фирми, организации и университети трябва активно да използват системата за интелектуална собственост. Всяка иновация започва с идея и мечта и предприемачът може да превърне тази мечта в реален продукт.

Ключови думи: интелектуална собственост, изобретение, иновация, патент, пазар, предприемач, внедряване, риск, финанси, администрация, Ромер, Едисон, Шумпетер

---

* Инж. Владимир Йосифов, консултант, управление и услуги по интелектуална собственост, ел. поща: vladyooss@gmail.com

Role of Intellectual Property for Promoting Inventions, Innovation and Technical and Social Progress

Vladimir Yossifov*

The progress of human civilization is based on innovations. The modern intellectual property system was created at the end of the 18th century to encourage inventors, innovators and entrepreneurs. Even today, the patent system is considered one of the important factors for the creation and implementation of new products and technologies – they (inventions, technologies and products) are not the result of ministerial decrees or programs – they are created by motivated men and women. Inventions are new devices, substances or methods, while innovation is the process of implementing novelties from the idea to market. The road to success is paved with lessons from failure. Successful inventions are responses to existing needs. Innovation is the result of collective efforts of various specialists, organized by an active entrepreneur. The innovation process requires time and encounters many obstacles – psychological, organizational, material. Innovations need administrative and political support as well as appropriate infrastructure. All companies, organizations and universities should actively use the intellectual property system. Every innovation starts with an idea and a dream, and the entrepreneur will turn that dream into a real product.

Keywords: *intellectual property, invention, innovation, patent, market, entrepreneur, implementation, risk, finance, administration, Romer, Edison, Schumpeter*

---

* Eng. Vladimir Yossifov, Consultant, IP Services and Management,
e-mail: vladyoss@gmail.com

Въведение

Защо днес много експерти и политици подчертават значението на иновациите за развитието на националните икономики и увеличаване на благосъстоянието? Една от причините може да е осъзнаването на факта, че прогресът и развитието на човешката цивилизация се основават на иновации и нововъведения, независимо дали са свързани с техниката и технологиите (или както е модерно сега да се наричат „технологични иновации“), или са просто нов подход или иновация във всяка област на човешката дейност. Иновацията е средство, чрез което хората се справят и се налагат в постоянно променящата се околна среда. Изобретателността в намирането подходящи решения на съществуващи проблеми е позволила на човешката раса да се разграничи от всички други живи видове на земята в процеса на еволюцията. Способността да се намират нови, оригинални решения (изобретяване) на разни проблеми и практическото им прилагане (иновация) е много важно качество и е в основата на съществуването на всяко предприятие, организация и даже обществото като цяло, както и приспособяване (адаптиране) към динамично изменяща се обстановка чрез нови решения и подходи е способност, която позволява да се поддържа динамиката на развитието и прогреса.

През последните 300-350 години, с ускоряването на технологичния прогрес, животът на човечеството се е променил по радикален начин и иновациите станаха част от ежедневието ни. Ако в миналото синът е трябвало да изчака смъртта на баща си, за да въведе иновация/новост в своя занаят или работа, в днешно време технологиите и производствените методи, транспортът, съобщенията и достъпът до информация и т. н. ще се променят няколко пъти през живота на индивида. Днес на пазара намираме продукти и стоки, за които преди пет или десет години дори не сме могли да мечтаем, а някои прогнози показват, че след пет години половината от продуктите, които използваме днес и виждаме по рафтовете на магазините и около нас, ще изчезнат и ще бъдат заменени от нови. Всички тези разработки и новости са резултат от човешката изобретателска и новаторска дейност, от прилагането и използването на нови решения и иновации.

Още в началото на техническата революция в края на XVIII век законодателите, управляващите и собствениците на фирми и предприятия във водещите икономики по онова време в Европа и Северна Америка са разбрали важната роля на изобретателското творчество за успех в условията на бързо развиваща се техника и пазари и са приели закони за защита и закрила на индустриалната собственост. Тези закони въвеждат издаване на патенти за изобретения, търговски марки и промишлен дизайн като средство за насърчаване създаването на полезни изобретения и още по-важно – предоставяне на изобретателя определен период от време, през който

той единствен да има правото да използва своето изобретение и да продава продуктите, създадени на тази основа. Така се появяват редица изобретатели, които са и предприемачи, и създават и внедряват редица изобретения, които ускоряват развитието на техниката и индустрията. Между хиляди изобретатели и предприемачи помним шотландците James Watt, създател на парната машина, и доктор John Boyd Dunlop, изобретател на пневматичната гума, немца Werner von Siemens, създател на електротехниката и основател на компанията Siemens, американците Thomas Alva Edison и George Westinghouse, хърватина Никола Тесла. Благодарение на системата за индустриална собственост много предприемачи инвестират в нови изобретения и разработки и създават успешни компании, които са заложили на развитието на изобретения и иновации. И днес патентната система се счита за един от важните фактори за създаването и внедряването на нови изделия и технологии.

Когато съм посещавал различни страни във връзка с консултации в областта на интелектуалната собственост, често съм чувал въпроса: „Когато приложим нов патентен закон, ще имаме ли повече изобретения и ще бъдем ли в по-добра позиция да привличаме нови и съвременни технологии и да ги използваме в нашата страна?“ и нашият отговор обикновено беше: „Да, можете да направите това още сега, тъй като имате човешкия потенциал за създаване и прилагане на новости – трябва да го насърчавате. От друга страна, патентната система просто ще улесни достъпа ви до информацията за нови технологии и ще ви помогне да защитите по-добре вашите собствени изобретения и иновации“. Но същевременно никога не трябва да забравяме, че нови изобретения, технологии и продукти не могат да бъдат създадени чрез издаване на министерски укази, приемането на управленски програми или просто като се реши, че ще трябва да бъдат създадени нови изобретения. Трябва да разполагате с хора, мъже и жени, които могат да създават, разработват и внедряват изобретения и нови решения. И те, тези творчески личности трябва да бъдат насърчавани и стимулирани да търсят и прилагат иновативни решения на проблемите, които срещат в работата и живота си.

Творчество, изобретения и иновации

Днес държави и фирми, постоянно преразглеждат своите политики и приоритети и насочват средства (ресурси) за подкрепа и насърчаване на творческия и иновативен дух сред населението и своите служители. Насърчаването на предприемаческия дух, творческия подход и прилагането на иновациите е инвестиция в бъдещето, тъй като такъв подход генерира богатство и ще допринесе за подобряване на качеството на живота. Иновациите и творчеството, подкрепяни от предприемачески умения, ще доведат до повишена производителност и конкурентни предимства на вътрешния и международните пазари. Особено внимание се отделя на образованието

и развитието на творческото мислене и уменията за решаване на проблеми сред младото поколение. Американският икономист Пол Ромер заявява: „Устойчиво икономическо развитие не може да бъде постигнато само чрез инвестиции или икономии/спестявания, макро-икономически мерки и политики, данъчни мерки или финансови стимули, ако те не са придружени от хиляди малки или големи изобретения и открития, които са нужни за създаване на повече блага и полезни продукти от природните ресурси.“ Една от основните му препоръки към политици и ръководители на фирми е да инвестират в хора: „Добре образовани хора са в основата на процеса на създаване на изобретения, открития и иновации.“

Известно е, че по начало децата са изобретателни, защото идват на този свят с празен ум (мозък), ако ми позволите този израз. Излизайки от утробата на майка си, децата попадат във враждебна среда, пълна с опасности и за да оцелеят, те трябва да се справят с тази среда. От една страна, децата са под закрилата и грижата на родителите си и от които се научават всички понятия и думи, учат се как да се държат и как да се справят в различните ситуации. Но от друга страна, децата сами изследват своята околна среда чрез наблюдение и експериментиране, копиране и прилагане на нови решения на проблемите и ситуациите, които срещат. По този начин те намират своя път в окръжаващия ги свят. В самото начало на живота си децата са много изобретателни и всеки, който има деца или се занимава с деца, ще е забелязал това. За съжаление съществуващата образователна система не е много благоприятна за развиване на творчески способности и изобретателност при търсене и намиране на подходящи решения в необходимата степен. Образователните системи във всички страни се основават на предаване и придобиване на знания и съвсем малко на обучение как да се намират решения на проблеми. По-лесно е да научиш някого на нещо съществуващо и просто да го накараш да заучи натрупаната и налична информация. Много по-трудно е да обясниш и да научиш някого как да намира решения и да го накараш сам да мисли, търси и намира решения на проблемите. В същото време проблемът с образованието съществува във всички страни по света. Образованието или обучението е тясно свързано с личността на учителя или преподавателя. Погледнете рейтинга на различните учебни заведения и ще разберете, че някои от тях имат по-висок рейтинг, тези, които завършват тези училища, са по-оценени. Ако проучите причината за това, в повечето случаи ще откриете, че въпросните учебни заведения се справят по-добре в развитието на творческите способности и креативността, там учениците не просто получават знания, но развиват способността сами да намират решения на проблеми¹.

¹ Тук бих искал да отворя една скоба и да разкажа един малко известен факт от живота на големия американски изобретател Томас Алва Едисон. Един от най-големите митове за Едисон е, че тъй като той е прекарвал много малко време в традиционни

Защо трябва да се създават условия за създаване и развиване на изобретения и иновации?

Днес никой не оспорва факта, че изобретенията и иновациите са двигателите на развитието и прогреса. Те не са случайни събития а се планират и развиват. За разлика от много други производствени или търговски начинания, изобретенията и иновациите изискват много повече време и първоначални инвестиции, докато достигнат пазарната реализация. Ако решите да създадете пекарна и да продавате хляб и козунаци, ще са ви необходими средства за оборудване, наем на помещението, заплати, и след малко време – два-три месеца – започвате да получавате доход от хляб и козунаци, които продавате. Съвсем различно е положението при създаване и внедряване на изобретения, резултати от научни разработки, нови методи и продукти. След като се докаже, че една идея, едно изобретение или резултат от научна разработка работят, започва дълъг процес на създаване на опитни образци, прототипи, експериментално производство, и доказване на икономическата ефективност от внедряването на новата идея или продукт. И едва след това този продукт стига до пазара, където потребители и клиенти биха били готови да заплатят, за да го притежават и използват. Този процес на преминаване на новата идея или продукт от бюрото или работилницата на изобретателя или изследователя до пазара ще отнеме доста време и много средства. Освен това, всички, които познават процеса на създаване и внедряване на новости и изобретения знаят, че иновационният процес преминава през етапи на търсене, утвърждаване и отхвърляне, докато се достигне продукт или процес, който се приема от производство и пазар:

- Не всяка идея става успешен пазарен продукт.
- Много великолепни и доказани идеи, изобретения и разработки не успяват да се наложат на пазара, някои изпреварват времето си, други закъсняват,
- По тази причина е напълно ясно, че изобретенията и иновациите изискват солидна първоначална поддръжка и ресурси, и се нуждаят от много повече време за развитие и пазарна реализация, отколкото съществуващите и утвърдени продукти и процеси.

И тук се крие отговорът на въпроса, защо изобретения, нови разработки и иновации трябва да бъдат поддържани и насърчавани на всички етапи на развитието по пътя от идеята до пазара.

училища, той не е бил достатъчно образован. Майката на Едисон, бивша учителка, имала радикалната идея, че ученето може да бъде забавно занимание и тя превърнала преподаването в игра, която нарекла изследване. В много реален смисъл, когато Едисон създава своята изследователска лаборатория в Менло Парк, Ню Джърси (1876 г.), той всъщност си създава място, където може да прекара остатък от живота си, зает да „изследва“.

По природа човекът е раздвоен между: осигуреност — където търси закрила, сигурност и стабилност, и приключение / авантюра — където той се води от любопитство и поема рисковете.

И резултатите са различни:

- В първия случай няма риск или изненади, решенията се основават на исторически опит и известни, проверени и утвърдени факти и резултатите са предвидими. Това е утъпканата, надеждна пътека, по която са минали стотици и хиляди.
- Във втория случай рискът за неуспех или провал е значителен, но и шансовете да се намери или достигне нещо ново, неочаквано, различно и по-добро от съществуващото са много по-големи.

Всеки различен подход има и съответната цена – с увеличаване на риска се увеличава и цената, но и резултатът, при успех, ще е много по-добър.

Търсенето на нови решения и практическото им прилагане са свързани с много и различни рискове, но по-високата цена предполага и много по-добър резултат и по-висока награда. При търсенето на нови и нестандартни решения е много важно разните решения да се анализират на основата на сериозна оценка на съществуващия риск. Същевременно успешните решения винаги са резултат на добре преценени рискове. И нека помним една максима: Идеи без рискове са безполезни, но да се рискува без идея е глупост.

Новостите и новите решения предизвикват утвърдената рутина

(Творците, изобретателите и иноваторите са дразнителни)

По време на живота си всеки един от нас среща проблеми, за които трябва да измисли или намери съществуващо или ново решение на проблемите. Изобретателите или хората с изобретателски ум притежават качества, които улесняват намирането на решения. Те са необичайни хора, често наричани светли умове или също магьосници. Но също така често те се смятат за хора, които постоянно създават проблеми. Защо?

Нека зададем въпроса какво е изобретение? Едно изобретение или иновативно решение представлява отклонение от съществуващото знание, от традиционната мъдрост, това е промяна на традиционното състояние на определена технология, начин на работа или дори състоянието на обществото. Изобретателят или иноваторът предлага промяна на традиционния начин на правене на нещо и при това обикновено среща със съпротива от обществото и от другите хора, защото те се придържат към традициите и новото изобретение ще ги накара да променят традициите и начина на правене неща.

Преди години срещнах австралийски изследовател, който беше прочувал поведението и подхода на изобретателя и причините, които го водят да изобретява. Интересно е, че този учен стига до извода, че изобретателят може да бъде сравнен с алпинист. Алпинистът се катери по планините и върховете, тъй като вижда предизвикателство да преодолява трудностите, да докаже на себе си и на другите, че може да направи нещо изключително. Много често изобретяването, създаването на нещо ново, неизвестно, е предизвикателство за изобретателя да преодолее трудностите, да докаже, че нещо е възможно. Ако се премахнат планините, може се окаже, че няма да има алпинисти. По аналогия, ако премахнете трудностите по пътя към изобретението, може да изчезнат много изобретатели, защото за много от тях да намерят решение на даден проблем е просто едно предизвикателство, както и възможност да се докажат пред колеги или роднини.

Ако разгледаме пак изобретенията на Едисон, ще установим, че той и неговият екип систематично са се заемали с проблеми, които повечето хора са смятали за невъзможни. Т. е., Едисон и неговите сътрудници са разбрали добре, че наличието на потенциални проблеми и трудности представлява повече от половината път до решението, даже когато по този път ще има много повече неудачи и провали, отколкото успехи. Попитали Едисон как оценява хилядите свои неуспешни опити да усъвършенства акумулаторната батерия. Той отговорил, че не признава неуспешните опити като провали, научил и намерил няколко хиляди подхода, които не работят. При разработването на нови решения и създаването на изобретение най-много проблеми възникват, ако се приемат лозунги и указания като „направи го правилно от първия път“ или проектиране и създаване на системи, които не позволяват експериментиране, неудачи и съответно научаване. Това е една от причините, поради които изобретателите и иновативните хора имат проблеми при общуването и сътрудничеството с някои лица от тяхната среда. Те трябва да убедят останалите, че идеята им работи, струва си и е осъществима. Най-често, когато говорим за насърчаване на изобретателската дейност, на изобретателите и иноваторите, имаме предвид оказване на финансова помощ, създаване на по-добри условия, за да могат да създават и развиват своята креативност в по-благоприятна среда. Всъщност това, от което най-много се нуждаят, е среда и общество, по-отворени и възприемчиви за нови идеи и признание на усилията и постиженията на творците изобретатели.

Какво са изобретенията?

Дефинициите, приети в законите, утвърждават, че едно изобретение трябва да е ново техническо решение на съществуващ проблем и това ново решение не трябва да е очевидно за специалисти в дадената област на техниката. На практика, изобретението е създаване на нещо ново, което не е

съществувало до момента. Изобретенията са резултат на човешкото любопитство и любознателност, и творчески дух. Те са творения на човешкия ум. Например колелото, ножицата, велосипедът, двигателят с вътрешно горене или електромоторът са резултати на човешка творческа и мисловна дейност. За разлика от изобретенията, откритията се отнасят до феномени, закономерности, вещества или материали, които съществуват в природата, но не са били известни на хората до момента на откриването им. Учените и изследователите ги откриват, описват и обясняват и така ги правят достояние на всички хора.

Твърди се, че в доклад до Конгреса на САЩ, един директор на патентното ведомство на САЩ от XIX в. е посочил, че дейността на патентното ведомство може да бъде ограничена, т. к. „*Всичко, което е можело да бъде изобретено, вече е изобретено*“².

Ежегодно се създават и заявяват милиони изобретения, за по-малко от половината се получават патенти, а много по-малко се внедряват в производство и не повече от 10% носят някаква печалба на своите създатели. Съществуват разни причини голяма част от създадените, признати и регистрирани изобретения да не достигнат до внедряване и създаване на доходи за техните създатели. Тук посочвам само някои причини: новото изобретение / решение:

- е скъпо (изисква сериозни инвестиции) и икономически неизгодно
- не постига очаквания ефект,
- изпреварва значително нивото на техниката и изисква много изменения в съпътстващите елементи
- изисква скъпи и редки суровини

Може би най-важната причина е, че новото изобретение или продукт не отговарят на изискванията и очакванията на потребителите и пазара.

Успешните изобретения и новости се създават и развиват в отговор на съществуващи нужди и очаквания на потребителя и пазара.

Всички патентни закони включват три условия за признаване на изобретение и издаване на патент: новост, промишлена приложимост и неочевидност (изобретателско равнище). Така, патентът издаден за дадено изобретение потвърждава, че съответното техническо решение:

- е ново (не е било известно до момента на подаване на заявката за изобретение),

² Патентната статистика сочи, че през 1898 г. в САЩ са били подадени около 35,000 патентни заявки, а през 2022 г. в патентното ведомство на САЩ са постъпили почти 600,000 заявки при около 3.5 милиона патентни заявки в целия свят. Това още веднъж ни показва, че няма граници пред изобретателския стремеж на човека – независимо от всички пречки и трудности.

- може да бъде изпълнено, т. е. описаните функции са реални, могат да бъдат реализирани, и
- не е очевидно за специалист в дадената област.

Издаването на патент предоставя на притежателя изключителни права да разполага с изобретението, но патентът не съдържа никаква икономическа или пазарна оценка на новото изобретение, продукт или метод, или с други думи патентът не гарантира пазарен успех. А използването на ново решение или метод в крайна сметка зависи от икономическите и финансовите предимства в сравнение със съществуващите решения и от естетически или практически изисквания и очаквания на потребителите.

Изобретения

Много малко от създаваните изобретения представляват нови или революционни решения или методи. Такива изобретения се считат пионерски и обикновено се оценяват като такива, след като са реализирани на пазара. Това са изобретения – решения или нови методи или продукти, които могат да са основата за нови промишлени отрасли, нови продукти, нови професии, предприятия или пазари³. Голямото мнозинство изобретения представляват малки подобрения на съществуващи материали, продукти, машини и технологии. Повечето целят подобряване на качество, издръжливост, намаляване на производствени разходи, увеличаване производителност, замяна на скъпи или редки суровини, подобряване надеждност и сигурност, по-добро задоволяване на потребителски изисквания, намаляване цена и експлоатационни разходи, и др.

Повечето изобретатели считат получаването на патент като признание за тяхното оригинално изобретателско мислене, но на практика за фирмите и предприемачите, които разбират и познават патентната система това е средство за получаване на пазарно предимство в борбата с конкуренцията. Предвид цената, която трябва да се заплати за подаване на патентна заявка и по време на процедурите до издаването на патент (напр. експертиза), решението да се търси патентна защита в една или повече страни трябва да се основава на бизнес интереси и добре обосновано пазарно проучване.

---

³ Примери за такива изобретения са двигателят с вътрешно горене (C.Benz R.Diesel), пневматичните гуми за превозни средства (Dunlop), радио предаване (Marconi и А.Попов), пеницилин, дисплей с течен кристал, видеомагнетофони (AMPEX – Alexander Maximilian Ponyatoff), аудио касета (Phillips), уокмен (walkmen – Sony), прахосмукачки Dyson, копирен апарат (Хегох – развивайки приложението на електретни материали, открити от акад. Георги Наджаков, използвани от Честър Карлсон при изобретяване на копирния апарат), предпазните колани в автомобилите и самолети, скобите за блокиране колела на автомобили (изобретение първоначално създадено срещу кражба на автомобили, впоследствие станало популярно като средство за блокиране на нарушители при паркиране).

Изобретенията са частни (индивидуални) творби при създаване, но публични продукти при използването им. Какво означава това – при създаване и разработване на едно ново изобретение (продукт, изделие, апарат, метод или вещество) създателите / авторите работят в изолация от обществеността – в поверителна обстановка, не разгласяват своите изследвания и разработки, за да избегнат кражба или изтичане на информация и идеи. Но когато се стигне до пазарна реализация или трансфер на създадените методи и технологии, авторите са длъжни да разкрият част или целостта на изобретението. Предлагането на един нов продукт на пазара неминуемо ще възбуди интереса не само на потребителите, но и на нелоялни и злонамерени конкуренти, които имат интерес да ползват новото изобретение за свои користни цели. Затова и системата за интелектуална собственост е създадена като компромис между частния и обществения интерес: предоставят се, за определено време изключителни права на изобретателите и собствениците на изобретения, за да могат те да продават продуктите, основаващи се на нови решения и изобретения на цени, позволяващи да възстановят разходите, направени за създаване и внедряване на новите продукти и методи. През този ограничен период (максималният период на валидност на патента е 20 години от датата на подаване на заявката) притежателите на изобретения са единствените, които могат да продават и предлагат тези продукти и изделия на пазара. С други думи, те нямат конкуренция и определят условията за продажба и ползване на изобретенията и новите продукти или методи, защитени с патенти.

За да има право да получи патент (и всички свързани с патента предимства), изобретателят е длъжен напълно да разкрие същността на изобретението. Това описание на изобретението позволява на експертите в патентните ведомства да оценят дали предлаганото изобретение отговаря на трите изисквания – новост, промишлена приложимост и изобретателско ниво (неочевидност). Патентните ведомства публикуват подадените заявки за изобретения 18 месеца след датата на подаване на заявката. Разкриването същността на изобретението отразява задоволяване на обществения интерес – всеки заинтересован може да се запознае с новото изобретение и да използва информацията за нови разработки и изобретения, без да нарушава правата на първия изобретател. Освен това, всички описания на заявени изобретения се съхраняват в базите данни на патентните ведомства. Днес тези колекции са достъпни през световната мрежа интернет и представляват една уникална история на развитието на техниката във всички нейни области.

Иновации

Иновация (от латински *novatio* или *innovatio*) е нововъведение или изменение на определен процес, изделие или услуга, което го отличава от неговото първоначално състояние. В тази връзка трябва да се направи

ясно разграничение между процеса на изобретяване на нещо ново, т. е. на намиране на ново решение на даден проблем и индустриалното приложение и комерсиализацията на ново изобретение, технология или продукт. Често срещана грешка е да не се прави разлика между изобретатели и новатори или между изобретатели и предприемачи. Много често изобретателите смятат себе си за предприемачи, но човек се нуждае от съвсем различни качества и способности, за да бъде предприемач. Едно е да се намери решение на технологичен проблем. Друго нещо, съвсем различна задача, е това ново решение да се превърне в продукт, да се организира производство и да се пусне на пазара. Следователно, когато говорим за изобретение и иновация, трябва да изясним в съзнанието си, че изобретението като процес или изобретението като резултат е просто решението на съществуващ проблем (напр. технологичен), което не означава, че това решение е най-икономичното, изпълнимо и практично.

За разлика от изобретението, което може да бъде изделие, механизъм, устройство, метод или вещество, иновацията е процесът на довеждане на едно изобретение или новост до потребителите и пазара. Докато изобретението може да е резултат от моментно хрумване или развитие на идея, иновацията е добре планиран процес – иновациите не са резултат на случайно хрумване. За да бъде полезно и доходоносно, т. е. да бъде печелившо, изобретението ще трябва да стане „продукт“, и да се превърне в иновация. Иновацията е идея (или изобретение), която се превръща в бизнес успех. Иновацията по дефиниция трябва да включва бизнес успех. За съжаление този термин често се свежда до „изобретяване на нещо“ или „промяна на нещо“. В тази промяна съдържанието на термина „иновация“ твърде често се губи в контекста на бизнес успех.

Често изобретателите търсят помощ и съдействие при разработването на техните изобретения, за които твърдят, че са наистина необикновени и уникални решения на конкретни проблеми. При разговор с изобретатели които търсят съдействие, един от първите въпроси би бил „Кой ще има нужда от вашето изобретение (решение)? Кой би могъл да го използва?“ И не е изненадващо, че често отговорът е: „Не знаем.“ Такъв отговор може да означава, че изобретателят се опитва да изобрети нещо самоцелно, само за да докаже, че конкретно решение е възможно, без наистина да мисли за директно задоволяване на някаква потребност.

За да бъде успешно едно изобретение, то се нуждае от пазар – то трябва да задоволи търсене или определени нужди. Всички успешни изобретения в наше време са изобретения, които са разработени, за да задоволят съществуващи нужди. Тези успешни изобретения са отговор на търсенето, на съществуващи нужди, а не резултат на предлагане на нещо ново и уникално. Тук отново бих искал да се върна към опита на Едисон.

Първото изобретение на Едисон е електрическа машина за гласуване, която той предлага за използване на Конгреса на САЩ. След като Конгресът отхвърля изобретението му, Едисон се заклева „*никога повече да не измисля нещо, което никой не иска*“. Той се зарича да се съсредоточава само върху проблеми, които сам определял като „*отчаяните нужди на света*“.

Трябва добре да осъзнаваме, че успешното „разработване и внедряване“ на новости (нови технически и организационни решения) е много трудно – това е като упражняване на бойни спортове от хора с разни интереси и цели.

За да превърне едно изобретение в иновация, изобретателят ще трябва да работи с много други специалисти и много други хора, които биха съдействали да превърнат новото решение в практичен и полезен продукт, който би задоволил определени нужди на потребителите или на пазара. Много малко изобретения са създадени, без да се вземат предвид нуждите на пазара и конкретни потребности, и са донесли полза и приходи по време на живота на техния изобретател.

Днес всяко успешно изобретение е резултат на работа на екипи от специалисти. Развитието на едно изобретение от идеята до жизнеспособния пазарен продукт преминава основно през три етапа. И всеки от тези етапи изисква сътрудничеството на хора с различни знания и опит:

- 1-ви етап: развиване на идеята и създаване на изобретението: изобретатели, изследователи, инженери, технолози;
- 2-ри етап – превръщане на изобретението в продукт/метод годен за промишлено приложение (внедряване в производство): изобретатели, изследователи, инженери и техници, специалисти в разни области като конструктори, технолози, дизайнери, и т. н., икономисти, финансисти, маркетинг специалисти, предприемачи (организатори);
- 3-ти етап – маркетинг и комерсиализация: мениджър (организатор, предприемач), икономисти, финансисти, юристи, продуктови инженери и изобретатели, търговски и маркетингови специалисти, специалисти по продажби, реклама и логистика.

В колективните спортове успехът се гарантира от организатора на играта (play-maker), който добре познава качествата и всеки един от играчите и може да създава добри ситуации и да извежда другите членове на отбора в подходящи положения за постигане целите на отбора. В иновационния процес предприемачът или организаторът е най-важната фигура. Той (или тя) познава добре изобретението или новия подход, знае какви нужди ще задоволява това изобретение или новост, и знае какво трябва да се предприеме/направи, за да стане изобретението привлекателно за потенциалните клиенти и потребители. Той, предприемачът, ще намери и ще привлече

различните специалисти от различни професии, с тях ще подготви план за внедряване на изобретението и ще ги организира в екип, който ще е в състояние да развие изобретението така, че да се наложи на пазара.

Освен от способностите на предприемача и екипа от специалисти, които той успее да организира, успехът на една иновация е функция от:

- конкурентните предимства, които предлага изобретението или новостта,
- социалната, политическа и икономическа среда, открити за промени, прогрес и нововъведения,
- както и от общото отношение на обществото към риск и несполуки (провали), новости, науката и техниката, и изобретения и нововъведения (новости).

Препятствия за иновациите

Иновационният процес – внедряването на изобретения и довеждането на новите продукти и методи до пазара, изисква време и среща много препятствия и съпротива от различен характер. Въпреки че е прекалено опростено да се твърди, че навсякъде иновациите се сблъскват с едни и същи пречки, фактът е, че има повтарящи се теми и модели, които са забелязани през последните две-три десетилетия. Тези пречки трябва да бъдат преодолені, ако очаквате създаване и утвърждаване на устойчива иновационна култура. Тук ще изложим някои от тези пречки и трудности, спъващи иновационния процес, подредени по характер на пречките:

1. Пречки, свързани с изобретателите:

- изобретателите не могат да представят идеите си на езика и условията на бизнеса; често те даже не виждат пазарните предимства на своите идеи;
- изобретателите нямат достатъчно представа / информация относно потенциалния пазар и нуждите / предпочитанията на потенциалните потребители;
- отсъствие на информация какви са нуждите на потенциалните потребители.

2. Вътрешнофирмени пречки:

- липса на ясна визия, цел и/или стратегия;
- иновациите не представляват общи цели за цялата компания;
- липса на заинтересованост от страна на висшето ръководство на организацията;
- постоянно сменящи се приоритети;
- краткосрочно мислене;

- новите идеи и иновации заплашват печалбата от съществуващите продукти и услуги;
- усилия за поддържане на статуквото в подкрепа на личностни интереси;
- консервативни и закостенели йерархични фирмени структури;
- тежки и сложни йерархични и бюрократични процедури при преглед и оценка на нови идеи;
- възнаграждаване / признание за управление на кризи, а не за предотвратяване на кризи;
- в корпоративната среда иноваторите се възприемат като „дразнещи вируси“ или „източници на проблеми и конфликти“;
- компаниите нямат интерес към новости и иновации, които не се вписват в съществуващи и утвърдени проекти или програми;
- непознаване и неизползване на системата за интелектуална собственост в стратегията и дейността на организацията;
- нежелание да се прекратяват неуспешни проекти, за които е имало финансиране и за които е бил назначен персонал;
- страх от риск (т. е. наказание за „провал“ или „неуспех“);
- нежелание да се признават неуспехи и да се извличат поуки от минали „провали“;
- процесът на подготовка на бюджета на предприятия и фирми е насочен към поддържане на съществуващи дейности, а не към нови, рискови начинания;
- отрицателно обществено отношение към риск и несполуки;
- отсъствие на информация за възможностите за създаване на нови технически решения от изобретатели, изследователи, научноизследователски структури;
- фокус върху вътрешния процес, а не върху нуждите на външния клиент;
- фокус върху успехите от миналото, а не върху предизвикателствата на бъдещето (почиване на стари лаври);
- липса на система за насърчаване и оценка на нови идеи от всички нива на организацията;
- иновациите не са част от процеса на преглед и оценка на изпълнението на задачи;
- липса на програми за награди и признание;
- „иновациите“ се считат за част от задачите на (научноизследователската и развойна дейност (НИРД).

3. Обществени, административни, институционни пречки и препятствия:

- неразбиране на иновационния процес от държавни, обществени и финансови структури и организации;
- липса на достъп или труден достъп до рисково финансиране;
- недоверие във възможностите на национални изобретателски и научен потенциал;
- липса на целево финансиране на нови изобретателски и иновационни проекти;
- отрицателно обществено отношение към риск и несполуки;
- тежки и сложни йерархични и бюрократични процедури при преглед и оценка на нови идеи;
- възнаграждаване / признание за управление на кризи, а не за предотвратяване на кризи;
- национално и/или регионално планиране и изпълнение на инфраструктурни и други проекти не отчита местния иновационен потенциал;
- слабо отразяване на национални и местни иновации от средствата за масова информация.

Подпомагане от страна на държавата е необходимо и оправдано

Както посочих по-горе, началото, внедряване на изобретения и развитие на иновации е дълъг процес, в началото с много неизвестни, които се елиминират с развитие на иновационния процес. Срокът на възвръщаемост на инвестициите е много по-дълъг, отколкото при инвестиции в известни производства, технологии и продукти. Но успешните изобретения и иновации носят значително по-висока възвръщаемост на инвестициите, отколкото инвестициите в традиционни или утвърдени производства, технологии и продукти. Също така не трябва да забравяме, че повечето изобретения няма да успеят да се превърнат в успешни иновации и не всички иновационни начинания ще успеят да достигнат пазара и потребителите, и да реализират висока възвръщаемост на инвестициите.

Една приблизителна оценка на необходимите инвестиции на разните етапи на създаване и внедряване на изобретение и свързания иновационен процес – от бюрото или кабинета на изобретателя до пазара (продукта в ръцете на потребителя) – показва, че необходимите инвестиции са в съотношение 1 към 10 към 100 към 1000.

	Етап	Необходими ресурси (инвестиции)
1	Създаване на изобретение (развиване на идея до изобретение)	1
2	Създаване на работещ прототип или пробно производство	10
3	Създаване на промишлено производство на основата на изобретение	100
4	Пазарна реализация – търговска реализация, маркетинг, реклама, търговски вериги, продажби	1000

В действителност, при създаване на изобретение от първоначалната идея до изобретение, за което може да бъде подадена заявка за патент, изобретателят обикновено не търси финансиране – инвестира собствено време и средства. Същото се отнася до научните разработки и проекти, от които може да се изведе патентоспособно изобретение. Първите значителни разходи за индивидуалния изобретател и научно-изследователските организации НИО с ограничен бюджет (напр. институти на БАН) идват при решение да се защити изобретението с патент. Такива разноси (между 1000 и 6000 евро за подаване на национална, европейска или РСТ заявка) изобретателят и НИО все още могат да осигурят (при добро желание). Следващите разходи – за създаване на работещ прототип или пробно производство са по-значителни, от порядъка между 20,000 и 60,000 евро, които много рядко са по силите и възможностите на индивидуалния изобретател. Тук ще се добавят и разходите за възнаграждение на разни специалисти – инженери, техници, технолози, маркетингови специалисти и др. С развитие на иновационния процес се добавят нови разходи, без да има и минимален доход от многообещаващото изобретение. Иновационният процес от идеята до пазара може да продължи няколко години и да налага ползването на услугите на различни специалисти, които не са свързани с изобретателите. Някои изобретатели успяват да намерят заинтересовани фирми и инвеститори, които предоставят средствата на разните етапи на развитие на иновацията, естествено срещу твърдо договорена част от бъдещата печалба. Правителствата на държавите, които имат интерес да насърчават и стимулират изобретателското творчество и иновациите, трябва да създават условия и структури, които да стимулират иновациите и да насърчават изобретателите и иновационните предприемачи. Това може да става чрез създаване на структури и услуги, подпомагащи новаторите и иновативните предприятия, предоставяне на достъп до финансиране на благоприятни условия, данъчни облекчения.

Имайки предвид времето, необходимо за развиване и внедряване на ново изделие или нова технология, може да се предвидят данъчни облекчения за нови фирми, създадени за внедряване на новости и иновации. Също така може да се предвиди целево финансиране с публични средства на определени технологии, представляващи интерес за обществото, напр. по-добра преработка на отпадъчни води и материали, ползване на геотермална енергия и др. Целта на такава намеса на държавата е да помогне на иноваторите по-лесно да преодолеят етапите, в които е трудно да се осигури нормално търговско финансиране, както и на ранните етапи на развитие на иновациите, да могат да направят постъпки за защита на тяхната интелектуална собственост. Много жалко е, че за много интересни и перспективни технически решения, произтичащи от научни разработки, финансирани с обществени средства, не се търси патентна защита, поради липса на финансови средства.

Инвестициите на публични средства в изобретателската дейност и иновациите представляват дългосрочни, стратегически инвестиции, които могат да се сравняват с финансирането на фундаментални научно-изследователски дейности. За създаване на иновационна среда не може да се разчита на частния сектор, който има ограничени възможности за инвестиции в определени сектори, където очаква краткосрочни печалби. Пример за това е строителният сектор или търговските вериги, където инвестициите се възстановяват в много кратки срокове, но където имаме много малко примери за иновационни решения с дългосрочен ефект.

Създаването на структура за подпомагане на иновации е необходима обществена услуга, сравнима с образование, здравеопазване, национална сигурност (армия, полиция). Услугите в помощ на иновациите и изобретателската дейност представляват задължителна част от националната индустриална и бизнес инфраструктура. Такава структура може да се създаде като публично-частно партньорство, в което да участват общини, търговско-промишлени палати, стопански камери, отрасли и браншови обединения, представители по интелектуална собственост, юристи специализирани в търговското право и други. Такива структури, финансирани частично с публични средства, да могат да предоставят услуги (финансови анализи, маркетингови и пазарни проучвания, защита на интелектуална собственост, създаване и изпитания на прототипи и др.), на специални финансови условия, достъпни за изобретатели и малки предприятия, активни в иновационния процес.

Интелектуалната собственост и иновативни фирми, научни и развойни организации и университети

Важно е иновативни фирми и научно-изследователски и развойни организации да използват активно системата за интелектуална собственост

не само за защита на техни собствени разработки и иновационни проекти, но да използват активно техническата, правната и бизнес информация, съдържаща се в базите по интелектуална собственост. Тези организации трябва да приемат и прилагат активни фирмени политики в областта на интелектуалната собственост. Същото важи и за университети и други учебни заведения с активна научно-изследователска дейност.

Фирми, научни и развойни организации и университети трябва да:

- закрилят своите разработки и да защитават правата на интелектуална собственост;
- поемат отговорност за управление на своите права на интелектуална собственост;
- разпределят справедливо приходите от търговската реализация на изобретения и иновации между фирма/организация/университет и изобретатели/творци;
- подобряват познаването на системата за интелектуална собственост сред учени, изследователи, преподаватели и студенти;
- назначат координатори или организират звена по интелектуална собственост.

Иновации, интелектуалната собственост и финансови организации

Финансовите институции и банките са важни фактори за успешно развитие и утвърждаване на иновационна култура. Те разполагат с финансови средства и инструменти, необходими за успешно развиване на иновационни проекти и внедряване на новости и изобретения. Във всички страни с развита индустриална и научно-развойна инфраструктура има банки и инвестиционни фондове, специализирани за финансиране на нововъведения и иновации⁴. Един от проблемите с повечето инвестиционни фондове е, че долното ниво на техните инвестиции е около 5-6 милиона долара / евро и инвестицията трябва да гарантира приходи в рамките на 4-6 години. Съществуват и фондове за рискови инвестиции, които търсят проекти или иновации, които, също гарантирано от пазарни и други проучвания, да предвиждат значителни печалби. За съжаление, повечето изобретения и иновационни проекти търсят финансиране в много по-малък обем, и в началната фаза на развитие не могат да дадат убедителни прогнозни гаранции, които да задоволяват инвестиционните фондове. Освен това мнозинството

⁴ Най-известните примери са инвестиционни фондове в Силиконовата долина (САЩ), както и близо до известните университети в САЩ (MIT, Stanford, Berkeley, Johns Hopkins, Columbia) Великобритания (Oxford, Cambridge, Kings College, LSI), Швейцария (ETH Zurich, EPF Lausanne), Германия (TU Munchen, TH Berlin, Heidelberg, Aachen, TU Dresden, TU Illmenau).

от финансовите институции и банки не разбират инвестиционния процес и особено по-големия риск от неудачно развитие на внедряването на новости. Необходимо е да се подобри разбирането и познаването на иновационния процес, научноизследователската и развойна дейност и проблемите, които могат да възникнат по пътя към пазарната реализация. Банките и финансовите институции биха могли да поддържат иновационни проекти, като:

- приемат и прилагат политики за финансиране, благоприятни за подкрепа на иновациите;
- предлагат специални заеми или безвъзмездни средства за осигуряване на права върху интелектуалната собственост в резултат на научноизследователска и развойна дейност и иновационни проекти;
- предлагат професионална подкрепа за управление на инвестиции в научноизследователска и развойна дейност, иновационни проекти и права на интелектуална собственост;
- насърчават справедливо разпределение на приходите от иновационни проекти между заинтересованите страни;
- поддържат и подкрепят платформи за трансфер на знания и технологии, за обмен на информация и срещи между изобретатели, творци, иноватори, от една страна, и индустрията, от друга;
- сътрудничат тясно със специалистите по интелектуална собственост.

Иновациите – предизвикателство за политиците

На национално равнище е необходимо да се информират и образуват политиците относно изобретателската дейност, иновационния процес и ролята на интелектуалната собственост и финансовите институции в създаване на среда, насърчаваща и поддържаща иновациите и изобретателското творчество. В това отношение важна роля имат университетите, специалистите по интелектуална собственост и научните звена, които могат да провеждат информационни и образователни срещи с политически фигури.

Какво трябва да се очаква от политиците? Те трябва да:

- приемат решения и политики, които да облекчават действия и процедури, вместо да регламентират и да усложняват;
- дават повече свобода за експериментиране на предприемачи, фирми и компании;
- насърчават и задължават администрацията (държавна и местна) да намалява административните и бюрократични процедури, свързани с приемане и внедряване на иновационни проекти;
- включват национални изобретения и иновации в изграждането и изпълнението на проекти от национално и местно значение;

- гарантират справедлив дял от печалбата от изобретения и иновации за изобретатели и творци;
- да имат положително отношение към неуспехи (провали) и риск;
- да насърчават изобретатели и творци да работят с предприемачи за развиване и внедряване на иновативни идеи.

Признания и награди

Известно е, че мнозинството изобретатели не създават изобретенията си с цел да получат материални облаги. Те искат да докажат своята позиция или подход при решаване на дадени технически или организационни проблеми. Често те искат да се докажат като специалисти пред близки роднини и колеги. Така може да твърдим, че мотивацията за изобретенията и иновациите и получаване на признание – обществено, от колеги и специалисти, както и частно – от близки и роднини. Важно е да има морални признания и материални награди за успешни изобретатели и иноватори. Такива награди трябва да са утвърдени и регламентирани на национално равнище, както и в рамките на отделни фирми или организации. Примери за това са Златната книга на българските изобретатели, която се поддържа от Българското Патентно Ведомство, наградите „Изобретател на годината“ и „Млад селекционер на годината“ поддържани от Съюза на изобретателите в България⁵.

Много важна е ролята на средствата за масова информация – телевизия, радио, преса, за разгласяване и популяризиране постиженията на изобретатели, иноватори и предприемачи, които създават, развиват и внедряват изобретения и иновации. За голямо съжаление, всички СМИ отделят много повече внимание и място на поп-фолк звезди, футболисти и други „знаменитости“, които не са направили нищо за развитието на националната икономика и благосъстояние, отколкото на стотиците изобретатели и иноватори, предприемачи, които създават и внедряват нови устройства, продукти и технологии. Тези творци заслужават да бъдат предмет на публикации и предавания, за да станат примери за подражание на младото поколение. Моралните и материални награди и общественото признание са много важен фактор за мотивация на хора, учени, инженерно-технически

⁵ Един интересен пример от чужбина е подходът на корейската фирма Samsung. При посещение през 1999 г. на изследователския център на Samsung в град Сувон в Корея видях на стената срещу входа на сградата много бронзови плочки, които се оказаха копия на титулните страници на патентни документи. Домакините обясниха, че това са копия на патенти, които са осигурили на фирмата приходи между 500,000 и 5 милиона долара. Размерът на бронзовото копие отразява и важноста на дадения патент. На тези копия ясно се виждаха и имената на изобретателите. В град Акрон, САЩ, има национална зала на славата на изобретателите, където ежегодно се вписват нови имена на заслужили американски изобретатели.

персонал специалисти, тъй като само мотивирани хора могат да създават конкурентни предимства и преимущества.

Накрая няколко мисли в резюме

Всички страни разполагат с богат и неизчерпаем човешки ресурс – творци, изобретатели и иноватори, с многостранни знания и опит.

Най-добрият начин за създаване и внедряване на нови идеи е да се дадат реални възможности на творци и изобретатели да развиват своите идеи.

Държавната администрация и обществените организации да създават, насърчават и да поддържат обществен климат, благоприятстващ изобретенията, творчеството и иновациите.

Изобретенията са изделия, механизми, апарати, вещества, технологии, докато иновацията е процес, придвижващ изобретението или новостта от идеята до потребителя и пазара.

Изобретения и иновации не са случайни събития – те се създават от мотивирани хора.

Успешните решения винаги са резултат на добре преценени рискове. Идеи без рискове са безполезни, но да се рискува без идея е глупост.

Изобретенията ще създадат приходи, след като през иновационния процес достигнат до пазара.

Иновационният процес е продължителен и изисква много настойчивост, опит и ресурси.

Предприемачът (play-maker) е двигателят и организаторът на иновационния процес.

Университетите и изследователски организации да прилагат активни политики в областта на интелектуалната собственост и да са начело на иновационните процеси.

Интелектуалната собственост – ключ към нови възможности за успешни бизнес начинания.

Защитата на изобретенията чрез интелектуалната собственост – предпоставка за успешна пазарна реализация.

Пътят към успеха е постлан с уроци от неуспехи.

Всяка иновация започва с идея и мечта и предприемачът може да превърне тази мечта и сън в реален продукт.

Въображението движи изобретенията и иновациите.

Идеите и изобретенията са валутата на успеха – те ви отделят от конкуренцията свободна вариация по Edward de Bono.

Финансиране на независимо филмово продуцентство извън правилата на ЕС

Райна Николова*

Статията си поставя за задача да анализира двоякото значение на понятието „култура“ в рамките на специалната част на административното право – административно стопанско право и административно нестопанско право, да разкрие особеностите на филмовата индустрия като разновидност на културната индустрия и да представи дефицитите в административното правоприлагане относно достъпа до публично финансиране на независимите продуценти.

Ключови думи: държавна помощ, културна индустрия, независим продуцент, творческа индустрия, право на Европейския съюз, филмова индустрия

---

* Райна Николова, доктор на науките, професор в департамент „Право“, Нов български университет, ел. поща: rnikolova@nbu.bg

Financing independent film production beyond the EU rules

Raina Nikolova*

The article aims to analyze the dual meaning of the concept of „culture“ within the special part of administrative law – administrative economic law and administrative non-profit law, to reveal the peculiarities of the film industry as a type of cultural industry and to present the deficits in administrative law enforcement regarding the access to public funding of independent producers.

Keywords: *state aid, cultural industry, independent producer, creative industry, European Union law, film industry*

---

* Prof. Raina Nikolova, LL.D., Law Department, New Bulgarian University,
e-mail: rnikolova@nbu.bg

Увод

Прилагането на националната нормативна уредба и законодателството на Европейския съюз (ЕС), както и тълкуването на надзорната дейност на административните органи от страна на административните съдилища и Върховния административен съд е от съществено значение за спазването на принципа на правовата държава и за участието на Република България в пълноценното изграждане на Съюза. Настоящото изследване си поставя за задача да анализира двоякото значение на понятието „култура“ в рамките на специалната част на административното право – административно стопанско право и административно нестопанско право, да разкрие особеностите на филмовата индустрия като разновидност на културната индустрия и да представи дефицитите в административното правоприлагане относно достъпа до публично финансиране на независимите продуценти.

1. Културата и административното право

Научната доктрина разглежда в два основни аспекта понятието „култура“ – широк и тесен. В по-общ смисъл културата има антропологично значение и се отнася до начина на живот, философията, бита, традициите, историята, етноса, фолклора, особеностите на една нация – това на практика се нарича национална култура. Съществуват множество схващания, според които културата е синоним на цивилизация. Нуждата от различните прояви на култура им придава смисъл на разнообразни ценности – материални, духовни, естетически, нравствени, социални, правно-политически и др.¹. В по-тясното си значение думата „култура“ се използва, за да се опишат крайните продукти от определена творческа дейност – отнася се предимно до различните видове изкуства (музика, театър, изобразително изкуство, литература, кино и др.)².

Култура е „дейността по създаването, проучването, разпространението и опазването на културните ценности, както и резултатите от тази дейност“, гласи § 1, т. 1 от Допълнителната разпоредба на Закона за закрила и развитие на културата (ДР на ЗЗРК), който създава общонормативната рамка на тази дейност в областта на административното право и определя принципите

¹ „Проява на култура е всичко, което не е природна даденост, а е сътворено от човека като блага, ефекти и поведение с оглед на потребностите на неговото тяло и душа, както и на човешкото съжителство“. Кънев, М. *Метаморфози на капитала и човешко развитие*. *Икономика 21*, 2017, № 2, 18-19. ISSN: 2534-9457 (online). ISSN: 1314-3123 (print).

² Зафирова, Ц. *Индустриите в културата и устойчивото развитие на съвременните общини*. *Годишник на Стопанска академия „Д. А. Ценов“*. Свищов, 2014, с. 84. ISSN: 0861-8054.

и приоритетите на националната културна политика³. Културата намира отражение в някои от дяловете на административното право – специална част, по-специално има отношение към административното право на гражданите, административното стопанско право и административното нестопанско право⁴. В областта на административното право на гражданите се разглеждат различните видове административни права и задължения⁵, сред които са културните. Административното стопанско право има за предмет административноправното регулиране на всяка дейност по предлагане на стоки и услуги на пазара, както и всяка дейност, резултатите от която са предназначени за размяна на пазара, независимо дали от това се формира и разпределя печалба или друг доход, включително предоставянето за ползване на материално и нематериално имущество и права (арг. § 1, т. 13 от Допълнителната разпоредба на Закона за държавните помощи). Системата на административното стопанско право се състои от три основни дяла – аграрно право, индустриално право, административно право на услугите⁶.

В периода на трансформация от индустриално към информационно общество границата между индустриалния сектор и сектора на услугите се размива, но в областта на културната творческа дейност имаме ясна доминация на услугите. Административно право на услугите⁷ урежда обществените отношения по доставката (всяко извършване) на услуги от промишлен, търговски, занаятчийски характер и от дейности на свободни професии, чието разграничение се съдържа в чл. 57 от Договора за функционирането на Европейския съюз (ДФЕС). Съществено място в този дял на административното право заемат *търговските услуги*, свързани със създаването и разпространението на продукти в областта на т. нар. културни индустрии⁸.

³ Николова, Р. Управление на културата. В: *Административно право. Специална част. Курс лекции*. С.: Сиби, 2015, с. 138, с. 142, 148–149. ISBN: 978-954-730-956-2.

⁴ Николова, Р. Опит за една нова систематизация на учебната дисциплина, изучаваща административното материално право – специална част. (2019) В: *Годишник на департамент „Право“ на Нов български университет*. С.: Нов български университет, 2020, с. 149. ISSN: 1314–8087 (print). ISSN 2682–969X (online).

⁵ За значението на културните административни права виж в Николова, Р. Административни права и задължения на гражданите – същност и видове. *Административно правосъдие*, 2022, № 6, с. 28. ISSN: 0861–5268 (print).

⁶ Николова, Р. Опит за една нова систематизация на учебната дисциплина ....., 151–152.

⁷ Културните индустрии притежават особеностите на непроизводствени от нематериален характер услуги в резултат на вложените интелектуални усилия за създаването на съответния продукт. Горчева, Т., З. Любенов, И. Петров. Състояние, проблеми и перспективи пред интернационализацията на българските фирми от сферата на услугите. *Диалог*, 2011, № 5, 170–171. ISSN: 1311-9206.

⁸ В теорията културните и творчески индустрии се разглеждат като неизкуство, занаят (нещо направено с търговска цел) или най-малко подчинено изкуство, форма на масова култура. Тотляков, А. Изкуство и културни индустрии. От гледна точка на

Независимо от своята класификация „индустрии“ изброените разновидности на културната стопанска дейност притежават характеристиките на услуги, които се потребяват от масовата аудитория. Някои от тях представляват и *услуги от общ икономически интерес*⁹. Административно нестопанско право е онова административноправно регулиране на обществените отношения в областта на културата, свързани и с творчески дейности от областта на литературата и изкуствата, включително създаването на филми, което формира т. нар. културно административно право¹⁰.

Посочените по-горе разграничения на административното право – специална част ни дават основание да изтъкнем двойкото проявление на културата в стопанското и нестопанското право на Република България. Например медийните продукти се определят от доктрината като едновременно културни и стопански продукти с висок риск за инвеститорите¹¹. Когато разглеждаме културните и творчески индустрии като бизнес начинание и осъществяване на предприемаческа дейност, изпъква икономическата ефективност на техния продукт¹². Някои автори застъпват становището, че културните и творческите индустрии не само стимулират растежа чрез създаване на стойност, но също така се превръщат в ключови елементи на иновационната система на цялата икономика, тъй като връзката между културните и творческите индустрии и останалите сектори на икономиката се осъществява чрез размяната на интелектуална собственост (обекти на авторско право и сродните му права) и индустриална собственост (търговски марки) в условията на повсеместна цифровизация в областта на далекосъобщителните услуги, чрез развитието на нови дигитални технологии¹³, със

антиконформизма. Велико Търново: Факултет по изобразително изкуство при ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“. *Визуални изследвания*, 2019, № 1, с. 54. ISSN: 2603-381X (Online). ISSN: 2535-101X (Print).

⁹ Научната доктрина отбелязва, че сред услугите от общ икономически интерес е разпространение на радио- и телевизионни програми и др. Обикновено такива услуги не се предоставят от пазара или не в такава степен, която се изисква от държавата, и са в обществен, а не в частен интерес, поради което държавата е възложила изпълнението им на съответни предприятия и ги компенсира за това. Валериева, Г. Елемент на държавна помощ при предоставянето на услуги от общ икономически интерес. *De Jure*, 2013, № 2, с. 76. ISSN: 2367-8410 (Online). ISSN: 1314-2593 (Print).

¹⁰ Николова, Р. Опит за една нова систематизация на учебната дисциплина ....., с. 163.

¹¹ Филева, П. Нова медийна икономика: стари и нови предизвикателства пред медийния бизнес. *Медиаалог*, 2020, № 8, с. 142. ISSN: 2535-0846.

¹² Виж за социалната, културна и икономическа „ефективност“ на културните индустрии в Томова, Б., Д. Андреева. Българската филмова индустрия – двигател за икономическия растеж [онлайн]. *Кино*, 2011, № 4/5 [прегледана на 21.12.2023 г.]. ISSN – 0861 – 4393. Достъпна на адрес: <http://www.filmmakersbg.org/images/news/kino-issue4-5-2011-Observatory-bg.htm>.

¹³ В теорията се застъпва становището, че в началото на XXI век дигиталните технологии са се превърнали в синоним за ускорено икономическо развитие и иновативност. Ма-

създаването на нови модели на продажба¹⁴ и маркетинг на продуктите¹⁵. А други отиват и по-далеч, разглеждат културата като възможност чрез нея да се създава благосъстояние¹⁶.

2. Административноправна същност на филмовата индустрия като културна индустрия

Сред основните измерители на конкурентоспособността са инвестициите при производството на някакъв определен продукт в областта на културата или на т. нар. творчески индустрии¹⁷. Произходът на термина „творчески индустрии“ е свързан с друг, по-стар термин – „културни индустрии“, въведен през 20-те и 30-те години на XX век в СССР, Италия и Германия¹⁸, разглеждан след Втората световна война с отрицателна конотация до 80-те години на XX век, когато понятието е възприето от ЮНЕСКО.

ринов, Р. Аналогова среда vs. дигитални комуникации. (2019). *Годишник на департамент „Масови комуникации“ на Нов български университет*. 2019, № 1, с. 12. ISSN 1310-8670.

¹⁴ Те включват нови канали за продажба на цифрови продукти (например електронни книги) и нови услуги (например портали за електронно обучение, уебдизайн) или нови модели на плащане (заплащане на оглед, премии и т. н.).

¹⁵ Филева, П. Иновативният характер на културните и творческите индустрии. В: *Медийна среда, публична и стратегическа комуникация*. С.: Университет за национално и световно стопанство, 2018, 53-56. ISBN: (Print): 978-619-232-086-7.

¹⁶ Томова, Б. Глобалните производствени мрежи и аудиовизуалната индустрия. *Проблеми на постмодерността*. 2021, № 1, с. 89. ISSN: 1314-3700.

¹⁷ В периода 2012–2016 г. в областта на индустриалната собственост се отчита трайна положителна тенденция в завишаването от почти три пъти на интереса към търсенето на закрила за техническите решения като полезен модел. С негативен от икономическа гледна точка ефект може да бъде посочена тенденцията на нисък интерес към българския пазар от страна на чуждестранни заявители. Чуждестранните заявки за изобретение, полезен модел, марки е между 5% и 10% от общия брой заявки. За същия период в областта на художествената собственост отчита, че интересът към издаването на книги се запазва, а към брошурите нараства с близо 20%. Без изменение е присъствието на театрите и радиото, а интересът към кината и телевизията расте. Негативна тенденция се отчита само при вестниците, които трайно намаляват като заглавия и като тиражи. Крушков, Н. Анализ на дейността по защита на интелектуалната собственост в България за периода 2012–2016 г. С.: *Научни трудове на УНСС*, 2017, № 2, с. 330. ISSN (print): 0861-9344. ISSN (online): 2534-8957.

¹⁸ В тоталитарните държави (СССР, Италия, Германия) се налага партийно-държавен монопол на всички сектори на художествения живот, включително музеи, колекции, средства за информация, образователна система. Тотляков, А. Цит. съч., 55. Терминът *културна индустрия* (Culture Industry или Kulturindustrie) е въведен от немските философи Теодор Адорно и Макс Хоркхаймер – представители на т. нар. Франкфуртска школа на социална теория и критична философия, свързана с Института за социални изследвания на Университета Гьоте във Франкфурт. Той е бил използван

Културни индустрии са тези, които произвеждат и разпространяват културни продукти или услуги (член 4, параграф 5 от Конвенция на ЮНЕСКО за опазване и насърчаване на многообразието от форми на културно изразяване)¹⁹. Културни дейности, продукти и услуги са такива, които от гледна точка на тяхното специфично качество, използване или крайна цел възплащават или предават определена форма на културно изразяване независимо от търговската им стойност. Културните дейности могат да бъдат цел сами по себе си или да способстват за производството на културни продукти и услуги (член 4, параграф 4 от Конвенция на ЮНЕСКО за опазване и насърчаване на многообразието от форми на културно изразяване). Понятието „творчески индустрии“ се появява като израз на държавната политика в Австралия и е артикулирано от Министерството на културата, медиите и спорта на Обединеното кралство в края на 90-те години на XX век. Понякога в световен мащаб съществуват 6 модела, свързани със съдържанието и съотношението на понятията „културни индустрии“ и „творчески индустрии“²⁰. Европейската комисия използва две основни понятия: „културни индустрии“ (в сходен на конвенцията смисъл) и „творчески индустрии“²¹:

„Културни индустрии“ са индустриите, произвеждащи и разпространяващи стоки или услуги, които от момента на тяхното разработване се считат като притежаващи специфично качество, употреба или цел, и които възплащават или предават определена форма на културно изразяване, независимо от търговската стойност, която могат да имат. Освен традиционните сектори на изкуствата (сценични изкуства, визуални изкуства, културно наследство — включително обществения сектор) те включват филмите, DVD и видеото, телевизията и радиото, видеоигрите, новите медии, музиката, книгите и пресата. Това понятие е определено по отношение на културното изразяване в контекста на Конвенцията на ЮНЕСКО от 2005 г. за защита и насърчаване на многообразието от форми на културно изразяване.

в главата „Културната индустрия: просвещението като масова измама (The Culture Industry: Enlightenment as Mass Deception)“ на тяхното произведение „Диалектика на просвещението“ (1944 г.). По-сериозно внимание на тяхната идея се обръща след превеждането на труда им във Франция през 1973 г. под заглавие „Индустриално производство на културни блага“. Филипов, Д. *Културата и развитието: социално-естетическа и икономическа теория*. С.: Университет за национално и световно стопанство, 2005, с. 126.

¹⁹ Конвенцията е ратифицирана със закон, приет от 40-то Народно събрание на 22.11.2006 г., обнародван в ДВ, бр. 97 от 1.12.2006 г., обнародвана, ДВ, бр. 33 от 20.4.2007 г., в сила за Република България от 18.3.2007 г.).

²⁰ Николова, Р. Опит за една нова систематизация на учебната дисциплина ....., с. 130.

²¹ Зелена книга „Отключване на потенциала на културните и творческите индустрии“ [онлайн]. Брюксел, 27.4.2010, COM(2010)183, [прегледана на 12.12.2023 г.]. Достъпна на адрес: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/?uri=celex%3A52010DC0183>.

„Творческите индустрии“ са индустриите, които използват културата като входен материал и притежават културно измерение, въпреки че получените от тях продукти основно имат функционално приложение. Те включват архитектурата и дизайна, които обединяват творчески елементи в по-широки процеси, както и подсектори, като например графичния дизайн, модния дизайн и рекламата.

Културните и творческите индустрии имат общ нормативен регулатор – авторското право²², което има за обект създавания в техния обхват нематериален продукт. Културните индустрии са резултат от новите технологии (печат, звукозапис, фотография, видео, интернет), които правят възможно масовото производство и дистрибуцията на артистични стоки и услуги²³. Културната индустрия не е изкуство, тя е бизнес начинание и се подчинява на неговите закони²⁴. Този факт е резултат от нейното масовизиране след индустриалните революции²⁵. Разновидностите на културни индустрии са:

1. Издателска индустрия – книгоиздаване, периодични издания (вестници, списания) и полиграфия;
2. Софтуерна индустрия, включително бази данни и компютърни игри;
3. Музикална индустрия – произведения със и без текст, звукозаписна индустрия;
4. Визуални изкуства – живопис, графика, скулптура, приложни и експериментални изкуства и галерии;
5. Сценични изкуства – драматични, музикално-драматични и пантомимични, хореографски – театър, опера, балет, танцово и цирково изкуство, шоу и други развлекателни дейности, както и творчески дейности по създаване на декори, костюми и др.;
6. Медийна индустрия – електронни медии като радио, телевизия, интернет и др.;
7. Филмова индустрия – производство на филми и други аудиовизуални произведения и продуцентска дейност;

---

²² За правната природа и същност на авторските права виж по-подробно в Манева, В. Конфликт или единодействие между културните права на човека и авторските права в медийната среда. В: *Медиите в България: 30 години по-късно*. С.: Нов български университет, 2020, 273–274. ISBN 978-619-233-143-6.

²³ Томова, Б., Д. Андреева. Българската филмова индустрия – двигател за икономическия растеж [онлайн]. *Кино*, 2011, № 4/5. ISSN: 0861 – 4393, [прегледана на 21.12.2023 г.]. Достъпна на адрес: <http://www.filmmakersbg.org/images/news/kino-issue4-5-2011-Observatory-bg.htm>.

²⁴ Зафирова, Ц. Цит. съч., с. 91.

²⁵ Михайлов, В. Безплатната култура. (2014). *Годишник на департамент „Масови комуникации“ на Нов български университет*. 2014, № 1, 12–13. ISSN 1310-8670.

8. Фотографска индустрия – художествена, рекламна и информационна фотография;
9. Рекламна индустрия;
10. Архитектура, включително дейности по вътрешно обзавеждане и ландшафт дизайн;
11. Дизайн – индустриален, мебелен, моден, графичен, медиен, уеб-дизайн и др.;
12. Културно наследство – материално културно наследство; нематериално културно наследство, включително фолклор и народни художествени занаяти и свързаните с тях традиционни знания;
13. Индустрия на фестивали и културни събития.

Филмовата индустрия (производството, разпространението, промоцията, показът и съхранението на филми по смисъла на чл. 2, ал. 1 от Закона за филмовата индустрия, ЗФИ) е културна индустрия. Това се доказва от възприетия от българския законодател в чл. 3, ал. 1 от ЗФИ термин „културна индустрия“. Анализирайки същността на филмовата индустрия, може да се направи изводът, че тя напълно отразява основни характеристики на културните и творческите индустрии, а именно:

- широко приложение на новите технологии;
- масово производство;
- комерсиализиране на културния процес, производството на културна стока, предназначена за културния пазар²⁶.

Законът въвежда специален регистрационен административноправен режим спрямо независимите продуценти; доставчици на филмопроизводствени услуги; разпространителите на филми и лицата, осъществяващи показ на филми на територията на страната пред Изпълнителния директор на Изпълнителна агенция „Национален филмов център“. Българската филмова индустрия има слабо финансово представяне, което се дължи на сложния производствен процес, високата непредвидимост на търсенето и несигурна възвръщаемост на разходите. Всичко това я превръща в рисков бизнес²⁷. Към това може да се допълни, че българската киноиндустрия е сред първите реформирани сфери не само в областта на културата. При извършеното цялостно и рязко оттегляне на държавата още през 1991 г.,

²⁶ Зафирова, Ц. Ролята на публичните институции за повишаване конкурентноспособността на българското филмопроизводство [онлайн]. В: *Годишник на департамент „Публична администрация“ на Нов български университет*, 2013, т. 8, с. 28, [прегледана на 12.12.2023 г.]. Достъпна на адрес: http://ebox.nbu.bg/pa2013/12_Tzv.Zafirova.pdf.

²⁷ Томова, Б. Българската филмова индустрия: „слънцето и сянката“ на прехода. Пазари, политики, дефицити. *Научни трудове на УНСС*, 2014, № 3, 205–214. ISSN (print): 0861-9344. ISSN (online): 2534-8957.

нехарактерно за друг стопански сектор, филмовата индустрия в България започва да се регулира със специален закон едва през 2003 г. До този момент едва през 1999 г. в общия материален административен нормативен акт в тази сфера на стопанската дейност – Закон за закрила и развитие на културата за първи път се споменава продуцентството в културата. Изброените фактори повлияват негативно върху развитието на филмопроизводството като етап от осъществяването на филмовата индустрия, което налага съществената финансова намеса на държавата.

3. Държавно подпомагане на независимите продуценти в областта на филмовата индустрия

Според френския социолог и философ Едгар Морен съществува разграничение между частния и публичния сектор в областта на културните индустрии²⁸. Първият е насочен към потребителите и културният продукт е създаден така, че да им се хареса и да отговаря на техните изисквания и потребности. С това авторът показва икономическата ефективност на резултата от творческата дейност. За разлика от частния публичният сектор в културните индустрии цели създаването на културни продукти, които имат за задача да убеждават, да обучават и в много случаи да прокарат някаква идеология, като понякога се използват и за манипулиране, с което се доказва социално-културната особеност на резултата от творческата дейност. Аудиовизуалните произведения са икономическа стока, откриваща важни възможности за създаване на благосъстояние и заетост, така и културен продукт, който отразява и оформя съвременното европейско общество.

Характерът на социално-културните дейности изисква определящо държавно участие в тях. Конкуренцията, като отличителна черта на икономическите процеси, не съществува само в пазарно организирани процеси в бизнес организациите. Тя е намерила своето място и в извънпазарните форми на организация (публичния сектор, нестопанските организации)²⁹. Сред основните цели на закона е създаване на условия за държавно подпомагане на българската филмова индустрия (чл. 3, ал. 1, т. 2 от ЗФИ). Тази задача се реализира на основание чл. 26а, ал. 1–2 от ЗФИ чрез *кандидатстване с проект*, който отговаря на изискванията за допустими разходи по чл. 54, параграф 5 от Регламент (ЕС) № 651/2014, съответно по Регламент (ЕС) № 1407/2013, на *вписани в регистъра по чл. 19, ал. 1 от ЗФИ* лица. Тук следва да отбележим, че за филмопроизводството се предвиждат по-значителни

---

²⁸ Морен, Е. *Духът на времето*. С.: Христо Ботев, 1995.

²⁹ Зафирова, Ц. *Ролята на публичните институции за повишаване конкурентноспособността на българското филмопроизводство* [онлайн]. В: *Годишник на департамент „Публична администрация“ на Нов български университет*, 2013, т. 8, с. 15, [прегледана на 28.12.2023 г.]. Достъпна на адрес: http://ebox.nbu.bg/pa2013/12_Tzv.Zafirova.pdf.

суми за финансиране съобразно правилата на Регламент (ЕС) № 651/2014, докато на основание чл. 26, ал. 1, т. 5 от ЗФИ за показ на филм е въведена минимална държавна помощ (*de minimis*). „Помощта *de minimis* (минимална държавна помощ) е особен вид държавно подпомагане, за което с оглед спецификите си, е въведен различен (специален) режим по отношение на администрирането на този вид помощ – минималната държавна помощ е такава помощ, която поради малкия си размер (установения таван в регламента) се счита, че не отговаря на всички критерии в член 107, параграф 1 от Договора за функционирането на Европейския съюз (ДФЕС) и в крайна сметка не води до нарушаване на правилата за конкуренция. „Таванът“, определен в регламента, е 200 000 евро, които могат да бъдат отпуснати на едно предприятие за всеки период от три фискални години“³⁰.

Договорът за финансиране на Европейския съюз предвижда, че съвместими с вътрешния пазар са *помощите за насърчаване на културата*³¹ и опазване на наследството, доколкото тези помощи не засягат условията на търговия и конкуренция в рамките на Съюза в степен, противоречаща на общия интерес (чл. 107, параграф 3, б. „г“). Същото е и съдържанието на чл. 4, ал. 3, т. 4 от Закона за държавните помощи (ЗДП). Разпоредбата на чл. 54, параграф 10 от Регламент (ЕС) № 651/2014 на Комисията от 17 юни 2014 година за обявяване на някои категории помощи за съвместими с вътрешния пазар в приложение на членове 107 и 108 от Договора гласи, че „помощите не са запазени изключително за гражданите на съответната държава и от бенефициерите не се изисква да имат статут на предприятия, учредени по *националното търговско право* (к. м. – б. а.)“.

Следователно държавните помощи за създаването на културен продукт могат да са предназначени както за търговци по смисъла на Търговския закон, така и за юридически лица с нестопанска цел в областта на висшето образование, религията, културата, историята и др. Бенефициерът (юрими-

³⁰ Симеонова, Г. Минимална държавна помощ. (2018). *Годишник на департамент „Право“ на Нов български университет*. С.: Нов български университет, 2018, с. 318. ISSN: 1314–8087 (print). ISSN: 2682–969X (online).

³¹ Анализ показва, че формите на подкрепа на производството на късометражни игрални филми при наличните държавни и обществени фондове в България са Изпълнителната агенция „Национален филмов център“ и Национален фонд „Култура“ към Министерството на културата с техните различни изисквания и суми. Инцидентно през 2017 г. подкрепа дава Културна програма за българското председателство на Съвета на ЕС. Отсъстват като възможности Програма „Култура“ към Столична община и БНТ. Изводът е, че държавата няма нито краткосрочна, нито дългосрочна политика по отношение на този формат и късометражните игрални филми си остават „кино в сянка“. Александрова, П. Производството на късометражно игрално кино със субсидии от НФЦ и Национален фонд „Култура“. (2018) *Годишник на департамент „Масови комуникации“ на Нов български университет*. 2018, № 1, с. 77. ISSN 1310-8670.

ческо или физическо лице), който получава паричното благо в областта на творческата филмова индустрия, следва да го получи без значение от правноорганизационната си форма на съществуване. В теорията се поддържа становище, което споделяме, че при получаването на държавна помощ е без значение фактът дали субектът е създаден със стопанска цел, защото субектите с нестопанска цел също могат да предлагат стоки и услуги на пазара. Нещо повече. Съдът на Европейския съюз (СЕС) разглежда стимулирането на частния бизнес в областта на културата в широкия смисъл на понятието „стопанска дейност“ (използван и в § 1, т. 3 от ДР на ЗОАРАКСД), като в постоянната си съдебна практика приема, че всяка дейност, която се състои от предлагане на стоки или услуги на пазара, може да бъде определена като стопанска дейност³². Или иначе казано, европейският законодател разглежда стимулирането на частния бизнес в широкия смисъл на понятието „стопанска дейност“, използван и в § 1, т. 3 от ДР на ЗОАРАКСД. Затова възприемането на нормата на чл. 19, ал. 4 от ЗФИ следва да се прави въз основа на аргумента *a generali sensu* в широкия (общ) смисъл на понятието „търговец“ – лице, което извършва стопанска дейност.

За съжаление прилагането на текста на специалния закон от изпълнителния директор на фонд „Национален филмов център“ поставя като условие за вписване в Единния публичен регистър на независимите продуценти кандидатът да е регистриран (вписан) като *търговец по законодателството на страната*, като от съществена важност е кандидатът да е регистриран като търговец по смисъла на Търговския закон – едноличен търговец, държавни и общински предприятия и търговски дружества³³. Достъпът до държавна помощ се предпоставя от вписването в регистъра. Всяко стеснително тълкуване относно възможността за регистрация следва да се разглежда като създаването на законодателни пречки за развиването на конкретна стопанска дейност. По този повод съдебна практика показва изключително ограничително възприятие за обхвата на понятието „независим продуцент“³⁴.

Като се има предвид, че в ЗФИ се използва и друг, по-общ термин: „Продуцент“ е лице, което инициира и организира реализацията на филма от собствено име, осигурявайки необходимите за целта финансови средства и други условия“ (§ 1, т. 20 от ДР), създаването на друга легална дефиниция поражда тълкувателен проблем относно това как се съотнася този

³² Симеонова, Г. Прилагане на правилата за държавните помощи по отношение на обществената услуга радио– и телевизионно разпространение. В: *Медиите в България: 30 години по-късно*. С.: Нов български университет, 2020, 257–258. ISBN 978-619-233-143-6.

³³ Решение № 1295 от 10.02.2022 г. по адм. д. № 6981 от 2021 г. на Върховния административен съд, VII отделение.

³⁴ Решение № 2115 от 31.03.2021 г. по адм. д. № 10932 от 2020 г. на Административен съд – София – град.

въпрос към понятието „независим продуцент“, използван в ЗФИ. Терминът „продуцент“/„независим продуцент“ се съдържа както в общия закон, уреждащ творческата дейност, а именно Закона за авторското право и сродните му права (ЗАПСП), така и в специалните закони – Закон за радиото и телевизията (ЗРТ) и ЗФИ. „Продуцент по смисъла на този раздел е физическото или юридическото лице, което организира създаването на произведението и осигурява финансирането му“ (чл. 62, ал. 3 от ЗАПСП). В нормативния акт няма указание за правноорганизационната форма на юридическото лице. По-стеснено е понятието в ЗРТ: „Независим продуцент“ е продуцент, регистриран по Търговския закон или по законодателството на държава – членка на Европейския съюз, или на друга държава – страна по споразумението за Европейското икономическо пространство, организационно и икономически независим от който и да е радио- и телевизионен оператор в дейността си, за когото са спазени следните изисквания:

1. не е собственик на радио- или телевизионен оператор, или на дял от имуществото му;
2. радио- или телевизионен оператор не е собственик на такова лице или на дял от имуществото му“ (§ 1, т. 24 от ДР на ЗРТ). В тази легална дефиниция се поставя ограничение продуцентът да е регистриран по българския Търговски закон. За чуждестранните лица е достатъчно да са регистрирани изобщо по законодателството на държава от ЕС или държава по споразумението за ЕИП. В този смисъл е налице неравнопоставеност между българските продуценти и тези, възникнали под юрисдикцията на друга държава от ЕС или по споразумението за ЕИП, защото за местните лица се допуска регистрацията единствено по търговското законодателство.

Институтът на независимия продуцент се съдържа и в ЗФИ: „Независим продуцент“ е продуцент, който е организационно и икономически независим в дейността си от който и да е доставчик на линейни или нелинейни аудио-визуални медийни услуги и за когото са спазени следните изисквания:

- а) не е собственик на доставчик на линейни или нелинейни аудио-визуални медийни услуги или на радиооператор, или на дял от имуществото му, и
- б) доставчик на линейни или нелинейни аудио-визуални медийни услуги или радиооператор, или свързано с тях лице, не е собственик на такова лице или на дял от имуществото му, и
- в) член на орган на управление на независимия продуцент или негов собственик, не е свързано лице с доставчик на линейни или нелинейни аудио-визуални медийни услуги или радиооператор.“ (§ 1, т. 39 от ДР на ЗФИ).

Тук са взаймствани два термина от медийното право – линейни и нелинейни услуги (чл. 3 от ЗРТ). Препращане има и към термините „доставчик на медийни услуги“ и „радио- или телевизионен оператор“:

„(1) Доставчик на медийни услуги е физическо лице – едноличен търговец, или юридическо лице, което носи редакционна отговорност за избора на съдържанието на медийната услуга и определя начина, по който тя е организирана. Редакционна отговорност е упражняването на ефективен контрол както върху избора на предавания, така и върху тяхната организация както в хронологичен ред при линейни услуги, така и в каталог при медийни услуги по заявка.

(2) Радио- или телевизионен оператор е доставчик на линейни медийни услуги (програми) за радио/телевизия въз основа на програмна схема.“ (чл. 4, ал. 1–2 от ЗРТ).

В медийния закон няма *ограничения* относно начина на възникване на административноправния субект. Следователно, правноорганизационната форма на субекта-бенефициер не е от значение. Това може да е физическо лице, юридическо лице със стопанска цел или юридическо лице с нестопанска цел. Допуска се да е всяка културна организация по смисъла на Закона за закрила и развитие на културата.

Културната организация притежава две кумулативни характеристики (структурна обособеност и специфичен предмет на дейност):

1. структура,
  - 1.1. създадена по нормативната система със специален закон или с акт на орган на изпълнителната или местната власт от некорпоративен характер – държавни или общински институти или
  - 1.2. учредена по разрешителната система с корпоративен или некорпоративен характер:
    - 1.2.1. лице, регистрирано по реда на Търговския закон, на Закона за юридическите лица с нестопанска цел или на Закона за кооперациите;
    - 1.2.2. чуждестранно лице, учредено в съответствие със законодателството на държава – членка на Европейския съюз (или на друга държава от Европейското икономическо пространство и Швейцария),
2. чийто предмет на дейност е създаването, разпространението и опазването на културни ценности в областта на театъра, музиката, киното, аудиовизията, литературата, художествения превод, танца, цирка, пластичните изкуства, архитектурата, дизайна, фолклора,

включително опазването на културно-историческото наследство³⁵ (арг. § 1, т. 3 от ДР на Закона за закрила и развитие на културата).

В предметния обхват на ЗФИ се включва държавното подпомагане на българската филмова индустрия, като се създават условия за нейното развитие (чл. 1). Целта на регистърното административно производство е желаещите лица да придобият този статус, за да се възползват в желанието от тях аспект на държавно подпомагане при производство, разпространение, промоция или показ на филми в Република България (арг. чл. 19, ал. 1, т. 1–4 във връзка с чл. 26, ал. 1 и 26а от ЗФИ). Конституцията на Република България поставя условие стопанската дейност да се развива при *еднакви правни условия* за всички граждани и юридически лица (чл. 19, ал. 2). В своята практика Конституционният съд на Република България посочва, че стопанската дейност няма абсолютен характер и може да бъде лимитирана: „[...] с оглед защитата на други конституционни ценности – например суверенитета, сигурността и независимостта на страната и нейната териториална цялост; опазването и възпроизводството на околната среда, поддържането и разнообразието на живата природа и разумното използване на природните богатства и ресурсите на страната; особената закрила на земята; защитата на българския език и на националното историческо и културно наследство и т. н.“³⁶. Никакви други ограничения от административноправно естество не трябва да бъдат поставяни. Изискванията могат да бъдат финансовоправни и на национално ниво се контролират от министъра на финансите³⁷. Съобщение на Комисията относно държавната помощ за филми и други аудиовизуални произведения³⁸ предвижда два различни механизма, използвани от държавите-членки за отпускане на помощ за производство на филми:

- помощ, отпусната – напр. чрез комисия за подбор – под формата на безвъзмездни средства, напр. определени като процент от бюджета на продукцията, и
- помощ, отпусната и определена като част от производствените разходи в държавата-членка, която я предоставя (напр. данъчни стимули)³⁹. В Съобщението се използва общият термин „проду-

³⁵ Някои автори включват в обхвата на културните индустрии и туризма. Димитрова, С. Културна политика на общините – оценка на местното население. *Диалог*. 2016, № 1, с. 75. ISSN: 1311-9206.

³⁶ Решение № 6 от 25.02.1997 г. по к. д. № 32 от 1996 г. на Конституционния съд на Република България, обн., ДВ, бр. 21 от 11.03.1997 г.

³⁷ Относно функциите и компетентността на Министерски съвет и неговите членове в областта на финансите и бюджета виж в Пенова, П. *Министерският съвет в българския парламентарен модел*. Бургас: Балтика-2002, 2023, 389–397.

³⁸ Официален вестник, *С 332, 15.11.2013 г., с. 1–11*.

³⁹ В теорията финансовите стимули за кинопродукции с произход САЩ остро се критикуват: „Въвеждането на финансови стимули за филмовата индустрия, основно за

цент“, без да се стеснява смисълът на административното понятие и да се изключват определена категория правни субекти.

Заклучение

Анализът на административноправната същност на филмовата индустрия като културна индустрия и осъществяването ѝ като стопанска дейност с особено културно предназначение показва, че за да поддържат високо художествено качество, филмовите продуценти следва да получат публично финансиране. Филмите като аудиовизуални произведения играят важна роля за оформянето на европейската идентичност. Те отразяват културното разнообразие на различните традиции и различната история на държавите и регионите в Европейския съюз. В името на тази цел държавните помощи за създаването на културен продукт могат да са предназначени както за търговци по смисъла на Търговския закон, така и за юридически лица с нестопанска цел в областта на висшето образование, религията, културата, историята, спорта и др. Бенефициерът (юридическо или физическо лице), който получава паричното благо в областта на творческата филмова индустрия, следва да го получи без значение от правноорганизационната си форма на съществуване. Финансирането не може да се осъществява отвъд правилата на ЕС.

американски продукции в европейски контекст и вписването на изричен текст в Съобщението за държавна помощ на Европейския съюз през 2013 г., както и натискът за промени в националните законодателства на страните-членки от Европейския съюз, без значение от данъчната им система и икономическите ефекти, показва линията на геополитически натиск от страна на САЩ върху национални суверенни държави. Въпреки факта, че в САЩ този инструмент има доказана икономическа неефективност. Държави като България, в които функционира квази пазар, въвеждайки финансови стимули, ще преобърне процесите във филмопроизводството – от високохудожествено кино – към бърз комерсиален продукт и то без достатъчно публични финанси за националното филмопроизводство“. Андреева-Попйорданова, Д. Трансформация на финансирането на филмовата индустрия в глобален контекст – от държавна помощ към финансови и данъчни стимули [онлайн]. *Newmedia21.eu. Медиите на 21 век*, 25.05.2021, [посетена на 21.12.2023 г.]. Достъпна на адрес: <https://www.newmedia21.eu/analizi/transformatsiya-na-finansiraneto-na-filmovata-industriya-v-globalen-kontekst-ot-darzhavna-pomosht-kam-finansovi-i-danachni-stimuli/>, посетен на 28.12.2023. ISSN: 1314-3794 (online).

Изкуствен интелект и интелектуална собственост – актуални проблеми и предизвикателства

Антица Генева*

Изкуственият интелект придобива все по-голямо значение като важен фактор за иновации и развитие в бъдещето, но и повдига множество правни и етични въпроси. Основният е може ли машината да твори и изобретява и да има свое притежание върху създаденото. В творческите индустрии изкуственият интелект се използва за създаване на съдържание чрез т. нар. генеративен изкуствен интелект (от обикновен имейл до сценарии за филми, статии, произведения на изобразителното изкуство, музикални композиции), което до голяма степен наподобява произведения, създадени в резултат на творческа човешка дейност. В много случаи системата, ползваща изкуствен интелект, „стъпва“ на база данни (набор) от вече съществуващи произведения и създава ново, производно на тези произведения, най-често без знанието и съгласието на оригиналния автор. Проблеми възникват и във връзка със способността на тези технологии да създават нови, иновативни системи и приложения, които отговарят на критериите за патента закрила. В опит да обхване всички основни предизвикателства през декември 2023 година Съветът и Парламентът на Европейския съюз приеха исторически законодателен акт. Регламентът за изкуствения интелект се превърна в първото в света законодателство в областта. Настоящият доклад цели да разгледа и анализира пресечните точки между изкуствения интелект и интелектуалната собственост, като идентифицира някои от основните въпроси и проблеми през призмата и на приетия регламент на Европейския съюз.

Ключови думи: *изкуствен интелект, авторство, авторски права, индустриална собственост, търговски марки, законодателство на ЕС*

---

* Антица Генева, ас. д-р в катедра „Международно право и право на Европейския съюз“, Юридически факултет, УНСС, ел. поща: antitsa@yahoo.com

Artificial intelligence and intellectual property: current problems and challenges

Antitsa Geneva*

Artificial intelligence has gained significant importance as a factor for innovation and development in the future. In the creative industries, artificial intelligence is used to create content that closely resembles works created as a result of human creativity . Problems also arise in cases of interaction with objects of industrial property. The ability of artificial intelligence to analyze the behavioral market patterns of Internet users poses specific challenges for brand owners. This report aims to examine and analyze the intersections between artificial intelligence and intellectual property by identifying some of the main issues and problems through the lens of the proposed European regulation.

Keywords: *artificial intelligence, authorship, copyright, industrial property, trademarks, European Union law*

---

* Assist. Prof. Antitsa Geneva, Ph.D., Department of International Law and EU Law, Law Faculty, University of National and World Economy, Sofia, e-mail: antitsa@yahoo.com

В съвременния свят изкуственият интелект е генератор от нов вид, който захранва огромен кръг от възможности за развитие в различни сфери на обществения живот – от самоуправляващи се автомобили, през нови начини на възприемане и създаване на изкуство, на създаване на съдържание чрез т. нар. генеративен изкуствен интелект (например с приложението ChatGPT¹) до иновативни методи за медицинско диагностициране². Увеличената процесорна мощ на компютрите и възможността за набиране на огромни масиви от данни, както и разработването на нови алгоритми води до революция в начините, по които общуваме, учим, забавляваме се, работим и дори тези, по които се лекуваме. Днес с помощта на изкуствен интелект е възможно да се напише цял сценарий, да се нарисува картина като Рембранд, да се композира като групата Бийтълс и да се „разговаря“ с художника Ван Гог.

Широката намеса на този вид технологии в обществените отношения повдига множество правни и етични въпроси, сред които въпросът може ли изкуственият интелект да е автор, може ли да изобретява, може ли да носи отговорност. Тези въпроси неминуемо свързват използването на изкуствен интелект по един или друг начин с всички правни отрасли. Не до край изяснена е връзката с някои основни принципи в авторското и патентното право, което би позволило да се даде най-точен отговор на възникващите въпроси. Настоящият доклад цели да анализира правните норми в областта на авторското и патентното право в България и тяхната приложимост към създадените от изкуствен интелект произведения и изобретения и да идентифицира потенциалните проблеми в контекста на същността и видовете изкуствен интелект.

Предмет на анализ е и възприетият от Европейския съюз подход за регулация на изкуствения интелект, съдебната практика на Съда на Европейския съюз и съдебната практика на Европейското патентно ведомство, които дават важни насоки по отношение на прилагането на критериите за закрила към създадени с участието на изкуствен интелект произведения и към изобретения, използващи технология, базирана на изкуствен интелект.

Отправна точка на анализа относно предизвикателствата на правната регулация на изкуствения интелект е изясняването на неговата техническа същност и начин на функциониране. Най-общо изкуственият интелект представлява „способността на една машина да демонстрира способности,

¹ ChatGPT е програма на компанията OpenAI, използваща изкуствен интелект за създаването на съдържание от всякакъв вид от обикновен учтив имейл до статистики и анализи в различни сфери. Повече информация на [ChatGPT \(openai.com\)](https://openai.com/chatgpt), <https://openai.com/chatgpt>.

² В тази връзка Al-Antari MA. Artificial Intelligence for Medical Diagnostics-Existing and Future AI Technology! Diagnostics (Basel). 2023 Feb 12;13(4):688. doi: 10.3390/diagnostics13040688. PMID: 36832175; PMCID: PMC9955430.

присъщи за хората – да разсъждава, да се учи, да планира или да твори³. Друга дефиниция определя тази технология като системи, които демонстрират интелигентно поведение чрез анализиране на тяхната среда и предприемане на действия – с някаква степен на автономия – за постигане конкретни цели⁴.

Терминът „изкуствен интелект“ („ИИ“) е събирателно понятие и не се отнася единствено до системите, базирани изцяло на тази технология, но и до отделни компоненти, които могат също да я ползват. Така например изкуствен интелект може да бъде вграден в хардуера на устройства (напр. роботи, автономни автомобили, дроне) или може да бъде самостоятелен софтуер (напр. системи за разпознаване на пръстов отпечатък).

Макар понятието „изкуствен интелект“ да съдържа изрична препратка към термина интелигентност, приложен към този вид системи, поражда повече въпроси, отколкото отговори. Как машината може да бъде интелигентна и може ли да „мисли“, тоест да осъществява процес или процеси, които наподобяват човешката мисловна дейност. Тъй като понятието „интелигентност“ е комплексно и може да включва различни когнитивни способности (напр. музикално-ритмична интелигентност, лингвистична интелигентност, логическо-математическа интелигентност и др.⁵), директна приложимост към система, технология или технологичен процес е на практика невъзможна. Ето защо анализът на тези технологии си служи с друг по-точен и по-лесно приложим термин и това е рационалност.

Според един от най-цитираните учебници в тази област изкуственият интелект на първо и на най-важно място е рационален⁶. Рационалността е основен принцип в разработването на ИИ технологиите, който приближава машинното „мислене“ (алгоритми) до това на хората. Рационалността се отнася до способността да се избере най-доброто действие, което трябва да се предприеме, за да се постигне определена цел, при определени критерии, които трябва да се оптимизират, и при наличните ресурси⁷. Рационалността

³ Изкуственият интелект: какво представлява и как се използва | Новини | Европейски парламент (europa.eu), статията е достъпна на <https://www.europarl.europa.eu/news/bg/headlines/society/20200827STO85804/izkustveniiat-intelekt-kakvo-predstavliava-i-kak-se-izpolzva>.

⁴ Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on Artificial Intelligence for Europe, Brussels, 25.4.2018 COM(2018) 237 final.

⁵ „Какво представлява интелигентността?“, National Geographic България, достъпно на <https://www.nationalgeographic.bg/a/kakvo-predstavlyava-inteligentnostta>.

⁶ “Artificial Intelligence: A Modern Approach”, S. Russell and P. Norvig, Prentice Hall, 3rd edition, 2009.

⁷ Independent high-level expert group on artificial intelligence set up by the European Commission: “A definition of AI: main capabilities and disciplines. Definition developed for the purpose

още включва анализ на събрана бази данни и подбор на най-подходящите решения на дадена задача. В общия случай в една система, ползваща изкуствен интелект, може да се проследи веригата на „вземане“ на решения – как се анализира информация, видът информация, нейният източник и т. н., но има и системи, при които такава проследимост е невъзможна. Това е т. нар. изкуствен интелект тип „черна кутия“ (Black Box AI).

Изкуствен интелект тип „черна кутия“ е всяка система за изкуствен интелект, чиито входове и операции не са видими за потребителя или друга заинтересована страна⁸. Липсата на рационалност или скритата такава затрудняват откриването на неподходящи решения, позволяват използването на недостоверни източници на информация, защитено с авторско или друго право съдържание и манипулиране на данни. Ето защо в приетия от Европейския Парламент и Съвета законодателен акт⁹ за изкуствения интелект основен принцип за гарантиране на правата на трети лица е този за задължителна прозрачност в ИИ моделите още преди пускането им на пазара, както и забрана на манипулативните техники. По този начин Европейският съюз цели да постигне баланс между стимулирането на иновациите и обществения интерес, който включва в частност и този на творците.

Предизвикателства пред авторските права поставя използването на ИИ при техниките за извличане на информация от текст и данни (т. нар. text and data mining (TDM)). Някои TDM техники изискват извършването на поредица от действия – а именно достъп до съдържанието, извличане и копиране – които потенциално са в конфликт не само с авторското право, но и със сродните права, защитата на личните данни или правата *suī generis* върху бази данни. На този фон, в приетия Регламент на Европейския парламент и на Съвета за определяне на хармонизирани правила относно изкуствения интелект (законодателен акт за изкуствения интелект) и за изменение на някои законодателни актове на Съюза („Регламент за изкуствен интелект“) са възприети някои основни правила за защита на правата на творците¹⁰.

---

of the AI HLEG’s deliverables, AI HLEG е независима експертна група, създадена от Европейската комисия през юни 2018 г. <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/definition-artificial-intelligence-main-capabilities-and-scientific-disciplines>.

⁸ Дефиниция на Black Box AI What is Black Box AI? Definition from TechTarget на <https://www.techtarget.com/whatis/definition/black-box-AI>.

⁹ Предложение за Регламент на Европейския парламент и на Съвета за определяне на хармонизирани правила относно изкуствения интелект (законодателен акт за изкуствения интелект) и за изменение на някои законодателни актове на Съюза, достъпен на <https://www.eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/HTML/?uri=CELEX:52021PC0206>

¹⁰ Проектът на Европейската Комисия от април 2021 година за Регламент за определяне на хармонизирани правила относно изкуствения интелект („Регламента“) е първият опит за приемане на хоризонтална регулация на ИИ с фокус върху специфичното използване на системите с ИИ и свързаните с тях рискове. Комисията предлага да

Основен механизъм в тази връзка, както бе споменато по-горе, е прозрачността в работата на ИИ системите. Където съдържанието, създадено от ИИ, е част от очевидно творчески, сатирични, художествени аудио-визуални произведения и аналогична работа или програма, е необходимо това съдържание да бъде представено по подходящи ясни и видими начини, които не пречат на показване на оригиналното произведение, което е използвано, и разкриване приложимите авторски права, където са релевантни (аргумент от чл.52 (3а) от Регламента). Задължението за разкриването на авторите на оригиналните произведения, използвани от ИИ системите от своя страна ще доведе до необходимост от търсене на тяхното предварително разрешение и съгласие.

През декември 2023 година Съветът и Европейският парламент приеха окончателния текст на Регламента, който ще влезе в сила или през 2025 година (две години след датата на приемането), а текстът ще бъде публикуван в началото на 2024 година. С финализирането на законодателната процедура, Регламентът за определяне на хармонизирани правила относно изкуствения интелект на ЕС става първият в света законодателен акт в областта на изкуствения интелект. Въведената дефиниция за „системи с изкуствен интелект“ се различава от първоначално предложената от Европейската комисия, но въпреки това дава яснота относно същността на тази технология.

В предложението на Комисията за Регламента се въвежда дефиниция за „система с изкуствен интелект“ (система с ИИ). Според възприетото определение „система с изкуствен интелект“ означава софтуер, разработен с една или повече от техниките и подходите, посочени в приложение към Регламента, който може по отношение на даден набор от цели, определени от човек, да генерира резултати, като съдържание, прогнози, препоръки или решения, които оказват въздействие върху средите, с които взаимодействат

се установи технологично неутрално определение (дефиниция) на системите с ИИ в правото на ЕС и да се установи класификация за системите с изкуствен интелект с различни изисквания и съобразени задължения на „подход, основан на риска“, където различните нива на риск означават повече или по-малко регулиране. За високорисковите системи с ИИ изискванията за документация и проследимост, прозрачност, човешки надзор, точност и надеждност на данните се възприемат като абсолютно необходими от Комисията за смекчаване на рисковете за основните права и безопасността, породени от ИИ и необхванати от други съществуващи правни рамки. Предложението на Комисията, преминава през всички етапи на законодателната процедура на ЕС, включваща и разглеждането на предложението от Съвета и Парламента на ЕС. Съветът одобрява общото становище на държавите-членки на ЕС по предложението през декември 2021 г., а парламентът гласува позицията си през юни 2023 г., като последното включва преразглеждане на определението за системи с ИИ, разширяване на списъка на забранени ИИ системи и налагане на задължения за ИИ с общо предназначение и генеративни ИИ модели като ChatGPT.

(чл.3, точка 1 от Регламента). Тези цели могат да бъдат постигнати чрез компютърна програма – например компютърна програма за разпознаване на изображения, за виртуална реалност и други, или чрез физически устройства, които се контролират от изкуствен интелект – например роботи, автономни коли, дронове.“ Акцентът е върху участието на човека, човешката намеса при определянето на целите, който ИИ системата трябва да постигне.

В своята редакция Парламентът предлага дефиницията за „система за изкуствен интелект“ да се ревизира, както следва: „машинно базирана система, проектирана да работи с различни нива на автономност и която може, за изрични или неизрични цели, да генерира резултати като прогнози, препоръки или решения, която влияе на физически или виртуални среди“¹¹. Тук липсва изричното посочване на човека като дефиниращ специалните цели. Съветът в своето предложение въвежда отново тази формулировка, като предлага още по-широка дефиниция: „система за изкуствен интелект е „система, която е предназначена за работа с елементи на автономия и това, въз основа на данни и входове, предоставени от машина и/или човек, прави изводи как да се постигне даден набор от цели, като използва машинно обучение и/или логика и подходи, основани на знанието, и произвежда генерирани от системата изходи като съдържание (генеративен ИИ системи), прогнози, препоръки или решения, оказвайки влияние върху средите, с които ИИ системата взаимодейства“. Окончателно одобрената версия на Регламента в резултат от т. нар. триалог между трите органа на ЕС (Комисия, Съвет и Парламент), предстои да бъде официално публикувана през 2024 година¹².

Различията в дефинициите са резултат от възможността за определена степен на автономност на ИИ системите. Може ли обаче човекът да бъде напълно изключен от този процес и ИИ системата сама да създава, твори произведения, на които би следвало да е автор? Регламентът не разглежда изрично въпроса за взаимодействието между ИИ и авторското право и по-конкретно дали система за ИИ може да бъде автор или изобретател, не съдържа и разпоредби, които да предоставят правосубектност на системите за ИИ, която да им позволява да имат качество на автори и/или изобретатели на създаденото от тях „съдържание (генеративен ИИ системи), прогнози, препоръки или решения“. В тази връзка, притежанието на права върху интелектуална собственост на този етап, остава възможно единствено за хората.

¹¹ Proposal for a Regulation of the European parliament and of the Council laying down harmonised rules on artificial intelligence (artificial intelligence act) and amending certain union legislative acts 2021/0106(cod) draft 20-06-2023 at 16h53, p.199.

¹² Artificial Intelligence Act: deal on comprehensive rules for trustworthy AI. Повече информация тук: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20231206IPR15699/artificial-intelligence-act-deal-on-comprehensive-rules-for-trustworthy-ai>.

В своя резолюция от ноември 2020 година относно правата върху интелектуалната собственост за разработването на технологии с изкуствен интелект Европейският парламент възприема становище, че произведения, създадени автономно от системи, ползващи ИИ и роботи, може да не отговарят на условията за защита на авторските права с оглед прилагането на принципа за оригиналност, който е свързан с физическо лице, и тъй като понятието „интелектуално творчество“ се отнася до личността на автора¹³.

В областта на авторското право, изкуственият интелект повдига основно два въпроса – първият се отнася до създаването на произведения с помощта на изкуствения интелект и авторството върху тях, а вторият – до авторскоправната закрила върху самия изкуствен интелект.

Пример за комплексността на предизвикателствата пред правната регулация е инициативата „Следващият Рембранд“ (The Next Rembrandt)¹⁴. „Следващият Рембранд“ е проект в сътрудничество между ING, Майкрософт и музея Маурицхойс (Mauritshuis)¹⁵, Нидерландия и се стреми да създаде нова картина на Рембранд, използвайки анализ на данни и 3D печат на художника. Екипът зад проекта анализира над 346 картини на Рембранд, заедно с хиляди подготвителни скици, за да придобие представа за техниките и стила на художника. Използвайки тези данни, те успяват да създадат цифров модел на лицето на Рембранд, който след това е използван за създаване на нова картина. Резултатът е произведение на изкуството, което улавя същността на стила и техниката на Рембранд.

Друг пример е финализирането на последната песен на световно известната група „Бийтълс“. През юни 2023 година е обявено, че Бийтълс ще издадат последен запис, използвайки гласа на Джон Ленън с помощта на ИИ¹⁶. За основа ще бъдат използвани непоказани до момента демо записи на певица, предоставени от неговата съпруга.

Възможността за анализ в детайл на всякакъв вид информация чрез ИИ от техники на пеене, свирене, рисуване до поведенчески модели и личностни характеристики води и до възможности, които прескачат всякакви ограничения – времеви, пространствени и дори свързани с тленността на човешкия живот. Така например, музеят Орсе (Musée D'Orsay¹⁷) в Париж,

¹³ European Parliament resolution of 20 October 2020 on intellectual property rights for the development of artificial intelligence technologies (2020/2015(INI)), параграф 15.

¹⁴ Повече за инициативата и създадената картина на The Next Rembrandt developed by AI – Liam M O'Brien, <https://www.liammobrien.com/rembrandt-ai/>.

¹⁵ Музей Маурицхойс (Mauritshuis), The Mauritshuis: The most beautiful museum in The Hague | Mauritshuis, <https://www.mauritshuis.nl/>.

¹⁶ The Beatles will release a final record, using John Lennon's voice via an AI assist, достъпно: The Beatles to release final song using AI to isolate John Lennon's voice : NPR.

¹⁷ Музей Орсе достъпен на www.musee-orsay.fr.

Франция дава възможност за „разговор“ с художника Винсент Ван Гог с помощта на ИИ. Виртуалният двойник на прочутия художник, създаден с ИИ, разговаря с посетителите на музея, като споделя подробности от живота си и отговаря на техни въпроси въз основа на анализа на писма, които художникът приживе е писал на своя брат¹⁸.

Разглеждайки всички тези примери, възникват два основни въпроса – кой е авторът и създаденото от ИИ произведение ли е. По отношение и на двата въпроса националното ни законодателство дава ясни отговори. Съгласно чл. 3, ал. 1 от Закона за авторското право и сродните му права обект на авторското право¹⁹ е всяко произведение на литературата, изкуството и науката, което е резултат на творческа дейност и е изразено по какъвто и да е начин и в каквато и да е обективна форма.

Творческа дейност е налице, когато авторът е положил някакво интелектуално усилие и е проявил самостоятелна мисъл, а изискването цели да отдели произведенията от тези материали, които са продукт само на рутинно усилие без проява на някакво творчество и които повтарят „известни вече неща“²⁰. В българската правна доктрина се приема, че творческата дейност трябва да бъде интелектуална дейност, която създава нещо ново, оригинално и която се отличава със самостоятелна мисъл, която поставя индивидуален отпечатък върху новосъздаденото произведение. Този отпечатък може да се отнася както до формата на произведението, така и до съдържанието му²¹. Условието за индивидуален отпечатък, за оригиналност следва да се приема за изпълнено, винаги когато произведението е самостоятелно дело на автора, тъй като резултатите от умствената дейност на човека са толкова неповторими, колкото и всеки резултат от физическата му активност²². В националната съдебна практика се приема, че критерият „резултат от творческа дейност“

¹⁸ Виртуалният Ван Гог разговаря в Париж като част от по-голяма изложба, фокусирана върху последните два месеца от живота на художника, изключително продуктивен период, през който той създава повече от 74 картини и 33 рисунки, преди да се простреля в гърдите с револвер, на възраст 37 г., през 1890 г. За повече информация тук: Interactive AI-Powered Vincent Van Gogh Clone Fields Questions At Paris Museum (www.forbes.com), достъпно на <https://www.forbes.com/sites/lesliekatz/2023/12/14/vincent-van-goghs-ai-twin-wants-to-talk-with-you-about-life-and-death/>.

¹⁹ Закон за авторското право и сродните му права, в сила от 01.08.1993 г., последно изменен 1 декември 2023 година.

²⁰ Саракинов, Георги „Авторско право и сродните му права в Република България“, пето преработено издание, издателство Сиби, 2007, стр. 41–47 и Аврамов, Л., Таджер, В. „Авторско право на Народна Република България“, С. Наука и Изкуство, 1965 г., стр. 30.

²¹ Каменова, Цветана „Международно и национално авторско право“, Институт за правни науки, Българска академия на науките, София, 2004 година, стр. 66–7.

²² Драганов, Живко „Обекти на интелектуалната собственост“, изд. Сиби, 2016, стр. 91.

е налице, когато произведенията изразяват определен творчески замисъл и са създадени в резултат на умствена и артистична дейност на автора²³.

Задължителната връзка между човешката умствена дейност и творческия процес е закрепена и в дефиницията на автор, посочена в чл. 5 от Закона за авторското право и сродните му права, съгласно която автор е физическото лице, в резултат на чиято творческа дейност е създадено произведение.

В този смисъл, трудно може да бъде защитено становище, че коментиранията по-горе картина на Рембранд или последна песен на Бийтълс всъщност отразяват самостоятелна мисъл, която поставя индивидуален отпечатък върху новосъздаденото произведение, най-малкото защото при ИИ системите, както беше коментирано по-горе, „мисленето“ има силно рационален и логически вид, който малко или много отдалечава процеса от акта на творене и повече го приближава към механичните, предефинирани, рутинни действия. Според някои учени в областта на интелектуалната собственост, да се пита дали ИИ може да бъде автор е същото нещо „както да се обсъжда дали кенгуруто може да се състезава на Олимпийските игри. ИИ наистина може да провокира изместване на фокуса на защитата на авторските права: от акта на създаване към неговата концептуализация или към края на творческия процес като такъв. Независимо от това, защитата – ако има такава – за произведения, генерирани от ИИ, трябва да бъде балансирана спрямо основните цели, които тази защита цели да постигне“²⁴.

Следва да се има предвид и фактът, че макар ИИ да има характеристики, присъщи на човешкия ум, в действителност ИИ все още е далеч от това да бъде наистина „интелигентен“. Към момента ИИ все още не може да определя предпочитанията или целите, които трябва да бъдат постигнати, и зависи до голяма степен от човешката намеса. Ето защо в по-горе разгледаното предложение на Европейската комисия за дефиниция на „система за изкуствен интелект“ в Регламента се посочва изрично, че това е: „софтуер, който може по отношение на даден набор от цели, определени от човек, да генерира резултати, като съдържание, прогнози, препоръки или решения (...)“ (чл. 3, ал. 1 от предложенията от Комисията Регламент).

В практиката на Съда на ЕС се застъпва становище, че е възможно да се създават авторски произведения с помощта на машина или устройство, но творческият процес включва задължително участието и на човек²⁵. От

²³ Аргумент от Решение № 1235 от 07.11.2022 г. по т. д. № 1519/2021 г. на Софийски Градски Съд.

²⁴ Prof. Bernt Hugenholtz на Conference report: “Can robots invent and create? A dialogue between Artificial Intelligence and Intellectual Property” Alicante on 14 and 15 March 2019.

²⁵ Решение по дело C-145/10 Eva-Maria Painer срещу Standard VerlagsGmbH, Axel Springer

творческа и правна гледна точка компютърът или ИИ извършват работата под контрола и въз основа на инструкциите, дадени от създателя – човек²⁶.

Следва да се има предвид и че изкуственият интелект и свързаните с него технологии се основават на създаването и изпълнението на компютърни програми, които като такива са обхванати от специален режим на защита на авторското право, при който може да бъде защитено само обективирането на компютърна програма, а не идеите, методите и принципите, които са в основата на който и да е елемент от нея. Още с предложението за директива за закрила на компютърните програми през 1990 година, Европейската Комисия предлага генерираните от компютър програми да се закрилят от авторското право, както компютърните програми, създадени без намесата на машина²⁷. В ревизирания проект, Комисията премахва този текст²⁸.

Същевременно към настоящия момент правна регулация на ИИ в приетия Регламент обхваща различните измерения на изкуствения интелект чрез технологично неутрално и достатъчно гъвкавото определение „система“, което обхваща не само софтуера (програмата), но и отделните компоненти от една система, в която има имплементирана такава технология. Целта е дефиницията да е приложима и в бъдещото развитие на ИИ технологиите, както и за последващото им използване.

Дефиницията на „системи с ИИ“ има отношение и във връзка с използването на тези технологии за създаването и закрилата на иновации. По отношение на закрилата на изобретенията ИИ също поставя редица предизвикателства, но патентноправните норми до голяма степен обхващат и регулират успешно предмета на закрила на системите, използващи изкуствен интелект. Впечатляващите цифри на патентни заявки през последните години за сметка на по-малко научни изследвания в областта са показателни за промяна от теоретични проучвания към използването на ИИ технологии в търговския оборот под формата на различни стоки и услуги. Тази тенденция се отразява и във видовете патенти, за които се подават заявки, със значителен растеж на специфични ИИ приложения.

От появата на изкуствения интелект през 1950 г., новатори и изследователи са подали заявки за близо 340 000 свързани с изкуствен интелект

AG, Süddeutsche Zeitung GmbH, Spiegel-Verlag Rudolf Augstein GmbH & Co KG, Verlag M. DuMont Schauberg Expedition der Kölnischen Zeitung GmbH & Co KG.

²⁶ Artificial Intelligence and Intellectual Property – a response by the CREATE Centre to the UK Intellectual Property Office’s open consultation, *Journal of Intellectual Property Law and Practice*, 2022, Vol. 17, No 3, p. 323.

²⁷ Предложение за Директива за правна защита на компютърните програми, чл. 1.4 (b).

²⁸ Explanation to the Amended Proposal, COM (90) 509 final-SYN 183 (Oct. 18,1990), чл. 5.

изобретения и публикувани над 1,6 милиона научни публикации²⁹. Огромният брой заявки е показател, че индустрията, свързана с приложения, ползващи изкуствен интелект, се развива бързо. Нещо повече, над половината от идентифицираните изобретения са били публикувани от 2013 година насам според доклад на Световната организация за интелектуална собственост („СОИС“)³⁰.

Тази статистика свидетелства, че съществуващата правна рамка в областта на патентно право регулира до голяма степен технологиите, ползващи ИИ. Широко дискутираният въпрос дали ИИ може да бъде изобретател също е намерил своя отговор в практиката на Европейското патентно ведомство и като цяло дебатът по-този въпрос има по-категорични изводи спрямо дискусиите за авторство.

По-конкретно, в съединени дела J 8/20 и J 9/20 на Европейското патентно ведомство възниква въпросът дали заявителят, когато кандидатства за европейски патент, може да посочи като изобретател машина с изкуствен интелект, която няма правоспособност. Заявления за определяне на ИИ система, наречена „DABUS“ като изобретател, са подадени в множество юрисдикции, включително в Европейското патентно ведомство. Жалбоподателят твърди, че изобретенията са били създадени автономно от DABUS. Заявката, обаче, е отхвърлена от Ведомството, като се посочва, че изобретател може да бъде само човек³¹.

В решението си апелационният състав постановява, „че що се отнася до определянето на изобретателя съгласно член 81³², първо изречение, Европейска Патентна Конвенция („ЕПК“)³³, тук също Апелационният Борд може да счита, че законодателите са имали предвид само създадени от

²⁹ Световна Организация за Интелектуална Собственост, WIPO Technology Trends 2019 – Artificial Intelligence, ISBN: 978-92-805-3007-0, достъпно на https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_1055.pdf.

³⁰ Световна Организация за Интелектуална Собственост, WIPO Technology Trends 2019 – Artificial Intelligence, ISBN: 978-92-805-3007-0, достъпно на https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_1055.pdf.

³¹ European Patent Office, Press Communique on Decision J8/20 J 9/20 of the Legal Board of appeal (21 December 2021).

³² Чл. 81 от ЕПК гласи: „Посочване на изобретателя. Изобретателят се посочва в европейската патентна заявка. Ако заявителят не е изобретателят или не е единственият изобретател, в посочването трябва да се съдържа указание за произхода на правото върху европейския патент.“

³³ Конвенция за издаване на европейски патенти (Европейска патентна конвенция) от 5 октомври 1973 г както е преработен от Закона за ревизия на член 63 от ЕПК от 17 декември 1991 г. и Закона за ревизия на ЕПК от 29 ноември 2000 г. Новият текст на Конвенцията, приет от Административния съвет на Европейската патентна организация с решение от 28 юни 2001 г. (виж ОВ ЕПВ 2001 г., специално издание № 4,

човека изобретения при изготвянето на член 60³⁴ от ЕПК и чл. 81, изречение второ ЕПК³⁵.

Европейският парламент също приема, че не би било целесъобразно да се полагат усилия за предоставяне на юридическа правосубектност на технологиите в областта на изкуствения интелект, и обръща внимание на отрицателното въздействие на една такава възможност върху стимулите за творците³⁶. В своя резолюция от октомври 2020 прави препоръка към Европейската комисия при подготовката на стратегия за ИИ „собствеността върху правата, ако има такива, да се прехвърля само на физически или юридически лица, които са създали произведението законно и само ако е предоставено разрешение от притежателя на авторското право, ако се използва материал, защитен с авторско право, освен ако не се прилагат изключения или ограничения на авторското право; подчертава значението на улесняването на достъпа до данни и споделянето на данни, отворените стандарти и технологиите с отворен код, като същевременно се насърчават инвестициите и иновациите“³⁷.

Патентната защита може да бъде предоставена, при условие че изобретението (съдържащо ИИ), в случай че отговаря на критериите за закрила – тоест е ново, не е очевидно и включва изобретателска стъпка. Патентното право предполага всеобхватно описание на използваната технология, което може да създаде трудности за някои технологии в областта на изкуствения интелект с оглед на сложността на обосновката. Въпреки потенциалните

стр. 55), става неразделна част от Акта за ревизия от 29 ноември 2000 г. съгласно член 3, параграф 2, второ изречение от този закон.

³⁴ Чл. 60 от ЕПК гласи: „Право на европейски патент. (1) Правото на европейски патент принадлежи на изобретателя или на неговия правопримемник. Ако изобретателят е служител, правото на европейски патент се определя в съответствие със законодателството на страната, в която е основната дейност на изобретателя; ако не може да се определи страната, в която е основната дейност на изобретателя, се прилага законодателството на страната, в която е местоработата на работодателя, чийто служител е изобретателят. (2) Ако две или повече лица са създали изобретение независимо един от друг, правото на европейски патент за това изобретение принадлежи на лицето, чиято европейската патентна заявка е с най-ранна дата на подаване; тази разпоредба се прилага само ако първата заявка е публикувана съгласно член 93 и е в сила само по отношение на договарящите страни, посочени в заявката, така както е публикувана. (3) В производството пред Европейското патентно ведомство се счита, че правото на европейски патент принадлежи на заявителя.

³⁵ Решение на Апелационния Борд на Европейското Патентно Ведомство J 0008/20 – 3.1.01, параграф. 4.6.4.

³⁶ Резолюция на Европейския парламент от 20 октомври 2020 г. относно правата върху интелектуалната собственост за разработването на технологии за изкуствен интелект (2020/2015(INI)) (2021/C 404/06).

³⁷ Резолюция на Европейския парламент от 20 октомври 2020 г. относно правата върху интелектуалната собственост за разработването на технологии за изкуствен интелект (2020/2015(INI)) (2021/C 404/06), параграф 15.

технически трудности все пак патентноправните норми дават ясни критерии и механизми за разлика от авторскоправните, чието приложение все още се изяснява по отношение на ИИ системите.

Следва обаче да се има предвид, че изкуственият интелект и свързаните с него технологии се основават и на изчислителни модели и алгоритми, които се считат за математически методи по смисъла на Европейската патентна конвенция (ЕПК) и следователно като такива не могат да бъдат патентовани. От друга страна, математическите методи и компютърни програми могат да бъдат защитени с патент съгласно член 52, параграф 3³⁸ от Европейската патентна конвенция, когато се използват като част от система за изкуствен интелект, която допринася за създаването на допълнителен технически ефект. В тази връзка, Европейският парламент подчертава, че въздействието на такава потенциална патентна защита следва да бъде подложено на задълбочена оценка.

В обобщение, изкуственият интелект дава възможност за обработване на голямо количество данни, свързани със състоянието на литературата, изкуството и науката. Безспорен е неговият принос в развитието на иновациите, но трябва да се държи сметка за баланса между необходимостта от научен и технически прогрес и интересите на творците и изобретателите, които също имат ключова роля в този процес. Необходимо е ясно разграничаване между създадените изцяло от хора произведения и тези, създадени с намесата на ИИ. Когато последните стъпват на вече съществуващи произведения трябва да се спазва авторскоправното законодателство и да се изисква съгласието (разрешението) на авторите на оригиналните произведения, както законът изисква при всяка форма на преработка на едно произведение.

Възприетият от Европейския съюз законодателен подход се основава на оценка върху въздействието и последиците от тези технологии. Тази оценка предполага и задълбочен анализ на основни понятия като „автор“ и „изобретател“ и връзката им с ИИ системите. Към днешна дата последните все още са малко или много зависими от човека, но развитието на т. нар. генеративен изкуствен интелект ще постави на ново ниво предизвикателствата на правното регулиране. Генеративният ИИ е способен автономно да създава собствено съдържание и в този смисъл въпроси и проблеми ще възникнат не само във връзка с правната регулация, но и във връзка с поддържането на културното многообразие и творческия стимул на авторите и изобретателите. Дали правото ще гарантира необходимия баланс между обществен интерес и този на създателите на ИИ системи, а положените регулаторни основи ще издържат натиска на динамиката на развиващите се технологии, предстои времето да покаже.

³⁸ Чл. 52, параграф 3 от ЕПК гласи: „(3) Алинея 2 изключва патентоспособността на посочените там обекти или дейности само доколкото европейската патентна заявка или европейски патент се отнася до някой от тези обекти или дейности като такива.“

Защо общите правила на извъндоговорната отговорност са неприложими към деликтните искове в интелектуалната собственост?

Атанас Костов*

Причината да напиша тази статия е желанието ми да внеса яснота относно все по-налагащата се тенденция в българското правораздаване да се смесва **общата уредба** на извъндоговорната отговорност със **специалните, деликтни искове**, предвидени в Закона за авторското право и сродните му права (ЗАПСП), Закона за марките и географските означения (ЗМГО) и Закона за промишления дизайн (ЗПрД). Тази тенденция доведе през годините до серия от незаконосъобразни решения, които не само не отговарят на нормативната и доктриналната рамка за това **как следва да се доказват**, съответно **да се правораздава правилно** по деликтни искове с предмет интелектуална собственост, но и някак с лекота създаде тежки противоречия в съдебната практика в областта на културата, високите технологии и бизнеса, което накърнява непоправимо правата на множество правни субекти, получили „правосъдие“ на базата на механизма на чл. 45 от ЗЗД.

Надявам се в описания контекст българският съд да се върне към **правото като наука** и да правораздава правилно и точно в смисъла на законите за интелектуалната собственост (в които от 2006 г. насам е имплементиран от **чл. 13 на Директива 2004/48/ЕО** на Европейския парламент и на Съвета от 29 април 2004), спазвайки инкорпорираните в тях **специални правила за прилагане на деликтната отговорност**, като спазва базисния принцип, че винаги специалните норми дерогира общите.

Ключови думи: интелектуална собственост, деликтни искове, механизъм за определяне на обезщетенията

---

* Атанас Костов, адвокат в кантора „ЮСАУТОР“, ел. поща: office@iusauthor.com

Why the general rules of non-contractual liability inapplicable to tort claims in intellectual property?

Atanas Kostov*

The reason for writing this article is my desire to bring clarity to the growing tendency in Bulgarian jurisprudence to conflate the general rules of non-contractual liability with the special, tort actions provided for in the Copyright and Related Rights Act (CRRA), the Trademarks and Geographical Indications Act (MGA) and the Industrial Design Act (IDIA). This trend has led over the years to a series of unlawful decisions that not only fail to comply with the statutory and doctrinal framework on how tort claims involving intellectual property should be proved, or properly adjudicated, but have also somehow easily created severe contradictions in the jurisprudence in the field of culture, high technology and business, irreparably harming the rights of numerous legal entities that have received „justice“ based on the mechanism of Article 45 of the Obligations and contracts act.

I hope that in the described context the Bulgarian court will return to law as a science and will administer justice correctly and accurately in the sense of the intellectual property laws (which since 2006 have been implemented by Article 13 of Directive 2004/48/EC of the European Parliament and of the Council of 29 April 2004), respecting the special rules for the application of tort liability incorporated in them, respecting the basic principle that the special rules always derogate from the general ones.

***Keywords:** intellectual property, tort claims, mechanism for determining damages*

---

* Atanas Kostov, Attorney at law at IUSAUTHOR law office,
e-mail: office@iusauthor.com

1. Увод

Причината да напиша тази статия е желанието ми да внеса яснота относно все по-налагащата се тенденция в българското правораздаване да се смесва **общата уредба** на извъндоговорната отговорност със **специалните, деликтни искове**, предвидени в Закона за авторското право и сродните му права (ЗАПСП), Закона за марките и географските означения (ЗМГО) и Закона за промишления дизайн (ЗПрД). Тази тенденция доведе през годините до серия от незаконосъобразни решения, които не само не отговарят на нормативната и доктриналната рамка за това **как следва да се доказват**, съответно **да се правораздава правилно** по деликтни искове с предмет интелектуална собственост, но и някак с лекота създаде тежки противоречия в съдебната практика в областта на културата, високите технологии и бизнеса, което накърнява непоправимо правата на множество правни субекти, чиито абсолютни субективни права българският съд тотално нарушава с дълбоко незаконосъобразния „мотив“: „не е доказан фактическият състав на деликтната отговорност“, имайки предвид този чл. 45 от Закона за задълженията и договорите (ЗЗД)?!

Тук ми се иска да спомена, че често ми се налага по темата да убеждавам съда в базисни за правото постулати като например, че **специалната уредба дерогира общата**¹ и в този ред на мисли прилагането на механизма на чл. 45 ЗЗД към деликтните искове в интелектуалната собственост **е, меко казано, необосновано**, тъй като техниката на настъпване на **имуществените вреди** и доказването им е съвсем различна, както ще стане ясно по-долу в изложението ми. От друга страна, ми се иска да акцентирам върху непрофесионален подход към материята, което показва нейното неизследване и непознаване от съда в детайли.

По случая ми се иска да акцентирам на факта, че в доктрината е застъпено виждането, че за разлика от генералната клауза на чл. 45, ал. 1 ЗЗД, специалните състави на извъндоговорна отговорност не са формулирани общо и **тъкмо затова са специални**, тъй като те **описват изрично забранено поведение или предписват определено поведение**, като ако нарушаването на забраната или на предписанието причинява вреди, следва да се присъди обезщетение². Дискутираната подробно теза с аргументи от науката (виж доц. д-р Траян Конов) е доразвита и от професор д-р Поля Голева, която

¹ Извеждам довода си от максимата в римското право – *lex specialis derogat generali*.

² Така **Конов, Т.** Понятието противоправност в областта на неправомерното увреждане според българското гражданско право. Годишник на Софийски университет „Св. Климент Охридски“. Юридически факултет. Том 79, 1986, Книга 1, С., 1989, с. 179–209, повторна публикация сп. „Търговско право“, 2000, № 6, с. 66 и сл.

коректно забелязва, че „тенденцията е на стесняване на съдържанието на противоправността – генералният деликт **постепенно се дерогира от конкретни фактически състави**, изрично уредени в специални закони, обикновено регламентиращи определена област от обществени отношения и изискващи да се присъжда обезщетение само ако деянието осъществява състава на нарушението, описано в закона“³.

Надявам се в описания контекст българският съд да се върне към **правото като наука** и да правораздава правилно и точно в смисъла на законите за интелектуалната собственост, спазвайки инкорпорираните в тях **специални правила за прилагане на деликтната отговорност**, а не да правоприлага на принципа – „**така ми харесва**“ и/или „**така ми е по удобно** по чл. 45 ЗЗД“, защото порокът „**очевидна неправилност**“ (като един от най-тежките в българското право, сочещ липса на каквато и да е юридическа логика в мотивите, която е в тежко противоречие с доктрината и нормативната база) все още е касационно основание за обжалване на съдебни актове, които страдат от него.

2. Механизъм на определяне на имуществените вреди при деликтни иски в интелектуалната собственост

Базисен факт в интелектуалната собственост (като общо понятие, включващо авторско право и индустриална собственост) е, че **механизмът** на засягащите я **специални деликтни иски** е имплементиран в българското право⁴ от **чл. 13 на Директива 2004/48/ЕО**⁵ на Европейския парламент и на Съвета от 29 април 2004 година относно упражняването на права върху интелектуалната собственост.

Въпросната правна норма застъпва следното императивно правило:

„Държавите членки гарантират, че по заявление на увредената страна компетентните съдебни органи постановяват на нарушителя, **който съзнателно или [можейки] при разумни основания да съзнава това, е предприел действия**, с които е нарушил права, да заплати на притежателя

³ Виж **Голева. П – Голева, П.** Облигационно право, с. 648–649; Противоправността при неправомерно увреждане, с. 35–36.

⁴ Реално Директива 2004/48/ЕО или т. нар. IPRED директива е транспонирана в българското законодателство, извършвайки промени в Закона за топологията на интегралните схеми (ДВ, бр. 81, 14.09.1999 г.), ЗАПСП (ДВ, бр. 99, декември 2005 г.), ЗППМ (ДВ, бр. 64 август 2006 г.), ЗПРД (ДВ, бр. 73, септември 2006 г.) и ЗМГО (ДВ, бр. 73, септември 2006 г.).

⁵ В доктрината директивата е наречена **IPRED директива**, което идва от английското “Intellectual property rights directive”.

на правата обезщетение съобразно действителните вреди, понесени от последния в резултат на нарушението.

Когато съдебните органи определят обезщетението:

а) те вземат предвид всички приложими аспекти, като например **отрицателните икономически последствия**, включително **пропуснатата печалба**, които увредената страна е понесла, цялата **несправедливо получена печалба** от нарушителя, а когато е уместно, елементи, които са различни от стопанските фактори, като например **моралната щета**, причинена на притежателя на правото поради нарушението⁶;

или

б) като алтернатива на посоченото те могат, когато е уместно, да определят обезщетението като еднократна сума въз основа на следните елементи: най-малкото **размера на лицензионните и авторските възнаграждения и хонорари**, които **биха били дължими**, в случай че нарушителят **бе поискал официално разрешение да ползва** въпросното право върху интелектуалната собственост⁷.

Въпросният механизъм на **чл. 13 от IPRED** директивата е приет в Закона за авторското право и сродните му права и неговите **два специални деликтни иска** – по чл. 95 (**общ иск за обезщетение**) и чл. 95а (**особени случаи на обезщетение**) през 2006 г. Коментираният механизъм е въведен в Закона за марките и географските означения през септември на същата 2006 г. – промяна, обнародвана в „Държавен вестник“, бр. 73. Към датата на извършените промени в ЗМГО възникват **два специални деликтни иска** – този по чл. 76, ал. 1, т. 3 (отм. – сегашен чл. 116, ал. 1, т. 3 ЗМГО във връзка с чл. 118 ЗМГО), които касаят **общата хипотеза на обезщетение** и този по чл. 76а (отм. – сегашен чл. 119 ЗМГО), визиращ **особените случаи на обезщетение**. Както бе споменато, механизъмът на чл. 13 от IPRED директивата е въведен и в Закона за промишления дизайн, същото през септември 2006 г. – промяна, обнародвана в „Държавен вестник“, бр. 73. В този закон също възникват **два специални деликтни иска** – това е хипотезата на чл. 57, ал. 1, т. 3 ЗПрД (**общ иск за обезщетение**) и чл. 57б ЗПрД, свързан с **особените случаи на обезщетение**.

Обясних всичко толкова подробно, за да е ясна и мотивирана тезата ми, че механизъмът на чл. 13 от IPRED директивата **няма нищо общо с фактическия състав на чл. 45 ЗЗД**. Нещо повече – **деликтните исковете**

⁶ Буква „а“ е хипотезата в чл. 13 от IPRED директивата, която касае определяне на механизма при **общите случаи на обезщетение**.

⁷ Буква „б“ е хипотезата в чл. 13 от IPRED директивата, която касае определяне на механизма при **особените случаи на обезщетение**.

във всеки един от българските специални закони за интелектуална/индустриална собственост – ЗАПСИ, ЗМГО и ЗПрД, са **винаги два** – един за **общите случаи на обезщетение** и един за **особените случаи на обезщетение**, т. е. тази конструкция логично следва двете хипотези на чл. 13 от IPRED: а) – „**обща случаи на обезщетение**“ и б) – „**особени случаи на обезщетение**“.

Всичко това води на извода, че **чл. 45 ЗЗД не само не може да бъде приложен като обща норма** в коментираните деликтни специални иски в интелектуалната собственост, но и българският съд **не прилага правилно** в съдебната си практика по темата описания механизъм така, както е постановил Съдът на ЕС. Какво имам предвид? След направено преюдициално запитване по прилагането на чл. 13 от Директива 2004/48/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 29 април 2004 година относно упражняването на права върху интелектуалната собственост, Съдът на ЕС приема със свое решение, че въпросната норма следва да се тълкува в смисъл, че допуска национална уредба като разглежданата в главното производство, съгласно която притежателят на засегнато право на интелектуална собственост може да претендира от нарушителя на това право или **поправяне на претърпените вреди**, като се отчитат всички приложими аспекти на конкретния случай, или, **без да е необходимо да доказва действителната вреда**, заплащане на сума **равна на двойния**, а в случай на **виновно нарушение – на тройния размер** на съответното възнаграждение, което би било дължимо за разрешаването на ползването на съответното произведение.

Коментираното преюдициално запитване е инициатирано от Върховния съд на Полша по тълкуване на факта, доколко националното (в случая авторскоправно) законодателство съответства с механизма на чл. 13 от IPRED директивата. До този интерес от тълкуване на въпросната норма никой български съд, **17 години след имплементирането ѝ в българското право в общо 4 закона, не е достигнал**. Освен че липсва такъв „интерес“, българският съд иска да прилага в интелектуалната собственост и чл. 45 ЗЗД – за „**по-лесно**“! В разрез с всичко това, полският Върховен съд спира дело⁸, което е висящо пред него и задава следния въпрос на Съда на ЕС:

„Може ли чл. 13 от Директива 2004/48 да се тълкува в смисъл, че притежателят на имуществени авторски права, които са нарушени, може да иска обезщетение за причинените му вреди въз основа на установените общи правила, или, **без да е необходимо да се доказва вредата** и причинно-

⁸ Вж. решение на Съда на ЕС от 25 януари 2017, C-367/15, Stowarzyszenie “Oławska Telewizja Kablowa” v. Stowarzyszenie Filmow – ców Polskich.

следствената връзка между събитието, довело да нарушаване на авторските права, и претърпяната вреда, да иска заплащане на парична сума, равняваща се на **двойния размер или в случай на виновно нарушение на авторското право — на тройния размер на съответното възнаграждение**, при положение че съгласно чл. 13 от Директива 2004/48, съдът се произнася по размера на обезщетението, като взема предвид посочените в чл. 13, параграф 1, буква „а“ обстоятелства, и само като алтернатива може, когато е уместно, да определи фиксирано обезщетение въз основа на елементите, посочени в чл. 13, параграф 1, буква „б“ от Директивата? Възможно ли е с оглед на чл. 13 от Директивата да се присъжда, по искане на съответната страна, предварително определено по размер фиксирано обезщетение, което съответства на двойния или на тройния размер на съответното възнаграждение, предвид факта, че в съображение 26 от Директивата се уточнява, че целта ѝ не е да се въвежда наказателно обезщетение?“.

Неприложимостта на хипотезата на чл. 45 ЗЗД към коментирания механизъм е свързан с факта, че според Съда на ЕС увредената страна (ищецът) **не следва да доказва наличието на причинно-следствената връзка** между събитието, довело до нарушаване на авторското право, и претърпяната вреда, като всяко друго виждане би било твърде тясно тълкуване на понятието „причинно-следствена връзка“, съгласно което притежателят на засегнатото право трябва да установи не само наличието на причинно-следствена връзка между това събитие и вредата, но и точната сума, на която възлиза тази вреда (това е и фактическият състав на чл. 45 ЗЗД). Подобно тълкуване обаче (според Съда на ЕС) „противоречи на самата идея за определяне размера на обезщетението, а оттам и на член 13, параграф 1, втора алинея, буква „б“ от Директива 2004/48, който позволява присъждане на обезщетение **без каквато и да е причинно-следствена връзка между събитието**, довело да нарушаване на право на интелектуална собственост и претърпяната вреда“.

Решението на Съда на ЕС по делото C-367/15, Stowarzyszenie „Oławska Telewizja Kablowa“ v. Stowarzyszenie Filmowców Polskich дава на държавите членки свободата да запазят или приемат разпоредби, които предоставят на притежателя на правото възможността да претендира за обезщетение за вреди, изчислено чрез умножаване на лицензионното възнаграждение, което би било дължимо (хипотетичното авторско възнаграждение). С други думи, то позволява присъждането на наказателни обезщетения в случаи на нарушение, като тук трябва да се внимава с използването на термина „наказателни обезщетения“. Доколкото присъденото обезщетение не надвишава действително претърпените вреди, то не следва да се класифицира като „наказателно“, дори ако е получено чрез умножаване на хипотетичното ли-

цензионно възнаграждение. Съдът на ЕС споменава това в множество свои решения, мотивирайки ги с факта, че само когато обезщетението надвишава действителните вреди, се появява истински наказателен ефект. Изводът е, че тъй като IPRED директивата не забранява наказателните обезщетения, националната законодателна власт може да използва умножаването на хипотетичното възнаграждение за определяне на подходящите обезщетения за нарушение на право върху интелектуална собственост.

Ето защо даденият отговор по дело C-367/15, *Stowarzyszenie „Oławska Telewizja Kablowa” v. Stowarzyszenie Filmowców Polskich* от Съда на ЕС ни води до следните фактически, а оттам и правни изводи, касаещи деликтните специални иски, съществуващи в българското право на интелектуална собственост.

3. Механизъм на двата деликтни иска в българското авторско право

Както вече бе споменато, във всеки от законите за закрила на интелектуална собственост съществуват два деликтни иска: общ иск за обезщетение⁹ и иск, касаещ особените случаи на обезщетение.

3.1. Общият деликтен иск по ЗАПСП е този по чл. 95. Той закрепя следното императивно правило:

Който наруши авторско право, сродно на него право или друго право по този закон, дължи обезщетение на носителя на правото или на лицето, на което той е отстъпил изключително право за използване. Алинея втора на тази норма казва, че обезщетение се дължи за **всички вреди, които са пряка и непосредствена последица от нарушението**. Българският законодател е приел също така в чл. 3 от чл. 95 ЗАПСП, че при определяне размера на обезщетението съдът взема предвид и всички обстоятелства, свързани с нарушението, **пропуснатите ползи и неимуществените вреди, както и приходите, реализирани от нарушителя вследствие на нарушението**. В заключение, ал. 4 ЗАПСП казва, че съдът определя справедливо обезщетение, което трябва да въздейства възпиращо и предупредително на нарушителя и на останалите членове на обществото.

Повече от очевидно е в случая, че чл. 95 ЗАПСП всъщност осъществява принципите на **чл. 13, буква „а“** от Директива 2004/48, като закрепя в себе си принципа, че при определяне на възнаграждението следва да се

---

⁹ Той няма нищо общо с генералния деликт по чл. 45–50 ЗЗД, тъй като понятието „противоправност“ е разглеждано в специфични хипотези, типични за авторското право като юридическа логика.

вземат предвид всички приложими аспекти, като например **отрицателните икономически последици**, включително **пропуснатата печалба**, които увредената страна е понесла, цялата **несправедливо получена печалба** от нарушителя, а когато е уместно, елементи, които са различни от стопанските фактори, като например **моралната щета**, причинена на притежателя на правото поради нарушението – това детайлно е визирано в хипотезите на чл. 95, ал. 2 и ал. 3 ЗАПСП. Тук ми се иска да напомня, че системата на основанията на деликтна отговорност по българското право с оглед съдържанието на понятието „противоправност“ включва общи и специални деликти: общ – генералният деликт по чл. 45 до 50, и специални, доколкото последните боравят с различно понятие за „противоправност“. В случая на чл. 95 АПСП е създаден един специален деликтен състав, в който понятието „противоправност“ е развито в няколко специфични хипотези, типични за интелектуалната собственост като специфична материя на правно регулиране. Налице е един казуистичен деликт, създаден на принципа *nulla poena sine lege*, т.е. законът казва какво е забранено и как трябва да се действа при общите хипотези на определяне на обезщетение при извъндоговорна авторскоправна отговорност.

3.2. Особените случаи на иск за обезщетение са тези, упоменати в хипотезата на чл. 95а ЗАПСП. Това са случаите, които като фактически състав са идентични с **чл. 13, буква „б“** от Директива 2004/48, в които се презумира, че обезщетението следва да отговаря най-малко на **размера на лицензионните и авторските възнаграждения и хонорари**, които **биха били дължими**, в случай че нарушителят **бе поискал официално разрешение да ползва** въпросното право върху интелектуална собственост. Изхождайки от този механизъм, българският законодател е конструирал хипотезата на чл. 95б ЗАПСП по следния начин:

– когато искът е **установен по основание**, но **няма достатъчно данни за неговия размер**, ищецът може да иска обезщетение от петстотин до сто хиляди лева, като конкретният размер се определя по преценка на съда при условията на чл. 95, ал. 3 и 4, или равностойността на предмета на нарушението по цени на дребно на правомерно възпроизведени екземпляри.

При определяне на обезщетението по ал. 1 от чл. 95а ЗАПСП съдът може да вземе предвид и приходите, получени вследствие на нарушението, с цел постигане на реална обективност, отговаряща на фактическата ситуация. Както бе споменато по-горе, във визираната хипотеза следва отново да се подчертае, че **не трябва да се доказва наличието на причинно-след-**

ствената връзка между събитието¹⁰, довело до нарушаване на авторското право, и **претърпяната вреда** – факт, който българската съдебна практика по темата (в повечето случаи) **не коментира правилно** по начина, който е вложен като смисъл в коментирания хипотеза и разгледан детайлно от Съда на ЕС, като механизъм на чл. 13, буква „б“ от Директива 2004/48.

Иска ми се да акцентирам на детайла, че когато в тази хипотеза се разглеждат **неимуществените вреди** по чл. 15 ЗАПСП, те настъпват **ex lege** и да се доказват „болки и страдания“ (в множество съдебни решения по авторскоправни иски се наблюдават такива размишления на съда) е тежка незаконосъобразност, тъй като промяната на произведението на автора без негово съгласие (чл. 15, ал. 1, т. 5), неупоменаването на името или псевдонима на автора (чл. 15, ал. 1, т. 3 ЗАПСП), непризнаване на авторството му (чл. 15, ал. 1, т. 1 ЗАПСП) и т. н. **са достатъчни основания за настъпване на неимуществени вреди по закон, без да е нужно да доказва каквито и да е „болки и страдания“** в авторскоправния процес – неправилна тенденция в българското правораздаване, идваща от исковите по чл. 45 ЗЗД, която, както стана ясно, е неприложима като генерален принцип в авторското право!

4. Механизъм на двата деликтни иска в българското марково право

Както вече подробно бе отбелязано, механизмът на чл. 13 от Директива 2004/48 е имплементиран през **2006 г.** (промяна, обнародвана в „Държавен вестник“, бр. 73), в двата специални деликтни иска, които съществуват в Закона за марките и географските означения (ЗМГО) – този по чл. 116, ал. 1, т. 3 ЗМГО във връзка с чл. 118 ЗМГО и този по чл. 119 ЗМГО.

4.1. Общ деликтен иск по ЗМГО. Повече от очевидно е, че хипотезата на чл. 116, ал. 1, т. 3 ЗМГО (като обща норма), в интерес на истината по-скоро чл. 118 ЗМГО всъщност интерпретира почти дословно като смисъл тази на **чл. 13 буква „а“**¹¹ от Директива 2004/48, като изгражда следното императивно правило:

¹⁰ Това е и становището на Съда на ЕС по делото C-367/15, Stowarzyszenie “Oławska Telewizja Kablowa” v. Stowarzyszenie Filmow – ców Polskich във връзка с чл. 13, буква „б“ от Директива 2004/48.

¹¹ Напомням, че съгласно въпросната норма при определяне на дължимото обезщетение следва да се вземат предвид всички приложими аспекти, като например **отрицателните икономически последици**, включително **пропуснатата печалба**, които увредената страна е понесла, цялата **несправедливо получена печалба** от нарушителя, а когато е уместно, елементи, които са различни от стопанските фактори, като например **моралната щета**, причинена на притежателя.

Обезщетение се дължи за **всички претърпени имуществени и неимуществени вреди и пропуснати ползи**, които са пряка и непосредствена последица от нарушението (чл. 118, ал. 1 ЗМГО). В ал. 2 от същата правна норма българският законодател споделя виждането, че при определяне размера на обезщетението съдът взема предвид и всички обстоятелства, свързани с нарушението, както и приходите, получени от нарушителя вследствие на нарушението, като съдът определя справедливо обезщетение, което трябва да въздейства възпиращо и предупредително на нарушителя и на останалите членове на обществото (чл. 118, ал. 3 ЗМГО).

Тук **механизмът на чл. 45 ЗЗД е неприложим**, тъй като специалната норма на чл. 118 ЗМГО изключва фактическия състав на генералната деликтна отговорност, като предвижда, че обезщетение се дължи за всички „претърпени имуществени и неимуществени вреди и пропуснати ползи“. Те представляват презумираните „отрицателни икономически последици“ (**имуществени вреди**), за които говори чл. 13, буква „а“ от Директива 2004/48, както и (когато е уместно) елементи, които са различни от стопанските фактори, като например моралната щета (**неимуществени вреди**), причинена на притежателя, които забележете в интелектуалната собственост настъпват *ex lege*, например в хипотезата на чл. 15 ЗМГО¹². Тук отново се наблюдава един казуистичен деликт, специфичен за интелектуалната собственост, в който правната рамка е точно и ясно определена като резултат.

В практиката си като адвокат по интелектуална собственост аз винаги обективно съединявам иска по чл. 118 ЗМГО с този по чл. 119 ЗМГО, защото предполагам, че искът по първата коментирана хипотеза може да е доказан по основание, но пък да е усложнено доказването или да остане реално недоказан като размер. Тази концепция, внасяща в делото и двата иска като **обективно евентуално** съединени, е обединяваща превантивно конструкция, включваща базисния иск по чл. 118 ЗМГО (обща хипотеза) с този по чл. 119 ЗМГО (особени случаи на обезщетение), като всичко това води като резултативност до превенция на интереса на ищеца с оглед защита, предвидимост и стабилност на неговата успеваемост като претенция относно размера.

4.2. Особени случаи на обезщетение в ЗМГО са тези, упоменати в хипотезата на чл. 119 ЗМГО. Те като конструкция изцяло отговарят на **сми-сьла на чл. 13, буква „б“** от Директива 2004/48. Тук отново ще отбележа,

¹² Тази норма закрепя правилото, че действителният притежател на марка има право да се противопостави на използването ѝ, когато тя е била регистрирана на името на агента или представителя му без негово съгласие.

че за разлика от генералния деликт по чл. 45 ЗЗД, в хипотезата на чл. 119 ЗМГО **не трябва да се доказва наличието на причинно-следствената връзка между събитието**¹³, довело да нарушаване на търговска марка, и **претърпяната вреда** – факт, който българската съдебна практика (в повечето случаи) **не коментира правилно** по начина, който е вложен като смисъл в споменатия механизъм на чл. 13, буква „б“ от Директива 2004/48, разгледан детайлно от Съда на ЕС, като константна съдебна практика по темата. Спазвайки коректно логиката на чл. 13, буква „б“ от Директива 2004/48, българският законодател е изградил следната хипотеза в чл. 119 ЗМГО:

Когато искът е установен по основание, но няма достатъчно данни за неговия размер, ищецът може да иска обезщетение от 500 до 100 000 лв., като конкретният размер се определя по преценка на съда при условията на чл. 118, ал. 2 и 3, или равностойността по цени на дребно на правомерно произведени стоки, идентични или сходни със стоките – предмет на нарушението. Видно е, че тази норма буквално е идентична като смисъл и с чл. 95а ЗАПСП и повтаря конструкцията на авторскоправния иск като логика в марковото право. Фактическият състав на чл. 119 ЗМГО изхожда от основния постулат, закрепен в **чл. 13, буква „б“** от Директива 2004/48, който презумира, че обезщетението следва да отговаря най-малко на **размера на лицензионните възнаграждения**, които **биха били дължими**, в случай че нарушителят **бе поискал законно разрешение да ползва** дадена търговска марка.

Ако все пак у ответника се установи някаква реална търговска дейност, която може да се остойности и докаже като размер от съответната счетоводна или оценъчна експертиза, то при определяне на обезщетението по ал. 1 от чл. 119 ЗМГО се вземат предвид и приходите, получени вследствие на нарушението (аргумент от чл. 119, ал. 2 ЗМГО). В този ред на мисли ми се иска да напомня, че наказателното обезщетение според Съда на ЕС тук може да бъде **два пъти или три пъти установеното лицензионно възнаграждение или приходи**, с цел постигане на справедлива генерална превенция.

5. Механизъм на двата деликтни иска в Закона за промишления дизайн

Двете хипотези на чл. 13 от Директива 2004/48 са имплементирани в Закона за промишления дизайн през септември 2006 г. (промяна, обнародвана в „Държавен вестник“, бр. 73). В този закон българският законодател

¹³ Това е и становището на Съда на ЕС по делото C-367/15, Stowarzyszenie “Oławska Telewizja Kablowa” v. Stowarzyszenie Filmowców Polskich във връзка с чл. 13, буква „б“ от Директива 2004/48.

формулира **два специални деликтни иска**, които стриктно да следват логиката на буква „а“ от чл. 13 на Директива 2004/48 – това е хипотезата на чл. 57, ал. 1, т. 3 ЗПрД във връзка с чл. 57а ЗПрД (**общ иск за обезщетение**) и съответно на буква „б“ от чл. 13 на Директивата, съгласно чл. 57б ЗПрД, свързан с **особените случаи на обезщетение**.

5.1. Общият иск за обезщетение е развит в два кумулативно съединени иска (по мое мнение) – този по чл. 57, ал. 1, т. 3 ЗПрД и този по чл. 57а ЗПрД. Втората визирана норма изгражда нормативното правило, че обезщетение се дължи за всички претърпени имуществени и неимуществени вреди и пропуснати ползи, които са пряка и непосредствена последица от нарушението. И тук, както в ЗАПСП и ЗМГО, се отбелязва изрично, че предвиденото в правната норма **обезщетение се дължи за всички причинени имуществени и неимуществени вреди**, с цел изчерпателност на формулирания фактически състав, тъй като той все пак черпи базисните си принципи от **буква „а“ на чл. 13** на Директива 2004/48. По нататък, следвайки все логиката на този фактически състав като юридическа конструкция, в чл. 2 и чл. 57а ЗПрД законодателят прецизира, че при определяне размера на обезщетението съдът взема предвид и всички обстоятелства, свързани с нарушението, както и приходите, получени вследствие на нарушението. Така определеното справедливо обезщетение от съда следва да въздейства възпиращо и предупредително на нарушителя и на останалите членове на обществото, като по този начин се изчерпва и принципът за социална справедливост чрез наложената генерална превенция в Закона за промишления дизайн (аргумент от чл. 57а, ал. 3 ЗПрД).

И този общ иск за обезщетение **няма отношение към генералния деликт** по чл. 45 ЗЗД, тъй като предвидените принципи **отговарят стриктно на механизмите за определяне на гражданскоправна санкция, типични единствено и само за интелектуалната собственост**. При фактическия състав на генералния деликт по ЗЗД деликтът, виновното и противоправно поведение са нещото, от което следва вредата¹⁴. Понятието *“вина”* по смисъла на ЗЗД и разпоредбите за неправомерното увреждане се схващат като психичното отношение на причинителя към неговото поведение и последиците му, а не обективното неполагане на дължима грижа¹⁵. В ЗПрД, както и в ЗАПСП и ЗМГО, деликвентът е възможно дори да не е знаел, че въпросният обект на правото съществува. Това обаче не изключва отговорността му – той е бил длъжен да провери и да потърси сключване на съответното лицензионно

¹⁴ Вж. Кожухаров, А. Отделни видове облигационни отношения. Нова редакция и допълнения Петко Попов. София: Юриспрес, 2002, с. 367–374; Антонов, Д. Цит. съч., с. 21–92.

¹⁵ За коментиранияте различни схващания вж. Конов, Т. Цит. съч., глава трета.

правоотношение, с цел неговото поведение да бъде законосъобразно. Ето защо обезщетението се определя на базата на **всички пропуснати ползи (под формата на евентуално дължимите лицензионни възнаграждения)** и/или на приходите, които ответникът – делинквент, е реализирал вследствие на незаконосъобразното си поведение. Опитвам се да обясня, че при деликтните искове, обект на интелектуалната собственост, **недобросъвестността може да се изразява просто в неполагане на дължимата грижа (небрежност)** за откриване на реалния притежател на едно авторско право, марка или дизайн, като **особен вид безвиновна отговорност**. Това са хипотезите, когато делинквентът наистина изгражда мотив и доказва, че не е знаел за съществуването на обекта на интелектуална собственост, но въпреки това правните му действия са незаконосъобразни, тъй като незнанието не извинява извършителя на деянието. В много от случаите при деликтната отговорност по ЗАПСП, ЗМГО и ЗПрД се наблюдава и по-тежката форма на вината – **умисъл**¹⁶, когато въпреки че е знаел за наличието на съответния обект на правото, **поведението на делинквента е било насочено към реализиране на незаконни приходи в търговски мащаби** чрез разпространение и възпроизвеждане на обект на интелектуална собственост.

Ето защо при формулирането на общия деликтен иск по чл. 57, ал. 1, т. 3 ЗПрД във връзка с чл. 57а ЗПрД, българският законодател се води стриктно от концепцията на чл. 13, буква „а“ от Директива 2004/48, че делинквентът следва да бъде санкциониран за всички **отрицателни икономически последствия**, включително **пропуснатата печалба**, които ищецът е понесъл, ведно с цялата **несправедливо получена печалба** от нарушителя, а когато е уместно, елементи, които са различни от стопанските фактори, като например **моралната щета**, причинена на притежателя на промишления дизайн – **специални хипотези, които липсват във фактическия състав** на чл. 45 ЗЗД като специфика.

5.2. Особените случаи на обезщетение в ЗПрД са тези, визирани в хипотезата на чл. 57б. Длъжен съм за пореден път да отбележа, че тази норма **изцяло е заимствана** и имплементирана в българското право като юридическа техника от **чл. 13, буква „б“** на Директива 2004/48.

Искът по чл. 57б ЗПрД се различава от този по чл. 45 ЗЗД, тъй като предвижда специфично за интелектуалната собственост обезщетение в хипотезите, когато искът е доказван по основание, но не е доказан по размер. В този ред на мисли, чл. 57б ЗПрД притежава следната конструкция на фактическия си състав:

¹⁶ Вж. Конов, Т. Цит. съч., с. 178; Калайджиев, А. Цит. съч., с. 440.

- когато искът е установен по основание, но няма достатъчно данни за неговия размер, ищецът може да иска като обезщетение от 500 до 100 000 лв., като конкретният размер се определя по преценка на съда при условията на чл. 57а, ал. 2 и 3 (тук е видна логиката за кумулативното съединяване на иска по чл. 57а ЗПрД с този по чл. 57б ЗПрД **като очаквана резултативност в хипотезата на евентуалност**),
- или равностойността на продуктите, предмет на нарушението, по цени на дребно на правомерно произведени продукти, в които е включен или към които е приложен дизайн в обхвата на закрила.

Алинея втора на чл. 57б ЗПрД изгражда императивното виждане, че при определяне на обезщетението по ал. 1 се вземат предвид и приходите, получени вследствие на нарушението. Отново ми се иска да подчертая в тази хипотеза, че нормата на чл. 57б ЗПрД, за разлика от чл. 45 ЗЗД, **не изисква доказване на наличието на причинно-следствената връзка между събитието, съответно поведението на деликвента като „вина“, довело да нарушаване на промишления дизайн и претърпяната вреда**, тъй като (както стана ясно по-горе) отговорността може да бъде и безвиновна, поради спецификите на уредбата на интелектуалната собственост.

В крайна сметка, логиката на чл. 57б ЗПрД почива на фактическия състав на **чл. 13, буква „б“** от Директива 2004/48, който презумира, че обезщетението следва да отговаря най-малко на **размера на лицензионните възнаграждения, които биха били дължими**, в случай че нарушителят **бе поискал законно разрешение да ползва** даден промишлен дизайн – хипотеза, нямаща нищо общо с конструкцията на генералния деликт по чл. 45 ЗЗД като юридически смисъл.

6. Заключение

Написах тази статия, в която непрекъснато се повтарят сходни неща, за да подчертая дебело факта, който вече 17 години се negliжира в българското правораздаване, а именно, че механизмът на чл. 45 ЗЗД **не следва да се прилага** към деликтните искове в интелектуалната собственост, тъй като тази „тенденция“ е очевидно незаконосъобразна.

След като **шестте съществуващи специални деликтни иска**¹⁷ в интелектуалната собственост – **по два в трите закона ЗМГО, ЗАПСП и ЗПрД**,

¹⁷ Според мен искът по чл. 116, ал. 1, т. 3 ЗМГО и чл. 57, ал. 1 т. 3 ЗПрД са **просто общи хипотези** на чл. 118 ЗМГО и съответно 57а от ЗПрД, затова не ги разглеждам като отделни искове, за да намеря причина да кажа, че деликтните искове в интелектуалната собственост не са шест, а осем, като **последното намирам за невярно**.

бяха разгледани детайлно и бе изяснено, че стъпват като логика на чл. 13, буква „а“ и буква „б“ от Директива 2004/48, имплементирани в сочените закони през 2006 г., искрено се надявам публикацията на този материал да послужи в бъдеще като отправна точка за по-правилното прилагане на доктрината към съдебната практика. Вярвам, че всичко споменато ще доведе и до изграждането на ясни и точни критерии за правораздаването по отношение на **деликтните искове в интелектуалната собственост** в България, при отчитане на **обективните нормативни дадености, фактически състави и механизми в нея**, а не по добре познатия, но **крайно неприложим по темата генерален деликт по ЗЗД**.

Териториален характер на обектите на интелектуална собственост, разгледани в контекста на използването им, при наличие на международен елемент

Траян Косев*

Докладът разглежда принципа на териториален характер и ограниченията, които той поставя при използване на обекти на интелектуална собственост, при наличие на международен елемент. Идентифицира се проявлението на принципа по отношение на обекти на авторско право и сродни на авторското права, както и на обектите на индустриална собственост. Разглеждат се границите и изключенията на териториалността, когато се касае за трансгранично използване. Обръща се внимание и на териториалността при използване на обекти на интелектуална собственост в цифрова/дигитална среда.

Ключови думи: Териториален принцип; Интелектуална собственост; Използване при наличие на международен елемент; Изключения и ограничения на териториалността; Авторски и сродни права; Индустриална собственост

---

* Траян Косев, докторант, Катедра „Частноправни науки“, Юридически факултет, УНСС, Партньор в KGK Law Firm, ел. поща: t.kosev@kgk.bg

The territoriality principle concerning objects of intellectual property, in the context of their transborder use

Trayan Kosev*

The report examines the principle of territorial character and the limitations it places on the use of objects of intellectual property, in the presence of an international element. The manifestation of the principle in relation to objects of copyright and neighboring rights, as well as objects of industrial property, is identified. The limits and exceptions to territoriality when it comes to cross-border use are discussed. Attention is also paid to territoriality when using objects of intellectual property in a digital/digital environment.

Keywords: *Territorial principle; Intellectual property; Use with an international element; Exceptions and Limitations of Territoriality; Copyright and related rights; Industrial property*

---

* Trayan Kosev, Ph.D. student, Department of Private Law, Law Faculty, University of National and World Economy, Sofia; Partner at KGK Law Firm, e-mail: t.kosev@kgk.bg

Използването на обекти на интелектуална собственост при наличие на международен елемент предполага от една страна съобразяване с основните принципи на интелектуална собственост, а от друга страна – преодоляване на проблемите, които могат да възникнат в резултат на тези принципи, в контекста на трансграничното използване. Независимо дали става въпрос за индустриална собственост, права върху сортове растения и породи животни или авторско право и сродните му права, принципът на териториалността важи за всички обекти на интелектуална собственост.

Териториалният принцип се състои в това, че правата на интелектуална собственост са ограничени до рамките на територията, в която са предоставени¹. Пълният обем от права върху обекти на интелектуална собственост, които са възникнали в рамките на една територия по едно национално законодателство, могат да се упражняват единствено на тази територия². Териториалният характер на обектите на интелектуална собственост е продиктуван главно от факта, че отделните държави, сами определят обема от права и възможните методи за закрила на тези права, като съобразяват обществените, търговските и социалните нужди³.

Така, притежателят на регистрирана търговска марка, ползваща се със закрила на територията на България, няма да може да забрани на трето лице да използва марката на територията на друга държава, като част от правата, които са му дадени с регистрацията на търговската марка⁴. Макар при авторското право нещата да стоят по различен начин, сравнено с обектите на индустриална собственост, териториалният принцип е силно застъпен и там⁵. Дори в рамките на правото на ЕС, съдът на ЕС е имал повод да потвърди, че независимо от степента на хармонизация, авторските права имат строго териториален характер и държавите членки следва сами да определят рамките на авторскоправна закрила⁶.

Този силно подчертан териториален характер, разбираемо, е генерирал трудности при използването на обекти на интелектуална собственост с международен елемент. Отстъпването на лицензии върху марки, полезни

¹ Laundstedt, L., *Territoriality in intellectual property law*, Stockholm university, 2016, p. 91.

² Colstone, C., *Principles of Intellectual Property Law*, Cavendish Publishing, 1999, p. 12.

³ Ullrich, H., *TRIPS: Adequate Protection, Inadequate Trade, Adequate Competition Policy*, 4 Pac. Rim L & Pol'y J. 153 (1995), p. 153–160.

⁴ J. Derenberg, Walter, *Territorial Scope and Situs of Trademarks and Good Will*, 1961, in *Virginia Law Review*, Jun. 1961, Vol. 47, No. 5 (Jun., 1961), pp. 733–750, p. 736–738.

⁵ Goldstein, P., Hugenholtz, P. B., *“International Copyright. Principles, Law and practice”*. 4th ed., Oxford University Press, 2019, p. 90–91.

⁶ *Lagardère Active Broadcast v. Société pour la Perception de la rémunération équitable (SPRE) and Others*, European Court of Justice July 14, 2005, case C-192/04, para. 46.

модели, патенти, дизайни и други обекти на индустриална собственост, както и отстъпването на определен обем авторски или сродни на авторските права, изискват внимателно съобразяване с териториалния принцип.

Строго териториалният характер на обектите на интелектуална собственост обаче не означава, че те не могат да бъдат използвани извън територията, за която е предоставена закрила. Начинът, по който такова използване с международен елемент може да се улесни, е хармонизация на нормативната уредба в областта на интелектуалната собственост и подписване на многостранни договори. Първите стъпки в тази насока са поставени в края на деветнадесети век, с приемането на Парижката конвенция за закрила на индустриалната собственост, както и Бернската конвенция за закрила на литературни и художествени произведения. Тези две конвенции, от една страна, предоставят гаранции относно закрилата на индустриална собственост и авторски права и сродните им права, а от друга страна, прогласяват още веднъж териториалния характер на обектите на интелектуална собственост⁷. Всъщност, с тези две конвенции на практика се поставя началото на международната закрила на обектите на интелектуална собственост. Тази закрила е своеобразна гаранция за участниците в правоотношение, свързано с използване на интелектуална собственост при наличие на международен елемент. Още с приемането на тези две конвенции става ясно, че териториалният характер на обектите на интелектуална собственост не е абсолютен. Така например, Парижката конвенция въвежда забраната за регистрация на марки, които са идентични или сходни на общоизвестни търговски марки:

„Член 6, второ

(1) Държавите – членки на Съюза, се задължават да отказват или обезсилват било служебно, ако законодателството на страната позволява това, било по молба на заинтересувания регистрацията и забранят употребата на една фабрична или търговска марка, която възпроизвежда, имитира или подвежда, което може да доведе до заблуда по една марка, която компетентната в страната на регистрацията или на употребата власт смята за всеобщо известна като марка на лице, прието от настоящата Конвенция за неин ползвател, и която марка се използва за идентични или подобни артикули. Същото важи и за случая, когато съществе-

---

⁷ Kolawole Oke, E., Territoriality in Intellectual Property Law: Examining the Tension between Securing Societal Goals and Treating Intellectual Property as an Investment Asset, Scripted, Volume 15, Issue, 2018, available at <https://script-ed.org/wp-content/uploads/2018/10/oke.pdf?d=09172022>.

*ната част на марката възпроизвежда такава всеизвестна марка или е имитация, която може да доведе до заблуда*⁸.

Това идва да покаже, че по отношение на определени обекти, правото на интелектуална собственост въвежда изключение от действащия принцип на териториалност. Така е, защото това е единственият начин да се осигури необходимото ниво на закрила по отношение на определени обекти. Общеизвестните търговски марки обикновено винаги са предмет на правоотношения, при които е налице използване на обект на интелектуална собственост с международен елемент. Такива марки се използват на много територии и са широко разпознаваеми. С оглед да се осигури адекватно ниво на закрила на притежателите и ползвателите на тези марки, Парижката конвенция е въвела изключение от териториалния принцип, като задължава всички държави, които са я ратифицирали, да осигурят необходимото ниво на закрила на такъв тип марки, без оглед на това дали те са регистрирани в съответната държава.

С напредването на глобализацията, появата на интернет и все по-свободното придвижване, логично все по-често се търсят изключения от териториалния характер, инкорпориран в правото на интелектуална собственост. Това е една от причините в края на двадесети век, да се стигне до подписването на Споразумението ТРИПС. Чрез Споразумението ТРИПС се прави опит да бъдат осигурени международни гаранции, съхраняващи свободната и безпрепятствена търговия, като в същото време не се пренебрегва териториалният характер на обектите на интелектуална собственост⁹. В действителност, ТРИПС се опитва да компенсира ефекта на териториалния характер на обектите на интелектуална собственост, касаещ ползването им при наличие на международен елемент, като разширява приложното поле на друг принцип – принципът на национален режим¹⁰.

Териториалният принцип е най-ясно проявен в областта на патентите и полезните модели. Издаденият в рамките на една територия патент, дава права само за тази територия, като този принцип е възприет във всички национални законодателства¹¹. В случай че притежател на патент в една държава, желае да се ползва със закрилата и в друга държава, следва да се получи патент и в съответната държава. За да се осигури по-бърз и лесен механизъм за закрила, която се предоставя на заявителите на патенти, жела-

⁸ Парижка конвенция, чл. 6, второ, пар. 1.

⁹ OVERVIEW: The TRIPS Agreement, available at https://www.wto.org/english/tratop_e/trips_e/intel2_e.htm.

¹⁰ Споразумение ТРИПС, чл. 3.1.

¹¹ Laundstedt, Lydia, Territoriality in intellectual property law, Stockholm university, 2016, p. 94.

ещи да получат закрила на повече от една територия, са подписани редица многостранни договори. Най-значимият измежду тях е администрираният под егидата на СОИС Договор за патентно коопериране¹². Той осигурява възможност на заявителите с една заявка за издаване на патент, да потърсят закрила в колкото пожелаят от държавите, ратифицирали договора¹³. Европейското патентно ведомство също позволява на заявителите с една заявка да придобият права върху патент, действащ на територията на целия ЕС, по силата на Европейската патентна конвенция¹⁴. Така, на практика един заявител може да получи едновременно закрила на различни територии, което ще му позволи да използва необезпокоявано патента си на всяка една от териториите, за които той се ползва със закрила. Обемът и рамките на закрилата ще са различни за различните територии, като ще се определят от националното законодателство на всяка държава, за която патентът се ползва със закрила. Това показва как използването на интелектуална собственост при наличие на международен елемент, може да бъде обезпечено в рамките на действащия принцип на териториалност.

В областта на марките, както стана ясно по-горе, са допуснати изключения от приложението на териториалния принцип. Също както при патентите обаче, и при марките принципът на териториалност е водещ¹⁵. Така закрилата, която се дава върху марката, е за точно определена територия. Този териториален принцип, е застъпен както в националните източници¹⁶, така и в наднационалните¹⁷ и международните. Териториалността на интелектуалната собственост по-скоро подрежда регулативните норми, отколкото да ограничава развитието на обектите на интелектуална собственост¹⁸.

¹² Договор за патентно коопериране, подписан във Вашингтон на 19.06.1970 г., ревизиран на 28.09.1979 г. и 3.02.1984 г., ратифициран с Указ № 2933 от 27.09.1983 г. на ДС на НРБ, в сила от 21.05.1984 г.

¹³ Към днешна дата, държавите, които са ратифицирали договора за патентно коопериране, са 156 на брой, според данни на СОИС, налични на https://www.wipo.int/pct/en/pct_contracting_states.html.

¹⁴ КОНВЕНЦИЯ за издаване на европейски патенти (Европейската патентна конвенция) от 5 октомври. 1973 г., изменена и допълнена с Акта за ревизиране на чл. 63 от конвенцията от 17 декември 1991 г. и с решения на Административния съвет на Европейската патентна организация от 21 декември 1978 г., 13 декември 1994 г., 20 октомври 1995 г., 5 декември 1996 г. и 10 декември 1998 г.

¹⁵ Zumbansen, Peer, *Beyond Territoriality: Transnational Legal Authority in an Age of Globalization*, 2012, Martinus Nijhoff Publishers, p. 220.

¹⁶ ЗМГО, чл. 12, ал. 2.

¹⁷ Регламент (ес) 2017/1001 на европейския парламент и на съвета от 14 юни 2017 година относно марката на Европейския съюз, чл. 9, пар. 2.

¹⁸ Drahos, P. & Smith, H., *THE UNIVERSALITY OF INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS:*

Що се касае до обектите на авторско и сродно право, при които няма никаква необходимост от административен акт, който да ги закриля, принципът на териториалност има много различни проявления. На първо място, основното отражение на принципа на териториалност е, че закрилата върху обекта на авторско право, която се дава на съответния носител, се дава за съответната територия¹⁹. Така например, с възникването на един обект на авторско право, за автора му възниква цялата палитра от правомощия, включени в имущественото авторско право на ползване. Тази палитра обаче е ограничена/затворена в рамките на територията, чиято нормативна уредба регулира възникването на обекта на авторско право и предоставената закрила²⁰. На следващо място, трябва да се вземе предвид, че закрилата, която се дава на различните територии, може да се различава значително. Това оставя отпечатък не само върху възможностите за търсене и реализиране на защита, но и върху формирането и на различни обекти на авторско право. Така например, според Върховния съд на Дания ароматът на парфюм може да бъде защитен от авторско право²¹. Противно на тези разбирания, френският касационен съд е имал повод да намери, че парфюмните аромати не биха могли да бъдат закриляни от авторско право²². Без да се търси задълбочен анализ на закрилата на парфюмите като обект на авторско право (*в преобладаваща част от юрисдикциите, вратата за закрилата е широко отворена*²³), този пример има за цел да илюстрира как в рамките на една територия един обект може да бъде закрилян като обект на интелектуална собственост, а в друга – не. Това е пряко проявление на териториалния принцип на правото на интелектуална собственост.

Всичко това води до едно сякаш естествено продължение на териториалността на обектите на авторско право, което е утвърдено от международната конвенционална уредба, а именно, че закрилата на авторските права се търси на територията, на която е извършено твърдяното

ORIGINS AND DEVELOPMENT, Queen Mary Intellectual Property Research Institute, 1998, available at https://www.wipo.int/meetings/en/doc_details.jsp?doc_id=7604, p. 13.

¹⁹ European Commission, Green Paper on Television without Frontiers, COM(84) 300 final, Brussels, 14 June 1984, p. 301.

²⁰ Hugenholtz, P. Bernt, RECTORATE GENERAL FOR INTERNAL POLICIES POLICY DEPARTMENT C: CITIZENS' RIGHTS AND CONSTITUTIONAL AFFAIRS. LEGAL AFFAIRS. COPYRIGHT TERRITORIALITY IN THE EUROPEAN UNION, 2010, p. 4 of NOTE.

²¹ Kecořa v. Lancôme, Dutch Supreme Court (Hoge Raad) 16 June 2006, Case C04/327HR, [2006] ECDR 26.

²² Bsiri-Barbir v. Haarmann & Reimer, Cour de Cassation 13 June 2006, 210 R.I.D.A. 348 (2006).

²³ Einhorn, David A., Portnoy, L., the copyrightability of Perfumes: I Smell a Symphony, in Intellectual Property Today, 2010, Baker Law Review.

нарушение²⁴. Дори в рамките на Европейския съюз, където хармонизацията е на едно сравнително високо ниво, което е плод на дълги години усилия, когато се касае за интелектуална собственост, всеки нормативен акт се пречупва през призмата на териториалния принцип. В общия случай ползвателите на обекти на интелектуална собственост сключват договори с носителите на права. В някои държави – членки на ЕС, наименованите авторскоправни договори се различават от тези в други държави²⁵. Преценката за валидността на договорите, на отделните договорни клаузи, както и на ограниченията в договорната свобода, са оставени на отделните национални законодателства²⁶. Това означава, че както ползвателите, така и притежателите на права на интелектуална собственост, следва да извършват много внимателна преценка за:

- (i) Кое следва да бъде приложимото право по отношение на договорите, които сключват;
- (ii) Предоставя ли законодателството на държавата, в която ще се използва обектът на интелектуална собственост, закрила за такъв тип обект;
- (iii) Гарантирана ли е желаната и обективизирана в договора воля на страните от съответното национално законодателство, т. е. вписва ли се в съответните допустими норми на свобода на договаряне;
- (iv) Какви са средствата за закрила на правата на страните и може ли да се осигури адекватна защита, спрямо очакванията на страните по договора.

Всичко изброено по-горе идва да покаже, че принципът на териториален характер, засягащ всички обекти на интелектуална собственост, е причина за редица усложнения при използване на интелектуална собственост при наличие на международен елемент. В същото време, отново този принцип се явява гаранция за правата на различен тип субекти, в рамките на конкретни територии, в които те оперират.

Проявленията на този принцип се очертават най-ярко при използването на обектите на интелектуална собственост, когато е налице междуна-

---

²⁴ Чл. 16, Бернска Конвенция.

²⁵ European Parliament, Committee on Legal Affairs and the Internal Market, European Parliament resolution on European contract law and the revision of the *acquis*: the way forward (2005/2022(INI)), Brussels, 23 March 2006.

²⁶ Guibalt L., Westkamp G., Riebeh-Mohn T., “Study on the implementation and effect in member states’ laws of directive 2001/29/ec on the harmonization of certain aspects of copyright and related rights in the information society” in Amsterdam Law School Legal Studies Research Paper No. 2012–28/ Institute for Information Law Research Paper No. 2012–23, Institute for Information Law, 2007, p.174–177.

роден елемент. Тази териториалност на интелектуалната собственост, като цяло, диктува и развитието на правото в областта. От една страна, се търси улесняване на използването на обектите на интелектуална собственост в заобикалящия ни непрестанно цифровизиращ се свят, а от друга страна, се работи за съхраняване на териториалния характер на обектите на интелектуална собственост, като най-голяма гаранция за правата на носителите на авторски права. Да се намери баланс в тази ситуация е необходимост, но и трудна задача пред националните законодателства на отделните юрисдикции.

Поради тези несъвършенства на действащата правна уредба и необходимостта от по-добро регулиране и хармонизация, през последните години в доктрината активно се обсъжда подход, при който териториалният характер на обектите на авторски и сродни на авторските права следва да отстъпи пред теорията за универсалното им приложение²⁷.

Според проф. Греъм Остин, необходими са повече усилия за преодоляване на различията в националните законодателства, без това да е непременно свързано с приемането на един унифициран документ²⁸. Професор Греъм Дийнууди изразява становище, че изключителната териториалност на обектите на интелектуална собственост като цяло е препятствие пред изграждането на единна система на международното частно право в областта на интелектуалната собственост, за което моментът отдавна е настъпил²⁹. Професор Пол Голдщайн³⁰ също изразява мнение, че е необходима спешна реформа в областта на приложимото право относно използване на обекти на авторското право и сегашните норми не са способни да се справят с използването на обекти на авторско право в онлайн среда. Професор Джейн Гинсбърг и професор Рошел Дрейфюз многократно са изразявали становище, че е необходим единен акт, уреждащ материята на определяне на приложимото право относно използване на обекти на интелектуална собственост при наличие на международен елемент³¹, като за тази цел те създават прототип на такъв акт.

²⁷ Пак там, стр. 99.

²⁸ W. Austine, G., "Social policy choices and choice of law for copyright infringement in cyberspace" in Oregon Law Review, Vol. 79, p. 575, Victoria University of Wellington Legal Research Paper, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=21856422000>.

²⁹ B. Dinwoodie, G., "Developing a Private International Intellectual Property Law: The Demise of Territoriality?", LEGAL RESEARCH PAPER SERIES Paper No 52/2009, University of Oxford, 2009, p. 719.

³⁰ Публична лекция, озаглавена "The Americanization of global copyright norms" пред Duke University School of Law, налична на <https://www.youtube.com/watch?v=ZT2EIVEoj5I>.

³¹ Waelde, C., Brown, A., Kheria, S., Cornwell, J., Contemporary Intellectual Property. Law and Policy., Oxford University Press, 4th ed., 2016, p.1021.

В действителност, в практиката използването на обекти на интелектуална собственост вече прескача с лекота териториалните ограничения. В тази връзка, логично е и правото в областта на интелектуалната собственост да следва тези тенденции и да се опитва да регулира това трансгранично използване. Затова не би било погрешно да се твърди, че е необходимо да се преразгледат международните договори и/или да се договорят нови такива, които да намерят по-добър баланс между необходимостта от режим на ползване на много територии и териториална определеност на обектите на интелектуална собственост.

Разпореждане с право на промишлен дизайн

Калина Димова*

Докладът цели изследването на различните форми на разпореждане с правото върху промишлен дизайн. Обръща се внимание на законовата уредба, поместена в Глава втора, Раздел II от Закона за промишления дизайн (ЗПрД), която предвижда, че всички права по този закон, доколкото не е предвидено друго, могат да се прехвърлят. Разглеждат се способите за прехвърляне на правото върху промишлен дизайн, фокусирайки се върху договора за изключителна лицензия, правото върху промишлен дизайн като обект на обезпечение, на особен залог и мястото на правото върху промишлен дизайн в масата по несъстоятелността.

Ключови думи: промишлен дизайн; разпореждане; покупко-продажба; замяна; дарение, апорт; наследяване; обезпечение; особен залог; несъстоятелност

---

* Калина Димова, докторант, Катедра „Частноправни науки“, Юридически факултет, УНСС, ел. поща: kalinamdimo@abv.bg

Disposal of industrial design right

Kalina Dimova*

The paper aims to explore the different forms of disposal of industrial design rights. Attention is drawn to the statutory provision contained in Chapter two, Section II of the Industrial designs act (IDA, which provides that all rights under the act, insofar as not otherwise provided, are transferable. The methods of transfer of the design right are examined, with attention also being paid to the licensing agreement, the design right as an object of security, the special pledge and the place of the design right in the bankruptcy estate.

Keywords: *industrial design; disposition; purchase and sale; exchange; donation; inheritance; security; special pledge; bankruptcy*

---

* Kalina Dimova, Ph.D. student, Department of Private Law, Law Faculty, University of National and World Economy, Sofia, e-mail: kalinamdimova@abv.bg

1. Увод

Промишленият дизайн представлява нематериално благо, резултат от интелектуална дейност, чиято защита е законовоопределена. Макар и да няма материален субстрат, обектите на интелектуална собственост, към които принадлежи и дизайнът, имат икономическа стойност. Същата може да бъде извлечена от правопритежателя посредством използването на дизайна, чрез поставянето му върху продуктите, за които е регистриран, и тяхната реализация на пазара. Друг начин за реализиране на печалба от изключителното право е чрез разпореждането с него. Способите за разпореждане с правото върху промишлен дизайн са уредени в Глава втора, Раздел III на Закона за промишления дизайн (ЗПрД), и са обект на настоящото изложение.

2. Прехвърляне на правото върху промишлен дизайн

Един от начините за разпореждане с право върху промишлен дизайн е при прехвърлянето му, което е уредено в чл. 24 ЗПрД. При прехвърлянето субективното право преминава от едно лице към друго, като последното се вписва като притежател на обекта. В чл. 24, ал. 1 законодателят предвижда, че всички права по ЗПрД, доколкото не е предвидено друго¹, могат да се прехвърлят. Следва да се отбележи, че законодателят използва общия термин „прехвърляне“, като не уточнява способа за това прехвърляне. Доколкото същият може да бъде както договорен, така и законен, може да се приеме, че цитираната норма намира приложение за всяко едно транслативно действие, което променя субекта, носител на правото². Особеност, присъща единствено по отношение на прехвърлянето на права върху промишлен дизайн, е свързана с множествените заявки. Законът допуска при множествена заявка да се прехвърли правото върху всички дизайни или само върху някои от тях (чл. 24, ал. 3 от ЗПрД)³. Това правило е валидно за всеки един прехвърлителен способ, който се разглежда в изложението.

¹ Пример за подобно изключение, предвидено в закона, е правото на авторство, което е изрично уредено като непрехвърляемо.

² Следва да се отбележи, че обичайно то може да настъпи, както по отношение на регистриран вече дизайн, така и във връзка с подадена заявка за регистрация на външно оформление на продукт. Заявката за регистрация също може да има икономическа стойност за заявителя, доколкото освен едно правно очакване за предоставяне на закрила на заявеното нематериално благо, тя дава право на заявителя да използва заявения обект и да се разпорежда с него. По-често в практиката се среща прехвърляне на заявка на търговска марка, тъй като административното производство по регистрация на промишлен дизайн е сравнително бързо.

³ Това затвърждава извода, че подаването на множествена заявка предоставя единствено административно и финансово облекчение за заявителите, като придобитите права върху дизайните са самостоятелни за всеки отделен дизайн.

Способите за прехвърляне на право върху промишлен дизайн могат да се обособят в два основни вида – договорен и по силата на закона⁴.

Договорни способи за прехвърляне на право върху промишлен дизайн са:

2.1. Покупко-продажба

Договорът за покупко-продажба е най-предпочитаният в практиката способ за прехвърляне на правата върху обекти на индустриална собственост, в т. ч. и на промишлен дизайн. Общите правила на договора за покупко-продажба са уредени в чл. 183 и сл. от Закона за задълженията и договорите (ЗЗД). В правната доктрина е възприето разбирането, че формални са тези договори, при които съгласието трябва да бъде облечено във форма за действителност⁵. По отношение на сделките, свързани с обекти на индустриална собственост, законодателят изрично посочва, че същите са противопоставими на трети добросъвестни лица едва след вписването на прехвърлянето в съответния държавен регистър⁶. Законово условие, за извършване на вписването, е представяне на „документ за прехвърляне“ на някоя от страните по прехвърлителната сделка⁷. Договорът за продажба на промишлен дизайн на практика трябва да бъде сключен в писмена форма за противопоставимост, с оглед изискването за вписване. Вписването на договора има единствено оповестително и доказателствено действие. Следователно преди вписването в Държавния регистър на промишлените дизайни, договорът за прехвърляне, в т. ч. и за продажба, не може да бъде противопоставен на трети добросъвестни лица⁸, но ще породи своя транслативен ефект между страните по него.

Следва да се отбележи, че правата върху промишлен дизайн могат да бъдат прехвърлени и при сключването на договор за прехвърлянето на търговско предприятие като част от правата, задълженията и фактическите положения, включени в него. Тогава приложение ще намерят нормите на Част I, глава IV от търговския закон.

⁴ Шамов, М. Прехвърляне на права върху обектите на индустриална собственост. – Във: Сборник „Научни Трудове на Русенския Университет“, 2013, том 52, серия 7, с. 168.

⁵ Калайджиев, А. Облигационно право. Обща част. Шесто издание, С.: Сиби, 2013 г., с. 125, Павлова, М. Гражданско право – обща част. С.: Софи-Р, 2002 г., с. 469.

⁶ Чл. 23 ал. 5 ЗМГО, чл. 24 ал. 4 ЗПрД.

⁷ Следва да се отбележи, че Законът за марките и географските означения (ЗМГО) не изисква представянето на документ, при условие че искането за прехвърляне на търговската марка е подписано от двете страни (чл. 23, ал. 4 ЗМГО). Това улеснение следва да намери място и по отношение на прехвърлянето на права върху промишлен дизайн.

⁸ М. Шамов. Прехвърляне на ..., с. 171.

2.2. Замяна

Допустим начин за прехвърляне на права върху обекти на индустриална собственост макар и по-рядко срещан в практиката, е посредством сключване на договор за замяна. Същият е уреден в чл. 222 и сл. от ЗЗД. И тук, както и при продажбата, договорът следва да бъде сключен в писмена форма за противопоставимост с оглед вписването в Държавния регистър на промишлените дизайни.

2.3. Дарение

Друг договорен способ, чрез който могат да се прехвърлят права върху обекти на ИС, в т. ч. и дизайни, е дарението. То е едностранен договор, с който дарителят отстъпва веднага и безвъзмезно нещо на дарения, който го приема⁹. Надареният трябва да бъде съгласен да получи това, което му се дарява, т. е. трябва да приеме дарението¹⁰.

Договорът за дарение с обект промишлен дизайн е неформален договор, тъй като не попада в приложното поле на разпоредбата на чл. 225, ал. 2 ЗЗД. Според чл. 225, ал. 2 ЗЗД дарението на движимо имущество трябва да бъде извършено в писмена форма с нотариално заверени подписи или чрез предаване. В теорията е разпространено разбирането, че в чл. 225, ал. 2 ЗЗД думата „имущество“ се разбира като вещ, в случая – движима вещ¹¹, т. е. законодателят визира даряване на вещни права. Предвид природата на обектите на интелектуална собственост, които са нематериални блага, даряването им чрез предаване по смисъла на чл. 225, ал. 2 пр. второ ЗЗД е невъзможно. Нематериалните блага не могат да бъдат физически предадени. Възниква основателният въпрос – следва ли формата на дарението да бъде писмена, с нотариално заверени подписи, каквото е изискването за дарението на движими вещи? В теорията е изказано становище, че договорът за дарение с предмет обекти на интелектуална собственост е строго формален и трябва да бъде в писмена форма с нотариална заверка на подписите, защото е неприложима алтернативата за реалното им предаване, както бе пояснено по-горе¹². Считам, че това становище не може да бъде споделено, доколкото правилото на чл. 225, ал. 2 не е общо, а специално правило, което намира приложение единствено по отношение на предвидените в нормата

⁹ Чл. 225, ал. 1 ЗЗД.

¹⁰ Кожухаров, А. Облигационно право. Отделни видове облигационни отношения. Нова редакция и допълнения Петко Попов, С.: Юриспрес, 2002 г., с. 150.

¹¹ Павлова, М., Гражданско право ..., с. 408; Цончев, К., Договор за дарение, С.: Софи-Р, 2001 г., с. 55, Таджер, В., Гражданско право на НРБ. Обща част, дял II., С.: Наука и изкуство, 1973 г., с. 159.

¹² Шамов, М., Прахвърляне на ..., с. 172.

случаи – при дарение на движими вещи и ценни книги¹³. Разпоредбата е с императивен характер и не трябва приложното ѝ поле да бъде разширявано по отношение на случаи, които не са били предвидени изрично в нея.

За даряването на права върху промишлен дизайн няма изрично предвидена от законодателя форма за действителност – нито в ЗЗД, нито в ЗПрД. Както при другите разгледани способи за договорно прехвърляне на дизайн, договорът за дарение трябва да бъде сключен в обикновена писмена форма, която е за противопоставимост с оглед вписването му в Държавния регистър на промишлените дизайни.

2.4. Апорт

Безспорно в правната теория се приема, че обектите на интелектуална собственост, в т. ч. и промишленият дизайн, имат оценима парична стойност, което прави допустимо същите да бъдат предмет на непарична вноска (апорт) в капитала на търговско дружество по реда на чл. 72 и 73 от Търговския закон¹⁴. Ако право върху промишлен дизайн се апортира в капитала на дружеството преди да е завършил процесът по неговото учредяване, то прехвърлянето ще бъде под отлагателно условие – дружеството ще стане притежател на правата едва след вписването му в Търговския регистър и регистъра на юридическите лица с нестопанска цел (ТРРЮЛНЦ)¹⁵.

Апортирането в капитала на търговско дружество на заявка за регистрация на дизайн е недопустимо. Една от двете основни функции на капитала на търговското дружество е гаранционната – да служи като общо обезпечение на кредиторите, защото във всеки един момент дружеството следва да разполага с активи, равни на определения капитал¹⁶. Когато по заявката все още не е постановено решение за регистрация, съществува несигурност дали заявеният външен вид на продукт ще получи закрила като промишлен дизайн, съответно дали в патримониума на неговия заявител ще възникне абсолютно имуществено право, което да бъде годен обект за aport. С оглед изложеното, обект на непарична вноска може да бъде единствено право върху регистриран промишлен дизайн¹⁷.

¹³ Цончев, К., Договор за ..., с. 60.

¹⁴ Герджиков, О. Калайджиев, А. Касабова, К. Бузева, Т. Кацарски, А. Коментар на Търговския закон. Книга първа. Второ основно преработено издание, С.: Софи-Р, 2007 г., с. 370; Петров, А. Апортът в капиталовите търговски дружества, С.: Сиела, 2018 г., с. 121–132.

¹⁵ Герджиков, О.; цит. съч., с. 370.

¹⁶ Калайджиев, А. Търговски дружества. Персонални дружества. Дружество с ограничена отговорност, С.: Сиби, 2014 г., с. 70.

¹⁷ Петров, А., Апортът ..., с. 128.

Извършването на непарична вноска следва осъществяването на определен фактически състав. При апорта могат да бъдат условно разграничени две фази – извършване и изпълнение¹⁸. В първата фаза апортантът поема неотменимо задължение за внасяне на непаричната вноска. При апортиране на право върху промишлен дизайн дружественият договор, съответно уставът, трябва да съдържат пълно описание на непаричната вноска. На следващо място, е необходимо вписване на паричната оценка на апортирания дизайн, която се извършва от три независими вещи лица, назначавани от длъжностно лице по регистрацията към Агенция по вписванията. Редът за изготвянето ѝ е регламентиран в специална наредба¹⁹.

След като бъдат вписани посочените по-горе реквизити в дружествения договор, съответно в устава на дружеството, последният трябва да бъде вписан в ТРРЮЛНЦ – фаза на изпълнението. При вписването му дружеството придобива правата върху промишления дизайн. Апортът се вписва в Държавния регистър на промишлените дизайни, за да може настъпилото вече прехвърляне на права да бъде противопоставимо на трети добросъвестни лица.

2.5. Преобразуване на търговците

В хода на дейността си търговските дружества могат да се преобразуват, като се вляят, слоят, разделят или отделят от/с друго търговско дружество. Тогаво е налице универсално правоприемство, при което имуществото на един търговец преминава към друг, без ликвидация. Част от имуществото могат да бъдат и права върху обекти на индустриална собственост, в т. ч. и на промишлен дизайн. Преобразуването се осъществява при изпълнението на определен от закона фактически състав, който завършва с вписване в ТРРЮЛНЦ. За противопоставимост на правото е необходимо подаването на искане в Патентното ведомство за вписване на прехвърлянето на правото върху промишлен дизайн²⁰.

¹⁸ Петров, А., Апортът ..., с. 159.

¹⁹ Наредба № 1 от 14 февруари 2007 г. за водене, съхраняване и достъп до търговския регистър и до регистъра на юридическите лица с нестопанска цел (загл. Изм. – дв, бр. 77 от 2017 г., в сила от 01.01.2018 г.), Глава седма.

²⁰ Чл. 23, ал. 6 от Закона за търговския регистър и регистъра на юридическите лица с нестопанска цел (ЗТРРЮНЦ) определя, че ако е посочено ЕИК, държавните органи нямат право да изискват доказването на обстоятелства, вписани в търговския регистър. В тази връзка, ако от вписванията, извършени във връзка с преобразуването, става видно, че правата върху обекта на ИС са били прехвърлени, то за искателя няма задължение да представя документ във връзка с прехвърлянето. Такъв, обаче, следва да бъде представен в случаите, при които то не е видно от извършените в ТР вписвания.

2.6. Прехвърляне на правото на промишлен дизайн при принудително изпълнение

До 2017 г. въпросът за принудително изпълнение върху права върху обекти на интелектуална собственост бе предмет на разнопосочна съдебна практика, следствие от празнина в нормативната уредба. Този проблем е окончателно разрешен с измененията на ГПК през 2017 г. Тогава бе създадена нова глава 45а, озаглавена „Изпълнение върху права върху обекти на индустриална собственост на длъжника“. Съгласно чл. 518а ГПК изпълнението може насочено върху всички права на индустриална собственост, в т. ч. и промишлен дизайн, като продажбата на тези права се извършва от съдебния изпълнител по реда на публичната продажба на недвижим имот, уредена от ГПК. Прехвърлянето на обекта чрез публична продажба се вписва в държавния регистър по искане на купувача или съдебния изпълнител, като към искането следва да бъде приложен заверен препис от влязлото в сила постановление за възлагане. Следва да се отбележи, че ГПК императивно предвижда, че на новия притежател следва да се издаде удостоверение.

Прехвърляне на право върху промишлен дизайн по силата на закона може да има в случай на наследяването му.

2.7. Наследяване на промишлен дизайн

Правото върху промишлен дизайн е имуществено право и е част от имуществото на притежателя. Ако притежателят е физическо лице, в случай на неговата смърт, правата върху обекти на интелектуална собственост, в т. ч. и върху промишлен дизайн, стават част от наследствената маса. Годен обект за наследяване е и заявката за регистрация на промишлен дизайн. В тази хипотеза приелите наследство лица могат да бъдат вписани като заявители, на мястото на наследодателя, а правата върху промишления дизайн ще възникнат направо за тях.

С настъпването на смъртта правоприетелят загубва правосубектността си, но неговото имущество се запазва²¹, преминавайки от патримониума на починалия към неговите наследници. Наследяването бива два вида – по закон и по завещание.

При наследяване по закон наследниците на правоприетеля, определени по реда на глава втора от Закона за наследството (ЗН), са универсални правоприемници на наследодателя. Те придобиват правото на промишлен дизайн в съпритежание съобразно техните наследствени квоти и ще могат

---

²¹ Тасев, Х. Българско наследствено право. Десето преработено издание, С.: Сиела, 2013 г., с. 22.

да бъдат вписани като титуляри на правото в Държавния регистър на промишлените дизайни.

При наследяването по завещание²², както бе споменато по-горе, наследодателят обективира волята си за това как да бъде разпределено имуществото му след неговата смърт. Той има правото да го завещае както на наследниците си по закон, така и на други физически и/или юридически лица, или на държавата. Исклучителното право върху дизайн ще бъде прехвърлено върху определения заветник, като последният ще бъде частен правоприемник на наследодателя²³. При искането на заветника да бъде вписан като притежател на промишления дизайн, същият следва ведно с искането да представи и копие от завещанието, съгласно което същият придобива правото, без значение дали същото ще бъде саморъчно или нотариално.

3. Лицензионен договор

Лицензионният договор²⁴ предоставя възможност обектите на индустриална собственост да бъдат включени в гражданскоправния оборот, без правата върху тях да бъдат прехвърляни. Така правопритежателят си запазва правото върху промишления дизайн, като единствено преотстъпва правото на използване на трети лица срещу възнаграждение. Обичайно лицензионният договор е основният способ, чрез който правопритежателите могат да експлоатират правата си върху обекти на индустриална собственост, позволяващ им да реализират икономическа изгода от тях.

Лицензионният договор е абсолютна търговска сделка²⁵. Общата му уредба е поместена в Раздел VIII, Глава 35 ТЗ. Лицензионният договор с предмет права върху промишлен дизайн е уреден и в чл. 26 ЗПрД. Чл. 587 ТЗ определя договора за лицензия като договор, с който носителят на правото върху обект на индустриална собственост (лицензодател) отстъпва срещу възнаграждение изцяло или отчасти на лицензополучател ползването му. Договорът е формален, тъй като ал. 2 на цитираната разпоредба изрично предвижда, че трябва да бъде сключен в писмена форма. Той е и двустранен.

²² Макар наследяването по завещание да принадлежи по-скоро към договорните способности, последното е разглеждано при законовите. Същото се разглежда тук с цел яснота и прегледност на настоящото изложение.

²³ Павлова, М. Патентно право на Република България, С.: Софи-Р, 2000 г., с. 142.

²⁴ В обективното българско право думите „лицензия“ или „лиценз“ се използват и в друг смисъл – разрешение от държавен орган за извършване на определена специфична дейност, която по принцип е забранена да бъде извършвана без наличието на съответния лицензионен административен акт. Следва да се прави разлика между този смисъл на думата и правото да се използва обект на индустриална собственост от лицензополучателя.

²⁵ Чл. 286, ал. 2 вр. чл. 1, ал. 1, т. 12 от ТЗ.

Лицензодателят, от една страна, е длъжен да предостави правото на използване на лицензополучателя, да осигури на последния спокойно и несмущавано ползване на отстъпените права, защита от претенции на трети лица, да предостави уговорената в договора информация, нужна за използването на дизайна, да му оказва съдействие. От друга страна, лицензополучателят поема задължението да пази в тайна сведенията за производствения опит, свързан с прилагането на промишления дизайн, да изплаща уговореното възнаграждение, да преустанови използването на дизайна при прекратяване на договора и други задължения, изрично предвидени в договора.

Лицензионният договор е възмезден. В тази връзка основното задължение на лицензополучателя се състои именно в изплащането на възнаграждение на лицензодателя. То може да бъде уговорено като еднократно, процентно отчисление или комбинирано. Съгласно чл. 595 ТЗ, когато възнаграждението е уговорено според обема на използването (т. е. като процентно отчисление), лицензополучателят е длъжен да уведомява лицензодателя за този обем. Ако не е уговорено друго, възнаграждението се дължи за изтекла календарна година.

Доверието между страните е от изключителна важност при сключването на лицензионния договор²⁶. За лицензополучателя е съществено насрещната страна, ползваща дизайна, да произвежда качествени продукти, да се придържа към производствените правила, нужни за прилагането на дизайна върху продукта и пр. В тези случаи лицензионният договор може да бъде сключен *intuitu personae*, а правата и задълженията по него няма да преминат автоматично в патримониума на правоприемника на лицензополучателя. В този случай лицензионният договор ще се прекрати със смъртта, съответно заличаването, на лицензополучателя.

При сключването на лицензионен договор има известна несигурност за страните. Във всеки един момент защитата на дизайна може да отпадне, независимо от волята и/или усилията на страните – напр. поради подаване на искане за заличаване на регистрацията. Така например във всеки един момент може да бъде подадено и уважено искане за заличаване на регистрацията на промишления дизайн. От друга страна, продуктът, върху който е приложен лицензираният промишлен дизайн, може да не бъде успешно реализиран на пазара поради редица причини – липса на потребителски интерес, наличие на други – по-добри продукти, законодателни ограничения и т. н. Въпреки тази несигурност договорът не може да бъде определен като алеаторен. При неговото сключване и двете страни имат пълна яснота

²⁶ Павлова, М. Патентно ..., с. 182.

за характера на своите престации, поради което същият следва да бъде определен като комутативен.

Договорът за лицензия обичайно се сключва за определен, продължителен период от време. ТЗ предвижда мълчаливо продължаване на срока на действие на договора. Ако след изтичане на определения в договора срок лицензополучателят продължи да използва дизайна със знанието и без противопоставянето на лицензодателя, то договорът се смята за продължен до изтичането на срока за закрила. Ако не бъде уговорено друго в договора, се смята, че лицензията е предоставена за ползване за цялата територия на страната ни.

На следващо място, лицензионният договор се различава от лицензията. Лицензията²⁷ може да бъде определена като субективното право на лицензополучателя да използва обект на интелектуална собственост, чийто правоприжател е лицензодателят. Това субективно право е елемент от правоотношението, породено между страните по лицензионния договор.

Законодателят разграничава в чл. 26, ал. 2 ЗПрД два вида лицензионен договор – за изключителна и за неизключителна лицензия²⁸. Съгласно правилото на ал. 2 от същия член, ако в договора не е изрично упоменато за какъв вид лицензия се отнася, то се счита, че договорът е за неизключителна лицензия. При първия вид лицензионен договор лицензодателят преотстъпва на лицензополучателя изключителното право на използване, като няма право да предоставя лицензии със същия предмет на други лица и няма право сам да използва дизайна, освен ако обратното не е уговорено в договора²⁹.

Сключването на договор за изключителна лицензия представлява произведен способ за придобиването на изключително право на ползване на дизайна. Изключителният лицензополучател има самостоятелно право на иск при нарушение на правото върху промишления дизайн, предоставено му с разпоредбата на чл. 56 от ЗПрД, като може да иска налагане на временни мерки по реда на чл. 57ж. Според някои автори изключителната лицензия представлява самостоятелно субективно право, което ограничава правото върху обекта на ИС³⁰.

²⁷ Думата лицензия произхожда от латинския термин „licet“, който означава „позволено е“, вж. М. Павлова, Патентно ..., с. 176; Добрев, Г., Закрила на индустриалната собственост, С.: Техника, 1989 г., с. 69.

²⁸ В теорията същата може да бъде срещната и като „проста“. Вж. Павлова, М., Патентно ..., с. 187.

²⁹ Чл. 26, ал. 3 ЗПрД.

³⁰ Павлова, М., Патентно ..., с. 187–188.

В чл. 590 от ТЗ се предвижда, че лицензионният договор се вписва в регистър на Патентното ведомство, като може да бъде противопоставен на трети лица след вписването му.

4. Правото на промишлен дизайн като обект на обезпечение

Както бе вече споменато, правото върху промишлен дизайн е част от имуществото на неговия притежател. Заради това, в случаите, когато срещу него е подаден или предстои да бъде подаден иск за нарушени от него права, законодателят предвижда възможност правото върху нематериалното благо да стане обект на обезпечение. Обезпечение може да се иска както преди предявяване на иска, така и по всяко време на висящото исково производство, по всички видове искове, като чл. 26а от ЗПрД изрично предвижда тази възможност по отношение на промишления дизайн. Обезпечението се допуска по реда, предвиден в ГПК.

ЗПрД предвижда, че съдът, по искане на заинтересована страна, без да уведоми ответната, може да допусне обезпечителните мерки, предвидени в чл. 26а, ал. 1, т. 1 и 2. Това са именно забрана за използване на правата върху дизайна от притежателя или лицензополучателя и забрана за разпореждане с правата върху дизайна от притежателя или от лицензополучателя на изключителна лицензия.

Забраната за използване на правата върху дизайна от притежателя или лицензополучателя може да доведе до сериозни имуществени загуби за правопритежателя, което да попречи на евентуално бъдещо принудително изпълнение на негов кредитор. Приходите на правопритежателя е възможно да бъдат осуетени от подобна обезпечителна мярка, ако последните зависят от реализирането на продукти, върху които е приложен дизайнът. Липсата на възможност за реализиране на продукцията потенциално може да доведе не само до понижен оборот, но и до загуби за правопритежателя. Именно заради това тази обезпечителна мярка е предвидена от законодателя единствено с цел да може да бъде използвана при спор между страните на правоотношение, чийто обект е регистриран промишлен дизайн, а не по отношение на други спорни субективни права³¹.

Описаната обезпечителна мярка не може да бъде приложена по отношение на заявката за регистрация на промишлен дизайн. Правото на използване възниква единствено във връзка с регистриран дизайн (арг. от чл. 19 ЗПрД).

---

³¹ Драганов, Ж. Правна закрила на промишления дизайн на ЕС, С.: Университетско издателство „Стопанство“, 2008 г., с. 145.

Втората обезпечителна мярка, която може да бъде допусната от съда, е забрана за разпореждане с правата върху дизайна от притежателя или от лицензополучателя на изключителна лицензия. Тя цели да препречи възможността на правопритежателя да прехвърли правото върху промишления дизайн, както и да учредява каквито и да било тежести върху него. Още повече, тази обезпечителна мярка ще се простре и по отношение на изключителния лицензополучател, който няма да има право да сключва договори за сублицензия на дизайна. Обезпечителната мярка може да бъде наложена и спрямо заявка за регистрация на промишлен дизайн, поради нейната прехвърлимост. Забраната за прехвърляне на заявката би осуетила действие от страна на заявителя, което би могло да защити правата на ищеца.

И двата вида обезпечителни мерки имат временен характер. Те простират своето действие до влизане в сила на решението по иска, който обезпечават.

За налагането на допусната обезпечителна мярка е нужно искане на молителя въз основа на обезпечителната заповед на съда. Съдебният изпълнител налага обезпечителна мярка чрез изпращане на съобщение за налагането ѝ до притежателя на промишления дизайн. Допуснатото от съда обезпечение подлежи на вписване в Държавния регистър на промишлените дизайни по искане на една от двете страни по иска. Обезпечението има действие по отношение на третите лица от датата на вписването му в Държавния регистър. В регистъра се отразяват видът на обезпечението, името и адресът на лицето, в чиято полза то е допуснато, актът на органа, с който е наложено същото, както и датата на вписването му.

Тук следва да се отбележи, че при невписан договор за прехвърляне на правото на промишлен дизайн, сключен преди получаване на заповедно съобщение от прехвърлителя, няма да породи действие по отношение на трети лица и Патентното ведомство следва да откаже вписване. Това е така, защото договърът не е бил вписан към момента на получаване на заповедното съобщение, няма да породи действие спрямо трети лица и не може да бъде противопоставен на друг, освен на страните по него. От датата на вписването в Държавния регистър на промишлените дизайни, забраната за разпореждане с правото на промишлен дизайн става противопоставима на правата на съконтрагента на правопритежателя по невписан договор за прехвърляне на право върху дизайн, без значение датата на сключването му³². Да се приеме противното, означава да се допусне заобикаляне на закона, чрез лесно антидатиране на договор за прехвърляне на правото.

³² Така Решение № 5804 от 13.05.2021 г. по адм. д. № 490/2021 г., VII отд. на ВАС.

5. Право на промишлен дизайн като обект на особен залог

Българското обективно право изрично допуска обект на интелектуална собственост да служи за обезпечение на едно вземане, като за целта се сключи договор за особен залог. Особеният залог е разновидност на търговския залог³³, уреден от специален закон – Законът за особените залози (ЗОЗ). Особеният залог представлява възможност едно вземане да се обезпечи без реалното предаване на заложеното имущество. ЗОЗ разширява обектите, спрямо които може да се учреди заложеното право. В чл. 4, ал. 1, т. 5 ЗОЗ изрично се предвижда възможността да бъдат залагани права върху патенти за изобретения и полезни модели, регистрирани марки, промишлени дизайни, топологии на интегрални схеми и сертификати за сортове растения и породи животни. Чл. 26б, ал. 1 ЗПрД изрично допуска, че при множествена заявка като обект на особен залог може да се предостави правото върху всички или върху някои от дизайните в нея.

За сключването на договор за особен залог е нужно постигане на съгласие между страните по него, без да се изисква реалното предаване на заложения обект, като оставя възможността за залогодателя да го използва по предназначението му. Подобно изискване за реално предаване би било невъзможно за изпълнение предвид нематериалната природа на обектите на индустриалната собственост. Заради това, той може да бъде определен като консенсуален договор.

Договорът за особен залог е формален, защото чл. 2, ал. 2 ЗОЗ предвижда писмена форма за действителност. Когато предмет на договора за особен залог е обект на индустриална собственост, същият следва да бъде вписан и по партидата на съответния обект в регистрите, водени от Патентното ведомство. През 2016 г. бяха приети изменения в ЗОЗ, които въздигат вписването като елемент от фактическия състав за действие на договора. Така чл. 2, ал. 1 ЗОЗ вече посочва, че залогът се учредява чрез вписване в Централния регистър на особените залози или в предвидения друг регистър въз основа на договор за особен залог. Чл. 19а ЗОЗ урежда, че подлежащите на вписване по ЗОЗ обстоятелства относно залога се вписват и в регистрите на Патентното ведомство на РБ. Залогът има действие по отношение на трети лица от публикацията в официалния бюлетин на Патентното ведомство, а не от деня на вписването в Държавния регистър на промишлените дизайни, съгласно уреденото в чл. 26б, ал. 3 ЗПрД.

³³ Драганов, Ж., Правна закрила ..., с. 84.

6. Право на промишлен дизайн в масата на несъстоятелността

Възможно е, докато промишленият дизайн се ползва със закрила, неговият титуляр – търговец, да изпадне в несъстоятелност. Тогава, всички негови права върху интелектуална собственост, в т. ч. и правата върху промишлени дизайни, следва да бъдат включени в масата на несъстоятелността. Този въпрос е специално уреден от ЗПрД в чл. 26в. Съгласно цитираната норма правото върху регистриран промишлен дизайн се включва в масата на несъстоятелността при образувано производство по несъстоятелност на неговия притежател. Ако към момента на обявяването на несъстоятелността е подадена заявка за регистрация на дизайн, правата, които ще възникнат след регистрирането му, ще бъдат включени в масата на несъстоятелността³⁴. Когато правото върху дизайна принадлежи на две или повече лица в условията на съпритежание, то в имуществото на длъжника ще се включат само правата съгласно неговия дял, според предвиденото в ал. 2 на чл. 26в ЗПрД. В Държавния регистър на промишлените дизайни се вписва включването на правата върху промишления дизайн в масата на несъстоятелността по искане на една от страните по делото. Това обстоятелство се публикува в официалния бюлетин на Патентно Ведомство (чл. 26в, ал. 3 ЗПрД).

7. Заключение

Разпореждането с правото върху промишлен дизайн може да бъде способ за реализирането на икономическа изгода от нематериалното благо, било то чрез неговото отчуждаване (при прехвърлянето на правото) или преотстъпване на трети лица на част от правомощията, включени в него (чрез сключване на договор за лицензия). В настоящия доклад бяха анализирани различните способи, посредством които би могло да бъде прехвърлено правото върху промишлен дизайн, а именно чрез сключването на договор за покупко-продажба, замяна, дарение, апорт, преобразуване, при принудително изпълнение или наследяване. Бе обърнато внимание на преотстъпването на правото на използване на регистриран промишлен дизайн посредством сключване на договор за лицензия, както и на дизайна като обект на обезпечение и на особен залог. На последно място, бе разгледан и промишленият дизайн като част от масата на несъстоятелността.

Става видно, че административната процедура за вписване на прехвърлянето на правото върху промишлен дизайн изисква искане на една

³⁴ Драганов, Ж., Правна закрила ..., с. 149.

от страните по сделката, към което се прилага документ за прехвърляне. De lege ferenda следва да се възприеме по-облекченият подход на Закона за марките и географските означения (ЗМГО), който допуска договорът за прехвърлянето да не се прилага, когато искането за вписване е подписано и от двете страни с изрично посочване на имената и качеството на лицата, които го подписват (чл. 23, ал. 4 ЗМГО). Този подход би довел до облекчение на заинтересованите лица и намаляване на административната тежест по отношение на вписвания, свързани с промени в притежателя на правото.

Възникване и развитие на правната закрила на полезния модел

Полина Писарска*

Полезният модел е обект на индустриална собственост, известен сред специализираните среди като „малко изобретение“. Липсата на легална дефиниция на понятието „полезен модел“ в българското законодателство създава спорове в научните среди какво се включва в термина. Извън научното теоретизиране полезният модел е въведен в законодателствата на различни страни включително и в законодателството на Република България. Един от първите закони, които намират законодателно решение и конкретизират уредбата спрямо полезния модел, е Германия чрез приемането на първия Патентен закон от 1877 г. Богатата ѝ законодателна практика позволява реципиране на опита в областта на полезните модели от други страни, водещата сред които е Япония.

Ключови думи: полезен модел, интелектуална собственост

---

* Полина Писарска, докторант, Катедра „Частноправни науки“, Юридически факултет, УНСС, ел. поща: pissarska.polina@gmail.com

Origin and Development of Legal Protection for Utility Models

Polina Pisarska*

The utility model is an object of industrial property, commonly known among specialists as a „small invention“. The absence of a legal definition of the concept of a „utility model“ in Bulgarian legislation has led to disputes among scholars regarding what is encompassed by the term. Beyond scientific theorizing, the utility model has been introduced into the legislation of various countries, including the legislation of the Republic of Bulgaria. One of the first laws to provide a legislative solution and regulate utility models was in Germany through the adoption of the first Patent Law in 1877. Its rich legislative practice allows for the assimilation of experiences in the field of utility models from other countries, with Japan being a leading example.

***Keywords:** utility model, intellectual property*

---

* Polina Pisarska, Ph.D. student, Department of Private Law, Law Faculty, University of National and World Economy, Sofia, e-mail: pissarska.polina@gmail.com

Полезният модел е продукт на техническото творчество на човечеството, като идеята за него и практическата му реализация се появява, когато техническите идеи намират защитата на правната норма, т. е. през последните два века. Бурното развитие на икономическите отношения започват през Средновековието, когато се поставя началото на формирането на гилдиите и съсловните организации в резултат на развитието на занаятите. Започва да се търси техническо усъвършенстване на битовите дейности за оптимизиране и улесняване на ежедневието, като се налага употребата на доменните пещи и тъкачните станове, усъвършенстват се оръдията по отношение на добиването и обработката на желязо. Пътят за защита е чрез налагането на режима на привилегиите, в който управляващите владетели предоставят т. нар. привилегия на конкретни лица за търговия или внос на определени стоки, за производство на нови или усъвършенстване на стари средства. Една от първите известни предоставени привилегии е изработването на цветни стъкла в северноиталианските градове. Характерното за привилегиите е, че представляват индивидуален монархически акт, с който се предоставят изключителни права на човек или група от хора спрямо определен процес или стоки. Даваните изключителни права са за определен срок, който може да бъде между пет и двадесет години. Счита се, че актът на привилегия е акт на благоволение от страна на монарха за предоставяне на изключителното право в полза на обикновените хора – изобретателя. Носителят на правото е задължен да го реализира за период от време, като в случай на бездействие, привилегиата е отнемана. Актът на привилегия може да бъде разгледан и като временен монопол, създаван в полза на конкретно лице, което изключително може да използва дадено техническо решение за определен период от време.

В заключение може да се обоснове схващането, че привилегиите са първата стъпка към постепенно създаване на правни актове в защита на обектите на интелектуална собственост и правата на лицата, които изключително упражняват правата спрямо тях в полза на трети лица по възмезден и/или безвъзмезден път.

Актът на монарха за предоставяне на определена привилегия не може да бъде определен като същински нормативен акт. Той по-скоро създава временен монопол, чрез който авторът на техническото решение или този, който има правото да го използва, го реализира практически в обществения живот. Първият закон, който урежда правната закрила на изобретенията, е създаден през 1474 г. във Венеция, като предвижда носителят на правото да получи изключителната възможност да го упражнява за десетгодишен период на територията на Венеция и да реализира продукцията в стопанския оборот на града. Предвидени са и санкции в случай на нарушения от страна на трети лица. За пръв път е въведена правна закрила, която се базира на авторския принцип, т. е. цени се изключителното право на притежателя на

правото на обекта, който въвежда новост и полезна приложимост в тогавашния средновековен свят.

Създаването на правен режим на изобретенията в Англия също е в процес на развитие, макар и като първоначален властови отпор и борба срещу монополите. През 1623 г. е приет Закон за монополите, в който е употребен терминът „патент“, както и се споменава, че монопол се дава на първия автор на изобретението за фиксиран период от време от четиринадесет години. По време на действието на този закон се наблюдава и действието на монархическия акт на привилегиите, който дава конкретни права на определено лице, посочено като автор на дадено изобретение.

Първият закон, който е в основата на повечето европейски патентни закони, е Френският закон от 1791 г. Той е основополагащ, тъй като признава, че с факта на създаване на дадено изобретение – за автора възниква право на собственост спрямо него. Предвидена е и процедура за защита на пратентоприетеля за определен период от време, като той може да подаде съответни документи със съпътстващи чертежи, които да разкрият техническата същност на изобретението. Приетият френски закон става основа за приемането на последващ такъв – през 1844 г., който остава в сила до 1968 г., след което е приет и съвременният действащ френски патентен закон.

Следващият основополагащ закон за изобретенията е приет в Германия през 1877 г., чрез който е въведена закрила на изобретенията за цялата територия на тогавашната империя. Въведен е принцип за издаване на защитен документ за изобретението – патент за определен период от време след провеждането на предварителна експертиза за новост¹. Споменаването на Германия е необходимо, тъй като тя е една и от първите държави, които обръщат поглед към съществуването на „полезния модел“.

Полезният модел е обект на индустриална собственост, известен сред специализираните среди като „малко изобретение“. Липсата на легална дефиниция на понятието „полезен модел“ в българското законодателство създава спорове сред научните среди какво се включва в термина. Извън научното теоретизиране полезният модел е въведен в законодателствата на различни страни включително и в законодателството на Република България. Един от първите закони, които намират законодателно решение и конкретизират уредбата спрямо полезния модел е въведен в Германия чрез приемането на първия Патентен закон от 1877 г. Богатата ѝ законодателна практика позволява рецепиране на опита в областта на полезните модели от други страни.

---

¹ Павлова, М. „Патентно право на Република България“, издателство „СОФИ-Р“, София 2000.

През 1891 г. е приет германският Закон за полезните модели, който намира практическо решение за малките технически изобретения, които не могат да отговорят на сложните критерии за изобретение. Търси се решение за закрила на малки технически изобретения, чиято основна цел е улесняване на ежедневието и в същото време да представлява опростена и икономически изгодна закрила на определени технически новости. Въведена е пространствената форма, като е обърнато внимание на техническите функции. Германският закон от 1891 г. е основа за приемането на института на полезния модел в националните европейски законодателства, както и извън границите на Европа. В началото на ХХ век е извършена промяна в германския закон за полезните модели в резултат на критически бележки от страна на немски патентни специалисти, като се застъпва основната идея, че на закрила като полезни модели подлежат обекти с определена форма². Основната промяна засяга признаването на полезния модел като резервен вариант при подаването на заявки за патент на изобретения, които не са изпълнили критериите за изобретателско ниво.

Германското законодателство продължава да търси сближаване с патентното законодателството и задаването на полезния модел като алтернатива. В съответствие с това, следващите важни изменения в германското законодателство през 30-те години на ХХ век се разделят с понятието „полезен модел“ и се налагат понятия като „формообразуване“ и „пространствена мисъл“. По аналогия с патентното германско законодателство е възприета шестмесечна авторова привилегия, както и възможността да ползва дванадесетмесечен конвенционален приоритет на чуждестранна заявка. Следващите ключови промени в германското законодателство са през 60-те и 80-те години на ХХ век. На първо място се разширява закрилата на обектите, свързани с обекта „полезен модел“, като се защитават работни инструменти, изделия или техните части, които са насочени към работния цикъл и имат практическа приложимост чрез нова форма, разположение или приспособление. Като защитими обекти – полезни модели с по-късната промяна са включени и електрически, пневматични, хидравлични системи и др. Определени са критериите за дефиниране на един обект като полезен модел – абсолютна новост, промишлена приложимост и да се основават на изобретателска стъпка. Макар и изискването за новост да кореспондира с тогавашния германски патентен закон, устните разгласявания при полезния модел не опорочават новостта. Предвидени са и „помощни заявки“, т. е. възможността заявителят да преобразува заявката си от патент в такава за полезен модел в двугодишен срок от датата на приоритета на първоначално подадената заявка. Определен е и срок за закрила на полезния модел – осем години, разделен на три етапа (3+3+2).

² Иларионов, П., Полезни модели – права и закрила, 1993.

Германският пример за закрила на полезния модел като обект на интелектуална собственост е последван и възприет от редица държави, както в Европа, така и в световен мащаб. Едни от първите страни, които въвеждат закрилата на полезния модел са Япония, Испания и Полша.

Голям тласък в развитието на японското законодателство спрямо полезния модел указва присъединяването на Япония към Парижката конвенция за закрила на индустриалната собственост в края на XIX век. За да противодейства на засиленото влияние на чуждестранни изобретатели и нарастващите чуждестранни заявки, японското законодателство следва примера на германското, като в началото на XX век приема свой собствен закон за полезните модели, който поощрява местната изобретателска активност и намалява чуждестранното влияние. Следващите японски закони се концентрират върху нормирането на изискванията за регистрация на полезния модел, като същият следва да представлява техническо решение, характеризиращо се с новост, промишлена приложимост и изобретателско ниво. Не остава назад и изискването за пространствена форма, при която за разлика от германското схващане, касае не само външното оформление на обекта, но и компонентите на модела и вътрешното му устройство. Изключени от защита в рамките на законодателните изисквания за регистрация на полезен модел са веществата, методите и живите организми. В крайна сметка обектите, които могат да получат закрила като полезни модели, са изделията.

Приетият испански закон за полезните модели през 1929 г. дава законодателна закрила на формата на дадено изделие, насочено към подобряване на условията на работа чрез реализация на ново действие, икономия на време, сила или ръчна работа. Изискването за новост е сведено само до изискването за национална новост в рамките на националната територия.

През 1924 г. е приет и първият полски закон за полезните модели. Впоследствие приетият в началото на 60-те години на XX век полски Закон за изобретенията дава легална дефиниция за полезен модел – „Полезните модели се явяват техническо, неизвестно до този момент, ново оформяне на предметите, нова система на действие, нова конструкция, ново особено свързване на различните им части, притежаващи пластична (пространствена) форма и полезни качества в сравнение с известните досега подобни предмети.“ Предвидено е и провеждането на формална експертиза и експертиза по същество на подадени заявки. Търсените критерии за регистрация на обекта са: новост, промишлена приложимост, изобретателско ниво, полезност и наличие на пространствена форма. Изключени от закрила са методите и производствените процеси. В резултат на водените спорове в Полша в началото на 70-те години на XX век, полезният модел е отделен като самостоятелен обект на индустриална собственост в полското законо-

дателство. Определен е срок на закрила в рамките на 5-годишен период с възможност за еднократно продължаване за още един 5-годишен период.

Хармонизация в европейското законодателство по отношение на обектите на интелектуална собственост е към края си. Европейските национални законодателства се хармонизират в съответствие с него. Опитите в началото на 60-те години на XX век да бъде създаден единен Европейски патент, който да улесни обмена на стоки и услуги между страните членки. Към настоящия момент уредбата за полезни модели е на национално ниво и се очаква европейска хармонизация и по отношение на тях. Международният акт, който урежда универсална уредба за полезния модел е Парижката конвенция за закрила на индустриалната собственост от 1883 г. Видно от представения кратък анализ на полезния модел, държавите възприемат унифицираните принципи чрез ратификация на Парижката конвенция в повечето национални законодателства. В нея са определени основните принципи, касаещи националния режим и правото на приоритет на обектите на индустриална собственост. Принципът на националния режим е свързан с правата на чуждестранните граждани – заявители, спрямо които се предоставя същата закрила на правата им, както и на националните граждани на съответната държава, приела и ратифицирала Парижката конвенция.

Другият уреден принцип в Парижката конвенция е свързан с правото на приоритет, което кореспондира с правилно оформеното искане – заявка за регистрация на определен обект по отношение на друго, по-късно подадено искане, което е идентично или сходно с по-ранната заявка. Като отклонение на националния режим е прилагането на т. нар. „конвенционен приоритет“, регламентиран в чл. 4 от Парижката конвенция. Защиават се правата на заявителя, който пръв е попълнил правилно своето искане-заявка за регистрация на обект на индустриалната собственост, защитим по Парижката конвенция. Признато му е правото, че в определен срок може да подаде същото искане и в друга държава, приела и ратифицирала Парижката конвенция. Подобни искания се разглеждат като подадени в същия ден, както и първото искане. Видно е еволюционното развитие в международен план с приемането на действие на конвенционния приоритет и неговото прилагане. Той създава огромно практическо предимство на заявителя да потърси закрила за своя обект, включително и полезен модел и в други страни, след преценка за целесъобразност.

Полезният модел е уреден и в подписания през 1970 г. Договор за патентно коопериране, в който е включена възможността полезният модел да получи закрила в държави, чието национално законодателство предоставя закрила на този обект на интелектуалната собственост, сред които е и България. Договорът за патентно коопериране е международно многостранно съглашение, което създава условия за сътрудничество в областта

на изобретенията. Той надгражда Патентната конвенция, която не може да създаде уеднаквени правила за изобретенията и тяхната процедура по регистрация. Това се дължи на възприетите в Конвенцията принципи на националния режим и конвенционалния приоритет. Конвенцията осигурява минимална защита и то предимно на национално ниво – на територията на конкретната държава, на която се подава заявката и се стига до успешната ѝ регистрация. Целта на Договора за патентно коопериране е да създаде международна унификация и усъвършенстване на правната закрила за изобретенията. Не случайно е предвидено и Договорът за патентно коопериране да бъде създаден в рамките на страните членки на Патентната конвенция, като Договорът надгражда и усъвършенства международните разпоредби относно закрилата на изобретенията и задълбочава сътрудничеството между страните членки³. Създадена е възможност за междуправителствено сътрудничество и създаване на регионални патентни системи, насочени към търсене на унифицирани и взаимноизгодни решения за националните държави и съответните притежатели на изобретения.

В рамките на европейския континент и в условията на нарастваща европейска интеграция, все повече национални законодателства предоставят закрила на полезния модел. През 80-те и 90-те години на XX век основните проблеми са свързани с липсата на хармонизация в съответствие с водещите международни актове. Ключов момент в хармонизирането, не само на европейско ниво, но и в международен план в сферата на интелектуалната собственост, е приемането на Европейската патентна конвенция. Тя е международен договор, подписан през 1973 г. в Германия, който влиза в сила през 1977 г. и установява единна процедура за подаване на заявки за патенти, които да имат действие в не една европейска държава. Приемането на Европейската патентна конвенция се дължи на необходимостта от опростяване и уеднаквяване на процедурите за подаване на заявки за патенти в Европа. Недостатъкът е, че не засяга уредбата на полезния модел, но през 80-те и 90-те години на XX век, закрилата на полезния модел е въведена в редица европейски държави, сред които и България⁴.

Към настоящия момент все още не съществува единен европейски или международен акт, който да засяга полезния модел като обект на интелектуална собственост. Нуждите от хармонизация и спрямо него се индикират от няколко опита на Европейската комисия да хармонизира и тази част от европейското законодателство. През 90-те години на XX век създаването на т. нар. „Зелена книга“ на Европейската комисия, която поставя основни дискуссионни теми, свързани с бъдещето на полезния модел в условията

³ Марков, Е. „Договорът за патентно коопериране (РСТ)“, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, София, 1995, стр. 13–21.

⁴ Стефанов, Ст., Международна закрила на полезните модели, 2014.

на все по-хармонизиращия се единен европейски пазар. Създадената „Зелена книга“ повдига за пореден път въпроса за липсата на хармонизация в националните правни системи относно правната регламентация, засягаща защитата на полезния модел и дори липсата на такава в някои европейски държави.

Историческото развитие на полезния модел на европейско ниво продължава, като се правят опити за приемане на директива, засягаща полезния модел. Целта е хармонизиране на европейските законодателства, но тъй като липсва, каквато и да е законодателна уредба на национално за полезния модел в не една европейска държава, европейските органи се насочват към създаването на становища и препоръки, които да насърчат към национални законодателни инициативи за нормотворчество в посока защита на полезния модел като обект на интелектуалната собственост. Предложени са минимални основни характеристики, засягащи въвеждането на полезния модел в националните законодателства и тяхната хармонизация на европейско ниво.

Последното предложение за хармонизация на европейското законодателство е направено в края на 90-те години, като се обръща внимание на материално-техническите предпоставки за закрила на полезния модел, предоставя се възможност за паралелни заявки относно едновременното подаване на заявка за патент и на полезен модел. Материално-техническите предпоставки за закрила на полезния модел засягат новостта, изобретателското равнище и промишлената приложимост.

Новите инициативи, насочени към развитието на закрилата на полезния модел са свързани със създаването и приемането на Регламент (ЕС) № 1257/2012 на Европейския парламент и на Съвета от 17.12.2017 г. за осъществяване на засилено сътрудничество в областта на създаване на единна патентна закрила и Регламент (ЕС) № 1260/2012 на Съвета от 17.12.2012 г. относно осъществяването на засилено сътрудничество в областта на създаването на единна патентна закрила. Прието е и Международно споразумение за приемане на Единен патентен съд, чиято цел и да създаде единна и ефективна закрила относно патента за изобретение като обект на интелектуална собственост. От 2022 г. са предприети и стъпки по подготовка на работата на Единния патентен съд, като очакванията са да бъде създадена унифицирана съдебна система по отношение на правните спорове, засягащи патентни спорове. Целта е уеднаквяване и на съдебната практика, но липсва създаването на единен европейски полезен модел.

Предизвикателството, пред което се изправят националните европейски законодателства, е хармонизиране на законодателствата си в посока – законодателна регламентация на полезни модели, а оттам и увеличаване на заявките за успешна регистрация на обекти, характеризирани като полезни

модели. От друга страна, разширяването на обхвата на защита на полезния модел, установяването на международни договори, водещи до важни и ключови промени в националните законодателства, създават редица предизвикателства. Важно е да се отбележи, че от самото въвеждане на полезния модел в законодателна регламентация още през XVIII в. и XIX в. до съвременни законодателни уредби се забелязва възприемане на термина „полезен модел“, свързането му с понятието „малко изобретение“ (възприето в Австрия). От една страна, свободата на националните законодателства сами да определят критериите за закрила, засягащи новост, изобретателска стъпка и промишлена приложимост, а от друга, съобразяването с водещите международни договори, регламентиращи полезните модели (Парижката конвенция и TRIPS), създава разнообразна правна регламентация, от която могат да бъдат извлечени и общи черти, свързани с характеристиката на полезния модел като обект на интелектуална собственост.

В България началото на правно уреденото развитие на изобретенията, като обекти на интелектуална собственост, започва от 1921 г., когато страната се присъединява към Парижката конвенция за закрила на индустриалната собственост. Под въздействие на международните актове е приет първият Закон за патентите за изобретения от 1921 г. Чрез този закон е въведена заявителската система за регистрация на патенти за изобретения, без да се проверяват материалноправните предпоставки. Набляга се на изискването изобретението да е приложимо в индустрията със срок на действие от петнадесет години. Следващите десетилетия са свързани със създаване на административен орган, в който да се регистрират съответните обекти, както и със създаване на развиваща се нормативна уредба, която да прецизира защитимите обекти на интелектуалната собственост. Следващият нормативен акт в областта на изобретенията е издаденият Указ № 907 на Президиума на Народното събрание от 04.06.1948 г. Впоследствие е приет и Указ № 133 за изобретенията, техническите усъвършенствания и рационализаторските предложения, обн. в Държавен вестник бр. 62 от 1950 г. Регламентирани са четири категории обекти: изобретения, крупни технически усъвършенствания, технически усъвършенствания и рационализаторски предложения. Издаваният защитим документ са авторско свидетелство и патент. Спецификата е, че при издадено авторско свидетелство, изобретението се предоставя на държавата срещу възнаграждение в полза на притежателя. В следващите десетилетия са приети още няколко указа с въведени промени в областта на изобретенията, а през 1968 г. е приет и Закон за откритията и рационализациите. Запазва се авторското свидетелство, което гарантира на притежателя единствено авторско възнаграждение.

Развитието на законодателството спрямо изобретенията в България продължава, като правната уредба спрямо полезния модел е свързана с приемането на Закона за патентите от 1993 г., който регламентира правното

му положение като обект на интелектуалната собственост. Нормативната уредба е кратка и препраща изцяло към уредбата, засягаща патентната закрила. Въвеждането на полезния модел като защитим обект на интелектуална собственост дава възможност на по-голяма група от хора да подадат заявки и да получат закрила на своите изобретения, макар и за по-кратък период.

Съответно в Закона за патентите от 1993 г. е дадена регламентацията относно кои обекти могат да бъдат защитени като полезни модели и кои да бъдат изключени от даваната защита. Изискването за регистрация на полезен модел е да бъде нов и промишлено приложим. Изискването е регламентирано в чл. 73, ал. 1 от Закона за патентите от 1993 г. Изключено е изискването за изобретателска стъпка, което значително намалява изискванията за постигането на защита чрез регистрация. Новостта изисква полезният модел да не е част от техниката към момента на заявяване, а промишлената приложимост предполага неговото многократното прилагане и използване. Важно е да се отбележи, че изключването на изискването за изобретателско равнище спрямо полезните модели се отклонява от международната трактовка, което позволява да се регистрират полезни модели без никакво ниво на изобретателство. В тази насока е логична и уредбата от 1993 г., в която за полезни модели не се считат: открития, научни теории и идеи; математически методи и формули; резултати от художественото творчество; планове, правила и методи на интелектуалната дейност; програми за електронно-изчислителни машини и др., посочени в Закона за патентите. От обекта на защита са изключени и методите, полезни модели, чиято публикация или използване нарушава обществения ред и добрите нрави, както и сортовете растения и породите животни⁵.

Легалната дефиниция за „полезния модел“ в Закона за патентите от 1993 г. е посочена в чл. 73, ал. 2 и е със следното съдържание: „Като полезни модели могат да бъдат защитени обекти с конструктивно-технически особености, отнасящи се до усъвършенстване на конструкцията, формата или пространственото съчетаване на елементите на изделия, инструменти, устройства, апарати или техни части, материали и други с производствено или битово предназначение, които отговарят на изискванията по предходната алинея“ (чл. 73, ал. 1 от Закона за патентите от 1993 г.). Съгласно дадената дефиниция може да се направи аналогия с легалната дефиниция, дадена в Закона за търговските марки и промишлените образци от 1967 г., в който е посочено, че „Промислен образец е всяко ново външно оформление на изделието, заключващо се в особеностите на формата, рисунките, орнаментите, съчетанието на цветовете и други подобни, което може да се осъществи

⁵ В тази връзка Иларионов, П. „Полезни модели – права и закрила“, Интерпатент, София 1993, 40–41.

по промишлен начин“⁶. Общото между двата обекта е, че те са разгледани като обемни изделия, отговарящи на изискванията за новост и промишлена приложимост, което предполага затруднения при избор на регистрация на един от двата обекта. В най-общи линии основната разлика, която може да се обоснове между двата обекта, съгласно дадените легални дефиниции, е, че промишленият образец (според Закона за търговските марки и промишлените образци от 1967 г.) се отнася до външния дизайн и изглед на определена форма, а полезният модел се отнася до промяна в конструкцията, които не са свързани с външния изглед и формата на изделието, а с неговата полезност.

Изключение от закрилата на обектите, попадащи в хипотезата на полезните модели, са хранителните стоки и лекарствените продукти. Изключени от закрила са и веществата, поради това, че повечето нямат пространствена форма, каквато видно от легалната дефиниция в Закона за патентите от 1993 г., е една от основните характеристики на полезния модел⁷. Изключение при посочените обекти и търсене на закрилата им като полезни модели, би могло да бъде преодоляно, ако могат да бъдат пространствено ситуирани и чрез тях да се постига технически полезен резултат.

Друга важна особеност са близките критерии относно регистрабилността на патентите за изобретения и полезните модели са изискванията за новост и промишлена приложимост. Единствената разлика е в отсъствието на изискване за изобретателско равнище по отношение на полезния модел, както и в срока на закрила. Предвиден е десетгодишен срок на закрила, който е по-кратък от срока на закрила за патентите за изобретения. Другата съществена разлика е в това, че методите не могат да получат закрила като полезни модели поради липсата на материално-обективирана форма. Останалите изисквания, като абсолютна международна новост, новост, промишлена приложимост, процедурата по заявяване и експертиза нямат никакви разлики. Самата разпоредба на чл. 78 от Закона за патентите от 1993 г. препраща и постановява, че режимът за изобретенията се прилага и за полезните модели.

В обобщение националната уредба за полезния модел с приемането на Закона за патентите от 1993 г. предлага заявката и регистрацията на полезния модел като алтернатива на патента за изобретение. Съществени законодателни облекчения по отношение на регламентацията за полезния модел не са предвидени. Пр. – срокът за регистрация от датата на подаване на заявка за регистрация на полезен модел не е по-кратък от този за срока

⁶ В тази връзка Иларионов, П. „Полезни модели – права и закрила“, Интерпатент, София 1993, 41–42.

⁷ В тази връзка Стефанов, С. „Международна закрила на полезните модели“, Издателство на Технически университет София, София, 2004, 51–52.

и регистрацията на патента за изобретение. По-краткият срок на действие на полезния модел и относително дългата и тромава процедура, докато обектът получи защита чрез регистрацията, по никакъв начин не мотивира заявителите да подават именно заявки за регистрации на полезни модели. Не са предвидени облекчения и по отношение на заявителските такси.

Промените в Закона за патентите от 2006 г. създават нови законодателни възможности по отношение на полезния модел като обект на интелектуалната собственост. Новата уредба за полезния модел не се превръща само в алтернатива на патента за изобретение, но се регламентира и като допълнителна/паралелна форма на закрила. С промените през 2006 г. се налага и приемането на ново заглавие на закона – Закон за патентите и регистрацията на полезните модели и в съответствие с хармонизирането на българското законодателство с европейското като следствие от приемането на България в Европейския съюз. Новата законодателна уредба е насочена към по-опростена, бърза и ефективна процедура за регистрацията на полезния модел, чрез премахване на експертизата и преминаване към регистрационната форма, което значително намалява сроковете за регистрацията и получаване на защитен документ за полезния модел. На следващо място е въведено понятието „изобретателска стъпка“, чиито критерии са значително занижени в сравнение с патента за изобретение, но същото това въвеждане позволява на българския закон да отговаря на международните стандарти относно предварителните изисквания при преценката за регистрацията на полезен модел. Предвидена е и възможност за подаване на т. нар. паралелна заявка за полезен модел заедно с подаването на заявка за регистрацията на патент за изобретение. Регламентираните и други промени, касаещи полезния модел, позволяват относително нарастване на подадените заявки и успешната им регистрацията в сравнение с периода преди 2006 г.⁸.

⁸ В тази връзка Георгиева, Р. „Полезният модел – статистически анализ на патентната активност за периода 1994–1999“, сп. ИНСО, София 2001, бр. 3.

II.
ЗА ПРОЧИТА НА
НЯКОИ ВЪПРОСИ НА ВЕЩНОТО ПРАВО
ПРЕЗ ОСНОВНИЯ ТРУД НА
ПРОФ. КОНСТАНТИН КАЦАРОВ –
„ТЕОРИЯ НА НАЦИОНАЛИЗАЦИЯТА“

Отнемане на незаконно придобито имущество

Венцислав Стоянов*

Докладът разглежда последната съдебна практика по реда на ЗПКОНПИ, както и общи проблеми като имущество, незаконно придобито имущество, и наличието на това имущество към момента на приключване на проверката, по реда на закона. Разгледана е правната теория на водещи законодателства, направен е и критичен анализ на някои съдебни решения. Темата е актуална предвид засиления обществен интерес.

Ключови думи: Имущество, незаконно придобито имущество, проверка, състав на имуществото, обезпечителна роля на имуществото

---

* Венцислав Стоянов, професор в Институт за държавата и правото, БАН и в Юридически факултет, ПУ „Паисий Хилендарски“, ел. поща: ven100@abv.bg

Confiscation of illegally acquired property

Ventzislav Stojanov*

The report examines the latest judicial practice under the order of ZP-KONPI, as well as general problems such as property, illegally acquired property, and the availability of this property at the time of completion of the inspection, according to the law. The legal theory of leading legislations is examined, and a critical analysis of some court decisions. The topic is relevant given the increased public interest.

***Keywords:** property, illegal acquired property, inspection, composition of the property, collateral role of property*

---

* Prof. Ventzislav Stojanov, Ph.D, Institute for the State and the Law, Bulgarian Academy of Sciences; Faculty of Law, University of Plovdiv, e-mail: ven100@abv.bg

Борбата против корупцията е един от основните проблеми в държавата и тя се води както на законодателно ниво, така чрез изпълнителната власт и съдебната практика. Това доведе до приемането на редица закони, сред които и Законът за противодействие на корупцията и отнемане на незаконно придобитото имущество (ЗПКОНПИ). ДВ бр. 7/2018 г. Най-актуалните законови изменения имаха за резултат появата на два закона : Закон за противодействие на корупцията, ДВ бр. 84/2023 г., и Закон за отнемане на незаконно придобитото имущество, ДВ бр. 84/2023 г. (ЗОНПИ). Последният представлява изменение на ЗПКОНПИ, което ограничава неговото действие само до отнемане на незаконно придобитото имущество¹. В настоящото изложение ще стане дума най-вече за едно тълкувателно решение на ОСГК, което има за цел да уеднакви съдебната практика по някои въпроси относно отнемането на имущество с неустановен законен източник. Това тълкувателно решение е прието от ОСГК преди измененията на ЗПКОНПИ, но по същество текстовете, които се отнасят до имуществото, подлежащо на отнемане, не са променени.

Отнемането в полза на държавата на незаконно придобитото имущество, по смисъла на ЗОНПИ, стои близо до конфискацията, схващана в по-широкия смисъл на думата², без обаче между тях да има пълно покритие. Според чл. 37, ал. 1, т. 3 от НК конфискацията на налично имущество е определен вид наказание.

В т.д.№4/2021г. Председателят на ВКС поставя два основни въпроса. Първият е „Представяват ли „имущество“ по смисъла на § 1, т. 4 от ДР на ЗПКОНПИ и участват ли при определяне на несъответствието съобразно нормата на § 1, т. 3 от ДР на ЗПКОНПИ получените от проверяваното лице парични средства с неустановен законен източник, както и сумите от придобитото и впоследствие отчуждено друго имущество, за чието придобиване не е установен източникът на средства, в случай че те не са налични в патримониума на лицето в края на проверявания период?“

Вторият въпрос е: „Подлежи ли на отнемане в полза на държавата паричната равностойност на получените суми с неустановен законен източник, както и сумите от придобитото и впоследствие отчуждено или липсващо друго имущество, за чието придобиване не е установен законен

¹ ЗПКОНПИ бе сериозно променен с публикуваните в ДВ бр. 84/2023 г. два отделни закона. Законът за противодействие на корупцията е по същество нов закон, тъй като в ЗПКОНПИ думите „за противодействие на корупцията“ се заличават – § 3, т. 1 от ДР на Закона за противодействие на корупцията. Самият ЗПКОНПИ, след направените в неговото заглавие промени, остава като Закон за отнемане на незаконно придобитото имущество, като текстовете в голямата си част се запазват.

² За разликата между конфискация и национализация, вж. Кацаров К., Теория на национализацията, изд. „Сиела“ 2011 г., стр. 276 и следв.

източник на средства, в случай, че те не са налични в патримониума на лицето в края на проверявания период и не е установено преобразуването им в друго имущество?“

Първият въпрос на Председателя на ВКС е комбинация от два под-въпроса: представляват ли имущество по смисъла на закона получените от проверяваното лице парични средства с неустановен законен източник и представляват ли имущество сумите от придобитото и впоследствие отчуждено друго имущество, на чиито средства за придобиване не е установен законен източник? Необходимо е и двете суми да не са налични в патримониума на лицето в края на проверявания период.

Преди да се разгледат отделните становища на съдебната практика по поставения въпрос, трябва да се изясни какво има предвид § 1, т. 4 от ДР на ЗПКОНПИ под термина „имущество“. Известно е, че под имущество правната теория разбира съвкупност от правата и задълженията на едно лице, и то тези права и задължения, които имат стойност³. В някои случаи под същия термин се разбират само правата – така чл. 133 ЗЗД. В текста от ЗЗД е казано, че цялото имущество на длъжника служи за общо обезпечение на неговите кредитори. Очевидно е, че само права могат да обезпечават задължения. Анализът на § 1, т. 4. от ДР на ЗПКОНПИ показва, че разпоредбата обхваща само правата, но не и задълженията. Изрично се говори за право на собственост, материална и нематериална, ограничени вещни права и документи, доказващи такива права. Подобен текст се съдържа и в чл. 34 от ЗСГ (отм.), поместен в глава четвърта от закона, уреждаща отнемане в полза на държавата на нетрудови доходи, получени от граждани. Следователно възприемането на имуществото само като съвкупност от права е в традицията на правните норми, предвиждащи отнемане на неправомерно придобити доходи.

В съдебната практика са оформени две становища относно съдържанието на термина „имущество“, използван в закона. Според едното, изразено в р. 29/12.2021 г. по гр. д.1021/20129 г. на III г.о. ВКС, под имущество се разбира стойността на всички активи, придобити през целия проверяван период, а не само „незаконно придобито имущество“ или „незаконно придобито налично имущество“ т. е. цялото придобито имущество през проверявания период, а не само наличното в края на периода. Второто становище, застъпено в р.18/05.2018 г. по гр.д.3224/2017 г. на IV г.о. ВКС, приема, че „незаконно придобито може да е само имуществото, влязло в патримониума на проверяваното и свързаните с него лица през изследвания период, което е налично в края на този период.“ В ТР № 4/2023 г. ОСГК приема за пра-

³ Таджер, В., Гражданско право,Обща част, дял II, изд. 1973 г., стр. 159 и следв.

вилно второто становище. Това становище относно наличното имущество съответства както на духа на ЗПКОНПИ, така и на правната теория⁴.

В нашата правна теория не е отделено много място на изясняването на понятието „имущество“. Освен посочения труд на В.Таджер, относно същността на имуществото можем да се позовем и на акад. Л.Василев⁵. Разбира се, има становища и на други автори, които няма да коментирам, за да не утежнявам изложението⁶. Както бе споменато, във френската юриспруденция това е основно обсъждан проблем. Така наречената класическа теория на Aubry et Rau⁷ за имуществото включва два постулата: имуществото е универсалност на права и е еманация на личността. Като универсалност на права то включва всички права и задължения на лицето. На основание чл. 2284 ФГК този, който се е задължил, трябва да изпълни задължението си с всички свои права върху движимости и недвижимости, съществуващи и бъдещи. В имуществото обаче не се включват минали права. Като еманация на личността се приема, че всяко лице има свое имущество дори и тогава, когато пасивът е по-голям от актива.

В посочения под линия курс J. Carbonnier изрично отбелязва, че в своята универсалност имуществото остава различно в отделен момент от съществуването си от своите активни елементи, които го съставляват⁸. Тази негова природа на абстрактна същност, на съд, независим от съдържащото се в него, се проявява в две насоки. От една страна, имуществото е идентично на себе си, независимо от промените на неговите елементи. От друга страна, то се разпростира не само върху имотите, които са налични, но и върху тези, които индивидът ще придобие в бъдеще. Като цяло това означава, че имуществото винаги се свързва с определено лице, т. е. то има непроменлив титуляр, но същевременно създаващите го елементи (активи и пасиви) трябва да се оценят във всеки отделен момент. Друг определящ фактор за имуществото е предметът на правото да бъде оценяем в пари⁹. Тази теза се възприема и от Закария-Кроме: „Чрез схващане ведно на вещните

⁴ Във френската правна система този въпрос е задълбочено дискутиран, като се приема, че основната заслуга за определението за имущество – *patrimoine*, принадлежи на Ch. Aubry et Ch. Rau и създадената от тях „Теория на имуществото“, вж. Aubry et Rau, *Cours de droit civil français*, IX, § 575–583, éd. 1917.

⁵ Василев Л., *Българско вещно право*, изд. „Св.Кл.Охридски“, 1995 г., стр. 20–23.

⁶ По въпроса на семейната имуществена общност вж. Цанкова Ц., Марков М., Станева А., Тодорова В., *Коментар на Новия Семейен кодекс*, изд. 2009 г., стр. 56–136.

⁷ Carbonnier Jean, *Droit civil*, t. II, *Les biens et les obligations*, p. 7, éd. Presses universitaires de France, 1957.

⁸ Carbonnier, *op. cit.*, p. 3.

⁹ Това се споделя и от Henri Capitaine – „Когато предмет на правото представлява за носителя му стойност, оценима в пари, той взима името имущество“ – Увод към изучаването на гражданско право, С. 1920 г., стр. 170.

и облигационни, както и на другите оценени в пари права на това лице, се получава понятието за имущество на това лице“¹⁰.

Две становища са формирани и по повод имуществото, което участва при определяне на „несъответствието“ по реда на § 1, т. 3 от закона. Според първото, застъпено в р. 191/15.02.2021 г. „значително несъответствие“ е налице когато разликата между стойността на наличното имущество в началото и в края на периода надхвърля стойността, определена в закона – в случая 150 000 лв. Според второто становище, поддържано в р. 29/12.04.2021 г. по гр. д. 1021/2019 г. на III г.о.ВКС, при определяне на „значителното несъответствие“ се взема предвид цялото придобито през проверявания период имущество, а не само наличното в края на периода.

По втория въпрос също се оформят две становища. Според едното становище имуществото, придобито през целия проверяван период, е релевантно, дори когато не е налично, защото подлежи на отнемане паричната му равностойност, поради което следва да участва при изчисляване на „значителното несъответствие“. Това становище се поддържа от р. 29/12.04.2021 г. по гр. д. 1021/2019 г. на III г.о. Според другото становище, застъпено в р. 97/18.05.2018 г. по гр. д. 3224/2017 г. на IV г.о. на ВКС, „не може да се отнеме равностойността на имущество, което е преминало през патримониума на проверяваното лице, т. е. не е в негово притежание в края на изследвания период“. По-нататък се казва „преминаването на блага през патримониума на ответниците, в т.ч. на пари по банкови сметки, има правно значение само доколкото някои от тях са останали в съответния патримониум в края на изследвания период.“ Подобно становище се поддържа и в други решения на ВКС.

Изложените по-горе съдебни решения създават рамката, в която се търси решение на поставените въпроси. Първият въпрос на Председателя на ВКС е свързан с понятието имущество по смисъла на закона. Конкретно става дума за права върху вещи и парични суми, които не са налични в патримониума на проверяваното лице в края на проверявания период. От разгледаните съдебни решения става ясно, че са налице диаметрално противоположни становища. В чл. 141 от закона е посочено, че се отнема в полза на държавата незаконно придобитото имущество. В случая обаче това имущество, както и сумите, придобити от неговото отчуждаване, не са налични в края на периода. Едно от разгледаните решения не вижда пречка това неналично имущество да участва при изчисляването на „значителното несъответствие“. Следователно, макар и да отсъства, това имущество трябва да се вземе предвид, защото е преминало през патримониума на

¹⁰ Закария-Кроме, Ръководство по гражданско право, изд. С., 1919 г., стр. 204. Всъщност курсът по френско гражданско право на Aubry et Rau е изготвен по метода на *Zakharía von Ligenthal*.

проверяваното лице. Разпоредбите на чл. 141 и следв. от ЗПКОНПИ обаче дават основание да се приеме, че там се говори за налично имущество. Дори когато незаконно придобитото имущество е отчуждено, на отнемане подлежи паричната му равностойност, но тя трябва да е налична. Това е съвсем разбираемо, защото ако паричната сума не е налична у проверяваното лице, няма как да се осъществи нейното отнемане. Особеното в ЗПКОНПИ е, че се има предвид като санкция отнемане на незаконно придобито имущество или неговата равностойност. Дори конфискацията по чл. 45, ал. 1 във вр. чл. 37, ал. 1, т. 3 НК се налага като наказание само ако виновното лице има налично имущество. Затова в самия ЗПКОНПИ, чл. 116 и следв. са предвидени редица обезпечителни мерки, които се налагат, след като се съберат достатъчно данни, от които да се направи обосновано предположение, че имуществото е незаконно придобито. Законът изисква и това – да се отнема само незаконно придобито имущество, а не имущество на проверяваното лице въобще, и това е една от съществениите разлики между конфискацията по НК и отнемането на незаконно придобито имущество. Същевременно важно е да се определи към кой момент на проверката трябва да е налично имуществото. Струва ми се, че трябва да се съгласим с това становище на ВКС, което изисква това да бъде края на проверката. В първия въпрос на Председателя на ВКС се очертава следната хипотеза: в един момент в патримониума на проверяваното лице са били налични парични средства с неустановен законен източник, както и такива от придобито и впоследствие отчуждено с неустановен законен източник на средствата за придобиването му имущество. В края на проверката обаче тези парични средства не са били налични. Следва ли да считаме тези липсващи парични средства за имущество по смисъла на ЗПКОНПИ? Както се установи от анализа на § 1, т. 4 от ДР на закона, имуществото е реално съществуващо право на собственост, както и други вещни права. Паричните средства не са упоменати изрично и може да се приеме, че те са в категорията на движимите вещи. В действителност те са такива, но само ако са в наличност. Ако бъдат вложени в банка, те се превръщат във вземане. При всички положения обаче посочените обекти на собственост трябва да съществуват в патримониума на проверяваното лице. В този случай трябва да се имат предвид хипотезите, предвидени в чл. 143–147 от закона, при които укритото по различни начини имущество отново се счита за имущество на проверяваното лице и подлежи на отнемане. Когато говорим за неналично имущество, нямаме предвид посочените в закона хипотези (чл. 143–147) за укриване на придобитото по незаконен начин имущество, съгласно които, макар и предоставено на други лица, то подлежи на отнемане. Не става дума и за трансформация на имущество по реда на чл. 149 от закона. Не може да се говори и за прилагане на чл. 142 от закона – просто съществуващото към един момент имущество не съществува в края на извършваната проверка. Всъщност имуществото, посочено в § 1,

т. 4 от ДР на закона, не може да избегне една своя съществена характеристика – то е променлива величина¹¹. При него е постоянно само тъждеството. Ето защо тази променливост ще се отнася и за посоченото имущество в ЗПКОНПИ. Затова тези суми (имущество), които в един момент са били в патримониума на проверяваното лице, не могат да участват в определяне на несъответствието по реда на § 1, т. 3 от ДР на закона, ако в края на проверката те не са налични. Ако приемем, че тези суми участват в несъответствието, веднага ще възникне необходимост те да бъдат отнети в полза на държавата като незаконно придобито имущество. На практика обаче такова имущество не съществува в края на проверката. Това означава, че липсва предмет на отнемане – раздел III от гл. 12 на закона. В текстовете на ЗПКОНПИ има достатъчно възможност незаконно придобито имущество да бъде отнето в полза на държавата дори тогава, когато проверяваното лице не е негов титуляр. Що се отнася до несъответствието по реда на § 1, т. 3 от ДР на закона, то това несъответствие трябва да бъде разликата в наличното имущество в началото и в края на проверявания период. Даденото становище се поддържа в р. 191/2021 г. по гр. д. 4768/2019 г. на IV г.о. на ВКС. Значителното несъответствие в имуществото на проверяваното лице трябва да бъде доказано пред съда по смисъла на чл. 156, ал. 4, т. 3 от закона. Комисията е длъжна да представи доказателства за това несъответствие, следователно то трябва да съществува при започване на съдебното производство. Иначе казано, ако в началото на проверявания период имуществото на проверяваното лице е имало една стойност, а в края на този период стойността се е увеличила със 150 000 лв., ще е налице значително несъответствие. Ако обаче в края на периода не е налично имущество, което да формира тази разлика, нещата стоят по друг начин. Просто такова имущество не съществува. Както се посочва в р. 97/2018 г. по гр. д. 3224/2017 г. на IV г.о., незаконно придобито може да е само имуществото, влязло в патримониума на проверяваното и свързаните с него лица през изследвания период, което е налично в края на този период. Тук отново се подчертава законовото изискване – трябва да имаме предмет на отнемане. Ето защо на първия въпрос на председателя на ВКС трябва да се отговори, че неналичните суми в патримониума на лицето в края на проверявания период не представляват имущество, по смисъла на § 1, т. 4 от ДР на закона, и не участват при определяне на несъответствието по реда на § 1, т. 3 от ДР на закона, и затова не подлежат на отнемане. В този смисъл е и ТР № 4/2020 г., като Общото събрание на ГК привежда като подкрепа решение на ЕСПЧ и протокол на ЕКЗПЧОС (Европейска конвенция за защита правата на човека и основните свободи).

Вторият въпрос на Председателя на ВКС се отнася основно за получени суми от неустановен законен източник, както и за суми от придобито

¹¹ Таджер, В., цит. съч., стр. 160–161.

и впоследствие отчуждено или липсващо имущество, за които няма данни за преобразуването им в друго имущество и са неналични в края на проверявания период. По същество и тук в края на периода липсва определена сума пари с неясен произход. Въпросът е, може ли да се отнеме в полза на държавата паричната равностойност на неналичните суми? Струва ми се, че и в този случай отговорът трябва да бъде отрицателен. ЗПКОНПИ борава с понятието „реално имущество на проверявано лице“. Извън него са посочени лимитативно определени хипотези, при които може да се говори за трансформация или имущество на друго свързано лице. В този смисъл р. 97/2018 г. държи сметка за реално съществуващото имущество в патримониума на проверяваното лице, а оттам и за възможността за отнемане в полза на държавата на това имущество. Във въпроса на Председателя на ВКС не се говори за преобразуване на имущество и за отнемане на паричната му равностойност, а за липса на тази равностойност. Какво да се отнеме тогава? Посоченото по-горе решение на състав на ВКС държи сметка именно за това – да е налице предмет на отнемане. Както вече споменахме, наказанието конфискация не се постановява, ако виновният не притежава налично имущество, което може да бъде предмет на това наказание – чл. 45, ал. 1 НК. След като при липса на налично имущество не се постановява наказание за виновния, с още по-голямо основание няма да може да се присъди отнемане в полза на държавата на неналично имущество. Целта на ЗПКОНПИ е ясно посочена в чл. 141 – отнема се в полза на държавата незаконно придобито имущество. При липса на това имущество се прилага чл. 151 от закона. Ако към момента на края на проверявания период липсва и паричната равностойност, няма предмет за отнемане.

Известно основание за приемане на становището, че несъответствието в имуществото на проверяваното лице трябва да е налице в края на извършваната проверка, дава разпоредбата на чл. 140 от ЗПКОНПИ. Според текста, в края на проверката и след възраженията на проверяваното лице и събирането на посочените от него доказателства, „директорът на съответната териториална дирекция внася в Комисията в едномесечен срок мотивиран доклад“. Съдържанието на този доклад е указано в закона. По силата на чл. 140, ал. 1, т. 2 от закона в доклада трябва да се посочи наличието или липсата на значително несъответствие в имуществото на проверяваното лице. Това наличие или липса се посочват след извършване на проверката. При положение, че липсва несъответствие в този момент, няма как да се иска в окончателното заключение по т. 6 от същия член отнемане на имущество. От своя страна Комисията, по реда на чл. 140, ал. 2, т. 1, трябва в едномесечен срок от внасяне на доклада да приеме решение за прекратяване на производството по преписката, ако от събраните доказателства не се установява, че имуществото е незаконно придобито. В нашия случай въобще

липсва такова имущество. Ето защо не може да се предяви иск за неговото отнемане в полза на държавата – чл. 140, ал. 2, т. 2.

По изложените съображения може да се отговори, че не представляват имущество по смисъла на § 1, т. 4 от ДР на ЗПКОНПИ и не участват при определяне на несъответствието по реда на § 1, т. 3 от ДР на закона получените от проверяваното лице парични средства с неустановен законен източник, както и сумите от придобито и впоследствие отчуждено друго имущество, за чието придобиване не е установен законен източник на средства, в случай, че те не са установени в патримониума на лицето в края на проверявания период.

По същия начин трябва да се отговори и на втория въпрос: Не подлежи на отнемане в полза на държавата паричната равностойност на получените суми с неустановен законен източник, както и сумите от придобитото и впоследствие отчуждено или липсващо друго имущество, за чието придобиване не е установен законен източник на средства, в случай, че те не са налични в патримониума на лицето в края на проверявания период и не е установено преобразуването им в друго имущество.

В заключение трябва да се отбележи, че визираните в тълкувателното решение хипотези са често срещани. Това се дължи, от една страна, на пазарната среда, в която живеем, а от друга – на промените в статуса на лицето – стожер на имуществото¹². В определен период за лице, заемащо важен пост в администрацията, може да са налице определени съмнения, че то притежава и разходва повече средства от тези, които му осигуряват неговите доходи. Но обикновено в този момент то е на позиция, която в повечето случаи демотивира евентуално производство по реда на ЗОНПИ срещу него. Когато лицето не заема вече тази позиция, се образуват процедури по силата на закона, но имуществото вече не е налично. Не бива да се забравя, че по реда на ЗОНПИ се отнема не просто имущество, а само онова, което е незаконно придобито.

---

¹² Таджер, В., цит. съч., стр. 159.

Един поглед към правната доктрина във връзка с деленето на собствеността на публична и частна

Люба Панайотова-Чалъкова*

В тази статия се разглежда връзката между деленето на собствеността на публична и частна в българското право и способите за отнемане на собственост. За дълъг период от време деленето на собствеността е било отричано в българската наука. За това свидетелстват съчиненията на редица бележители наши учени, работили в областта на гражданското право. Интерес за настоящото изследване е въпросът за възстановяването на деленето на правото на публично и частно, както и на собствеността на публична и частна. Всичко това е последица от разрушаването на социалистическата система в СССР и останалите социалистически страни. Започва да се говори за демокрация в политически аспект, за пазарна икономика в икономически аспект, а в правото за естествени и неотменими права на човека. Сред тези права, които получават и конституционно закрепване, и законодателно уреждане, е безспорно правото на собственост. Отново започва да се говори за публично и частно право. Частната собственост се оказва „реабилитирана“ в новите конституции, кодекси и закони. В основата на всяка икономика стои собствеността. От тази гледна точка в настоящата статия се подкрепя тезата, че в основата на частното право стои т. нар. „икономическа основа“. Тя не може да бъде изцяло игнорирана. По-надолу в изложението ще се представят накратко вижданията на съвременни автори по въпроса.

Ключови думи: публична собственост, частна собственост, частно право, отнемане на собственост, възстановяване на собственост

---

* Люба Панайотова-Чалъкова, професор в Юридически факултет, Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“, ел. поща: lpanaiotova@yahoo.fr

A look at the legal doctrine regarding the division of property into public and private

Lyuba Panayotova – Chalakova*

This article examines the relationship between the division of property into public and private in Bulgarian law and the means of expropriation. For a long period of time, the division of property was denied in Bulgarian science. This is evidenced by the writings of a number of notable scholars of ours who worked in the field of civil law. Of interest to the present study is the question of the restoration of the division of the right into public and private, as well as the ownership of public and private. All this is a consequence of the destruction of the socialist system in the USSR and other socialist countries. It begins to talk about democracy in a political aspect, a market economy in an economic aspect, and in law about natural and inalienable human rights. Among these rights, which are also constitutionally enshrined and legislated, is undoubtedly the right to property. There is talk of public and private law again. Private property finds itself „rehabilitated“ in the new constitutions, codes and laws. Property is the basis of any economy. From this point of view, this article supports the thesis that private law is based on the so-called „economic basis“. It cannot be completely ignored. Below in the exposition, the views of modern authors on the matter will be briefly presented.

***Keywords:** public property, private property, private law, expropriation, restitution of property*

---

* Prof. Lyuba Panayotova Chalakova, Ph.D., Faculty of Law, University of Plovdiv, e-mail: lpanaiotova@yahoo.fr

Настоящата статия е едно своеобразно въведение към една по-голяма тема, която засяга въпросите за допустимите начини за отнемане на право на собственост в българското право. Тази по-голяма тема ще засегне и връзката между деленето на собствеността на публична и частна и способите за отнемане на собственост. Известен факт е, че за дълъг период от време деленето на собствеността е било отричано в българското законодателство и правна наука. За това свидетелстват съчиненията на редица бележити наши учени, работили в областта на гражданското право и по-специално на вещното право¹. В процеса на работа ще се разгледат и съпоставят отчуждаванията, конфискациите, гражданските конфискации и други способности за отнемане на собственост. Но интерес за настоящото изследване е въпросът за възстановяването на деленето на правото на публично и частно, както и на собствеността на публична и частна. Всичко това е последица от разрушаването на социалистическата система в СССР и останалите социалистически страни. Започва да се говори за демокрация в политически аспект, за пазарна икономика в икономически аспект, а в правото за естествени и неотменими права на човека. Сред тези права, които получават и конституционно закрепване, и законодателно уреждане, е безспорно правото на собственост. Но преди това се извършва важното и определящо връщане на дуализма в правото. Отново започва да се говори за публично и частно право. Частното право е право, в което се вижда свободната инициатива, възможността за човека да действа независимо от държавата, да действа като гражданин. Оттам това право е гражданско – право на свободните граждани. И според либералните теории то има първостепенно значение в сравнение с публичното право. Частната собственост се оказва „реабилитирана“ в новите конституции, кодекси и закони. В основата на всяка икономика стои собствеността. От тази гледна точка в настоящата статия се подкрепя тезата, че в основата на частното право стои т. нар. „икономическа основа“. Тя не може да бъде изцяло игнорирана. По-надолу в изложението ще се представят накратко вижданията на съвременни автори по въпроса. Така например в своето изследване за идеологическия подход при осмислянето на правото на собственост проф. П. Сарафов умело подчертава разликата между конституционното и гражданското понятие за правото на собственост². При своя

¹ Вж. Таджер, В. Правото на държавна социалистическа собственост в НРБ, Наука и изкуство, 1975 г., с. 479. Василев, Л. Конституционноправни основи на държавната социалистическа собственост, В: Правни проблеми на конституцията на НРБългария, С.Издание на БАН, 1958 г., с. 49–127. Кацаров, К, Теория на национализацията. С., Сиела, 2011 г.

² Вж. Сарафов, П. Идеологическият подход при осмислянето на правото на собственост и неговите познавателно – понятийни последици за гражданското право. В : Сб. Науч-

анализ на идеологическия спор за понятието на собственост в Германия, авторът коментира едно концептуално противоречие и стига до важни изводи, засягащи настоящата тема. Всъщност противоречието според него е чисто идеологическо, а не правно. Според ГГЗ разбирането за правото на собственост е индивидуалистично, оправомощаващо, докато разбирането във Ваймарската конституция е общностно и задължаващо³. Но немската юридическа мисъл е намерила компромис между двете като е приела, че „в рамките на конституционния ред се борави с конституционно понятие за собственост, което по обхват и съдържание се отличава от обхвата и съдържанието на цивилистичното понятие за право на собственост. То е по-широко от него, доколкото включва в себе си не само вещното право на собственост, но и имуществени блага от всякакъв вид“⁴. По-нататък в статията авторът признава, че така намереното противоречие не изчиства докрай проблема, тъй като строго формално гражданскоправната собственост се включва в конституционното понятие. Въпросите обаче тук са по-дълбоки и, струва ми се, има и едно друго обяснение. Конституционното понятие за собственост не може без определена идеология, то утвърждава, че зад юридическата форма на собствеността стои определено икономическо, политическо и социално съдържание. Правото не може да се откъсне напълно от тези базисни, определящи уредбата на собствеността явления. Гражданското право, от своя страна, се опитва да „избави собствеността от идеология“. От тази гледна точка се дава за пример формулата за собственост, която създават римските юристи. В нея има само една удобна в правно-технически смисъл формула, която да служи за нуждите на практиката. Според цитирания автор възгледите на римските юристи са плод на чисто правни съображения и са „чужди на внушения, които идват извън правото“. Според него по-късно, след епохата на феодализма, започват да се създават идеологически доктрини, които влияят и променят чисто цивилистичните възгледи за правото на собственост, създадени от римляните. По време на създаването на големите граждански кодификации властва идеологията на либерализма. В модерните и постмодерни времена се появяват нови европейски виждания за социалния характер на правото

ни изследвания в памет на Теодор Пиперков, изд. на Великотърновски университет „Св.св. Кирил и Методий“, 2016 г., с. 175.

³ Известна е прокламираната максима в чл. 153, ал. 3, че „Собствеността задължава. Ползването ѝ следва да е едновременно и служене на общото благо.“ Тази разпоредба утвърждава колективистичния немски дух в противовес на прекалено либералното разбиране за собственост в ГГЗ.

⁴ Вж. Сарафов, цит. съч. , с. 175.

на собственост. Въведена е формулата за границите – правната сфера на всеки е ограничена от правните сфери на другите.

Като извод може да се каже, че конституционното разбиране за правото на собственост не може без идеологии, не може да се разглежда изолирано от обществено-икономическия строй, в който се проявява, докато гражданскоправното понятие е изчистено от идеологически влияния. Тези виждания имат отношение и към деленето на собствеността на публична и частна, защото публичната собственост е по-близка с конституционното разбиране, отколкото с чисто гражданскоправното. Докато частната собственост изцяло е свързана, подчинена и регулирана от гражданското право. За точното разбиране на деленето на собствеността обаче само гражданското право не е достатъчно. Право, икономика, политика и социология не е възможно да бъдат откъснати, игнорирани при изследване на един толкова значим феномен, какъвто е собствеността. Струва ми се, че дори древните римляни не са успели напълно да преодолеят това влияние. Всъщност за да има свободни и независими личности, то те следва да имат собственост. Както се казва и от един съвременен руски автор, че „без собственост не може да има нито разцвет, нито свобода“⁵. Съвременната концепция за правото на собственост се свързва с идеята за човешките права и по-специално с идеята за свободата. В основата ѝ стои виждането, че за да бъде свободен един човек, то той трябва да се чувства независим. И той ще бъде независим само тогава, когато има собственост. Еволюцията доказва, че собствеността не може да се сведе до едно отношение на човека към вещите, без да отчита социалното приложение и отношение към другия. Не следва да се забравя, че XXI век е твърде различен в своето отношение към собствеността. И тази разлика се изразява в това, че вече нематериалните стойности имат превес над материалните. Предна позиция заемат не самите вещи, а тяхното пълноценно, полезно използване. Голямо значение придобива и екологичната проблематика, пресечена с вещноправното разбиране за собственост.

В западната доктрина се говори за понятия като „икономически дирижизъм“, социален протекционизъм и колективна собственост⁶. Всички тези понятия имат безспорно икономическо съдържание, което обаче не може да не повлияе на правното структуриране. Отново се вижда, че дори в западната литература връзката между икономика и право в областта на собствеността присъства отчетливо.

⁵ Пайпс, Р. Собственность и свобода. М., 2001 г., с. 371.

⁶ Вж. Larroumet, Ch. Droit civil. Les biens. Droits réels principaux. Т. 2, 5-е ed. Paris, Economica, 2006, p. 100.

Според марксистките теоретици частното право не може да съществува и да се развива, без да има и да се развива частна собственост. Те са го казали с цел да отрекат и едното, и другото явление в социалистическото общество. Като извод обаче това твърдение се оказва вярно. Върху всяко едно законодателство влияние оказват политиката, социологията, културата, дори религията. Може даже да се говори за влияние на дадена цивилизация върху правото като регулаторна система. В основата на частната собственост и въобще на частното право стоят основни фундаментални принципи, а именно свобода и справедливост. Ако се свърже с девиза от френската революция „свобода, равенство, братство“, то може да се каже, че частното право и собственост се основават на свободата, разбираана като самостоятелна инициатива за действие, и на равенството, но разбирано като справедливо разпределение на богатата в едно общество.

От друга страна, публичната собственост е тази, в основата на която стои третата част от девиза, а именно братството, но отново разбирано не буквално, а като солидарност между хората в едно общество. Както вече коментирахме по-горе, равенството и братството са високи идеали, но трудно постижими за хората не само в наши дни, а изобщо. По-реално звучащи и по-постижими са именно справедливостта и солидарността. И така публичната собственост обезпечава обществените интереси, тя се явява и икономическата основа за упражняването на редица важни публични права. Но откакто се е появила държавата, може да се говори за публична собственост. А що се отнася до правното закрепване и едната, и другата имат своето равностойно място в съвременното законодателство. Да, няма публична собственост без съответното и предвиждане, и уреждане в закона, но по същите причини няма да има и частна собственост. Спорна е и позицията, че в сравнение с публичната собственост, частната има по-ниско място в йерархията. Мисля, че двете са уредени достатъчно равнопоставено, още повече, че самите властимащи публични организации притежават частна собственост, с която участват в оборота. Може би първостепенната роля на публичната собственост цели да изтъкне нещо друго – връзката между обществените интереси и онези, които имат властта да ги осъществяват. В основата на публичното право е публичната собственост, а чрез нея се защитава общият интерес.

Публичното право е призвано да се грижи за настоящото и бъдещото развитие на обществото. Частното право е по-индивидуалистично по характер, то е призвано да се грижи за отделните частни интереси на физическите, юридическите лица и публичните личности на държавата и общините. Оттам публичната собственост е основа не само на настоящото

развитие, но и на бъдещото развитие на обществото. Тя е важна като фонд, до който да се прибегва както в мирно време, така и във времена на тежки кризи (войни, епидемии, икономически трусове и т. н.). В имуществените отношения и двете права на собственост стоят на една плоскост, на едно равнище.

Добре е да споменем и това, което в съвременната руска теория се казва за разделението на правото и на собствеността. Според едно теоретично виждане същността на правата трябва да се търси не в юрисдикциите най-общо казано, а в областта на социалните и икономическите отношения. Правните форми са подвижни, те невинаги в пълнота и точно отразяват същността на явленията. Новото теоретично решение на проблема за разграничението на правото на публично и частно се предлага да се потърси именно „във функционирането на публичната и частната собственост“⁷. Обективните реалности на живота всъщност налагат това разделение, оттам публичното и частното право следва да имат собствени правни режими. Самият живот на обществото е разделен икономически на публична и частна сфера, оттам идва и необходимостта за различно правно регулиране на двете сфери. И последен акцент в това теоретично виждане е, че публичното и частното в правото предопределят различието в правните режими на публичната и частната собственост, но я има и обратната връзка – публичната и частната собственост оказва пряко въздействие на публичните и частните средства за регулиране на обществените отношения. В това становище се вижда желание за преодоляване на правния позитивизъм, за изтъкване ролята на икономическите отношения, на „базата върху надстройката“. В тази теория има един модерен материализъм, който обаче е далеч от социализма като идеология и право. Позитивното и приносното в това разбиране е изтъкването на важната роля по принцип на собствеността за правото като цяло.

И преди да разгледаме някои от най-важните становища в българската доктрина по въпроса за деленето на собствеността на публична и частна, е уместно да изкажем и едно по-различно мнение. Това мнение не противоречи на изтъкнатото по-горе за влиянието върху собствеността на икономическия обществен строй, на политическите учения и идеологии. То по-скоро ги допълва, като разкрива и още един аспект на въпроса. Този аспект може да бъде наречен условно „психологически“. Според нас всичко започва и свършва с човека, а той е същество, което наред с икономическите си нужди от оцеляване, има и други, чисто психологически нужди. Собствеността

⁷ Вж. Мазаев, В. Д. Публичная собственность в России, конституционные основы – М. ОАО „Издательский дом“ Городец“, 2004, с. 111.

задоволява психологическата нужда на човека от свобода и сигурност. В краткия му земен път човекът иска да има частна собственост, за да се чувства свободен и сигурен. От тази гледна точка частната собственост е повече свобода, а публичната собственост повече сигурност. Обществото от свободни собственици е свободното човешко общество. Частната собственост според нас дава и чувство на сигурност в иначе несигурния по своето естество човешки живот. Но публичната собственост е призвана да даде сигурност в една по-висока степен, на едно друго равнище. Тя осигурява сигурност не само и единствено на отделните индивиди, а на обществото като цяло, разбирано като народ, териториални общности, групи от хора. В това според нас се състои психологическата разлика между двете форми на собственост. Добра отправна точка за размисли по въпроса дават научните съчинения на наши автори. В тях намираме съпоставки между минали и настоящи уредби, както и предложения за бъдещо развитие⁸.

В свое изследване, направено през 1990 г., проф. В. Стоянов прави съпоставка между уредбата на правото на собственост при три действали конституции в България. Това са Търновската конституция от 1879 г., Конституцията от 1947 г. и Конституцията от 1971 г. Съпоставката преминава и през действалите по това време закони, приемани съобразно основополагащите принципи на съответните конституции. Това изследване предшества във времето приемането на сега действащата конституция от 1991 г., но дава ценна информация за извървения път на реформи. То показва как всяка значима промяна е предхождана от колебания по кой път да се тръгне, както и отбелязване на „плюсовете и минусите“ на съществувалите режими на собственост. На първо място авторът се спира на Търновската конституция и действалите по нейно време закони. Това са Законът за имуществата, собствеността и сервитутите от 1904 г. и Законът за продаване, разменяване и експлоатиране на държавните недвижими имоти (последният закон урежда само един частен случай на уреждане на правото на собственост и е отменен от Закона за държавните имоти от 1941 г.). Видно е, че субектите на собственост се различават от съвременните – те са държавата, окръжията, общините, обществените учреждения, другите юридически лица и частните лица. А и самите обекти на правото на

---

⁸ Така например вж. Стоянов, В. Конституционна и законова регламентация на правото на собственост у нас, Държава и право, С., 1990 г., № 10, с. 22–30. Таджер, В. Общинската собственост – нов вид публична собственост, сп. Бюлетин на СЮБ, С., 1991 г., № 6, с. 4–18. Таджер, В. Измененията и допълненията в Закона за собствеността (Преструктуриране на нормативната уредба на собствеността). *Собственост и право*, 1996 г., № 5, с. 6–7. Иванов, А. Публична собственост според Конституцията на Република България, Правен преглед, НБУ, брой 1, год. 1, 1996 г., с. 50.

собственост следват според редакцията на закона субектите⁹. Държавната, окръжната и общинската собственост се поделва на две – имущества, които се наричат обществени и не могат да се отчуждават, и частни, които могат да се отчуждават. Тази уредба много прилича на съвременната уредба на правото на собственост, но с някои терминологични разлики. Отпаднали са например т. нар. окръжни имущества, предвид новото административно-териториално делене на страната. Според автора прави впечатление, че „нито Търновската конституция, нито ЗИСС отделят място на собствеността на кооперациите“. И това е в съгласие със съвременното виждане, че тяхната собственост се поглъща от собствеността на юридическите лица. От много важно значение е констатацията, че ЗИСС не поставя определени ограничения пред обектите, собственост на частни лица. Това говори за наличието на една либерална по своя характер уредба на собственост, близка до тази в буржоазните кодификации.

Конституцията от 1947 г. коренно променя правния режим на собственост. Тук вече субектите на собственост са различни – държава, кооперации, частни физически и юридически лица. Стеснен е и кръгът от обекти – акцентът е поставен върху средствата за производство. Видно е, че в противовес на предходната уредба тук кооперациите са изведени на преден план и отграничени от останалите юридически лица. Голямо значение придобива един нов термин – право на стопанисване на държавна собственост. В тази конституция основно значение се отдава на държавната в сравнение с останалите видове собственост. По отношение на частната собственост са въведени ограничения от различен характер, например невъзможност за осъществяване на частна дейност. По време на действие на тази Конституция е приет и Законът за собствеността от 1951 г. Този закон прибавя още една форма на собственост, а именно собственост на обществените организации, както и разделя собствеността на гражданите на лична и частна. В текст от закона е допусната възможност с отделен закон да се определят размерът и броят на недвижимите имоти, които гражданите могат да притежават. Тези сериозни ограничения по отношение на частната собственост отпадат през март 1990 г.

И последната конституционна уредба на собственост, на която цитираният автор се спира, е тази на Конституцията от 1971 г. И в тази Конституция се посочват възможните форми на собственост – държавна (общонародна), кооперативна, собственост на обществените организации и лична. Прави впечатление, че в Конституцията не се споменава частната собственост. Запазено е правото на стопанисване, като към него е добавено

⁹ Стоянов, В. Цит. съч. с. 23.

и управление. Това показва, че юридическите лица, които извършват стопанска дейност, не са собственици, а са поставени под прекия контрол на държавата. Авторът споделя и някои свои разсъждения във връзка с направената съпоставка, като отчита добрите страни, но и слабостите на всяка една от уредбите. Според него трябва да се избягва „свързването на правото на собственост с някои икономически категории, по-скоро поставянето му в зависимост от тях“. По този въпрос ще опитам да изразя едно по-различно мнение. Не е възможно да се избегне тази свързаност на правото на собственост с икономиката и политиката. Самите текстове на разгледаните конституции и закони са доказателство за това. Но се съгласявам с втората част на цитираното изречение, а именно, че не бива да се стига до посочената зависимост при бъдещо регулиране. Според цитирания автор „опитът на българския законодател с отделен закон да урежда държавните имоти (опит с почти стогодишна давност) не е удачен. Необходимо е правото на собственост да се урежда в един закон независимо от неговите субекти“¹⁰. Но държавната собственост беше уредена в отделен закон (ЗДС), беше създаден и „огледален закон“ за общинската собственост (ЗОС) не много далеч във времето от написването на статията.

Понеже многократно по-горе в текста се споменава общинската собственост като форма на собственост, то няма да е излишно да се спомене в тази връзка и едно многостранно изследване на проф. Витали Таджер¹¹. То показва едно преосмисляне в началото на 90-те години на въпросите на собствеността и по-конкретно на възстановяването на една от формите на собственост. По думите на автора, въпреки че общинската собственост не е ново явление за българското право, то е загубило своето място в правната ни уредба за дълъг период от време¹². Извършено е едно одържавяване на общинската собственост, една безвъзмездна национализация в полза на държавата. Това одържавяване е извършено с аргументацията, че държавната власт и държавният бюджет трябва да бъдат единни в социалистическа България.

Общинската собственост обаче се възстановява още през 1990 г. с направени изменения в Конституцията от 1971 г. (чл. 14, ал. 1 К). Това води и до съществени изменения и допълнения и в ЗС (ДВ, бр. 31 от 1990 г.).

---

¹⁰ Стоянов, В. Цит.съч., с. 29.

¹¹ Таджер, В. Общинската собственост – нов вид публична собственост, сп. Бюлетин на СЮБ, С., 1991 г., № 6, с. 4–18.

¹² Вж. Таджер, Общинската собственост..., с. 4. Тази собственост съществува след освобождението от турско робство и се урежда в чл. 20 от ЗИСС /ДВ, бр. 29 от 7.02.1904 г./, но Конституцията от 1947 г. мълчаливо я отменя.

Сега действащата Конституция я закрепва изрично, впоследствие е приет и Законът за общинската собственост (ЗОС), който определя режима на обектите на общинската собственост. От своя страна и Законът за местното самоуправление и местна администрация (ДВ, бр. 77 от 17.09.1991 г.) съдържа разпоредби, които определят обектите на общинска собственост, както и кои държавни имоти от заварените преминават в собственост на общините. Това преминаване на собственост се извършва с влизането на закона в сила.

Интерес представлява виждането на проф. Таджер за вида на общинската собственост и по-специално дали тя е публична или частна. Според него „вн от всякакво съмнение общинската собственост е публична“¹³. В това негово виждане все още се съзира влиянието на отминалия период от време, когато публичната собственост се е възприемала или като държавна, или като общинска. Авторът все още не достига до идеята, която съвременната доктрина излага, че една публична институция може да има както публична, така и частна собственост. В началото на демократичните промени е било може би рано за едно такова разбиране, приемало се е, че щом има публични функции, то и собствеността е публична. Но когато сравнява общинската с държавната собственост, авторът правилно отбелязва, че те са равнопоставени. Тази равнопоставеност се търси както по линия на сделките на разпореждане и на управление, така и по линия на невъзможността да се придобива по давност публична собственост. А така също и във връзка с принудителните отчуждения – те могат да се извършват по административен ред както за държавни, така и за общински нужди (чл. 17, ал. 5 К.). Авторът се спира и на различията между държавната и общинската собственост. И тук за първи път в съвременната литература се изтъква, че държавната собственост е единен фонд, докато има много общински фондове на собственост. Изключително важен от правна гледна точка е изводът на автора, че общините могат да имат както право на собственост, така и ограничени вещни права върху имоти, които се намират в друга община. Но те следва да се съобразяват при тяхното упражняване с актовете на общината по местонахождението на имота. Намирам, че ограничената териториална компетентност на общините е още една съществена разлика в режима на собственост между тях и държавата. В края на своето изследване проф. Таджер се спира и на въпросите за източниците на общинската собственост.

¹³ Таджер, В. Общинската собственост..., с. 6.

В съвременната правна литература прави впечатление изследването на проф. Ив. Русчев, посветено на публичната държавна собственост¹⁴. Авторът прави кратка ретроспекция на съществуващата правна уредба по въпроса в България. Интересен е изводът, че Търновската конституция от 1879 г. не „познава разграничението на държавната собственост на публична и частна“. Този основен закон е характерен за едни буржоазни по своя характер отношения на собственост. В ЗИСС се прави разграничението между „обществени“ и частни държавни, респ. общински имоти. По-нататък авторът се спира накратко върху законодателството на тоталитарната държава, която признава общонародната собственост като единен фонд. То слага знак за равенство между държавната, респективно общинската собственост, с публичната собственост. Не се прави разлика между държавна и изключителна държавна собственост. Липсата на ясни конституционни критерии за разграничение налага произнасянето на Конституционния съд с решения № 19 от 1993 г. (ДВ, бр. 4 от 1994 г.) и № 2 от 1996 г. (ДВ, бр. 16 от 1996 г.). Конституционният съд установява по тълкувателен път три основни критерия за разграничение. Първият критерий е на кого принадлежи правото на собственост, вторият критерий се отнася до вещите, предмет на правото на собственост, и третият критерий визира предназначението на вещите. По всеки от критериите авторът изказва своето виждане, с което допринася в правната ни теория да се погледне по нов начин на видовете собственост. Може да се каже, че това съчинение заедно с коментиранията в него практика на Конституционния съд очертават основните съвременни позиции досежно възстановеното делене на собствеността на публична и частна. Според първия критерий държавата и общините също като частните лица могат да имат частна собственост. С тази собственост те могат да участват в гражданския оборот. Фактът, че органите на държавата и общините имат властнически правомощия, не прави тяхната собственост задължително и само публична. Друг важен извод, който може да се направи, е, че само държавата и общините могат да имат публична собственост, останалите физически и юридически лица могат да притежават само частна собственост.

Вторият разграничителен критерий се отнася до предназначението на съответната собственост. И тук Конституционният съд внася едно важно уточнение – за да има публична собственост, не е достатъчно субектът ѝ да бъде носител на властнически правомощия. Оттук бих добавила и извода, че не всяка собственост може да има характера на публична. Тя трябва по

---

¹⁴ Русчев, Ив. Публичната държавна собственост, Съвременно право, С., 1998 г., кн. № 6, с. 37–50.

своето предназначение да може да обслужва обществени интереси или на съответната териториална общност. Тук може да се възрази, че всяка вещ може да обслужва обществени интереси в една или друга степен. Законът е този, който следва да дефинира точно и ясно кои категории вещи счита за достойни да бъдат въздигнати до публична собственост (вж. чл. 2 ЗДС, съответно чл. 3 ЗОС).

Третият критерий за разграничение е видът на вещите и тяхното предназначение. Според Конституционния съд безспорна публична собственост са обектите, посочени в чл. 18 от Конституцията. Това са обекти, които не могат да се отчуждават и представляват „всеобща полза“. В теорията тези обекти наричаме изключителна държавна собственост. Но другите обекти – публична собственост, трябва да бъдат определени само и единствено със закон. Според мен е трудно да се направи точно разграничение между втория и третия критерий. Безспорно с определящо значение се явява първият критерий на разграничение. Присъединявам се към мнението, според което под публична собственост се разбира само публичната собственост на държавата и общините, а под частна – тази на гражданите, юридическите лица, както и онази собственост на държавата и общините, която не е тяхна публична собственост. В своето съчинение проф. Русчев добавя, че изброяването в чл. 2, ал. 2 ЗДС не е изчерпателно. Към посочените там вещи следва да се добавят и вещите, които държавата придобива в резултат на отчуждаване за държавна нужда (чл. 33 и сл. ЗДС), както и тези, които са предвидени в други закони, изрично обявяващи ги за публична държавна собственост. Още един интересен и важен въпрос повдига в своето изследване проф. Русчев. Това е въпросът за разграничението между частната държавна (общинска) собственост и частната собственост на кой да е правен субект. Авторът не отрича видимите в законодателството ни тенденции към изравняване на режима между частната собственост на държавата и общините с тази на останалите правни субекти. Но той отчита и съществуващите все още съществени разлики, които основно произтичат от това, че държавата и общините имат публични функции и са снабдени с властнически правомощия. Така например физическите и юридически лица на частното право не могат да притежават обекти – изключителна държавна собственост, както и публична държавна или общинска собственост. На тях може да се забрани притежаването на имоти и вещи, свързани с дейности, за които е установен държавен монопол. Държавата и общините могат да си служат с административни актове за ползването, разпореждането и защитата на правото си на собственост – чл. 58, 59, 80 ЗДС, чл. 37, 39, 65 ЗОС. От тази гледна точка само те могат да си служат с административни актове и да упражняват контрол. Те единствено могат да

отчуждават частна собственост, както и да придобиват такава в специални случаи – придобиване на собственост върху имоти и вещи, които нямат друг собственик – чл. 3, т. 5 ЗДС, чл. 2, ал. 2, т. 5 ЗОС. А и самата правна уредба говори за съществени разлики в режимите на собственост. Държавната и общинската собственост са уредени в специални нормативни актове – ЗДС и ЗОС, докато частната собственост на всички останали субекти – в общия нормативен акт на ЗС. Може да се мисли за съотношението общ закон – специален закон в тази връзка. От това следва, че когато се отнася до въпроси, които засягат държавната и общинска собственост, ще се ползват правилата на специалните закони ЗДС и ЗОС. В ЗС са изведени общите за всички видове право на собственост положения, както и изброяването на видовете право на собственост, но уредба е дадена само за частната собственост на физическите и юридическите лица, без държавата и общините.

Имуществени последици от национализацията и от многостранните договори (сравнение)

Ангел Шопов*

Планираният паралел е между имуществените последици на две правни фигури. Едната е обект на подробен анализ на проф. Кацаров в неговия най-известен труд (Теория на национализацията). Другата претърпява значително последващо развитие и след публикуването на посочения труд.

Ключови думи: сравнение, имуществени последици, национализация, многостранни договори

---

* Ангел Шопов, доцент в Юридически факултет, Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“, ел. поща: a_shopov@uni-plovdiv.bg

Patrimonial consequences of nationalization and of plurilateral contracts (a comparison)

Angel Shopov*

The intended comparison consists of patrimonial consequences of two legal institutions. The one is the subject of a detailed analysis by Prof. Katsarov in his most famous work (Theory of Nationalization). On the other institution (plurilateral contract) we could find a serious subsequent development after the era of the publication of the mentioned work of Prof. Katsarov.

Keywords: *comparison, patrimonial consequences, nationalization, plurilateral contract*

---

* Assoc. Prof. Angel Shopov, Ph.D., Faculty of Law, University of Plovdiv,
e-mail: a_shopov@uni-plovdiv.bg

I. Увод

1. **Идеята** за настоящото съчинение¹, посветено на сравнението между последиците на двата института, дойде случайно. Изследвайки известните трудове на проф. Константин Кацаров с цел да съпоставя тема от негов научен интерес на тема, която е обект на моите научни интереси, се натъкнах на интригуващи размисли в книгата му „Теория на национализацията“.

Преди да продължа с тях, бих искал да напомня на уважаемия читател, че проф. Кацаров е един от най-известните зад граница български юристи от близкото минало (преди 40–50 години). Неговите трудове са високо ценени и оказват влияние върху теорията и практиката на доста държави. Тъкмо „Теория на национализацията“ е пример за своеобразен бестселър, което не се случва често в правната литература. Тя е публикувана на впечатляващите за правно съчинение 8 езика в 12 страни! Първото издание на книгата е на френски език от 1960 г., като издателството е швейцарско². По-късно тя е издадена на английски, испански, немски, арабски, шведски и японски език. Чак през 2011 г. е публикувана най-сетне и на български език³. Интересното е, че трудът му не просто се превежда, но и се надгражда откъм съдържание. Различните му езикови версии се съобразяват с нормативната уредба на съответната (на мястото на издаване) държава или общност от държави.

Предполагам, че невероятният успех на книгата се дължи на използваните от проф. Кацаров разбираем език, ясен стил и правни конструкции в основното съдържание, които са универсално приложими спрямо конкретната общественно-икономическа обстановка в която и да е държава. За разбираемостта на книгата допринася и нейната интердисциплинарност. Където смята за уместно, проф. Кацаров преплита юридическия с икономически, социологически и исторически анализ⁴.

¹ Съчинението е написано след реализиран научноизследователски престой в Швейцария благодарение на подкрепата на фондация „Кацарови“ (<https://www.fonds-katzarov.ch/?lang=bg>).

² Katzarov, K. *Théorie de la nationalisation*. Neuchâtel, Ed. de la Baconnière, 1960, XVI+516 p.

³ Кацаров, К. *Теория на национализацията*, С., Сиела, 2011, 694 с. Интересното е, че преводите на труда му се надграждат и в своето съдържание, съобразено с нормативната уредба на съответната държава или общност от държави.

⁴ Този подход е доста уместен. В съвремението също се застъпва, че разбирането за собствеността е много по-широко от ограниченията на правото, поради което се определя като интердисциплинарен институт – вж. Караджова, М. Някои исторически обусловени особености на правото на собственост в България. – *Юридическо списание на НБУ*, XIV.2, 2018, с. 46, 47 (<https://eprints.nbu.bg/id/eprint>); срв. Панайотова, Л. *Собственост – развитие и перспективи*. С., Сиела, 2019, с. 65. Впрочем, такъв интердисциплинарен подход (при преобладаващо правен) имат и съчиненията на

От друга страна, прави впечатление умението на автора да се въздържа от обсъждане на злободневните обществено-политически аспекти на конкретната правна система. Точно обратното (силната идеологизация) е характерно за повечето заглавия от литературата на социалистическото право (включително и българската)⁵. Анализиранията в книгата материя изненадващо стана доста актуална и днес, за жалост след избухването на руско-украинския военен конфликт от февруари 2022 г.⁶

2. В цитираното съчинение проф. Кацаров разглежда аспекти на т. нар. „**колективна**“ **собственост**, като същевременно изтъква, че терминът има само указателен, а **не** точен правен смисъл⁷. Към това название в икономическия смисъл на понятието той отнася както собствеността на държавата в публичното право, така и тази на юридическите лица, разбираани в широк смисъл на думата – тук авторът включва и собствеността на гражданските дружества⁸, както и тази на акционерните дружества. Посочването на гражданските дружества не е случайно – две са основните концепции за произхода им. Едната от тях свързва съществуването на дружествата именно с колективната собственост⁹.

Петров, Вл. Правото на собственост в българското законодателство – уредба между трите конституции. – В: Двадесет години от приемането на Конституцията на РБ. Материали от научна конференция. Велико Търново. С., СофиР, 2011, 55–123; Панайотова, Л. Публично и частно право – право на собственост. – В: Научни трудове. Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“. Книга 7: Право, том 4 (2022), Пловдив, ПУИ, 2022, 134–199.

⁵ Вж. Ajani. G. Il modello post-socialista. 3 ed. Torino, Giappichelli, 2008, p. 3; Срв. Панайотова, Л. Публично и частно право – право на собственост, с. 169.

⁶ Постави се въпросът за национализирането или експроприирането (отчуждаването) на имущество на руски компании, което те притежават на територията на Европейския съюз – например в Германия (<https://boulevardbulgaria.bg/articles/germaniya-poema-kontrola-nad-tri-rafinerii-na-rosneft>) и Италия (<https://www.bloombergtv.bg/a/8-novini-ot-sveta/114227-lukoyl-prodava-rafineriyata-v-italiya-na-podkrepyan-ot-izraelski-investitori-fond>). За приликите и разликите между национализирането и отчуждаването ще стане дума по-нататък в изложението.

⁷ Вж. Кацаров, К. Цит. съч., с. 239 и сл., който по-нататък уточнява, че от правна гледна точка за колективната (обща) собственост важат правилата за собствеността. В този смисъл за колективната собственост в по-ново време вж. Rochfeld, J. Les grandes notions de droit privé. 2e éd. P., PUF, 2013, p. 295 et suiv.; Панайотова, Л. Собственост – развитие и перспективи. С., Сиела, с. 19 и сл.

⁸ Погледнато в сравнителноправен план, гражданските дружества може да имат (Франция – вж. чл. 1842, ал. 1 ФГК), но може и да нямат гражданска правосубектност (Швейцария, България). Иначе казано, дали те са юридически лица, или не, зависи какво законът е предвидил. Все пак, за целите на производствата по българското данъчно законодателство (чл. 9, ал. 2 ДОПК) неперсонифицираните дружества *са приравнени на* (но не обявени за!) юридически лица.

⁹ Руайе, К. Как е възникнало в съзнанието на човека договорното понятие за дружеството? –

Условен е и смисълът на ползваните от проф. Кацаров синонимни на колективната собственост термини като „социалистическа“ или „общонародна“ **собственост**. Всички те са израз на идеите за социализация на собствеността, например за т. нар. държавна (общонародна) социалистическа собственост, чийто титуляр от правна гледна точка е само държавата¹⁰. Народът от правна гледна точка няма друга възможност да упражнява права на собственост освен чрез своята държава и нейните органи – т. е. „общонародната“ собственост всъщност е държавна. Определени обекти от нея не могат да бъдат частна собственост.

Заедно с делението на собствеността с оглед на нейния титуляр, нараства значението на класифицирането на собствеността според нейното предназначение. До известна степен влияние спрямо тези конструкции оказва и национализацията, която обозначава както притежаването от някаква *общност*, така и провеждането на конкретна дейност в *общ* интерес¹¹.

De lege lata, като се имат предвид видовете собственост според чл. 17, 18 и 140 на сега действащата Конституция от 1991 г. и законодателството ни (главно Закона за собствеността (чл. 2 ЗС), Закона за държавната собственост (чл. 2 и сл. ЗДС) и този за за общинската собственост (чл. 3 и сл. ЗОС), може да се твърди, че към този тип собственост се причисляват публичната държавна и публичната общинска собственост. Тя обслужва реализацията на обществени интереси, има различен режим и позиция в правната система, сравнено с режима на частната собственост¹². Това заключение се подкрепя и от историческото развитие на видовете собственост у нас, за което ще стане дума по-долу.

В: Правни изследвания, посветени на проф. Венелин Ганев по случай 30-годишната му академична дейност. С., Придворна печатница, 1939, с. 53 и сл.

¹⁰ Конструкциите за социализация на собствеността, една от които е за т. нар. държавна (общонародна) социалистическа собственост, са анализирани умело от проф. Кацаров (Пак там) и по-насетне доста обхватно в нашата правна книжнина, главно от времето на социализма. Относно публичното притежание на вещите в исторически план напоследък вж. Новкиришка-Стоянова, М. За някои аспекти на публичната собственост в римското право. – В: Сборник научни изследвания в памет на проф. Д. Силяновски, проф. Ж. Сталев и проф. В. Таджер. С., УИ „Кл. Охридски“, 2023, с. 141 и сл. За съвременната правна книжнина вж. вместо всички Rochfeld, J. *Ibid.*; Панайотова, Л. Публично и частно право – право на собственост, с. 140 и сл.

¹¹ Кацаров, К. Цит. съч., 241–246.

¹² Водещ критерий за делението между частна и публична собственост е предназначението на вещите, като заедно с него важими са и още два – кой е титуляр, както и видът на вещта – вж. Сарафов, П. Публичната и частната собственост като видове право на собственост. – *Правна мисъл*, 2003, № 2, с. 82 и сл. Срв. Петров, В., М. Марков. *Вещно право*. Помагало. VIII прераб. и доп. изд. С., Сиби, 2014, с. 69 и сл.; Стоянов, В. *Вещно право*. – В: Пунев, Б. и др. *Право на собственост и други вещни права*. С., Труд и право, 2021, с. 41, 42.

На друго систематично място в своето знаменито съчинение проф. Кацаров посочва различните **общности**, които съществуват и функционират заедно с физическите лица. Докато последните осъществяват стопанска дейност за свои частни интереси, държавата и нейните учреждения се застъпват за обществения интерес. Редом с държавата и нейните учреждения проф. Кацаров поставя гражданските и търговските дружества, сдруженията, фондациите и подобни, включително и кооперациите, като действащи в групов (общ) или в частен интерес¹³.

От съвременноправни гледна точка, като се има предвид посоченото по-горе законодателство и доктрина, бих добавил, че държавата и общините имат право на частна собственост, което могат да упражняват също с оглед на удовлетворяването на свой частен интерес¹⁴. В последната хипотеза те се третираат като равноправни носители на правото на частна собственост, редом с другите субекти на правото на частна собственост¹⁵.

3. Тези **две идеи** на професора относно дружествата ми дадоха основно насърчение за сравнението между имуществените последици на двата, иначе доста различни, правни институти. Единият, национализацията, е типичен за публичното право, може би най-вече поради прилагането на властническия вертикален подход към национализиране, макар и самият институт да има ярки частноправни последици. Другият, многостранният договор, е институт, типичен за частното право, по силата на който възникват повечето общности от лица – гражданските и търговските дружества, кооперациите, сдруженията и други подобни (корпоративни субекти или неперсонифицирани) организации.

Докато национализацията като правен феномен бива брилянтно и изчерпателно изследвана от проф. Кацаров, тъкмо обратното може да се твърди за многостранните договори. Трябва да припомним, че професорът твори активно от 20-те до 60-те години на миналия век. През 30-те години се появява високо цененият му курс по търговско право, излизал и през 40-те години

---

¹³ Кацаров, К. Цит. съч., с. 415 и сл.

¹⁴ Срв. Сарафов, П. Цит. съч., с. 84; Петров, В., М. Марков. Цит. съч., с. 69; Панайотова, Л. Публично и частно право – право на собственост, с. 185, 186; както и мотивите от РКС 19/93: „ (...) Държавата и общините също могат да имат частна собственост, защото и за тях е открита възможността да извършват стопанска дейност и да бъдат участници в гражданския оборот (...)“. По-различно, може би под влияние на чл. 18, ал. 6 и 140 от Конституцията, без да правят разлика между видовете собственост (публична или частна), че държавата упражнява правото си собственост с оглед на обществения интерес приемат вж. Боянов, Г. Вещно право. 8. осн. прераб. и доп. изд. С., Авалон, 2014, с. 124, 125; също така, недокрай последователно, след като на с. 69 вече са отбелязали несъответствието с изискванията на чл. 18, ал. 6 и 140 Конституцията – вж. Петров, В., М. Марков. Цит. съч., с. 75.

¹⁵ Срв. Сарафов, П. Цит. съч., с. 89 и сл.; РКС 19/93; РКС 2/00; РКС 3/08; РКС 3/22.

в допълнени издания, а през 1990 – като фототипно¹⁶. През 30-те години се отпечатва и една важна студия на професора в областта на търговското право¹⁷, която от гледна точка на сега действащото законодателство има обема на монография. Интересно е, че нито в курса си по търговско право, нито в цитираната студия авторът споменава термина „многостранен договор“.

Очевидно в онази историческа епоха правната конструкция на многостранния договор не е била достатъчно изяснена и общоприета от юристите. По-точно е да се каже обаче, че проф. Кацаров е привърженик на една, бих я окачествил като по-ранна, теза за обяснението на многостранния договор. За това свидетелства и оскъдното използване на термина „многостранен договор“ в литературата преди 80 – 100 години¹⁸ – сам проф. Кацаров не го е ползвал в цитираните тук съчинения. Макар да го назовава като договор (не и многостранен!), този виден юрист го сравнява с едностранните сделки и го характеризира като еднопосочна сделка, в която воля извяват поне две лица (съдружници), целящи създаването на една общност (без значение дали е персонифицирана, или не) за преследването на обща (стопанска или нестопанска) цел¹⁹.

4. Оттук проличава една от **трудностите** при сравнението. Двата правни института не са „изкристализирали“ по едно и също време в правната доктрина и практика. Пръв хронологически е изследван в пълнота институтът на национализацията, впоследствие се обосновава (обособява) и

¹⁶ Първото издание е от 1937 г. Авторът на тези редове е имал достъп до следващото и фототипното издание от 1990 г. – Кацаров, К. Систематичен курс по българско търговско право. Второ изд. С., Придворна печатница, 1939 и Кацаров, К. Систематичен курс по българско търговско право. Четвърто изд. С., 1990.

¹⁷ Кацаров, К. Прекратяване на АД поради пороци в учредяването. – В: Годишник на СУ. ЮФ. Т. XXX, С. 1935, 1–176.

¹⁸ Понятието не е наложено в правната теория от епохата – не се среща у Фаденхехт, Й. Дружество и пълномощие. Лекции. С., СУ, 1919, с. 4 и сл.; нито пък у Ганев, В. Учебник по обща теория на правото. Т. 2. Трето доп. изд. С., Университетска библиотека, 1937, с. 350 и сл.; нито у Меворах, Н., Д. Лиджи, Л. Фархи, Коментар на ЗЗД, ч. II. Чл. чл. 334-482. С., печ. Херман Поле и с-ие, 1926, с. 411 и сл. Понятието обаче се открива у Диков, Л. Курс по гражданско право. Т. III. Облигационно право. Обща част. С., Университетска библиотека, 1934, с. 164 или в друга негова книга – Диков, Л. Курс по гражданско право. Т. I. Обща част. С., Университетска библиотека, 1936, с. 340.

¹⁹ Кацаров, К. Систематичен курс по българско търговско право. Второ изд. С., Придворна печатница, 1939, с. 212, 213; Кацаров, К. Прекратяване на АД ..., 11-35, 53-89, посветено на учредяването чрез подписа на АД; Кацаров, К. Систематичен курс по българско търговско право. Четвърто изд. С., 1990, с. 215-216. В по-ново време за тази теза срв. Стефанов, Г. Гражданско право. Обща част. Юридически лица, сделки, представителство, погасителна давност. С., Софи-Р, 1995, с. 103; посочва, но без да я застъпва и Григоров, Г. Дружественият договор. – Търговско право, 1995, № 2, с. 37, 38.

този на многостранния договор. Това налага основните белези на национализацията да бъдат взети такива, каквито са очертани от проф. Кацаров, с дозирани препратки към съвременното българско право. Бележите на другия институт (многостранния договор) се обобщават съгласно доктрината и практиката, която се е развила по време и след издаването на „Теория на национализацията“.

5. Идеите на проф. Кацаров, дали подтик за това сравнение, до известна степен отразяват и съвременните **тенденции** за собствеността, не непременно намерили отражение в нейната правна уредба²⁰. *Едната* е тенденцията за социализация на собствеността, при която се наблюдава навлизането на различни форми на „колективна“ собственост. *Другата* е за превеса на ползите, които могат да се извлекат от конкретната вещь или благо, за сметка на абсолютния характер на правото на собственост върху него. Иначе казано, правото на достъп и извличане на ползите от определени блага е водещо спрямо възможността да се изключват чужди права. В резултат на тези две тенденции се говори за право на достъп до колективно имущество, за автономия на индивидите да ползват определени блага, както и за вещи, които са собственост на човечеството.

II. Паралел между национализацията и многостранния договор

1. Национализацията²¹ е *конституционно или най-малкото законово* установена, не е административен акт. Обикновено се извършва след коренно социално преобразуване, като прелюдия към нов стопански ред. Тя е *първичен* (оригинерен) способ за придобиване на права от държавата върху дейности или имущество (стопански или търговски предприятия, и/или други съвкупности от имуществени блага (*universitas*). Чрез национализацията тези блага принудително стават държавни, **с цел** да бъдат ползвани в **общ**, а не в частен **интерес**. Национализираното имущество трябва да бъде използвано **само** в общ интерес, който се счита за по-висш. То не трябва да е предмет на частна собственост, а принадлежи на общността (на всички) и се използва в интерес на всички.

---

²⁰ Вж. Панайотова, Л. Собственост – развитие и перспективи. 49-54. Cfr. Capra, F., U. Mattei. The Ecology of Law. Toward a Legal System in Tune with Nature and Community. Broadway, BK, 2015, p. 139 ff.; срв. Ставру, Ст. Вещи в природно състояние: собственост и отговорност за вреди в контекста на чл. 50 ЗЗД. С., Сиела, с. 30 и сл.; Ставру, Ст. Право на собственост и право на природоползване – разграничение и съотношение (<https://www.challengingthelaw.com/biopravo/pravo-na-prirodopolzване/>); Пенчев, Г. Екологично право. Трето прер. и доп. изд. С., Сиела, 2023, с. 332, 338 и сл.

²¹ Кацаров, К. Теория на национализацията, С., Сиела, 2011, с. 266 и сл.

За разлика от отчуждаването като понятие²², национализацията е различен по характера си акт, тъй като тя е обоснована от предмета или особеностите на имуществото, спрямо което се осъществява, без оглед на особеностите на лицата.

Национализацията се различава и от одържавяването (етатизацията) на дадени блага – чрез национализацията се прехвърлят права на общността, които ще се упражняват в *общ* интерес. Като своеобразни общности може да се възприемат държавата (елемент от която е народът), юридическите лица (публичноправни или частноправни), неперсонифицираните организации, съсобствеността и други.

От една страна, всяко едно обединение на хора, организирано правно, представлява общност²³. От друга обаче, *de lege lata* **не** всяка общност от горепосочените е субект на правото. Ако е, тя може да използва собствеността в общ интерес. Ако не е, това ползване в общ интерес се осъществява *чрез* друг субект, който се приема за собственик *de iure*. Така е при държавата и общината като субекти.

Проф. Кацаров дефинира национализацията²⁴ като **правен акт**, чрез който дадена собственост или дейност се превръща в държавна, за да може тя да бъде използвана в общ, а не в частен интерес. По принцип имащ еднократно действие, този правен акт оставя дълбоки отпечатъци върху икономиката на една страна.

Тъй като национализацията изключва какъвто и да е частен интерес, от позицията на съвременното право национализираното имущество трябва да е публична собственост. Липсва действащ общ правен режим на национализацията, но това може да се аргументира *a fortiori* от уредбата на отчуждаванията, извършвани от държавата и общината. Според нея отчуждените имоти по принцип стават публична (държавна или общинска) собственост (съответно чл. 33, ал. 4 ЗДС и чл. 21, ал. 9 ЗОС). Бих добавил, че национализираните права **не** трябва да се упражняват в *частен* държавен или общински интерес.

2. „Вписана“ в българския правен и исторически контекст, национализацията е често прилагана мярка (заедно с други, за които също стана дума – като отчуждаването например) в годините след установяването на

²² Повече за отчуждаването по съвременното право вж. например Стоянов, В. Вещно право. С., ИПН-БАН, 2004, с. 331 и сл.; Петров, В. Цит. съч., 111-121; Петров, В., М. Марков, Цит. съч., 220–228.

²³ Вж. Кацаров, К. Теория на национализацията, с. 284 и сл., като отчита разликата между правното и икономическото понятие за общност. Пропускам разсъжденията (макар и важни, но някак встрани от темата) по повод на въпроса дали може да съществува каквато и да е общност извън сферата на правото.

²⁴ Вж. Кацаров, К. Теория на национализацията, с. 293, 294.

комунистическата власт с преврата на 9 септември 1944 г. Превратът „заварва“ уредба на собствеността²⁵ по класически образец, която се съдържа главно в Закона за имуществата, за собствеността и сервитутите от 1904 г. (ЗИСС). Неговият чл. 1 предвижда видовете собственост – обществена (в по-ново време – наречена публична) и частна собственост. Чл. 20 посочва нейните титуляри – държавата или окръжията, или общините, или обществените учреждения и другите юридически лица, или частните лица. Чл. 21 ЗИСС разделя имуществата на държавата на обществени и частни, а на окръжията и общините – на имущества за общо ползване и на частни имущества (чл. 26, ал. 1 ЗИСС). Така ЗИСС признава държавната, общинската и собствеността на физическите и юридически лица, от една страна, от друга – частната и обществената (публична) собственост.

Макар и съставяна под влиянието на слогана „ние нищо частно не признаваме“, **Димитровската конституция от 1947 г. също урежда класическите права и свободи.** Продължава се делението на собствеността на два вида – държавна (общонародна) и частна (чл. 6 и сл.). Нейната уредба обаче „пропуска“ **да признае общината като титуляр на правото на собственост.** По този начин общинската собственост е елиминирана от видовете собственост и е одържавена до възстановяването ѝ в 1990 г.

Чл. 10, ал. 1 от Конституцията признава частната собственост и възможността тя да бъде защитавана от закона, но за съжаление още следващите алинеи обезсмислят ал. 1 с възможността частната собственост да бъде отнета произволно, включително и чрез национализация²⁶. За съжаление, това се случва непосредствено след влизането ѝ в сила – през декември 1947 г. се извършва **масова национализация** в промишления и финан-

²⁵ За развитието на доктрините относно собствеността в по-глобален план – на макронивото „социалистическа правна система“ – вж. Ajani. G.Op. cit., 134–142. Фокусирани към българското право са съчиненията на Панайотова, Л. Публично и частно право – право на собственост, 153–199, Русчев, И. Договорът за концесия. С., СофиР, 1999, с. 114, 115. Сарафов, П. Цит. съч., с. 80; Петров, Вл. Цит. съч., 53–83; Стоянов, В. Вещно право. – В: Пунев, Б. и др. Право на собственост и други вещни права. С., Труд и право, 2021, с. 31, 32.

²⁶ Любопитно е съдържанието на част от чл. 10 от Конституцията от 1947 (в курсив давам по-значимите текстове, създаващи предпоставки за ограниченията на този тип собственост): „Частната собственост и нейното наследяване, както и частният почин в стопанството се признават и защитават от закона. *Придобитата чрез труд и спестовност частна собственост и нейното наследяване се ползват с особена закрила.* Никой не може да упражнява правото на собственост във вреда на обществения интерес. (...) Частната собственост може да бъде ограничена или отчуждена принудително само за държавна или обществена полза срещу справедливо обезщетение. *Държавата може да национализира напълно или частично известни клонове или отделни предприятия от промишлеността, размяната, транспорта и кредита*“. По-обстоятелствен анализ вж. у Петров, Вл. Цит. съч., 55–64.

совия сектор. Посочвам по-важните национализационни закони – Закон за национализация на частни индустриални и минни предприятия (обн., ДВ, бр. 302 от 1947 г.; изм., бр. 176 от 1949 г.); Закон за изкупуване на едър земеделски инвентар за трудовите кооперативни земеделски стопанства и машинно-тракторни станции (ДВ, бр. 22 от 1947 г.); Закон за изкупуване на едрия земеделски машинен инвентар (обн., ДВ, бр. 48 от 1948 г.; изм. и доп., бр. 150 от 1950 г.); Закон за изкупуване на търговски инвентар (ДВ, бр. 294 от 1948 г.); Закон за национализиране на товарни плавателни съдове (ДВ, бр. 265 от 1948 г.); Закон за отчуждаване на едрата градска покрита недвижима собственост (обн., ДВ, бр. 87 от 1948 г.; попр., бр. 91 от 1948 г.).

В съвременната правна литература този акт се окачествява като **тежко** посегателство върху собствеността²⁷. За период от две години (1947–1949) са национализирани 7 хил. предприятия, чрез което се ликвидират остатъците от пазарна икономика²⁸.

Паралелно с национализацията, икономическата самостоятелност на населението е засегната и от други мерки с подобен характер. Една от тях е *аграрната реформа* от 1946 г.²⁹ При нея се поставя таван от 200 дка върху притежаваната земя. За собствениците, които не я обработват, таванът е 30 дка. Чрез тази реформа се изземват над 1,4 млн. дка. През 1945–1948 г. се извършва експроприация на земеделски машини и инвентар, които се предават на ТКЗС. Следваща мярка е *паричната реформа* от март 1947 г.³⁰

²⁷ Вж. Петров, Вл. Цит. съч., с. 63, 64, който дава и по-пълнен списък на национализационните закони. Такива посочват и някои от реституционните закони, за които ще стане дума по-нататък – например в чл. 2 от Закона за възстановяване собствеността върху одържавени недвижими имоти (ДВ, бр. 15 от 21.02.1992 г.; с изм. и доп.) и чл. 1 от Закона за възстановяване собствеността върху някои отчуждени имоти по Закона за териториално и селищно устройство, Закона за плановото изграждане на населените места, Закона за благоустройство на населените места, Закона за държавните имоти и Закона за собствеността (ДВ, бр. 15 от 21.02.1992 г.; посл. изм., бр. 96 от 05.11.1999 г.).

²⁸ „Бивши хора“: към унищожението на една „класа“. – В: Преподреждането на обществото. Страници от социалната история на България. С., ИИБМ, Сиела, 2021, с. 178, 187; Вачков, Д. Икономиката на комунистическа България (1944–1962). – В: История на НРБ. Под общата редакция на Ив. Знеполски. С., Сиела, 2009, с. 278.

²⁹ Срв. текста на Закона за трудовата поземлена собственост, с който се извършва реформата (<https://www.ciela.net/svobodna-zona-darjaven-vestnik/document/2120786433/issue/4483/zakon-za-trudovata-pozemlena-sobstvenosty>), както и на Правилника за приложението му (<https://www.ciela.net/svobodna-zona-darjaven-vestnik/document/-26641919/issue/2091/pravilnik-za-prilozhenieto-na-zakona-za-trudovata-pozemlena-sobstvenost>) – особено чл. 8 от него.

³⁰ Повече у Пенчев, П. Финансовият преврат в България от 1947 г. (<https://ekipbg.com/financial-coup/>) и (https://www.dnevnik.bg/analizi/2022/03/15/4323992_vajen_istoricheski_urok_finansoviiat_prevrat_v/); Иванов, М. Цит. съч., с. 177, 178. Парични реформи се извършват също през 1952 и 1962 г. (<https://www.capital.bg/>)

Министерският съвет издава специална Наредба, по силата на която всички стари банкноти и държавните съкровищни бонове (редовно платежно средство от 1944 г. насетне) се изтеглят от обращение и се заменят с нови банкноти. Изтеглянето на старите банкноти и замяната им с нови е предвидено да се осъществи изключително бързо – от 10-ти до 16-ти март. Физическите лица могат да получат най-много до 2 000 лева (равностойни на 4 долара!) в нови банкноти. Сумите над 2 000 лева остават блокирани като банков влог на всяко лице. На 8 април 1947 г. влиза в сила Закон за еднократен данък върху имуществата, който облага блокираните средства с прогресивен данък, достигащ до 70% за най-големите влогове. Така през март–април 1947 г. държавата слага ръка върху част от парите на българското население. В литературата тя се окачествява като **жестока** стабилизационна мярка³¹.

Вследствие на тези мерки след 1947 г. се утвърждава доминиращата роля на държавата чрез нейната общонародна собственост. Преходът към социализъм е съпроводен и със сливане между една партия и държавата. В юридически план през периода 1949–1951 г. влизат в сила някои от основните граждански закони, приложими и днес – Законът за наследството, Законът за задълженията и договорите, Законът за лицата и семейството и Законът за собствеността. През посочената епоха се ликвидира и дуализмът в частното право чрез отмяната на търговското ни законодателство. Преходът от старо към ново законодателство формално приключва в края на 1951 г.³²

3. Историческият преглед по-нататък дава ориентир относно отношението на законодателя ни спрямо деленията на собствеността, за които вече стана дума, както и относно мерките, които я ограничават. Следващата по ред Конституция от 1971 г. (Живковата) различава държавна, кооперативна и лична собственост, както и собственост на обществените организации (чл. 14). Чл. 15, ал. 1 от нея предвижда **държавната (общонародната) собственост** като висша форма на социалистическата собственост, съставляваща единен фонд³³. Продължава посегателството спрямо личната собственост най-вече чрез влизането в сила на Закона за собствеността на гражданите (ЗСГ) и Правилника за приложението му от 1973 г. Тук се огра-

---

[politika_i_ikonomika/bulgaria/1999/07/03/251044_parichnite_reformi_sled_1944_g/](https://clubz.bg/146048);
(<https://clubz.bg/146048>).

³¹ Вачков, Д. Цит. съч., с. 273, 274.

³² На 21 ноември с. г. влиза в сила Закон за отменяне на всички закони, издадени до 9.09.1944 г. (Изв., бр. 93 от 20.11.1951 г.).

³³ По-нататък, ал. 1 продължава, че тази собственост определя социалистическия характер на собствеността на кооперативните и обществените организации и се ползва с особена закрила. Чл. 15, ал. 2 предвижда формите на обществената собственост постепенно да се развиват и сближават, за да прераснат в единна общонародна собственост.

ничавам да спомена само един аспект³⁴ на жестоко рестриктивната уредба спрямо собствеността на гражданите – всеки един може да притежава до един жилищен и един вилен имот. Вторият имот подлежи на конфискация или на задължително прехвърляне чрез народния съвет.

По ирония на съдбата, след като тази Конституция реализира завета за непризнаване на частната собственост, тя беше изменена през 1990 г. (ДВ, бр. 29). В съзвучие с общественно-политическите промени, настъпили след 10 ноември 1989 г., същата призна съществуването на общинската собственост и на частната собственост. Конституцията от 1991 г. и последващото законодателство възстановиха напълно тези два вида собственост, както и делението публична – частна собственост³⁵. През 1996 се приеха ЗДС и ЗОС и подзаконовите актове по прилагането им.

4. Процесът, **обратен** на национализацията, е **реституцията**. Той протече у нас през 90-те г. на миналия век. При реституцията³⁶ правото на собственост преминава със „съгласие на държавата“ в пълен обем, респективно в обема, в който то съществува, от нейния патримониум в патримониума на конкретно физическо или юридическо лице. Налице е правоприемство, т. е. *произведен* (деривативен) способ за придобиване. През същата епоха на миналия век паралелно с реституцията у нас протече и процесът на **приватизация**³⁷.

Както при реституцията, така и при приватизацията държавната или общинската собственост върху стопански обекти „се превръща“ в собственост на частноправни субекти (физически и/или юридически лица). При реституцията обаче собствеността преди това е била принудително получена от държавата – за разлика от предмета на приватизация, който е създаден от държавата, общините или техните предприятия. Приватизацията също е *произведен* способ за придобиване.

³⁴ Повече вж. Петров, Вл. Цит. съч., 73–83.

³⁵ Петров, Вл. Цит. съч., 65–98.

³⁶ Вж. *Таджер, В.* Възстановяване собствеността върху одържавени недвижими имоти. – В: *Таджер, В.* съвременни частноправни проблеми. С., СофиР, 1995, 71–87; Боянов, Г. Цит. съч., 139–143.

³⁷ За понятието „приватизация“ вж. *общия обзор на Ајани*. G. Op. cit., 134–141; за подхода в България – *Таджер, В.* *Приватизация: превръщане на държавна и общинска собственост в частна*. С., Пеликан-Алфа, 1992, с. 5; Джеров, Ал. *Вещно право*. 2. прер. и доп. изд. С., БАН, 1994, с. 144, 145; Стоянов, В. *Вещно право*. С., ИПН-БАН, 2004, 233–249; Боянов, Г. Пак там; Стоянов, В. *Вещно право*. – В: Пунев, Б. и др. Цит. съч., с. 31, 32. В цитираното тук съчинение проф. Таджер не държи сметка на делението публична и частна собственост и неговото приложение спрямо държавната и общинската собственост. Това е лесно обяснимо – реституцията и приватизацията започват преди обновяването на българското гражданско законодателство *от 1996 г.* със ЗДС, ЗОС и правилниците за тяхното приложение.

Обръщам внимание, че тези процеси започват *още в началото на 90-те години* на миналия век главно с приемането на поредица от реституционни и приватизационни закони като например Закона за възстановяване собствеността върху някои магазини, работилници, складове и ателиета (ДВ, бр. 105 от 19.12.1991 г., с изм. и доп.); Закона за възстановяване собствеността върху одържавени недвижими имоти (ДВ, бр. 15 от 21.02.1992 г., с изм. и доп.); Закона за собствеността и ползването на земеделските земи (ДВ, бр. 17 от 01.03.1991 г., с изм. и доп.); Закона за преобразуване и приватизация на държавни и общински предприятия (ДВ, бр. 38 от 08.05.1992 г., с множество изм. и доп., отм., бр. 28 от 19.03.2002 г.), заменен от сега действащия Закон за приватизация и следприватизационен контрол (ДВ, бр. 28 от 19.03.2002 г., последно изм. бр. 102 от 8.12.2023 г.).

5. Дойде редът за изясняване на основните елементи и имуществените последици от другото сравнявано понятие – **многостранните договори**. Те са *особен* вид договори³⁸. Различават се от двустранните сделки, към

³⁸ За еволюцията на този договор от синалагматичен към особен вид, макар и да не се назовава като многостранен, както и неговите белези *cfr.* **International Encyclopedia of Comparative Law (IECL)**. Vol. XIII. Business and Private Organisations, P. I, Introduction and Ch. I., Tübingen, Mohr Siebeck, 2006, p. 19, 20. Неговите белези се посочват както при характеризирането му в литературата, така и при отделните видове многостранни договори като дружеството, дружествения договор, устава на юридическите лица и други – вж. например в по-новата чуждестранна доктрина Galgano, F. *Diritto civile e commerciale*. Vol. II, t. I. *Obbligazioni in generale*. Padova, Cedam, 1999, p. 277 ff.; *Travaux de l'Association Henri Capitant des amis de la culture juridique française. Le contrat. Journées brésiliennes*. T. LV, 2005. Paris, Société de législation comparée, 2008, p. 3 et suiv.; Tercier, P., P. Pichonnaz. *Le droit des obligations*. 6e ed. Zürich, Schulthess, 2019, p. 59, 60, 72; Engel, P. *Traité des obligations en droit suisse*. 2e ed. Berne, Staempfli, 1997, p. 142, 162; Meier-Hayoz, A., P. Forstmoser. *Droit suisse des sociétés*. Berne, Staempfli, 2015, p. 32; Cozian, M., A. Viandier, F. Deboissy. *Droit des sociétés*. 30e ed. P., LexisNexis, 2017, p. 57 ff.; Germain, M., V. Magnier. *Traité de droit des affaires (anciens auteurs G. Ripert et R. Roblot)*, T. 2. *Les sociétés commerciales*. 23e éd., P., LGDJ, 2022, p. 15 et suiv. От местната доктрина и практика вж. Диков, Л. Курс по гражданско право. Т. III. Облигационно право. Обща част. Пак там; Диков, Л. Курс по гражданско право. Т. I. **Обща част. Пак там; Василев, Л. Гражданско право на НРБ**. Обща част. С., НИ, 1956, с. 392; Таджер, В. Гражданско право на НРБ. Обща част. Дял II. С.: НИ, 1973, с. 203, 204; Кожухаров, Ал. Облигационно право. Отделни видове облигационни отношения. С., Софи-Р, 1996, с. 271 и сл.; Таджер, В. **Форми на стопанско сдружаване в НРБ**. С., НИ, 1987, с. 7 и сл.; Василев, Б. Облигационно право. Специална част. Отделни видове договори. С.: Софи-Р, 1994, с. 245 и сл.; Григоров, Гр. Дружественият договор. – *Търговско право*, 1995, № 2, с. 35 и сл.; Попов, П. Правни аспекти на гражданското дружество. – *Търговско право*, 2001, № 2, с. 32 и сл.; Чаначев, С. Договорът за дружество. С., Феня, 2002, с. 24 и сл.; Герджиков, О. и др. Коментар на ТЗ. Кн. Първа. Чл. 1-112. Второ основно прераб. изд. С.: Софи-Р, 2007, с. 341; Ставру, Ст. Гражданското дружество – като договор и като имуществена общност. – В: *Въпроси на българското вещно право*.

които се причисляват класическите договори, разделящи се по-нататък на едностранни или двустранни с оглед насочеността на правата и задълженията. При двустранните сделки е налице *насрещност* на волеизявленията и *противоположност* между интересите на страните по тях. Тя по-нататък се проектира в противоположността между правото и задължението по отделен едностранен договор, респективно – между правата и задълженията по конкретен двустранен договор.

Многостранните договори може да се окачествят като атрофирани облигационни договори, подобно на определението за един техен вид – дружественият договор. Правните норми изрично уреждат възможните многостранни договори, като спрямо тях се прилагат и общите правила на ЗЗД *mutatis mutandis*³⁹. Бих допълнил, че там, където спецификата на уредбата на отделния договор позволява, спрямо нея се прилагат и правилата на ЗЗД относно договора за дружество. Връзката между тези правила и правилата за другите видове многостранни договори е генетична. Уредбата

2. прер. и доп. изд. С., Феня, 2011, с. 126 и сл.; Златарева, М. Юридически лица с нестопанска цел. Второ прераб. и доп. изд. С., Сиела, 2013, с. 138; Стефанов, Г. Търговско дружествено право. В. Търново, Абагар, 2014, с. 26 и сл.; Марков, М. Облигационно право. Помагало. 8. прераб. и доп. изд. С., Сиби, 2013, с. 355 и сл. Голева, П. Търговско право. Обща част. Търговци. С., Апис, 2014, с. 169 и сл.; Голева, П. Облигационно право. С., Нова звезда, 2015, с. 36, 400 и сл.; Стойчев, Кр. Юридически лица с нестопанска цел. – В: Голева, П., Стойчев, Кр. Юридически лица с нестопанска цел. Гражданскоправен режим, С., БЦНП, 2018, с. 83 и сл.; Калайджиев, А. Облигационно право. Обща част. Осмо прераб. и доп. изд. С.: Сиби, 2020, с. 47, 48; Ivanov, St. La società in diritto bulgaro e la sua origine nel diritto romano. Ius romanum, 2020, No 2, p. 418 ff. (https://iusromanum.info/wp-content/uploads/2021/07/IUS-ROMANUM_2_2-2020_-26_07_2021.pdf); Герджиков, О. Учебник по търговско право. Ч. 1. Търговци. С., Труд и право, 2021, с. 196 и сл.; Таджер, В. Гражданско право. Дял II. 2. осн. прер. и доп. изд. Ред. О. Герджиков. С., СофиР, 2022, с. 295, 296; Григоров, Гр. Търговско право. Едноличен търговец и търговски дружества (СД, КД и ООД). Пловдив, FastPrint, 2023, с. 39 и сл., с. 53 и сл.; Павлова, М. Гражданско право. Обща част. 3. изд., С., Сиела, 2023, с. 428; Тодоров, К. Договорът за разпределение на ползването на съсобствена вещ. С., Сиби, 2023, с. 36, 37; Атанасов, Д. **Правна същност и особености на консорциума, организиран като гражданско дружество по Закона за задълженията и договорите.** – Търговско и облигационно право, 2023, № 8 (<https://e.trudipravo.bg/>); р. 443–06 ТК ВКС, по т.д. 47/06 ВКС – цит. по Колев, Н. Търговски дружества. Синтез и коментар на практиката на ВКС. С., Труд и право, 2021, с. 91; р. 12713 от 29.10.2010 г. на ВАС по адм. д. № 12628/2010; р. 3055 от 26.03.2007 г. на ВАС по адм. д. № 11788/2006; р. 8506 на ВАС от 13.06.2012 г. по адм. д. № 11170/2011; р. 8506 от 13.06.2012 г. по адм. д. № 11170/2011 на ВАС. Срв. Стефанов, Г. Гражданско право. Обща част. Юридически лица, сделки, представителство, погасителна давност. С.: Софи-Р, 1995, с. 102, 103; Русчев, И. Същност на устава при корпоративните юридически лица. – Юридически сборник, 2004, т. XIII, с. 156 и сл.

³⁹ Павлова, М. Пак там.

на ЗЗД е обща, тъй като от дружеството са произлезли останалите видове многостранни договори.

При многостранния договор воля извяват поне две или повече лица, за да се обединят за създаването на ново *общо* правно състояние. Само по себе си то е *общност* (колективно образувание) и преследва *обща* цел. В чуждестранната литература се говори още за *договор-институция*. При тези договори ударението се премества – вместо да са инструмент за обмен, каквито са класическите двустранни сделки, на тях се гледа като на инструмент за обществена организация. Чрез тях се създава устойчива във времето общност (колективно образувание), и то – в общ интерес⁴⁰. Оказва се, че многостранният договор е „поле за изява“ на общи интереси между участниците в него, и то такова поле, което се намира на територията на частното право⁴¹.

Общността, която се създава, може да бъде персонифицирана или не – гражданското дружество или юридическото лице (търговец или с нестопанска цел) е именно такова колективно образувание, същевременно и правно състояние. На плоскостта на частното право, ако се създаде корпоративен субект на гражданското право, той най-често е юридическо лице с нестопанска цел, най-често от типа на сдруженията. Ако ли пък се създаде корпоративен субект на търговското право, той ще приеме правно-организационната форма на някое от търговските дружества, предвидени в закона, или кооперация.

За разлика от волеизявленията при двустранните договори, волеизявленията при многостранните са *паралелни*. Образно казано, волята тече в една посока – насочена е към отнапред възнамеряваната *обща* цел. Общността на целта по-нататък предполага и общ интерес на страните. Ролята на спойка помежду им играе споделяната от тях обща цел. Макар преди сключването на договора контрагентите първоначално да са имали различни частни интереси, те се обединяват за осъществяването на един общ. Общата цел се сочи и като основание на проектирания договор.

---

⁴⁰ По принцип интересът е на участниците в договора, но няма пречка (а и често се случва!) ефектът от образуванието, което е резултат от многостранния договор, да се разпростре и спрямо други лица, извън участниците в него. Например този ефект се наблюдава при юридическите лица с нестопанска цел за общественополезна дейност. Даже законът го изисква при тях. Като цяло, става дума за една тенденция в обществото към разширяване на приложното поле на договора или накратко казано – към повече одоговоряване (*la contractualisation de la société*) – Rochfeld, J. Op. cit., p. 435 et suiv.; p. 472 et suiv.

⁴¹ Дали многостранният договор е приложим на територията на публичното право е въпрос, който стои извън рамките на настоящото изследване. Като че ли договорите за публично-частно партньорство подсказват отговора.

Някои автори смятат за по-точно контрахентите да се обозначават не като страни, а като участници или пък като съдружници по многостранния договор, за разлика от противоположенето на интересите на страните по двустранните сделки. Волеизявленията им, освен успоредни, са и еднакви по съдържание, така щото всеки участник е обвързан спрямо всеки един от останалите. Общността на интересите на участниците в многостранния договор обуславя и взаимност, и успоредност на техните права и задължения – резултатът трябва да бъде постигнат с **общи** усилия, чрез сътрудничество.

Целта на договора може да бъде осъществяването както на стопанска (при гражданското и търговските дружества, също и кооперациите), така и на нестопанска цел (при сдружението като ЮЛНЦ). Не е задължително за осъществяването ѝ непременно да се създава нов правен субект. Така например, при сключването на договора за гражданско дружество не се създава, нито пък се цели създаването на отделно юридическо лице за осъществяване на установената от участниците обща стопанска цел (арг. чл. 357 ЗЗД).

Ако обаче се цели създаването на отделно юридическо лице, към взаимността между правата и задълженията на участниците в многостранния договор се добавят още правни отношения. Възникне ли планираното юридическо лице, с него възникват толкова на брой правни отношения, колкото са самите участници в договора.

Многостранният договор е договор *с оглед на личността*, имащ **главно организационен** характер. Той обединява усилията, дейността и средствата на съдружниците, урежда отношенията помежду им и с трети лица, както и със създаваната общност, ако тя е юридическо лице. Що се отнася до въпроса дали съглашението е престационно, или организационно, деление не бива да се абсолютизира⁴².

Същевременно, многостранният договор най-често предвижда и клаузи за имуществено разместване. Те имат *второстепенна* роля в сравнение с клаузите, посветени на организацията. Тъкмо поради това е водещо мнението в доктрината, че клаузите за имуществено разместване **не** превръщат договора в престационен. Иначе казано, не трябва да се разглежда въпросът дали става дума за възмезден или безвъзмезден акт⁴³. По-изолирана е тезата, която квалифицира многостранния договор като съглашение с имуществен характер⁴⁴, по силата на което страните може да се задължат или се задъл-

⁴² Така Павлевчев, Н. Понятие за участие в търговско дружество. – Правна мисъл, 2021, № 3–4, с. 48 и сл.

⁴³ Герджиков, О. Учебник по търговско право. Пак там; Голева, П. Търговско право. Пак там; Павлова, М. Пак там.; Срв. Григоров, Гр. Търговско право, с. 53, 54, който приема, че става дума за *особен* възмезден договор.

⁴⁴ Стефанов, Г. Търговско дружествено право, с. 28.

жават (зависи от конкретния вид на договора) да направят (парични или непарични) вноски.

Особеното тук е, че посоката на разместването е **една**, т. е. уговорените престации са еднопосочни, а не насрещни. Тъй като те не са насрещни, не се търси еквивалентност между тях. Иначе казано, дори и да се уговорят различни по вид и размер престации, важното е те да са насочени (предназначени) към една и съща цел. Тя е проектираното юридическо лице⁴⁵, а ако не се планира такова, права и задължения възникват към учредената общност⁴⁶. В последната хипотеза всъщност от сключването на договора всяка от страните поема права и задължения спрямо другите участници в общността.

ЗЗД предвижда диспозивни норми за имуществените последици от договора. Тях може да извлечем от чл. 358, ал. 2, според която внесените пари, заместимите вещи и потребимите вещи стават *обща* собственост на съдружниците. Всяка друга вещь се счита внесена за общо ползване, ако не е уговорено друго. За да настъпи посоченият ефект, трябва да се изпълнят и специалните изисквания на закона относно индивидуализирането на вещите и формата на договора (арг. чл. 24 и 18 ЗЗД). Стига да се уговори, съсобственост може да възникне и спрямо вещите, за които законът предвижда съползване. Други блага, ако съдружниците уговорят, също може да са обект на вноски (например вземанията, ценните книги, правата върху нематериални блага, бъдещ труд)⁴⁷.

Ако с многостранен договор се проектира създаването на юридическо лице, уговореното имуществено разместване е с отлагателно условие – настъпва с възникването на новия субект в правния мир, което най-често настъпва с вписването в търговския регистър или регистъра на ЮЛНЦ⁴⁸. В изследването няма да се обръща внимание на допълнителните изисквания на чл. 72 и сл. ТЗ при т. нар. апорт (непарична вноска). Трябва обаче да се добави, че без оглед на вида (дали многостранният договор цели или не създаването на юридическо лице), **придобиването** въз основа на негова

---

⁴⁵ Срв. Голева, П. Търговско право, с. 171.

⁴⁶ Таджер, В. Гражданско право. 2022, с. 296.

⁴⁷ Василев, Б. Цит. съч., с. 253 и сл.; Чаначев, С. Цит. съч., с. 92 и сл.; Ставру, Ст. Цит. съч., с. 143 и сл.

⁴⁸ Стефанов, Г. Пак там.; Григоров, Гр. Пак там. Интересно е как авторите квалифицират уговорките за вноски в дружествения договор или устава като действие на разпореждане, чиято насрещна престация е членството в конкретно търговско дружество. Други, може би по-убедително, определят внасянето на собственост върху вещь като особен вид отчуждаване в полза на ЮЛ за изпълнение на основно задължение на участник в търговско дружество (не като продажба, нито като даване вместо изпълнение или дарение) – Герджиков, О. Учебник по търговско право. Цит. съч., с. 211.

престационна клауза *е производно* по характер. Това е отлика от способа на придобиване, приложим при национализацията.

Относно имуществените отношения е много важна уредбата на чл. 359, ал. 1 ЗЗД, според която всичко, придобито за дружеството, е обща собственост на съдружниците, както и следващата ал. 3: „Съдружникът може да иска своя дял от общата собственост само при излизане от дружеството или при прекратяването му“. В случая се наблюдава един *особен* вид съсобственост или общност от права (ако се учредява съвместно титулярство на други видове права, различни от вещните), която е принудителна и неделима (непрекратима)⁴⁹. При тази съсобственост водеща роля имат уредбата на ЗЗД относно договора за дружество, както и уговорките в самия договор, пред общата уредба на гл. III ЗС, посветена на съсобствеността. Така например, ползването на общата вещ е подчинено на целта на договора (т. е. чл. 31 ЗС няма да може да се приложи директно)⁵⁰. До настъпване на един от посочените юридически факти по чл. 359, ал. 3 ЗЗД не може да се извърши делба от никой от съдружниците⁵¹. Който и да е от тях също **не** може да се разпорежи с титулярството си на отделни права върху нея с изключение на правото си на участие в дружеството и то само със съгласието на другите съдружници (арг. чл. 362 ЗЗД). При многостранен договор, който проектира създаването на юридическо лице, това усложняване не се наблюдава – самото то е титуляр на прехвърляните чрез договора права.

За пълнота относно имуществените последици от многостранния договор е важно да спомена и участието на съдружниците в печалбите и загубите. Предвидено от чл. 361 ЗЗД за дружеството, печалбите и загубите се разпределят между съдружниците съразмерно с техния дял. Недействително е изключването на някои от съдружниците от участие в загубите или в печалбите⁵².

III. По-важни изводи

1. Ако трябва да започна с важността на **имуществените последици**, те са *централни* при национализацията, при която придобиването е по първичен способ. За разлика от този принудителен публичноправен акт, имуществените не са главните последици от многостранния договор. Не-

⁴⁹ Кожухаров, Ал. Цит. съч., с. 277 и сл.; Василев, Б. Цит. съч., с. 255 и сл.; Чаначев, С. Цит. съч., с. 115 и сл.; Ставру, Ст. Цит. съч., с. 149 и сл.; Марков, М. Цит. съч., с. 360 и сл.

⁵⁰ Чаначев, С. Цит. съч., с. 116; Марков, М. Пак там; Срв. Венедиков, П. Система на българското вещно право. 3. прер. изд. С., Университетска печатница, 1947, с. 130.

⁵¹ Тъкмо в неделимостта се съзират аспекти на колективната собственост – вж. Rochfeld, J. Op. cit., p. 296.

⁵² Повече вж. Чаначев, С. Цит. съч., с. 119 и сл.

говият имуществен ефект е *подчинен* на общата цел, за която се сключва договорът – създаването на трайно правно състояние. Придобиването при многостранен договор е производно по характер.

2. Тъкмо неговият имуществен ефект е подчинен на общата цел, която подчинява по-нататък и образуваната от договора **имуществена общност** – бидейки особена форма на съсобственост, за нея не се прилагат общите правила на гл. III, ЗС. Тази *особена* съсобственост е *целева* общност, съществуваща до момента, до който договорът не бъде прекратен или съдружникът не напусне дружеството. Това се наблюдава при условие, че многостранният договор не слага началото на юридическо лице.

3. **Погледнато глобално**, чрез национализацията определено имущество или дейности преминават в ръцете на титуляр, който е, от друга страна, и носител на публична власт (държава, община). Той е *юридическият* собственик на национализираното имущество, като има за задача да упражнява правата с оглед на осъществяването на обществения интерес – т. е. от *икономическа* гледна точка „титуляр“ или ползващ се от правата върху имуществото е народът или определена териториална общност (населението на общината). Това е елементът на колективност при упражняване на собствеността върху национализираното имущество или дейност.

Нещо подобно се наблюдава при многостранните договори, които дават началото на конкретно юридическо лице. Може да се застъпва възгледът, че това новосъздадено лице, което е *юридическият* собственик на предоставеното чрез договора имущество, има за задача да упражнява правата си с оглед на постигането на общата цел, установена от неговите учредители и поддържана от членовете му. От *икономическа* гледна точка най-вече те са ползващи се от резултатите от дейността на новосъздаденото лице.

Що се отнася до другия вид многостранни договори, които не слагат началото на юридическо лице, елементът на колективност се долавя в особена съсобственост, за която стана дума по-горе в III.2.

5. Все пак, не трябва да се забравя разликата между национализацията и многостранния договор – първата винаги е установена с оглед на *обществените* интереси, докато вторият удовлетворява *общ* интерес, принадлежащ на участниците в договора. Последният представлява един особен *обобщен* индивидуален интерес на съдружниците, който **не** е прекратил границите на частното право. В този смисъл е *общ* и **едновременно** – *частен* интерес.

6. И двата института са уредени „в служба“ на общност, която не е задължително да има качеството на правен субект. Когато това качество липсва, юридически титуляри на правата могат да бъдат всички съдружници от общността (така е при договора за дружество) или друго лице (държавата или общината).

**Законът за обявяване държавна собственост имотите на
семействата на бившите царе Фердинанд и Борис
и на техните наследници – национализация, експроприация,
конфискация или етатизация?**

Иван Мангачев*

На 31 декември 1947 г. е обнародван специален закон, по силата на който семействата на бившите царе Фердинанд I и Борис III и техните наследници са лишени от личната на двамата монарси собственост, като българската държава е обявена за единствен собственик на това имущество. По принцип държавата има право да придобива собственост чрез прилагане на различни методи, включително национализация, експроприация, конфискация и етатизация. В настоящата публикация се анализира кой от четирите метода, съгласно дефинициите, дадени от проф. Кацаров, е приложен от горепосочения закон. В анализа е използвана и съвременната съдебна практика, за да се отговори и на въпроса как личната собственост на монарха се разграничава от публичната собственост, която монархът използва по време на своето управление, тъй като само първата би могла да бъде придобита от държавата.

***Ключови думи:** национализация, експроприация, конфискация, етатизация, държавна собственост, публична собственост, лична собственост на монарха, закон в материален смисъл, закон във формален смисъл*

---

* Д-р Иван Мангачев, адвокат, ел. поща: mangatchev@gmail.com

Act on Declaring the State Ownership of the Properties of the Families of the Former Tsars Ferdinand and Boris and their heirs – nationalization, expropriation, confiscation or etatization?

Ivan Mangatchev*

On 31st of December 1947 a specific law was promulgated by virtue of which the families of the former Tsars Ferdinand I and Boris III and their heirs were deprived from personal property of the two monarchs and declared the Bulgarian state as the sole owner of that property. In general, the state has the power to acquire property by application of different instruments, including nationalization, expropriation, confiscation and etatization. The article analyzes which one of the four instruments, according to prof. Katzarov's definitions, has been applied by the above-mentioned law. The contemporary case law is also employed in the analysis of a question regarding how royal private property can be distinguished from the public one, which the monarch uses during his reign, as only the former would be capable to be acquired by the state.

Keywords: *nationalization, expropriation, confiscation, etatization, state property, public property, private royal property, law in substantive sense, law in formal sense*

---

* Ivan Mangatchev, Ph.D., Attorney at law, e-mail: mangatchev@gmail.com

1. Обявяването за държавна на частната монархическа собственост

1.1. Правна уредба

Във връзка с промяната на формата на държавно управление на 31 декември 1947 г. е обнародван Закон за обявяване държавна собственост имотите на семействата на бившите царе Фердинанд и Борис и на техните наследници¹ (ЗОДС). Подобни закони не са новост в европейските държави през XX век, като тяхната необходимост е породена от преминаването от монархическа към републиканска форма на държавно управление².

ЗОДС е със съвсем кратко съдържание – само две разпоредби. С първата от тях, за собственост на Народна Република България се „обявяват“ всички движими и недвижими имоти, находящи се на територията на България и принадлежащи на семействата на бившите царе Фердинанд I и Борис III и на техните наследници, лично придобити и наследени. Втората разпоредба предвижда използването на тези имоти да става съгласно правилник, одобрен от Министерския съвет, по доклад на министъра на финансите³. В Мотивите към законопроекта на ЗОДС, като причина за одържавяването се посочва, че династията е донесла неизмерими нещастия на българския народ. Царете Фердинанд I и Борис III използвали своето „положение за лично забогатяване, за излишества и разкош и то във времена, когато народът се огъваше от материална оскъдица“⁴. От текстовете на закона не може да се очертае нито кръгът от конкретните движими и недвижими имоти, които държавата придобива, нито да се определи правна същност на начина на придобиването – обявяване за държавна собственост. Настоящият анализ има за цел да очертае евентуални предметен обхват на ЗОДС на базата на последвалата съдебна практика на Конституционния съд на Република България (КС) и на съдилищата, както и да разкрие правната същност на одържавяването чрез обявяване за държавна собственост, съгласно въведените от проф. Константин Кацаров определения на национализацията, експроприацията, конфискацията и етатизацията.

¹ Обн., ДВ, бр. 305 от 31.12.1947 г.; обявен за противоконституционен, Решение № 12 на КС на РБ от 4.06.1998 г. – ДВ, бр. 66 от 10.06.1998 г.

² Такива са например издадените в Русия Декрет о конфискации имущества низложеного российского императора и членов российского императорского дома, 1918 год, 2–13 юля и австрийския Gesetz vom 3. April 1919 betreffend die Landesverweisung und die Übernahme des Vermögens des Hauses Habsburg-Lothringen.

³ Не бяха открити данни някога подобен акт да е приет.

⁴ Стенографски дневник, ВНС, 129 заседание, 18.12.1947 г., 808.

1.2. Предварително законодателство

ЗОДС се предхожда от един друг нормативен акт, който съдържа и разпоредба с донякъде сходно съдържание – Закон за допитване до народа за премахване на Монархията и провъзгласяване на Народна република, и за свикване на Велико Народно събрание⁵ (ЗДНПМ). Освен промяната на формата на държавно управление от монархия в република обаче, ЗДНПМ предлага, още с първата си разпоредба, Цар Симеон II и Сакс-Кобурготската династия да бъдат лишени безвъзвратно от всички лични и имуществени права, привилегии и титли, свързани с българския престол⁶. Не може да се приеме, че разпоредбата на ЗДНПМ има самостоятелно правно значение, защото с нея само се „предлага“ определен кръг лица с монархически произход да бъдат лишени от редица права, т. е. тя има по-скоро предварителен характер, защото е поставена в зависимост от резултата от допитването до народа (референдума). Окончателната норма, уреждаща този въпрос, е приета с влизането на ЗОДС в сила. Предварителният характер на тази разпоредба се потвърждава и от определение на КС от 1998 г., според което ЗДНПМ има два раздела⁷. Първият, има за предмет организирането и провеждането на допитване до народа за премахване на монархическата форма на държавно управление и провъзгласяване на България за република, а вторият – избор и свикване на Велико народно събрание за изработване на нова Конституция, т. е. на практика не съдържа други (окончателни) разпоредби, свързани с имуществото на управляващата до този момент династия. По отношение на недвижимите имоти се твърди, че с приемането на ЗДНПМ, държавата декларира, че изравнява всички държавни имоти, тези, ползвани от монархическата династия и двора, с останалата публична държавна собственост⁸. Това мнение е трудно защитимо с оглед на вече посочения предварителен характер на разпоредбата.

1.3. Сравнителен анализ

При сравнение на текстовете на ЗОДС със ЗДНПМ, се установяват съществени разлики, които разкриват промяна в първоначалния замисъл на законодателя, настъпил в рамките на малко повече от една година. Първо, от субективна страна, ЗДНПМ засяга цар Симеон II и Сакс-Кобурготската династия. Следва да се уточни, че Сакс-Кобурготската династия е понятие, което включва не само нейните български представители. Мярквата „безвъзвратно лишаване от лични и имуществени права“ теоретично би

---

⁵ Обн., ДВ, бр. 174 от 2.08.1946 г.

⁶ Чл. 1 ЗДНПМ.

⁷ Определение № 1 от 19 януари 1999 г. по Конституционно дело № 37/1998 г.

⁸ Решение № 118 от 11.3.2011 г. по гр. д. № 1078/2010 г., Ап. С – Пловдив.

могла да се приложи и да засегне имуществата на други чуждестранни представители на династията, като например царувания по това време крал на Кралство Белгия Леополд III (в случай, че последният притежава имущество в България). Не е известно дали това е причината кръгът на потенциално засегнатите лица да бъде ограничен с последващото приемане на ЗОДС, като този кръг се ограничава само до семействата на бившите български царе Фердинанд I и Борис III и техните наследници. Второ, от обективна страна – ЗДНПМ предлага „лишаване безвъзвратно от всички лични и имуществени права, преимущества и титли, свързани с българския престол“, докато в окончателния текст на ЗОДС са обхванати само „всички движими и недвижими имоти, находящи се на територията на България“. По този начин, имуществени права, като например вземания⁹ остават извън обхвата на „обявяването“ им за държавна собственост. Според съдебната практика, ЗОДС касае лично придобитите и наследени имоти на бившите царе, предвид че имотите придобити за монархическата институция, са обявени за принадлежащи на държавата със ЗДНПМ¹⁰. Ако се приеме тази логика, остава открит въпросът, защо е било необходимо държавата да обявява чрез ЗДНПМ за държавни имоти, ползвани преди това от монарха в качеството му на държавен глава, които така или иначе ѝ принадлежат по право. Трето, предвидените способи за отнемане, използвани от ЗДНПМ и ЗОДС, са вероятно различни. Липсата на дефиниции обаче прави трудно ясното ограничаване на двата способа – „безвъзвратното лишаване от всички лични и имуществени права“ (ЗДНПМ) и „обявяването на собствеността за принадлежаща на Народната република България (ЗОДС)“ един от друг.

2. Подлежаща на одържавяване по ЗОДС собственост

2.1. Първоначални опити за разграничаване на собствеността от 1943 г.

За първи път, проблемът с установяването собствеността на имотите на династията възниква след смъртта на цар Борис III на 28.08.1943 г. Съгласно Търновската конституция¹¹ (ТК), възпитанието на непълновръстния цар и управлението на имота му се поръчва на овдовялата царица и на

⁹ Такова вземане представлява например влогът на цар Борис III в Земеделската банка – Рясков, М., Спомени и документи, С.: Българска народна банка, 2006, с. 117.

¹⁰ Решение № 1418 от 02.07.2015 г. по в.г.д. № 1108/2015 г., С. Ап. С. и Решение № 118 от 11.3.2011 г. по гр. д. № 1078/2010 г., Ап. С – Пловдив и Решение № 1736 от 30.07.2015 г. по в.г.д. № 1160/2015 г., С. Ап. С.

¹¹ Приета на 16.04.1879 г. и изменена на 15.05.1893 г. и на 11.07.1911 г.

настойници, назначени от Съвета на Министрите по съгласие с царицата¹². Тя посочва за един от настояниците на малолетния цар Симеон II Марко Рясков (1883–1972), като Министерският съвет одобрява този неин избор. Рясков е дългогодишен банков служител в Българска кредитна банка, а през 1935 г. последователно е заемал длъжностите управител на Българската народна банка и министър на финансите. На него се пада тежката задача да установи имущественото състояние на царя. Царицата му споделя, че за себе си не иска нищо от наследството на покойния цар, но иска децата да бъдат третирани еднакво¹³. Той признава, че трудно е можел да се справи без съветите на някой добър юрист и затова се обръща с молба към дългогодишния си познайник професор д-р Фаденхехт, който с удоволствие се съгласява да му бъде в услуга. Рясков признава, че се е натъкнал на „големи мъчнотии“, но стига до извода, че недвижимите имоти, с които царят разполага, са държавна и смесена собственост¹⁴. Рясков признава, че „много мъчно“ е установил собствеността и на движимите вещи на покойния цар. Най-лесно било с влога на царя в Земеделската банка, където „положението беше ясно“, но най-трудно се установило кои движими вещи са лична собственост на цар Борис III, защото всички те са събирани през времето на неговото царуване и царуването на цар Фердинанд I. В много случаи това били подаръци от разни чужди държавни глави по разни поводи.

2.2. Решения на Конституционния съд свързани с действието на ЗОДС

Следващият етап от разрешаване на въпроса с отграничаване на частната монархическа собственост настъпва с Решение № 12 от 4.06.1998 г. по конституционно дело № 13/98 г., постановено от Конституционния съд (Решение № 12 от 4.06.1998 г. на КС). С това решение, ЗОДС е обявен за противоконституционен, като КС приема, че този закон засяга законно придобити и наследени права върху движими и недвижими вещи, които обаче са принудително и безвъзмездно отнети. От това следва, че тази разпоредба накърнява конституционно защитеното право на собственост. Кръгът на лицата, спрямо които ЗОДС намира приложение, са свързани с произхода и личното положение на съответните лица. Всеки от тях според посочената разпоредба е самостоятелно основание за лишаване от право на собственост, която вече е придобита – лично или по наследство. ЗОДС е несъвместим

¹² Чл. 32 от ТК.

¹³ Рясков, М., Цит. съч., с. 116–117.

¹⁴ Следва да се посочи, че установената от Рясков М. „смесена собственост“ не е правно уредена.

с разпоредбата на Конституцията на Република България¹⁵ (КРБ), според която всички граждани са равни пред закона¹⁶. На базата на Решение № 12 от 4.06.1998 г. на КС, някои областни управители приемат, че това решение е достатъчно основание, за да издадат заповеди, с които нареждат отписването на недвижими имоти от актовете книги за държавна собственост и предаване владението на тези имоти на наследниците на бившите царе Фердинанд I и Борис III. Тези действия поставят началото на редица съдебни спорове, известни като делата за „царските имоти“.

Последвалата съдебна практика приема, че ЗОДС има еднократно и декларативно действие, като имотите, визирани в него, не се национализират, не се конфискуват и не се отчуждават. Декларативното действие се отнася до лично придобитите и наследени имоти¹⁷. Разбира се, някои биха изразили съмнение, че в случай на новооткрити частни на монарсите имущества, Народното събрание би се заело с приемането на нов закон, който да „обяви“ за държавна собственост това новооткритото имущество. По вероятно би било държавата да се позове на вече приетия ЗОДС. Достига се до извода, че отменителното действие на конституционното решение по отношение на обявения за противоконституционен закон няма обратна сила¹⁸. При липса на уредена в закон хипотеза на реституция, лицата, които някога са притежавали право на собственост, което е било одържавено, понастоящем не могат да се легитимират като собственици¹⁹. Решение № 12 от 4.06.1998 г. на КС не представлява годно правно основание, което може да обоснове начало на добросъвестно владение²⁰. Това са част от мотивите, с които съдилищата отхвърлят реституционните претенции на наследниците на цар Фердинанд I и цар Борис III.

Неяснотата, свързана с определяне момента на отменителното действие на решение на КС, кара тричленен състав на Върховния касационен съд (въз връзка с конкретно дело, свързано отново със спор за собственост на наследниците на цар Фердинанд I и цар Борис III) да сезира КС с въпроса: „Какви са правните последици от решенията на Конституционния съд, с които се обявява за противоконституционен закон с еднократно

¹⁵ Обн., ДВ, бр. 56 от 13.07.1991 г., в сила от 13.07.1991 г., изм. и доп., бр. 85 от 26.09.2003 г., бр. 18 от 25.02.2005 г., бр. 27 от 31.03.2006 г.; Решение № 7 на КС на РБ от 13.09.2006 г. – бр. 78 от 26.09.2006 г.; изм. и доп., бр. 12 от 6.02.2007 г., бр. 100 от 18.12.2015 г.

¹⁶ Чл. 6, ал. 2 от КРБ.

¹⁷ Решение № 118 от 11.3.2011 г. по гр. д. № 1078/2010 г., Ап. С – Пловдив.

¹⁸ Решение № 68 от 14.07.2016 г. по гр. д. № 6043/2015 г., ВКС.

¹⁹ Пак там.

²⁰ Решение № 433 от 31.10.2014 г. по гр. д. № 523/2011 г., СОС.

правно действие?“ С Решение № 3 от 28.04.2020 г. на КС на РБ по к. д. № 5/2019 г. (Решение № 3 от 28.04.2020 г. на КС), конституционните съдии постановяват, че законите с еднократно действие могат да бъдат както ненормативни, така и нормативни. Законите с еднократно действие се приравняват на ненормативни правни актове, като КС счита, че за да се осигури върховенството на Конституцията, ненормативните правни актове – закони във формален смисъл, решения на Народното събрание и укази на президента, – които са обявени за противоконституционни, са невалидни от момента на приемането или издаването им. По този начин ЗОДС освен противоконституционен се оказва и невалиден към момента на приемането му.

Решение № 3 от 28.04.2020 г. на КС променя радикално досега възприетата съдебна практика на ВКС. Съдът вече приема, че Република България не може да се легитимира като собственик на имотите, обявени със ЗОДС за държавна собственост. Актът, с който имотите са били отнети през 1947 г., е обявен за противоконституционен, а с оглед неговото правно естество и за невалиден, поради което според общите принципи на вещното право държавата не може да се легитимира като собственик на имуществото, което е придобила въз основа на този акт. По този начин, настъпилата от влизане в сила на сега действащата Конституция на Република България невалидност на ЗОДС дава правото на лицата, които са притежавали правото на собственост върху процесния недвижим имот да възстановят собствеността си²¹.

2.3. Способи за придобиване на лична на монарха собственост

Както бе споменато и по-горе, след приемане на Решение № 12 от 4.06.1998 г. на КС започват поредица от дела, свързани с недвижими имоти, за които наследниците на бившите царе претендират, че са били частна (монархическа) собственост. Това кара съдебната практика да изследва внимателно проблематиката и различните правни аспекти, свързани със способите за придобиване на частната на монарха собственост, за да бъде тя отграничена от публичната държавна собственост.

Придобиване чрез сделка. По принцип физическото лице, което заема престола, може да участва равнопоставено с всеки друг правен субект в гражданския оборот и може да придобива вещни права по всички уредени в законодателството придобивни способности. Освен това, не съществува забрана за монарсите да придобиват имоти в лично качество и

---

²¹ Решение № 76 от 12.10.2020 г. по гр. д. № 1475/2016 г., ВКС. Така и Решение № 10489 от 27.07.2021 г. по в.г.д. № 768/2019 г., С. Ап. С.

те да се възползват от това си право като всички български граждани²². В Царство България не е прието монархът да участва пряко в гражданския оборот и да сключва сделки сам за себе си. Затова се налага имотните му интереси да се уреждат, без да се намесва пряко неговата личност. Нещо повече, посочва се, че съгласно тогава действащото законодателство „нотариусите се назначават с указ от Княза, по представление от Министъра на правосъдието“²³, поради което несъмнено монархът лично не би могъл да бъде страна по акт или участник в нотариално производство. Поради това в по-ранните години от развитието на Третата българска държава участието на монарха в нотариални производства по издаване на нотариални актове за негови лични имоти е било извършвано чрез представител – най-често Интендантът на двора или личният адютант на монарха²⁴. Според някои съдебни решения, Интендантството не е било и пълномощник на Царя по сключвани от него сделки, тъй като такова упълномощаване (по силата на закона) не се установява от нито един от приложените правилници или правила за управление на гражданската листа²⁵. Според други решения обаче князът и членовете на царското семейство, могат и са били страни по сделки за покупко-продажба, лично и чрез пълномощници физически лица, но не и чрез Интендантството на гражданската листа, като за придобитото имущество са заплащали с лични средства²⁶.

Редица съдебни решения приемат, че Интендантството на гражданската листа е държавно учреждение, създадено по разпоредителната система²⁷. Според българската правна теория, чрез разпоредителната система могат да се образуват юридически лица, като това предполага законово овластен държавен орган (крал, парламент или най-често изпълнителната власт) да издаде едностранен властнически административен акт, с който образуват юридическо лице²⁸. Според други, това едностранно волево изявление за създаване на учреждение трябва да изхожда директно от законодателя²⁹.

²² Решение № 209 от 08.06.2012 г. по гр. д. № 673/2011 г., ВКС.

²³ Чл. 2 от Закона за нотариусите и околийските съдии, които извършват нотариалните дела, утвърден с Указ № 14 от 31 януари 1885 г., Обн. ДВ. бр.15 от 14 Февруари 1885г. Съдът не е отчел, че разпоредбата на чл. 2 от този закон е отменена (ДВ, бр. 189 от 1910 г.).

²⁴ Решение № 10489 от 27.07.2021 г. по в.г.д. № 768/2019 г., С. Ап. С.

²⁵ Решение № 5590 от 22.08.2018 г. по гр. д. гр. дело № 3724/2011 г. На ГО 1-6 състав на СГС.

²⁶ Решение № 1418 от 02.07.2015 г. по в.г.д. № 1108/2015 г., С. Ап. С.

²⁷ Решение № 209 от 08.06.2012 г. по гр. д. № 673/2011 г., ВКС.

²⁸ Таджер, В., Гражданско право на НРБ, Обща част, Дял II, С.: Наука и изкуство, 1973, с. 82–83, Павлова, М., Гражданско право, Обща част, Второ преработено и допълнено издание, С.: Софи–Р, 2002. с. 314.

²⁹ Ганев, В., Учебник по обща теория на правото, Том II, С.: Издателско-полиграфическа къща 7М График, 1992, с. 563.

Съдът стига до този извод на базата на представения по делото „Правилник за Интендантството на гражданската листа на Негово Величество Царя“, който правилник е без дата, подпечатан е с печата на Интендантството и е подписан от инспектора на гражданската листа. За да бъде обаче Интендантството на гражданската листа държавно юридическо лице от типа на учрежденията, създадено от държавния глава, то последният следва да разполага със законови правомощия да издава такива едностранни властнически административни актове или закони. Няма спор, че царят разполага с конституционно право да издава наредби и разпореждания, но за да имат сила последните, те трябва да са подписани и от надлежния (съответен) министър³⁰. Липсата на подпис както на царя, така и на съответния министър, както изисква ТК, поставя под въпрос възможността интендантството да е създадено по разпоредителната система. Освен това, липсва изричен закон, които да овластява монарха с такава възможност. Не са представени и доказателства за обнародването на правилника в Държавен вестник, каквото изискване съществува за законите³¹ и което, с оглед на тогавашната практика, трябва да се прилага и по отношение и на правилниците. Въпреки това, съдът приема, че Интендантството на гражданската листа е юридическо лице, което е държавно учреждение³². То се е издържа единствено и само от средства от държавния бюджет, с които средства придобива и собственост³³. То не е частна структура, призвана за управлява единствено средствата, отпуснати от бюджета на гражданската листа на царя и апанажи на членовете на неговото семейство³⁴. Сумата по гражданската листа е троха в морето от разходи, които Интендантството прави за обслужване дейността на монарха като държавен глава³⁵. По този начин, съдът приема, че всички имоти, придобити на името на Интендантството и по сделки със страна Интендантството, не могат да се считат за лични на бившите царе и техните наследници, а за държавни имоти, предназначени за нуждите на Короната (монархическата институция)³⁶.

³⁰ Чл. 18 от ТК.

³¹ Чл. 46 от ТК.

³² Решение № 118 от 11.3.2011 г. по гр. д. № 1078/2010 г., Ап. С – Пловдив, Решение № 1418 от 02.07.2015 г. по в.г.д. № 1108/2015 г., С. Ап. С., Решение № 374 от 21.08.2014 г. по гр. д. № 429/2011 г., СОС и Решение № 209 от 08.06.2012 г. по гр. д. № 673/2011 г., ВКС.

³³ Решение № 118 от 11.3.2011 г. по гр. д. № 1078/2010 г., Ап. С – Пловдив, Решение № 1418 от 02.07.2015 г. по в.г.д. № 1108/2015 г., С. Ап. С. и Решение № 433 от 31.10.2014 г. по гр. д. № 523/2011 г., СОС.

³⁴ Решение № 1418 от 02.07.2015 г. по в.г.д. № 1108/2015 г., С. Ап. С. и Решение № 209 от 08.06.2012 г. по гр. д. № 673/2011 г., ВКС.

³⁵ Петров, Вл., Необходимата истина за царската реституция, С.: Симолини 94, 2010, с. 66.

³⁶ Решение № 118 от 11.3.2011 г. по гр. д. № 1078/2010 г., Ап. С. – Пловдив.

Друг критерий за изясняване собствеността върху спорните имоти, който се обсъжда от съдилищата, е свързан с това дали придобиването на тези имоти е станало с лични средства или с държавни. Тези имоти, за които е платено с държавни средства, следва да се считат за държавни, а тези, които са платени с лични на монарха средства – лични негови³⁷. Така се стига и до следващия важен въпрос – представляват ли парите, които монархът получава от бюджета на държавата от т. нар. „цивилна листа“ лични средства? Цивилната листа се споменава само веднъж в Търновската конституция³⁸. Тя е свързвана с привилегията на царя да изразходва и оправдава отпуснатите му от държавата суми по различен от другите разходни пера на държавния бюджет, чрез разписки от интенданта на Двореца³⁹. Първоначално, българската съдебна практика смесва понятията „цивилна листа“ с „Интендантството на цивилната листа“. Цивилната листа е възприемана ту като отделно перо (сума) в бюджета на Върховното правителство, ту като юридическо лице⁴⁰. ВКС разяснява този въпрос, като посочва, че Интендантството на цивилната листа не може да се идентифицира със самата цивилна листа, защото Интендантството на цивилната листа (наред с други дейности) управлява и отпуснатата на царя от бюджета сума – неговата цивилна листа, т. е. те се отнасят като субект към обект⁴¹. До този извод съдът е можел да стигне и от текстовете на ТК, според която Народното събрание с особен закон (обикновено със закона за държавния бюджет) определя на царя и неговия двор цивилна листа⁴².

От законите за държавния бюджет се установява, че цивилната листа винаги е била част от бюджета на Върховното правителство. Това са средствата за издръжка на неговата най-важна институция – монархическата. Част от съдебната практика не споделя виждането, че частта от цивилната листа, която монархът ползва за лични нужди, представлява негова заплата, т. е. лични средства⁴³. Това разбиране не среща подкрепа в теорията и в последващата съдебна практика. Даже напротив, изрично се посочва, че „цивилната листа“ обема както заплатата (възнаграждение) на царя като държавен глава и орган, така и цялата издръжка на семейството му (с изключение на пълнолетния престолонаследник) и всевъзможните разходи

³⁷ Така и Решение № 209 от 08.06.2012 г. по гр. д. № 673/2011 г., ВКС.

³⁸ Чл. 35 от ТК.

³⁹ Гиргинов, Ал., Държавното устройство на България, С.: Придворна печатница, 1921, с. 229.

⁴⁰ Решение № 1418 от 02.07.2015 г. по в.г.д. № 1108/2015 г., С. Ап. С.

⁴¹ Решение № 209 от 08.06.2012 г. по гр. д. № 673/2011 г., ВКС.

⁴² Чл. 35 от ТК.

⁴³ Решение № 374 от 21.08.2014 г. по гр. д. № 429/2011 г., СОС.

за дворците му и за поддържане на дворцовите служители⁴⁴. Съдът стига до извода, че ако за придобиването са използвани средства от Цивилната листа на Негово Величество Царя⁴⁵, то придобитото става негова лична собственост. Ако се възприеме обратната теза, продължава разсъжденията си съдът, ще се окаже, че всички държавни служители на Княжеството (по-късно Царството), и всички държавни служители на Република България днес, в това число и Президентът, членовете на кабинета и въобще всички други държавни служители, каквото и имущество да придобият със средства от заплатата си, то би станало държавна собственост – защото несъмнено техните заплати се плащат от бюджета и в този смисъл личните им средства имат „държавен“ произход. Нещо повече – ще се окаже, че монархът е единственото лице в държавата в периода 1879–1944 г., лишено от възможност да придобива каквото и да било имущество като лична собственост, защото каквото и да придобие със средства от „платата си“, от цивилната листа (заплатата си), то ще стане държавна собственост⁴⁶. Това правило, не е приложимо обаче при използването на средства по други глави от разходната част на бюджета, които са държавни – лични разходи за пътешествия, канцеларски материали, доставка на мебели и покъщнина, поддържане на паркове и градини и разходи за поддържане на държавните дворци в София и Евксиноград⁴⁷.

Придобиване по давност. Няма единно мнение в юриспруденцията по отношение на възможността монархът да придобива собственост по давност. От една страна, се признава възможността на физическото лице, заемащо монархическия престол, да придобие по давност правото на собственост, но само когато това е без връзка с правомощията му на държавен орган и не за целите на изпълняваните като държавен орган функции, а като равнопоставен на останалите субект на правото, е установил владение, отговарящо на законовите изисквания⁴⁸. В други решения, съдът приема, че през времето на Третото българско царство, държавният глава е могъл да придобива имоти само чрез правни сделки, при които е налице праводаване и правоприемство, но не и по давност. Съдът счита, че през призмата на правото на собственост, гарантирано от ТК⁴⁹, царят не може да завладява и

⁴⁴ Гиргинов, Ал., Цит. съч. с. 228. В този смисъл и Решение № 10489 от 27.07.2021 г. по в.г.д. № 768/2019 г., С. Ап. С.

⁴⁵ Напр. Средства предоставени от държавата за заплата на царя и доходи от личните недвижими имоти на царя по Глава I от разходната част на бюджета от 1944 г.

⁴⁶ Решение № 10489 от 27.07.2021 г. по в.г.д. № 768/2019 г., С. Ап. С.

⁴⁷ Определение № 50531 от 12.12. 2022 г. на ВКС на РБ, ГК, I г.о.

⁴⁸ Решение № 68 от 14.07.2016 г. по гр. д. № 6043/2015 г., ВКС.

⁴⁹ Чл. 67 и чл. 68 от ТК.

придобива по давност имоти на своите поданици, които съгласно ТК трябва да гарантира и защитава. Дори и да става въпрос за имоти не на поданици, а на самата държава, неприемливо е монархът да може да ги придобива по давност⁵⁰. Изрична нормативна забрана за придобиване по давност е съществувала по отношение на държавните имоти, която се е отнасяла за всички лица⁵¹. Съдебната практика извежда невъзможността на монарха да придобива собственост по давност и от действащото по това време законодателство, според което давност не може да съществува между лицата, които са подчинени по закона на управлението на други лица и ония, на които е поверено управлението⁵².

За разлика от монарха, Интендантство на цивилната листа е можело да завладява имоти и да ги придобива по давност. Това, което не е било възможно за царя, който като държавен глава е трябвало да пази и гарантира собствеността на своите поданици, а не да ги завладява и придобива по давност (според част от съдебните решения), е било възможно за Интендантството, което включително и чрез придобитите по давност имоти, е осигурявало дейността на царя като държавен глава⁵³. В друго решение обаче, се приема обратната теза. Съдът обсъжда писмо от 1923 г. от Министерски съвет до Интендантството на цивилната листа, с което Министерски съвет уведомява Интендантството, че на свое заседание е взел решение да натовари последното:

„... да се грижи за запазването, управлението, ползването и уреждането на частичните регулации на имотите на бившия цар Фердинанд I за сметка на бившия цар, понеже имотите на бившия цар Фердинанд I, находящи се в България, са под възбрана и той претендира от държавата съгласно Ньойски договор за мир обезщетение за секвестрираните му в Англия 400000 английски лири.“

Частните имоти на бившия цар Фердинанд I са поставени под възбрана⁵⁴. Целта е по този начин да се обезпечи гражданският иск на държавата срещу лицата, които са взели активно участие във включването на България в Първата световна война⁵⁵. Възбраната е отменена по законодателен път

⁵⁰ Определение № 57 от 08.02.2016 г. по гр. д. № 6043/2015 г., ВКС. В този смисъл и Решение № 1418 от 02.07.2015 г. по в.г.д. № 1108/2015 г., С. Ап. С.

⁵¹ Чл. 15 Закон за държавните имоти, Обн. ДВ Брой 65 от 25.03. 1941 г.

⁵² Решение № 5590 от 22.08.2018 г. по гр. д. гр. дело № 3724/2011 г. на ГО 1–6 състав на СГС, което се позовава на чл. 15, ал. 6 от Закона за давността

⁵³ Решение № 209 от 08.06.2012 г. по гр. д. № 673/2011 г., ВКС.

⁵⁴ Чл. 5, ал. 2 от Закона за съдене и наказание виновниците за народната катастрофа, Обн. ДВ. бр. 203/09.12.1919 г.

⁵⁵ Чл. 1 и чл. 2 от Закона за съдене и наказание виновниците за народната катастрофа.

през 1924 г.⁵⁶, без да е било проведено съдебно производство по отнемането на тези имоти, респ. да са били отчуждени на друго основание. Поради това, според съда, следва да се приеме, че Интендантството на гражданската листа не е упражнявало фактическа власт върху имотите предмет на конкретното дело с намерение да придобие собствеността било за себе си, било за българската държава, тъй като на него му е било възложено запазването, управлението и ползването на имотите на бившия цар Фердинанд I, намиращи се под възбрана, и то за негова сметка⁵⁷. Интендантството на гражданската листа не може да завладее, т. е. да има фактическа власт и да усвои за себе си частните имоти на царя, за които е било задължено⁵⁸ да се грижи, а след 1918 г. е натоварено да пази, управлява и ползва, т. е. да упражнява единствено управителни функции⁵⁹.

3. Обявяването за държавна собственост като инструмент за одържавяване

Одържавяването или преминаването от частна в държавна собственост може да има различни правни форми – национализация, експроприация, конфискация и егатилизация. Българската съдебна практика няма единно становище за правната същност на одържавяването в ЗОДС чрез „обявяване“. От една страна, се приема, че имотите, визирани в този закон, нито се национализират, нито се конфискуват, нито се отчуждават⁶⁰. От друга, обявяването за държавна собственост се възприема като национализация⁶¹, отчуждаване⁶² и конфискация⁶³. Липсата на прецизност и смесването на посочените по-горе и несъвместими едно с друго понятия, води до неразбиране правната същност на използвания в ЗОДС способ.

3.1. Национализация

Национализацията представлява превръщане в държавна собственост, т. е. в общонародно притежание на средствата за производството и обмя-

⁵⁶ ДВ. бр. 286/21.03.1924 г.

⁵⁷ Решение № 76 от 12.10.2020 г. по гр. д. № 1475/2016 г., ВКС.

⁵⁸ По силата на § 94, т. 12 от Правилника за управлението на гражданската листа на Негово Величество Царя.

⁵⁹ Решение № 76 от 12.10.2020 г. по гр. д. № 1475/2016 г., ВКС.

⁶⁰ Решение № 118 от 11.3.2011 г. по гр. д. № 1078/2010 г., Ап. С – Пловдив.

⁶¹ Решение № 5590 от 22.08.2018 г. по гр. д. № 3724 / 2011 г. на ГО 1–6 състав на Софийски градски съд.

⁶² Определение № 407 от 17.07.2018 г. по гр. д. № 4592/2017 г. на Върховен касационен съд, 2-ро гр. Отделение.

⁶³ Решение № 12 от 4.06.1998 г. на КС на РБ по конституционно дело № 13/98 г.

ната и използването на тези средства не в частен, а в общ интерес⁶⁴. Това превръщане става чрез предаване, прехвърляне на общността, на държавата собствеността върху отделни дейности или браншове на стопанството, отделни предприятия, които имат съществено значение за националното стопанство или стопанската дейност в нейната цялост⁶⁵. Въпреки това разбиране, според съда, дори и да се приеме, че процесният имот е бил лична собственост на царете Фердинанд I и Борис III държавата е станала собственик на процесните имоти по силата на извършената със ЗОДС национализация⁶⁶. В това решение на съда, „обявяването“ за държавна собственост по ЗОДС, се приравнява неправилно на национализация. Личната собственост на монарсите не може да бъде определена като стопански бранш, търговско предприятие, стопанска дейност в нейната цялост или средство за производство. В този смисъл, неправилна е квалификацията на българския съд, че „обявяването“ по ЗОДС представлява национализация⁶⁷.

3.2. Експроприация (отчуждаване)

Експроприацията или отчуждаването в обществена полза стои близо до обявяването за държавна собственост по ЗОДС. Експроприацията се извършва винаги върху определено имущество, а не върху „всички движими и недвижими имоти“, притежавани от даден собственик. Отчуждаването в обществена полза обаче се извършва при условията на „пълно и предварително“ обезщетение, което предхожда прехвърлянето на собствеността⁶⁸. Такова „справедливо обезщетение“ се предвижда съгласно действаща по време на приемането на ЗОДС Димитровска Конституция⁶⁹. ЗОДС обаче не предвижда никакво обезщетение. Според КС, прилагането на ЗОДС не е поставено в зависимост от държавни и общински нужди, съществуването на които е необходимо условие, за да се допусне принудително отчуждаване на собственост, от което следва, че тази разпоредба накърнява конституционно защитеното право на собственост⁷⁰.

⁶⁴ Кацаров, К., Теория на национализацията, С.: Сиела, 2011, с. 287–288.

⁶⁵ Кацаров, К., Цит. съч., стр. 263.

⁶⁶ Решение № 5590 от 22.08.2018 г. по гр. д. № 3724 / 2011 г. на ГО 1–6 състав на Софийски градски съд.

⁶⁷ Решение № 5590 от 22.08.2018 г. по гр. д. № 3724 / 2011 г. на ГО 1–6 състав на Софийски градски съд.

⁶⁸ Така и Кацаров, К., Цит. съч., с. 270–272.

⁶⁹ Чл. 10, ал. 5 от Конституция на Народна република България, обн., ДВ, бр. 284 от 6.12.1947 г., изм., Изв., бр. 89 от 7.11.1961 г., ДВ, бр. 97 от 10.12.1965 г., изм. и доп., бр. 89 от 19.11.1969 г., отм., бр. 39 от 18.05.1971 г.

⁷⁰ Решение № 12 от 4.06.1998 г. по конституционно дело № 13/98 г.

3.3. Конфискация

Конфискацията е институт предимно на наказателното право, чрез който държавата придобива принудително и безвъзмездно имуществото на засегнатото от тази мярка лице⁷¹. Обикновено тя е допълнително наказание, което може да бъде наложено с главното наказание, като напр. строг тъмничен затвор⁷². Мнението, че „обявяването за държавна собственост“ по реда на ЗОДС, представлява именно репресивната мярка „конфискация“, а не „отчуждаване“ се споделя в правната теория⁷³. Според КС обаче ЗОДС не се различава от конфискацията, защото този закон не предвижда обезщетение и по своята същност представлява принудително и безвъзмездно отнемане на частна собственост⁷⁴. ЗОДС не е наказателен закон и затова не може да се приеме, че обявяването за държавна собственост е конфискация. Освен това обявяването не представлява допълнително към вече наложено друго наказание.

3.4. Етатизация

Етатизацията се отличава от национализацията по това, че тя представлява преминаване на собственост към държавата, която може да има за предмет всичко – не само стопанска дейност или предприятия⁷⁵. При национализацията, държавата се дистанцира от национализираното имущество, като се предоставя на т. нар. „държавни предприятия“, които предприятия и тяхната дейност държавата оставя на частното, респективно договорно право. При етатизацията имуществото или дейността се поемат за стопанисване от държавата като публичноправна юридическа личност⁷⁶. Етатизацията се отличава от експроприацията или отчуждаването поради недължимостта от страна на държавата на справедливо обезщетение. На последно място, етатизацията се отличава и от конфискацията, защото тя няма наказателноправна природа и не е поставена в зависимост от извършването на престъпление. Обявяването за държавна собственост по ЗОДС стои най-близо до етатизацията както по своя предмет, така и поради това, че стопанисването на одържавеното имущество се поема директно от държавата.

---

⁷¹ Петров, Вл., Цит. съч., с. 27.

⁷² Чл. 13, б „б“, т. 2 от Наказателния закон, обн., ДВ, бр. 40 от 21.02.1896 г., отм., бр. 13 от 13.02.1951 г., в сила от 13.03.1951 г.

⁷³ Петров Вл., Цит. съч., с. 16.

⁷⁴ Решение № 12 от 4.06.1998 г. по конституционно дело № 13/98 г.

⁷⁵ Кацаров, К., Цит. съч. с. 288.

⁷⁶ Пак там, стр. 288-289.

4. Заключение

Със ЗОДС се обявява за държавна собственост частната собственост на последните монарси, управлявали България. ЗОДС е отменен с Решение № 12 от 4.06.1998 г. на КС, което дава началото на редица дела пред републиканските съдилища, имащи за крайна цел да отграничат частната на монарха от публичната държавна собственост. Въпреки че не се отрича възможността за притежание от страна на монарха на частна (лична) собственост, съдилищата не достигат до единни и непротиворечиви критерии по отношение на разграничаването на тази частна по своя характер собственост от публичната държавна. Използваният от ЗОДС способ – обявяване за държавна собственост е неправилно квалифициран от съдебната практика и правната теория като национализация, експроприация или конфискация. Този способ носи всички белези на етатизация.

III.
ПРОФ. КОНСТАНТИН КАЦАРОВ
И НЕГОВИЯТ ПРИНОС В
ПРЕПОДАВАНЕТО И
СИСТЕМАТИЗИРАНЕТО
НА ТЪРГОВСКОТО ПРАВО

Историкоправен и сравнителноправен поглед върху развитието на догматичните възгледи относно правото върху търговска фирма

Екатерина Матеева*

В памет на проф. Константин Кацаров настоящата студия прави един първи в съвременната ни търговскоправна теория опит за аналитично историкоправно и сравнителноправно проследяване на догматичните възгледи относно правото върху търговска фирма и тяхното значение за уредбата на способите за неговата правна защита. Целта е да се направи крачка, макар и скромна, към изграждането на едно общо учение за фирмата на търговеца в българската частноправна теория, което да бъде съобразено с българския научен принос, но и с тенденциите в европейската правна наука, и да служи като обща догматична основа за усъвършенстване на нашето законодателство и развитието на съдебната практика.

Ключови думи: фирма, име на физическо лице, търговско име, предприятие, индивидуализираща функция на фирмата, правна защита на правото върху търговска фирма

---

* Екатерина Матеева, доктор на науките, професор в департамент „Право“, Нов български университет и в Софийски университет „Св. Климент Охридски“, ел. поща: ekaterinamateeva2015@gmail.com

A historical and comparative overview of legal concepts on the trade name

Ekaterina Mateeva*

This article, devoted to the memory of Prof. Konstantin Katzarov, embodies the first contemporary attempt in Bulgarian commercial law literature to trace the development of legal concepts on the trade name and the legal remedies for its legal protection from a historical and comparative legal perspective. The main aim of this article is to serve, albeit as a modest step, towards establishing a comprehensive and systematic theoretical approach to the trade name in line with recent trends in other European countries in order to better Bulgaria's legislation and case law on the subject.

Keywords: *trade name, name of an individual (natural person), business name, enterprise, distinguishing function of the trade name, legal protection of the trade name*

---

* Prof. Ekaterina Mateeva, LL.D., Law Department, New Bulgarian University;
Sofia University "St. Kliment Ohridski", e-mail: ekaterinamateeva2015@gmail.com

На светлата памет на проф. д-р Константин Кацаров (1898–1980), благодарение на чиито трудове направих първите си крачки в материята на търговското право

1. От момента, в който развитието на търговския оборот е разкрило обективната потребност от изрично признаване и нормативно уреждане на търговската фирма и правото върху нея, те стават обект на засилен догматичен интерес, намиращ израз в различни теории за тяхната правна природа, функции и съществени признаци. На фона на дискусиата в европейската доктрина, дали фирмата индивидуализира самия търговец като правен субект или по-скоро неговото предприятие, респ. осъществяваната от него предприемаческа дейност, и дали в съдържанието на правото върху фирма има или няма имуществени елементи, възгледите за видовете особености и отрасловата принадлежност на правото върху фирма варират в широк спектър, като се започне от най-ранните в хронологично отношение схващания за някакъв квазивещен характер на това субективно право, мине се през определянето му като вид лично субективно право и се стигне чак до по-новите теории за смесената му природа и квалифицирането му по-скоро като право върху обект на индустриалната собственост.

Извън чисто догматичния интерес, който поражда развитието на възгледите относно правото върху търговската фирма, тази материя има и своите конкретни практически измерения, тъй като доминиращите възгледи относно естеството на търговската фирма и правото върху нея са от съществено значение за уредбата на способите за неговата правна защита в случай на нарушение. Правната природа на търговската фирма и особеностите на правото върху нея предопределят вида на възможните правонарушения, а те, на свой ред, са от значение за вида и характера на правната защита, която следва да бъде осигурена на титуляря на правото от действащия правопорядък¹.

Всичко това обяснява нестихващия интерес към тази материя, на която проф. Константин Кацаров е отделил подобаващо внимание в своя „Систематичен курс по българско търговско право“². Макар и само в рамките на един параграф от този учебен курс, изложението, посветено на търговската фирма, съдържа редица основополагащи за развитието на теорията на

¹ Вж. Определение № 161 от 27.03.2018 г. по т. д. № 2373/2017 г., Т. К., I т. о. на ВКС; Определение № 60 от 29.01.2018 г. по ч. т. д. № 19/2018 г., Т. К., I т. о. на ВКС и др.

² Вж. Кацаров, К. (1990), Систематичен курс по българско търговско право. Четвърто фототипно издание. Държавна печатница „Георги Димитров“, С., 1990 г., с. 79–87.

фирменото право положения, изведени от проф. Кацаров по тълкувателен път от разпоредбите на чл. 17 и сл. от отменения Търговски закон (отм. ТЗ) от 1897 г. и обогатени със съответна историкоправна и сравнителноправна аргументация.

Такова е, на първо място, схващането за правната същност на фирмата като „особено име, което може да съвпада, но може и да не съвпада с гражданското име на търговеца, под което той упражнява търговията си и подписва с него всичко, което се отнася до търговската му дейност“³. Проф. Кацаров определя фирмата като отделно за търговията име, под което търговецът упражнява предприемаческата си дейност, под което е длъжен да се подписва при сключване на търговски сделки и да се индивидуализира като страна или участник в съдебни и административни производства, отнасящи се до търговските му дела, без фирмата да измества гражданското име на търговеца-физическо лице като участник в гражданския оборот и без да създава нов правен субект, различен от носителя на правото върху фирмата⁴. За честта на българската търговскоправна доктрина следва да се отбележи, че още през 20-те и 30-те години на миналия век, когато в Европа битуват възгледи за фирмата като обозначение на търговското предприятие⁵, проф. Кацаров, опрян на чл. 17 от отм. ТЗ, както и на други наши автори⁶, определя фирмата като „отделно за търговията име, което се употребява от търговеца в неговите търговски дела“⁷. По такъв начин той утвърждава възгледа за функцията на фирмата като способ за правна индивидуализация на самия търговец като правен субект, а не на воденото от него търговско предприятие (като обект на правоотношения) или на осъществяваното от

³ Това определение за понятието „фирма“, което дава проф. Кацаров К. (1990), Цит. съч., с. 79, се възпроизвежда почти буквално от Владимирова, Ив. (1991), Фирма на търговското предприятие. – В: Рачев, Ф. (съставител и отговорен редактор, 1991), Курс по търговско право. Том I., С.: Вебер-ВБ, 1991 г., с. 134.

⁴ Кацаров, К. (1990), Цит. съч., с. 79–80.

⁵ За тези теории по-подробно вж. Горанов, Ив. (1929), Име и фирма. Сравнителна гражданскоправна и търговскоправна студия. С.: Печатница „Надежда“, 1929 г., с. 10–14; Василев, Л. (1937) Юридически изследвания върху търговското предприятие. Нова редакция Ч. Големинов, Изд. ТедИна, С., 1937, препечатка 1995 г., с. 91. В съвременната ни литература Владимирова, Ив. (1991), Цит. съч., с. 135, 138, определя фирмата „като отделно име на търговското предприятие“, без да сочи аргументи в подкрепа на това свое виждане, макар че един абзац по-горе в същото изложение възпроизвежда почти буквално определението на проф. К. Кацаров за фирмата като „особено име, което може да съвпада, но може и да не съвпада с гражданското име на търговеца, под което той упражнява търговията си и подписва с него всичко, което се отнася до търговската му дейност“. Срв. Кацаров, К. (1990), Цит. съч., с. 79.

⁶ Вж. Горанов, Ив. (1929), Цит. съч., с. 32, който изрично посочва, че фирмата е търговско име на търговеца и че това е име на самия търговец, а не на предприятието му.

⁷ Кацаров, К. (1990), Цит. съч., с. 79.

търговеца занятие по сключване на търговски сделки (арг. от чл. 17 отм. ТЗ от 1897 г.; чл. 7, ал. 1 ТЗ).

Второ, проф. Кацаров обосновава схващането за правото върху търговска фирма като едно абсолютно субективно право⁸, което за разлика от правото върху гражданско име на физическото лице, не може да се квалифицира като строго лично и неотделимо свързано с личността на неговия титуляр право, защото фирмата не е име на индивида като физическа личност, а е наименование на търговеца в търговията му, с което той си служи само при сключване на търговски сделки и при упражняване на търговското си занятие⁹. С оглед на това, че фирмата е наименованието, под което търговецът води търговските си дела, проф. Кацаров приема, че правото върху фирма е елемент от съдържанието на търговското предприятие¹⁰, поради което при прехвърляне на последното, фирмата споделя неговата юридическа съдба¹¹ и може да се прехвърля само се заедно с него. При отсъствието в стария ни ТЗ на норма – точен аналог на чл. 60, ал. 1, изр. първо от действащия ТЗ, проф. Кацаров извежда още навремето по тълкувателен път от разпоредбата на чл. 19 отм. ТЗ¹² извода, че правото върху фирма може да се прехвърля¹³, но само доколкото може да бъде прехвърляно и самото търговско предприятие; само дотолкова приобретателят е овластен да продължи да води фирмата, под която се е индивидуализирал прехвърлителят на търговското предприятие. В този ред на мисли проф. Кацаров обосновава и принципа за единство и

⁸ Кацаров, К. (1990), Цит. съч., с. 80, 84.

⁹ Кацаров, К. (1990), Цит. съч., с. 80, 85.

¹⁰ Тази теза е обстойно обоснована и от Василев, Л. (1937) Цит. съч., с. 91–92. В същия дух Георгиев, Г. (2021), Залогът на търговско предприятие. С.: Сиела, 2021 г., с. 129, който посочва сред неимуществените права в състава на търговското предприятие правото върху фирма и правата на интелектуална собственост. Обратно, Григоров, Гр. (2013), Търговско право. FastPrintBoks, С., 2013 г., с. 38, приема, че „фирмата не е част от състава на предприятието, затова само по себе си прехвърлянето на предприятието няма за последица прехвърлянето и на фирмата на търговеца“. Според Ланджев, Б. (2003), Търговското предприятие. С.: Сиела, 2003 г., с. 61, законодателят допуска свободното прехвърляне на търговската фирма на търговско дружество, включително и като обособено право извън търговското му предприятие, докато при едноличните търговци това е възможно само в рамките на техните предприятия.

¹¹ Кацаров, К. (1990), Цит. съч., с. 85–86. За съдбата на търговското предприятие и правото върху фирма при наследяване на едноличен търговец вж. вместо всички Станева, А. (2022) Наследствено право. С.: Сиела, 2022 г., с. 52 и сл. и посочените там автори.

¹² Тя е предвиждала, че „който, чрез договор или по наследство, е придобил едно съществуващо търговско заведение, може, с съгласието на бившия стопанин или на наследниците му, да продължава търговията под старата фирма с прибавка, която да обозначава приемството, ако желае“.

¹³ Срв. Герджиков, О. (2021), Учебник по търговско право. Част първа. Търговци. С.: ИК „Труд и право“, 2021 г., с. 63, който определя правото на фирма като непрехвърлимо.

неделимост на фирмата, формулиран от него в смисъл, че „за едно търговско предприятие може да бъде употребена само една фирма“¹⁴ – принцип, който е закрепен и в действащата ни уредба на едноличния търговец и се споделя в доктрината (срв. чл. 58, ал. 4 ТЗ от 1991 г.)¹⁵.

При действието на отм. ТЗ и в съзвучие с възгледите, доминиращи в тогавашната теория¹⁶ и съдебна практика, проф. Кацаров приема, че вписването на търговската фирма в търговския регистър създава „само една оборима презумпция за съществуването на фирмата“¹⁷ и има само декларативно действие, а моментът на възникване на правото върху фирма се свързва, според него, с фактическото започване на търговска дейност под определено търговско име, „при действителното упражняване на занятието търговия, при сключването на търговски сделки от свое име и по занаят“¹⁸. Смиъла на предвиденото в чл. 23 отм. ТЗ административноправно задължение на търговеца под страх от глоба да заяви за регистрация фирмата си при областния съд по местонахождение на търговския му обект проф. Кацаров вижда в това, да бъде упражнен контрол за законосъобразност върху фирмата и начина на използването ѝ¹⁹. С оглед на това проф. Кацаров обосновава извода, че „всяка фирма, която съществува, независимо от това дали е регистрирана“, се ползва с правната защита, предвидена от закона²⁰. Като аргумент за засилената защита на правото върху фирма се сочи и нормата на чл. 8 от Парижката конвенция за индустриалната собственост от 20.03.1883 г.²¹, предвиждаща, че търговското

¹⁴ Кацаров, К. (1990), Цит. съч., с. 79, 84.

¹⁵ Калайджиев, А. (2015), Търговско право. Обща част. Трето преработено и допълнено издание. ИК „Труд и право“, С., 2015 г., с. 157; Григоров, Гр. (2013), Цит. съч., с. 37; Голева, П. (2018), Търговско право. Търговци. Шесто преработено и допълнено издание. Нова звезда, С., 2018 г., с. 68–69 и др.

¹⁶ Вж. Горанов, Ив. (1929), Цит. съч., с. 46, който приема, че „фирмата се придобива чрез прилагане от самия търговец, който ще се ползва от нея. Търговецът сам си избира и прилага търговското име, под което ще упражнява занаятието си. Той придобива фирмата чрез почнуване на употреблението ѝ, а не чрез регистрация в съда. ... Фирмата се създава чрез регистрацията само при тези юридически лица на търговското право, които се създават чрез регистрация“ (акционерни дружества, по чл. 168 от отм. ТЗ; командитни дружества с акции по чл. 219 от отм. ТЗ; дружества с ограничена отговорност по чл. 11 от отм. Закон за дружествата с ограничена отговорност и кооперациите по чл. 12 от отм. Закон за кооперативните сдружения – бел. моя, Е.М.).

¹⁷ Кацаров, К. (1990), Цит. съч., с. 87.

¹⁸ Според Кацаров, К. (1990), Цит. съч., с. 85, всяка фирма, която съществува независимо от това, дали е вписана в търговския регистър, се ползва с публичноправна и частноправна защита.

¹⁹ Кацаров, К. (1990), Цит. съч., с. 84.

²⁰ Кацаров, К. (1990), Цит. съч., с. 87.

²¹ Царство България се е присъединило към конвенцията през 1921 г. Ревизирана в Брюксел

име се закриля във всички държави-членки на Съюза за закриля на индустриалната собственост, без задължение за депозиране или за регистрация, независимо от това, дали то съставлява или не част от една фабрична или търговска марка²². *De lege lata*, разпоредбата на чл. 11, ал. 1 от действащия ТЗ отразява едно по-различно нормативно решение на съвременния ни законодател, който обвързва възникването на правото на търговеца върху фирма с момента на вписването ѝ в търговския регистър²³. Този тълкувателен извод се споделя и от съдебната практика, която приема, че правото върху фирма се придобива чрез регистрация на съответното наименование, като от този момент регистрираният субект придобива субективно право, защитимо по исковия ред на чл. 7, ал. 4 ТЗ – така решение № 721 от 14.06.2022 г. по т. д.

на 14.12. 1900 г., във Вашингтон на 2.06.1911 г., в Хага на 6.11.1925 г., в Лондон на 2.06.1934 г. и в Лисабон на 31.10.1958 г. Ратифицирана с Указ № 633 на Президиума на Народното събрание от 2.09.1965 г. – ДВ, бр. 75 от 24.09.1965 г. Обн., ДВ, бр. 75 от 24.09.1965 г.

²² Кацаров, К. (1990), Цит. съч., с. 87. По тълкуването на чл. 8 от Парижката конвенция за закриля на индустриалната собственост новата ни съдебна практика е имала случай да се произнесе, че от съдържанието на тази норма може да се изведе възможността за защита и в случаите на злоупоставяне интересите на субект, чието добило известност и незащитено с регистрацията на словна търговска марка търговско наименование, се ползва от други лица – така решение № 788 от 30.01.2003 г. по адм. д. № 4231/2002 г., 5-то отд. на ВАС. В съдебната практика, обективирана в решение № 154 от 08.12.2009 г. по т. д. № 194/2009 г., Т. К., II т. о. на ВКС, се приема, че с императивната разпоредба на чл. 11, ал. 1 ТЗ е въведено изключителното право върху фирмата – само за регистриралия я търговец. Смисълът на посочената разпоредба е да се предотврати въвеждането в заблуждение относно дейността на търговеца, както и имитацията на вече регистрирана фирма. Законодателно въведеното изискване за уникалност на търговското име следва да се преценява в национален мащаб в производството по регистрация. Съдържанието на абсолютното право върху фирмата предоставя на търговеца възможност да я използва в цялостната си дейност – при търговски предоговорни и договорни отношения, рекламна дейност на произведени стоки и/или предоставяни услуги, отразяване на фирмата върху произведени и предлагани стоки. Вписването в търговския регистър и използването на съответно фирмено наименование е и задължение на търговеца по смисъла на чл. 13, ал. 1 ТЗ. Защитата на търговското име във всички страни – членки на съюза, съгласно чл. 8 от Парижката конвенция, следва да се реализира независимо от това, дали то съставлява, или не, част от една търговска марка. След като предоставената закриля не е обусловена от предварителни условия, не би могло да се противопоставя правото за изключително ползване на търговското име на абсолютното право на регистрирана марка дори и при наличие на словна идентичност.

²³ Така Христов, В. (1994), Лични права според българското гражданско право. Издателство на БСУ. Бургас, 1994, с. 115; Герджиков, О. (2021) Учебник по търговско право. ИК „Труд и право“, С., 2021 г., с. 63; също и Калайджиев, А. (2015), Цит. съч., с. 162, който посочва, че вписването има конститутивно действие по отношение на правото върху фирма.

№ 979/2022 г. на Софийски градски съд, търговско отд., VI-7 състав²⁴. С този признак се обосновава и изводът за изключителния и безсрочен характер на абсолютното право върху търговска фирма²⁵, доколкото търговската регистрация на търговеца е безсрочна, а правото върху фирма е неразривно свързано с търговскоправното качество на носителя му²⁶.

Трето, като вещ познавач на чуждестранните търговски законодателства и теория, проф. Кацаров предлага научно обоснована класификация на трите основни системи за определяне на съдържанието на търговската фирма: (i) система на пълната свобода при избора и воденето на фирмата; (ii) система на пълната истинност на фирмата и (iii) смесена система. На тази основа проф. Кацаров проследява по аналитичен път начина, по който смесената система е била приложена у нас при различните видове търговци в разпоредбите на чл. 17 и сл. от отм. ТЗ²⁷, както и в случаите на

²⁴ Решаващият състав е подчертал, че в обема на така възникналото право на търговска фирма се включва правомощието да се изисква от всяко трето лице да не регистрира субект с идентично наименование, а също и със сходно, ако това може да доведе до заблуждение на третите лица.

²⁵ Вж. решение № 41 от 27.05.2010 г. по т. д. № 571/2009 г., Т. К., I т. о. на ВКС. В Определение № 304 от 15.05.2018 г. по т. д. № 2918/2017 г., Т. К., II т. о. на ВКС решаващият състав е подчертал, че правото на фирма е абсолютно и изключително – може да се упражнява само от търговеца, който я е регистрирал и е противопоставимо. Всяка нова фирма трябва да се различава от регистрираните преди нея и да не въвежда в заблуждение, поради което при преценката за наличие на сходство между наименования на търговски дружества съдът следва да съобрази дали регистрираната впоследствие фирма въвежда потребителите в заблуждение.

²⁶ Калайджиев, А. (2015), Цит. съч., с. 162. Съдебната практика е имала случай да се произнесе, че уговорката какво ще стане с фирменото му наименование при прекратяването на този търговец, представлява аналог на договор върху неоткрито наследство, игнориращ отнапред възможността търговецът да стане известен в стопанския оборот „с доброто си име“, посредством вложените от съдружниците съвместни дългогодишни усилия за неговото утвърждаване на пазара – така решение № 41 от 27.05.2010 г. по т. д. № 571/2009 г., Т. К., I т. о. на ВКС. По това дело решаващият съдебен състав се е произнесъл относно действителността на уговорка в дружествен договор на дружество с ограничена отговорност без определен срок, предвиждаща, че правата върху дружествената фирма ще преминат върху определен съдружник в случай на прекратяване на дружеството или при напускане на този съдружник. Решаващият състав е квалифицирал тази уговорка като нищожна с аргумента, че в първия случай е налице противоречие с добрите нрави, а във втората хипотеза би се стигнало до противоречие с императивните разпоредби на ТЗ относно индивидуализацията на търговците, доколкото е немислимо едно търговско дружество да продължи да съществува без фирмата си, след като „правоимащият“ съдружник е напуснал дружеството. За този случай вж. Колев, Н. (2021), Търговски дружества. Синтез и коментар на практиката на Върховния съд и на Върховния касационен съд. С.: ИК „Труд и право“, с. 27.

²⁷ Смесената система за определяне на съдържанието на търговската фирма е възприета и в действащото ни търговско законодателство (арг. от чл. 7, ал. 2 ТЗ) – така и решение № 151 от 11.07.1995 г. по ф. д. № 6/1995 г., V г. о. на ВС.

прехвърляне и наследяване на търговско предприятие²⁸, при които може да се стигне до позволено от законодателя отклонение от принципа за истинност на фирмата²⁹. Изведената от проф. Кацаров класификация се

²⁸ Кацаров, К. (1990), Цит. съч., с. 81–84.

²⁹ В рамките на тази група случаи Кацаров, К. (1990), Цит. съч., с. 84, сочи на първо място хипотезата, при която чрез договор между живи или по наследство съществуващо търговско предприятие бъде прехвърлено на друго лице, което със съгласие на праводателя или неговите наследници продължи да води предприятието под старата (досегашната) фирма с добавка, която обозначава приемството, ако желае (чл. 19 от отм. ТЗ). По прилагането на тази разпоредба старата ни съдебна практика е приемала, че когато едно събирателно дружество придобие съществуващо вече предприятие, фирмата на дружеството, ако бъде запазена, може да съдържа име на лице, което вече не е съдружник в дружеството – така решение № 333/1920 г., II т.о. на бившия ВС, цитирано по Василев, Л. (1948), Стопански и кооперативни закони. Със систематичен синтез на юриспруденцията. Сборник анотирани закони. Том I, част 2. С., 1948 г., с. 25. Проф. Кацаров изтъква, че в случая отклонението от принципа за истинност на фирмата е в това, че при прехвърляне или наследяване на търговското предприятие принципалът се променя, но досегашната фирма може да се запази. Втората хипотеза на отклонение от принципа за истинността на търговската фирма, според проф. Кацаров, К. (1990), Цит. съч., с. 84, е налице при промяна в членската маса на търговското дружество, когато досегашен съдружник, чието име е включено в съдържанието на фирмата, напусне дружеството, респ., когато на мястото на починал съдружник в събирателно дружество бъде приет негов наследник (при наличие на съответна уговорка в дружествения договор за продължаване съществуването на дружеството след смъртта на съдружник) или когато в съществуващо събирателно или командитно дружество бъде приет нов неограничено отговорен съдружник, и във всички тези случаи фирмата на дружеството бъде запазена. Уредба на аналогични хипотези може да бъде открита и в действащия ни ТЗ. От една страна, е установено правилото, че когато фирмата съдържа името на напускащ съдружник, тя може да се запази само с негово съгласие (арг. от чл. 10, ал. 2 ТЗ). Посочената разпоредба се тълкува като израз на общ принцип, разпростиращ по отношение на всякакви хипотези, при които в съдържанието на фирмата е включено името на лице, което повече не е свързано с дейността на търговеца, независимо дали се дължи на прехвърляне или наследяване на търговско предприятие, прекратяване на членственото правоотношение на съдружника, чието име е включено във фирмата на дружеството и т. н. В тези случаи може да се стигне до положение, при което във фирмата на дружеството е включено име на лице, което вече не е съдружник. Що се отнася до възможни отклонения от принципа за истинност на фирмата на ЕТ, до такива може да се стигне в случаите на прехвърляне на търговското предприятие (а заедно с него и на правото върху фирма) със сделка между живи на друго лице, при което приобретателят със съгласието на прехвърлителя придобива правото върху фирмата на ЕТ, а също и при поемане на предприятието на починал ЕТ от негов наследник, който запазва фирмата на наследодателя си (чл. 60, ал. 1, 2 ТЗ). Макар и в двата случая към фирмата на ЕТ да следва да се добави името на новия титуляр на предприятието (приобретателя) по силата на чл. 60, ал. 3 ТЗ, стига се все пак до положението, че фирмата на ЕТ съдържа и името на лице, което е различно от ЕТ-

възприема и в съвременната ни търговскоправна доктрина³⁰, като на нейна основа при сега действащите разпоредби на чл. 7–11 и др. от ТЗ биват формулирани принципите за определяне на съдържанието на фирмата според модерното българско търговско право³¹, а именно: (1) съобразяване с изискванията за задължително съдържание на фирмата – това, което е установено от закона, и това, определено от търговеца в рамките на предоставената му от закона свобода³²; (2) определеното от закона и търговеца задължително съдържание, както и факултативното съдържание на фирмата (ако търговецът се е възползвал от предоставената му от закона възможност по чл. 7, ал. 2, изр. първо ТЗ) да отговарят на истината, да не въвеждат в заблуждение³³ и да не накърняват обществения ред и морала;

притежател на предприятието. По-подробно вж. Калайджиев, А. (2015), Цит. съч., с. 167–168.

³⁰ Христофоров, В. (1979), Гражданско и търговско право на капиталистическите държави. Наука и изкуство, С., 1979 г., с. 78–79; Владимирова, Ив. (1991), Цит. съч., с. 136; Брайков, В. (2001), Търговското име и неговата защита. – Пазар и право, 2001 г., № 6, ЕПИ Архив, 2.0.; Владимирова, Ив. (2001), Търговско право. Четвърто преработено и допълнено издание, Ромина, С., 2001 г., с. 38; Григоров, Гр. (2013), Цит. съч., с. 35 и сл.; Калайджиев, А. (2015), Цит. съч., с. 158 и др.

³¹ За тях вж. и Диков, Л. (1992), Курс по търговско право. Том 1. Университетско издателство „Св. Кл. Охридски“, С., 1992, с. 43–44.

³² Съдебната практика, обективирана в решение № 1475 от 29.11.2023 г. по т. д. № 2189/2023 г. на Софийски градски съд, е имала повод да се произнесе, че принципът на свобода на всеки търговец да избира наименованието на търговската си дейност е ограничен от изискванията, които са предвидени в разпоредбите на чл. 7, ал. 2, ал. 3, ал. 4 и ал. 5 от ТЗ. Съгласно нормата на чл. 7, ал. 2, изр. 2 от ТЗ, търговската фирма не трябва да въвежда в заблуждение третите лица и обществеността. Затова и при разглеждане на заявлението за първоначално вписване на търговец, длъжностното лице по регистрацията задължително трябва да провери дали избраното от учредителя наименование отговаря на изискванията на чл. 7, ал. 2 от ТЗ (арг. от чл. 21, т. 7 от ЗТРРЮЛНЦ). Уникалността на фирмата се извежда от уникалността в избраното от търговеца наименование, което наименование не е идентично с обозначаването на правно – организационната форма, под която търговецът ще извършва дейността си. Всеки търговец участва в оборота и осъществява стопанска дейност под определено наименование. С това наименование той става известен в обществото като производител или доставчик на определени стоки и/или услуги, съответно клиентите свързват с наименованието на търговеца изградената си представа за качеството на определени стоки или услуги. В този смисъл наименованието може да допринесе за увеличаване на доверието към търговеца и да му привлече клиенти. Наред с това наименованието е и носител на информация за участниците в стопанския оборот, тъй като името указва с кого се влиза в правоотношение.

³³ За да бъде оставена без уважение жалбата срещу отказ на длъжностното лице по регистрацията към Агенцията по вписванията за вписване в търговския регистър на новоучредено търговско дружество, с решение № 721 от 14.06.2022 г. по т. д. № 979/2022 г. на Софийски градски съд, търговско отд., VI–7 състав е прието, че дори да не се приемат за идентични, фирмите на двата субекта са дотам сходни, че

(3) фирмата да не е идентична или сходна с марка, освен ако търговецът има права върху нея (чл. 7, ал. 5 ТЗ³⁴); (4) съдържанието на фирмата да отговаря на изискването за уникалност на тези негови съставни елементи, които индивидуализират личността на търговеца³⁵;

би могло да се стигне до въвеждане в заблуждение по смисъла на чл. 7, ал. 2, изр. 2, пр. 2 ТЗ. Това от своя страна означава, че е налице забрана за регистрация на субекта, заявил по-късно сходната фирма. Този извод не се променя от обстоятелството, че на латиница двете фирми се изписват по различен начин, тъй като водещо е изписването на наименованието на български език. Без значение са и разликите в другите индивидуализиращи дружествата признаци (като седалище, предмет на дейност, членски състав, управител), тъй като нямат пряко отношение към наименованието, начина на неговото изписване и/или произнасяне, респ. начина, по който то се възприема от третите лица.

³⁴ За някои усложнения при тълкуването и прилагането на тази разпоредба вж. Неделчева, Б., Драганов, Ж., Марков, Е., Киркорян-Цонкова, О., Батаклиев, Д., Андреев, А. (2011), Измененията в правната уредба на фирмата – тревоги. – Търговско право, 2011 г., № 2, с. 49 и сл.

³⁵ Нашата съдебна практика е имала повод да се произнесе по прилагането на принципа за национална уникалност на фирмата на търговеца в специфичната хипотеза на преобразуване на търговско дружество чрез разделянето му и образуване на две нови дружества. Длъжностното лице по регистрацията отказало вписване на преобразуването по съображения, че идентичността на наименованията на преобразуващото се и едно от новоучредените дружества противоречи на чл. 11, ал. 1 ТЗ и чл. 37 ЗТРРЮЛНЦ. В мотивите на решение № 421 от 29.05.2018 г. по т. д. № 724/2018 г., ТО на Окръжен съд – Варна съдебният състав е изтъкнал, че принципът на национална уникалност на фирменото наименование на търговеца се изразява в неговата отличителност като индивидуализиращ белег на търговеца спрямо останалите правни субекти по Търговския закон, както и на съответстващото му изключително субективно право съгласно чл. 11, ал. 1 ТЗ да употребява фирмата, която е регистрирал. В процесния случай принципът за уникалност на фирмата следва да се тълкува във връзка с особеностите на института на преобразуването чрез разделяне. Разделянето чрез учредяване представлява юридически факт, при който след прекратяване без ликвидация едно дружество прехвърля всичките си активи и пасиви, т. е. търговското си предприятие, на повече от едно други новообразувани дружества, които са негови правоприменици за съответната част от имуществото. Правото на фирма е елемент от търговското предприятие като съвкупност от права, задължения и фактически отношения, поради което не е налице законова пречка за прехвърлянето му от преобразуващото се в полза на новосъздаденото дружество. В тази хипотеза субективното право по чл. 11 от ТЗ няма да бъде нарушено, тъй като съгласно чл. 263г от ТЗ при разделяне преобразуващото се дружество се заличава едновременно с вписване на разделянето. Конститутивно действие има вписването по партидата на преобразуващото се дружество, поради което то подлежи на разглеждане с приоритет пред вписването по партидите на новучредените дружества. Следователно, не съществува вероятност в един и същ момент в правния мир да съществуват две дружества с едно и също наименование. С вписването на преобразуването по двете партии, преобразуващото се дружество ще бъде заличено и ще настъпи ефектът на частното правопримемство, включително по отношение на фирменото наименование. С оглед изложеното следва да се приеме, че решението на

(5) фирмата задължително да се изписва на български език и т. н.³⁶.

Сред приносите на проф. Кацаров в материята на българското фирмено право е и систематизирането на способите за правна защита на правото върху търговска фирма в две основни класификационни групи – публичноправна и частноправна защита, в зависимост от естеството на нарушението, реда за установяването му, компетентния орган, вида и характера на даваната правна защита, налаганата юридическа санкция и правните последици от това³⁷. Възприемайки именно тези критерии и систематичен подход, съвременната ни търговскоправна теория определя като „публичноправна“ защитата, осигурявана от длъжностното лице по регистрацията към Агенцията по вписванията чрез извършване на служебна проверка³⁸ относно спазването на изискването за изключителност на фирмата, както и на другите материалноправни и процедурни изисквания на закона при вписване в търговския регистър на фирмата (чл. 21, точка 7, предложение първо от ЗТРРЮЛНЦ³⁹)⁴⁰ и промените

акционерите за преминаване на фирменото наименование на преобразуващото се чрез разделяне дружество към новоучреденото дружество не противоречи на закона. От друга страна, предвиденото правоприемство на фирменото наименование не се явява заблуждаващо по смисъла на чл. 7, ал. 2 от ТЗ, предвид оповестителното действие на вписването на преобразуването.

³⁶ Герджиков, О., Калайджиев, А., Касабова, К., Бузева, Т., Кацарски, Ал. (2007), Коментар на Търговския закон. Книга първа. Чл. 1–112. Второ основно преработено издание., С., Софи-Р, с. 104–105; Григоров, Гр. (2013), Цит. съч., с. 35–38; Калайджиев, А. (2015), Цит. съч., с. 158–161; Голева, П. (2018), Търговско право. Търговци. Шесто преработено и допълнено издание. Нова звезда, С., 2018 г., с. 66–69; Торманов, З. (2020), Търговско право. Издателски комплекс УНСС, С., 2020, с. 42–43; Герджиков, О. (2021) Цит. съч., с. 62 и др. За фирмата на едноличния търговец вж. и Сарафов, П. (2012), Физическото лице търговец. С.: Сиби, 2012, с. 62, 117–119.

³⁷ Кацаров, К. (1990), Цит. съч., с. 86–87.

³⁸ Вж. чл. 21, точки 4 и 5 ЗТРРЮЛНЦ. Тъй като производството по вписване в търговския регистър е охранително, при него се прилага присъщото на охранителните производства правило, че съдът (компетентният орган) е длъжен *служебно* да провери дали са налице условията за издаване на искания акт (арг. от чл. 533 ГПК). За това производство вж. и Калайджиев, А. (2015), Цит. съч., с. 216.

³⁹ Съгласно разпоредбата на чл. 21, точка 7, предложение първо от ЗТРРЮЛНЦ, длъжностното лице по регистрацията проверява дали друго лице няма права върху фирмата или наименованието и те отговарят на изискванията на чл. 7, ал. 2 ТЗ при първоначално вписване или промяна на фирмата на търговец – решение № 721 от 14.06.2022 г. по т. д. № 979/2022 г. на Софийски градски съд, търговско отд., VI–7 състав.

⁴⁰ При разглеждане на заявлението длъжностното лице по регистрация дължи формална проверка дали са спазени законоустановените изисквания за приемане на подлежащото на вписване обстоятелство, която се извършва въз основа на представените документи за надлежно взето решение за това от компетентния орган на дружеството, както и спазване на останалите изисквания според приложимия материален закон за възникването му. Освен това, длъжностното лице по регистрацията следва да провери дали заявеното обстоятелството подлежи на вписване, както и

в нея⁴¹. Длъжностното лице по регистрацията осъществява превантивен контрол⁴² относно това, дали друго лице няма права върху определена фирма/наименование (уникалност на фирма/наименование) чрез проверка в регистърните дела, списъка на запазените фирми/наименования, постановените откази и подадените заявления. Публичноправна защита на правото върху търговска фирма е обезпечена и с нормите на Закона за защита на конкуренцията (ЗЗК), които въздигат в състав на нелоялна конкуренция самия факт на използването на фирма, идентична или близка до тези на други лица, по начин, който може да доведе до увреждане интересите на конкурентите (арг. от чл. 35, ал. 2 ЗЗК)⁴³, без при това да е необходимо настъпването на вреди, намиращи

дали заявлението изхожда от оправомощен за това правен субект (арг. от чл. 21, точки 4 и 5 ЗТРРЮЛНЦ). Длъжностното лице по регистрацията отказва вписване в търговския регистър поради сходство във фирмата (наименованието) на новоучреденото юридическо лице с това на друго регистрирано такова и което би могло да доведе до въвеждане в заблуждение в търговския оборот. Съществуването на две юридически лица (търговски дружества) с еднаква правноорганизационна форма и сходни по звучене фирми, създава реална опасност от въвеждане в заблуждение на контрагентите на търговеца при упражняване на дейността му по занятие. В разпоредбата на чл. 7, ал. 4 ТЗ е уредено правото на иск на засегнатото дружество при допуснатата регистрация на друго такова с идентично или сходно име, от което би могло да претърпи вреди. За да бъде избегнато реализиране на увреждащи друг търговец действия, следва да бъде осуетено вписването по заявлението на новоучредено дружество със сходно наименование. По тези съображения с решение № 338 от 15.12.2021 г. по т. д. № 2050/2021 г. на Софийски градски съд, търговско отд., VI–5 състав, постановено в производство по реда на чл. 25, ал. 4 ЗТРРЮЛНЦ във връзка с глава XXI от ГПК, е бил потвърден отказът, постановен от длъжностно лице по регистрацията при търговския регистър на Агенцията по вписванията, по заявление, с което е направено искане за вписване на първоначална регистрация на новоучредено юридическо лице (търговско дружество). Вж. също решение № 470 от 29.04.2022 г. по т. д. № 643/2022 г. на Софийски градски съд, търговско отд., VI–8 състав и др.

⁴¹ Калайджиев, А. (2015), Цит. съч., с. 164; Герджиков, О. (2021), Цит. съч., с. 63–64; вж. и Владимиров, Ив. (1991), Цит. съч., с. 138–139.

⁴² Така Брайков, В. (2001), Търговското име и неговата защита. – Пазар и право, 2001 г., кн. 6, Архив ЕПИ 2.0.

⁴³ Целта на забраната по чл. 35, ал. 2 от ЗЗК е да попречи на т. нар. „паразитизъм“, т. е. на привличане на клиенти чрез неправомерно използване на чуждо търговско име или изображение и съответстващата му репутация, т. е. търговецът, който твърди, че се имитира негова марка, следва да се е наложил с нея на пазара преди търговеца със съответната марка, по отношение на която се твърди имитацията – така решение № 1113 от 20.12.2016 г. на Комисията за защита на конкуренцията. Достъпно на <https://web7.ciela.net/>. Вж. и решение № 5944 от 29.04.2011 г. по адм. д. № 8707/2010 г., VII отд. на ВАС, в което е прието, че „за да се квалифицира едно деяние като състав на нелоялна конкуренция, необходимо е да бъдат установени кумулативно посочените в чл. 29 от ЗЗК елементи, а именно: наличие на стопанска дейност; отношения на конкуренция между страните по преписката и действие или

се в причинна връзка с деянието, съставляващо нелоялна конкуренция⁴⁴. При установяване на осъществен състав на нелоялна конкуренция чрез използване

бездействие, противоречащо на добросъвестната търговска практика, което уврежда или създава опасност от увреждане интересите на конкурентите в отношенията помежду им. ... Разпоредбата на чл. 35, ал. 2 от ЗЗК съдържа специална забрана за използването на фирма, марка или географско означение, идентични или близки до тези на други лица, по начин, който може да доведе до увреждане интересите на конкурентите. Релевантно за приложението на чл. 35, ал. 2 от ЗЗК е установяването на действия по използване на чужда регистрирана марка, фирма или географско означение. Ако се установи, че е налице идентичност или сходство на един или повече елементи от марката, което е от естество да заблуди потребителите относно производителя на продукта, ще е налице използване на същите по начин, който може да доведе до увреждане на интересите на производителя на имитирания продукт. Задължителна предпоставка в случая е имитираният елемент (фирма, марка) да се свързва с продукт, притежаващ определена известност⁴⁴. Основен елемент от фактическия състав на разпоредбата на чл. 35, ал. 2 от ЗЗК е свързан с възможността да се доведе до заблуждение – потребителите да омават с впечатление, че ще закупят конкретен продукт от съответния доставчик, докато в същото време търговецът е различен. Следователно, разпоредбата защитава интересите на конкурентите, които могат да бъдат увредени само ако за потребителите съществува обективна възможност за заблуда – така решение № 4406/17.05.2005 г. на ВАС, 5-членен състав. Вж. решение № 814 от 12.08.2021 г. на Комисията за защита на конкуренцията. Достъпно чрез <https://web7.ciela.net/>. Вж. и Калайджиев, А. (2015), Цит. съч., с. 164; Балабанова, М., Търговска фирма – същност, разграничения и защита (достъпна на https://balabanova.bg/index.php/news/commercial-name-nature-definitions-and-protection/#_ftn26). Съдебната практика, изразена в решение № 788 от 30.01.2003 г. по адм. д. № 4231/2002 г., 5-то отд. на ВАС, е имала случай да се произнесе, че „с включването на думата, носеща главното смислово значение в търговското наименование на други, нововъзникнали стопански субекти, се създава вероятност за въвеждане в заблуждение, както търговските партньори, така и потребителите на съответния пазар, относно наличието на правна и фактическа връзка между търговските дружества. Със самия факт на вписване в търговския регистър на дружество със сходно търговско наименование и предмет на дейност, включващ производството и търговията със същия вид стоки, е демонстрирано намерение за конкурентно пазарно поведение, което би се явило в разрез с добросъвестната търговска практика. Такова поведение следва да се определи като противно на правилата на конкуренцията при наличието на изрично предвидена законова забрана за използването на фирма, марки или отличителен знак, идентични или близки до тези на други лица по начин, който може да доведе до увреждане интересите на конкурентите или/и на потребителите“.

⁴⁴ В решение № 788 от 30.01.2003 г. по адм. д. № 4231/2002 г., 5-то отд. на ВАС е изтъкнато, че „за да се приеме, че съставът на чл. 33, ал.2 ЗЗК (отм., сега чл. 35, ал. 2 ЗЗК от 2008 г.) е бил осъществен, не е задължително фактическото извършване на конкурентната стопанска дейност, както и появата на вреди. При тълкуване на разпоредбите на чл. 1, ал. 2 и чл. 2, ал. 1 ЗЗК (отм.), както и на пряко приложимата разпоредба на чл. 33, ал. 2 ЗЗК (отм., сега чл. 35, ал. 2 ЗЗК от 2008 г.) се извежда правилото, че възможността за правна защита съществува и само при опасност от такова поведение, без то да е било реално проявено“.

на търговска фирма по чл. 35, ал. 2 ЗЗК, компетентният административен орган – Комисията за защита на конкуренцията (КЗК), в производството чл. 94 и сл. ЗЗК със свое решение постановява преустановяване на нарушението и налагане на административнонаказателна отговорност на нарушителя под формата на имуществена санкция или глоба (арг. от чл. 98, ал. 1, точка 1 ЗЗК)⁴⁵.

Що се отнася до частноправната защита на правото върху търговска фирма, на основата на теоретичните положения, изложени от проф. Кацаров⁴⁶ и разпоредбите на чл. 7, ал. 4 и чл. 11, ал. 2 от действащия ТЗ, съвременната ни доктрина⁴⁷ и съдебната практика посочват три вида искове – установителен иск за установяване на недобросъвестно заявяване⁴⁸ или използване на фирма⁴⁹, идентична или сходна с регистрирана по-рано фирма

⁴⁵ Така и Калайджиев, А. (2015), Цит. съч., с. 164.

⁴⁶ Опирайки се на чл. 30 от отм. ТЗ и на тогавашната съдебна практика, Кацаров, К. (1990), Цит. съч., с. 86-87, посочва като отличителен белег на частноправната защита на правото на търговска фирма обстоятелството, че тя се дава не служебно, а по искане на заинтересуваните лица и се изразява във възможността на всеки с правен интерес, който твърди, че друго лице по незаконен начин използва една фирма, да предяви иск пред гражданските съдилища и да поиска съдът да постанови прекратяване на това използване и плащане на обезщетение за причинените от това вреди.

⁴⁷ Владимиров, Ив. (1991), Цит. съч., с. 139; Христов, В. (1994), Цит. съч., с. 133 и сл., 140–143; Калайджиев, А. (2015), Цит. съч., с. 164-166; Балабанова, М., Цит. съч.; Голева, П. (2018), Цит. съч., с. 71-72; Торманов, З. (2020), Цит. съч., с. 45; Герджиков, О. (2021), Цит. съч., с. 64 и др.

⁴⁸ В мотивите на Определение № 304 от 15.05.2018 г. по т. д. № 2918/2017 г., Т. К., II т. о. на ВКС е изтъкнато, че по отношение на недобросъвестността при подаване на заявка за регистрация на търговска марка/фирма и нейното използване е създадена постоянна практика, обективирана в решение № 194/30.10.2013 г. по т. д. № 2274/2013 г. на ВКС, ТК, II т. о. и решение № 162/24.01.2012 г. по т. д. № 1079/2010 г. на ВКС, ТК, I т. о., съгласно която предвид приложимите критерии в търговското право, при преценка дали дадено действие е недобросъвестно, следва да се даде отговор доколко конкретното действие противоречи на добрите търговски нрави и честната търговска практика. Понятието „недобросъвестност“ представлява форма на умисъл, която от субективна страна обхваща знание на заявителя за определени обстоятелства и цел, несъвместима с добрите нрави. В него се включва и знанието за факта, че друг правен субект е използвал преди това в търговската си дейност идентичен или сходен с регистрираната търговска марка знак, ползващ се с правна закрила. Доктрината в лицето на Калайджиев, А. (2015), Цит. съч., с. 164, се изтъква с основание, че третото лице винаги е недобросъвестно, доколкото фирмата е вписана в търговския регистър, освен в случаите по чл. 7, ал. 1, изр. второ ЗТРПЮЛНЦ, според което до изтичането на 15 дни от вписването в търговския регистър вписаното обстоятелство не може да се противопостави на трети лица, които докажат, че им е било невъзможно да го узнаят.

⁴⁹ Без значение е начинът на използване на чуждата фирма (при сключване на търговски сделки, вкл. при отправяне на публична покана или на публично предложение, в

(чл. 7, ал. 4, предложение първо ТЗ); осъдителен иск за преустановяване на недобросъвестното използване на фирма, която е идентична или сходна с регистрирана по-рано фирма⁵⁰ (чл. 7, ал. 4, предложение второ ТЗ⁵¹; срв. и

съдържанието на реклама, обявления в медиите и др.). Вж. Калайджиев, А. (2015), Цит. съч., с. 165.

⁵⁰ В литературата е изразено становище, че когато предявеният от ищеца осъдителен иск за преустановяване на недобросъвестното използване на фирма, която е идентична или сходна с регистрирана по-рано фирма, бъде уважен с влязло в сила съдебно решение, вписаната в търговския регистър фирма на нарушителя подлежи на заличаване от търговския регистър по реда на чл. 14 ЗТРРЮЛНЦ, както и по искане на заинтересованото лице или на прокурора по чл. 30 от същия закон – така Калайджиев, А. (2015), Цит. съч., с. 164. Струва ми се, че за тази хипотеза в действащото законодателство липсва възможност за заличаване на вписаната в търговския регистър фирма на нарушителя по реда на чл. 14 ЗТРРЮЛНЦ. За да се приложи този ред, при който заличаването се извършва незабавно, въз основа на съдебното решение, което се изпраща на Агенцията по вписванията служебно, необходимо е да се касае за „случаи, предвидени със закон“ – аргумент от чл. 14 ЗТРРЮЛНЦ. Такова „предвиждане“ обаче липсва както в разпоредбата на чл. 7, ал. 4 ТЗ, така и в тази на чл. 11, ал. 2 ТЗ. Щом една разпоредба по волята на законодателя следва да се прилага само в „случаите, предвидени със закон“, тя не може да бъде тълкувана разширително или да бъде прилагана по аналогия към изрично непредвидени в закона случаи, какъвто е този при уважения с влязло в сила решение квазинегаторен осъдителен иск за преустановяване на недобросъвестното използване на фирма, която е идентична или сходна с регистрирана по-рано фирма. До сходен извод достига Балабанова, М., Цит. съч., но без тази аргументация.

⁵¹ Съдебната практика е имала поводи да приеме, че в разпоредбите на чл. 11 ТЗ е регламентирано съществуването в полза на търговеца, който е регистрирал определена фирма, изключително право да я използва, както и да иска от всяко едно трето лице да прекрати използването на фирмата и да му заплати обезщетение за причинените от това вреди – решение № 494 от 04.05.2022 г. по т. д. № 621/2022 г. на Софийски градски съд, търговско отд., VI–17 състав. Решаващият състав е изтъкнал, че в разпоредбата на чл. 7, ал. 4 ТЗ е уреден и един частен случай на това общо право, като е предвидено, че всеки търговец има право да предяви иск за установяване на недобросъвестно заявяване или използване на фирма, за преустановяване на недобросъвестното използване на фирма, както и иск за обезщетение за вреди, когато фирмата е идентична или сходна с регистрирана по-рано фирма. При съобразяване на посочените норми, които са част от международното и националното законодателство, следва да се заключи, че правото на фирма, което принадлежи на регистриралия търговец, е уредено като изключително право и включва в своето съдържание правото на търговеца да я използва в цялостната си дейност и да забрани на друг търговец да използва фирма, която е идентична или сходна с неговата, в случай че тя е регистрирана по-рано, като нарушаването на това право води до възникване на вземане за получаване на обезщетение за вреди срещу нарушителя. Следователно за да се допусне вписването в търговския регистър на едно търговско дружество трябва да се установи, че фирмата, под която то ще упражнява занаятието си, не нарушава възникнало вече право върху фирма на друг правен субект, т. е. че заявеното като фирма наименование не е идентично или сходно с регистрирана по-рано фирма. По друг повод, с решение № 1927 от 23.03.2017 г. по в. гр. д. № 633/2017 г. на Софийски

чл. 11, ал. 2, предложение първо⁵² ТЗ) и осъдителен иск за обезщетение на

градски съд, г.о., IV-Г въззивен състав, с което е потвърдено решение № П-123-114 от 27.06.2016 г. по гр. д. № 44871/2012 г. на Софийски районен съд, г.о., 123 състав, е прието, че за да се уважи предявеният квазинегаторен иск на основание чл. 7, ал. 4, предложение второ ТЗ, е нужно да са налице следните предпоставки: 1/ Ищецът и ответникът по иска са търговци по смисъла на чл. 1, ал. 2, т. 1 ТЗ; 2/ Ищецът да е доказал, че използва фирменото си наименование преди ответното дружество, като фирмата на ищеца е регистрирана по-рано от фирмата на ответника; 3/ Да е налице сходство във фирмените наименования на страните по спора – има визуално сходство на елемент във фирмените наименования, сходство между регистрираните в Патентното ведомство на Република България марки и фирменото наименование [фирма]. Въззивният съд е изложил и съображения, че независимо, че съкращението „Е.“ във фирменото наименование няма общо със семантичното значение на абревиатурата „Е.“ в наименованието [фирма], потребителят би ги възприел като идентични, без да търси наличие на смисъл в тях. Посочил е, че разликата в допълнителните елементи „С.“ във фирмата и в наименованието на ищцовото дружество не е достатъчна, за да заличи пълната идентичност между първия елемент от фирмените наименования. 4/ Необходимо е да е доказана недобросъвестност в използването на фирменото наименование от страна на ответника по исковата молба поради това, че марката Е. е общоизвестна марка поради естеството на предоставяната услуга и поради факта, че доставката на електроенергия има голямо социално-икономическо значение. Преценката дали предметът на дейност на страните по спора е идентичен, сходен или различен зависи от конкретните доказателства по делото и извършеното в търговския регистър вписване. Вж. Определение № 304 от 15.05.2018 г. по т. д. № 2918/2017 г., Т. К., II т. о. на ВКС.

⁵² Според Герджиков, О. (2021), Цит. съч., с. 64, бел. под линия № 13, паралелното съществуване на разпоредбите на чл. 7, ал. 4, предложение второ ТЗ и на чл. 11, ал. 2, предложение ТЗ е нормативен плеоназъм. Критично отношение към допълването на чл. 7 ТЗ с разпоредбата на новата ал. 4 (ДВ, бр. 34 от 2011 г.) изразяват и Голева, П. (2018), Цит. съч., с. 71 и цитираните от нея други автори. В литературата с основание се изтъква, че осъдителният иск по чл. 7, ал. 4, предложение второ ТЗ за преустановяване на недобросъвестното използване на фирма и този по чл. 11, ал. 2, предложение първо ТЗ за прекратяване на по-нататъшното използване на чужда фирма изглеждат *prima facie* като че се покриват, но в действителност е налице съществена разлика в техните фактически състави – така Балабанова, М., Цит. съч. Разпоредбата на чл. 7, ал. 4, предложение второ ТЗ се отнася само за една специална група случаи, при които *търговец* търси защита срещу недобросъвестно използване на фирма, *когато тя е идентична или сходна с регистрирана по-рано фирма*. Тоест правото да предяви квазинегаторния иск по чл. 7, ал. 4, предложение второ ТЗ се признава на ищеца-търговец само доколкото недобросъвестно използваната от нарушителя-ответник *фирма* е идентична или сходна с *по-рано регистрираната фирма на ищеца*. Ще рече, че този иск не осигурява правна защита срещу други видове нарушения на правото върху фирма. Напротив, чл. 11, ал. 2, предложение първо ТЗ съдържа обща норма, овластяваща *всяко заинтересувано лице*, без изрично законово изискване за притежаване на качеството търговец, да иска осъждане на ответника да прекрати по-нататъшното използване на чужда фирма, без да е определен начинът на това „използване“, чието прекратяване се иска по съдебен ред. В хипотезата на чл. 11, ал. 2, предложение първо ТЗ попада неоторизирано използване

имуществените и неимуществените вреди⁵³, причинени от недобросъвестното заявяване или използване на фирма, която е идентична или сходна с регистрирана по-рано фирма (чл. 7, ал. 4, предложение трето и чл. 11, ал. 2, предложение второ ТЗ).

Тези и редица други теоретични положения с приносно значение, развити от проф. Кацаров в материята на фирменото право, слагат сериозен отпечатък върху догматичните схващания и съдебната практика у нас през следващите десетилетия, включително до наши дни. В памет на проф. Кацаров настоящото изследване прави един първи за съвременната ни търговскоправна теория опит за аналитично историкоправно и сравнителноправно проследяване на основните догматични възгледи относно правото върху търговска фирма от античността до наши дни, както и за разкриване на значението им за уредбата на способите за неговата правна защита. Целта е да се направи следваща крачка, макар и съвсем скромна, към изграждането на едно цялостно и систематично учение за фирмата на търговеца в българската частноправна теория, което да бъде съобразено с тенденциите в европейската правна теория и да служи като обща догматична основа за

на чуждата фирма не само като „фирма“ (какъвто е случаят по чл. 7, ал. 4 ТЗ), но и като марка, domeйн име, като отличителен белег в реклама, в търговска кореспонденция и др. – така Балабанова, М., Търговска фирма – същност, разграничения и защита (достъпна на https://balabanova.bg/index.php/news/commercial-name-nature-definitions-and-protection/#_ftn26).

⁵³ Вж. определение № 267 от 20.05.2009 г. по т. д. № 625/2008 г., Т. К., II т. о. на ВКС. По въпроса, дължи ли се обезщетение за причинени неимуществени вреди на юридическо лице, вж. практиката на ЕСПЧ и на СЕС, цитирана от Стоянов, Д., Обезщетяване на неимуществените вреди на гражданския ищец в наказателния процес. – В: Годишник на НБУ. Департамент „Право“, № 3, том 2 [2013], С.: НБУ, 2014 г., с. 461 и сл. За иска за обезщетение на вреди с правно основание чл. 11, ал. 2 ТЗ вж. Брайков, В. (2001), Цит. съч., Архив ЕПИ 2.0; Голева, П., (2018), Цит. съч., с. 71 и др. Предвид създалата се у нас противоречива съдебна практика по въпросите на присъждане на обезщетение за неимуществени вреди, причинени на юридическо лице, с разпореждане от 17.07.2023 г. на председателите на ВКС и ВАС беше образувано тълкувателно постановление № 1/2023 г. по описа на ВКС за приемане на съвместно тълкувателно постановление от Общото събрание на съдиите от Гражданска колегия и Търговска колегия на Върховния касационен съд и Първа и Втора колегия на Върховния административен съд по следните въпроси: „1. Допуска ли обективното ни материално право присъждане обезщетение за неимуществени вреди в полза на юридическите лица? 2. Дали от правото на Европейския съюз, което има директен ефект и примат над националното (чл. 4, ал. 3 КРБ), или от международните договори, ратифицирани по конституционен ред, обнародвани и влезли в сила, които са част от вътрешното право на страната с предимство пред противоречащите им норми от вътрешното законодателство (чл. 5, ал. 4 КРБ), произтича възможност националният съд да присъди обезщетение за неимуществени вреди в полза на юридическо лице от нарушение на субективно право, признато от правото на Съюза, респ. от международните договори, и кои са критериите за определяне на обезщетението?“.

усъвършенстване на нашето законодателство и развитието на съдебната практика и търговскоправната наука.

2. До приемането на Общия германски търговски кодекс (*Allgemeines Deutsches Handelsgesetzbuch, ADHGB*) от 1869 г. нормите на обективното право не са съдържали кодифицирана обща уредба на възможността, при сключване на търговски сделки по занятие, участниците в оборота да се индивидуализират с особено наименование, което да е различно от гражданското им име. Римското право предоставяло на обичая избора на имената и псевдонимите на римските граждани⁵⁴, без поначало да закриля с позитивноправни норми името като лично, нематериално благо и без да признава на титуляря му изключително субективно право върху името⁵⁵. С оглед на това името на физическите лица оставало принципно извън предметното приложно поле на *actio iniuriarum*, макар с този иск да се давала правна защита не само в случай на обида, а въобще срещу всяко посегателство или незачитане на личността на другото (*contumelia*)⁵⁶. В началото на Късната античност с конституция от времето на императорите Диоклециан и Максимиан (285–305 г. сл.Хр.) било постановено, че както определянето на имената и псевдонимите на римските граждани, така и промяната им, са предоставени на автономията на тяхната воля, стига изменението да не се извършва с намерение за измама, недобросъвестно и по непозволен начин⁵⁷.

⁵⁴ Както изтъква Kaser, M. (1984), *Roman Private Law. Fourth ed. Translation Rolf Dannenbring*. University of South Africa, Pretoria, 1984, p. 77, характерно за римската именна система било използването на родово (кланово) име (*nomen gentile*), което се поставяло между собственото име и презимето, респ. фамилното име на римския гражданин и означавало произхода и принадлежността на лицето към даден род (клан). Например, името *Gaius Iulius Caesar* изразявало принадлежността на лицето към рода *Iulia*. За значението на рода (*gens*) в римското право вж. Brissaud J. (1912), *A History of French Private Law*. Little, Brown & Co. Boston, 1912, p. 65–66. Планиол, М., (1930), *Елементарно ръководство по гражданско право*. Лица. Печатница Херман Поле, С., 1930 г., с. 7–8, също сочи, че римляните имали усложнена именна система, която се формирала от собствено име (*praenomen*) и от родово име (*gentilitium*), което било носено от всички членове на рода (*gens*). След време назряла нуждата от една по-прецизна индивидуализация на членовете на знатните римски фамилии чрез добавяне на един трети елемент на името – *cognomen*, който започнал да обозначава различни колена в рамките на един и същи род.

⁵⁵ Горанов, И. (1929), Цит. съч., с. 5 и сл., 8–9.

⁵⁶ Вж. Mommsen, Th. (1899), *Römisches Strafrecht*. Verlag von Duncker & Humblot, Leipzig, 1899, S. 785, 788. Достъпно на <https://archive.org/details/rmishesstrafre00mommgoog/page/n1/mode/2up?ref=ol&view=theater>; Scheyhing, R. (1959/1960) *Zur Geschichte des Persönlichkeitsrechts im 19. Jahrhundert*. – Archiv für die civilistische Praxis 1959/1960, Band 158, Heft 5/6, S.505.

⁵⁷ Codex. Imperatores Diocletianus, Maximianus AA. et CC Iuliano. L. IX. Tit. 25. De mutatione nominis. „Sicut initio nominis cognominis praenominis recognoscendi singulos imposito privatim libera est, ita horum mutatio innocentibus periculosa non est. Mutare itaque nomen sive praenomen sine aliqua fraude licito iure, si liber es, secundum ea quae saepe

В духа на казаното, римските граждани участвали в търговския оборот с гражданското си име, без да имат административноправно задължение да се индивидуализират с някакво особено търговско наименование, подчинено на специален правен режим и подлежащо на вписване в нарочен публичен (търговски) регистър.

Що се отнася до правноорганизационните форми за стопанско сдружаване и техните наименования (фирми) в римската правна система⁵⁸,

statuta sunt minime prohiberi, nulli ex hoc praeiudicio futuro“. В Corpus iuris civilis от значение са и следните текстове: 1.4 §1 D. de leg. XXX „*rerum enim vocabula immutabilia sunt, hominum mutabilia*“; 1. 65 (63) § 10 D. XXXVI „*nihil enim male est, honesti hominis nomen adsumere*“. Вж. Haab, R. (1888), Beitrag zur Geschichte und Dogmatik der Handels-Firma Heitz, Universitäts- Buchdruckerei von J. H. Ed. Heitz (Heitz & Mündel), Strassburg, 1888, S. 18, Fn. 2; Schwab, D. (2015), Personennamen und Recht. – In: Namenkundliche Informationen / NI 105/106 (2015), S. 111. В германската правна теория от 19-ти век се разгаря дебат по въпроса, дали в правопорядъка на Древен Рим е съществувало едно изключително право на лицето върху името му, за което неговият носител можел да търси защита с *actio iniuriarum*, като забрани на всяко друго лице, което незаконно използва името му, да се индивидуализира с това име и дали засегнатият можел да иска да му се плати обезщетение, понеже се касаело за измамлива претенция, че лицето принадлежи към известно семейство, с което в действителност няма никакви семейноправни връзки. Вж. по-подробно Von Gierke, O. (1895), Deutsches Privatrecht. Erster Band Allgemeiner Teil und Personenrecht. Verlag von Duncker & Humblot, Leipzig, 1895, S. 720 ff. Част от авторите в лицето на Rudolf von Jhering отговарят утвърдително относно допустимостта на *actio iniuriarum aestimatoria* в тези хипотези – така Von Jhering, R. (1885), *Rechtsschutz gegen injuriöse Rechtsverletzungen* In: Jahrbücher für die Dogmatik des heutigen römischen und deutschen Privatrechts Bd. 23, S. 155 ff., 267. Достъпно на https://dlc.mpg.de/image/mpirg_escidoc_80220/159/. Други автори, сред които Otto Stobbe (1882), Handbuch des Deutschen Privatrechts. Erster Band. Verlag von Wilhelm Berg, Berlin, 1882, S. 21 ff., достъпно на <https://www.digitale-sammlungen.de/de/view/bsb13164page=1>, я отричат като противоречаща на духа на римското частно право. Спорът намира отглас и в нашата по-стара теория, която с допълнителна аргументация поддържа, че при абсолютната свобода за определяне и промяна на името на физическите лица в римското право не е можело да става дума за правна защита на името. Така Горанов, И. (1929), Цит. съч., с. 8–9.

⁵⁸ Основните сред тях били *societas*, *societas publicanorum*, *peculium*. Във формата на *societas*, като обединение на две или повече лица, се сключвали търговски сделки по предоставяне на финансови услуги (*argentarius*), морски превоз на товари (*exercitor*), скотовъдство (*pecus*), земеделие (*ager*), строителство и продажба на гробници (*monumentum*), търговия на дребно чрез магазини (*taberna*), отдаване под наем на жилища и др. помещения (*insula*), предоставяне на образователни услуги, и в частност преподаване на уроци по граматика (*ut grammaticam docerent*), обучение на роби (*puerum docendum/nutriendum*), търговия с горива (*oleum*), с вино (*vinum*), с жито (*frumentum*), с роби (*mancipium*), с перли (*margarita*) и дрехи (*sagaria*). На свой ред, *societas publicanorum*, като особена разновидност на *societas* и далечен прототип на съвременните капиталови дружества, били „специализирани“ в извършване на обществени услуги и стопански дейности в публичния сектор, възла-

следва да се отбележи, че с разгръщането на стопанския обмен и предприемачеството в къснореспубликанския Рим⁵⁹ познатите от II в. пр. Хр. насам семейни съдружия и съдружия между наследници от типа на *societas omnium bonorum* се очертали като все по-неподходящи за целите на „бизнес начинания“ в областта на банковото дело, търговията с роби, строителството на сгради и пътища и др. Проблемът при тях бил в това, че при липсата на правосубектни от гледна точка на съвременните гражданскоправни разбирания дружествени форми в римския правопорядък⁶⁰ стопанският риск

гани с обществени поръчки, като събиране на данъци (*vectigalia*), добив на злато (*aurum*), сребро (*argentum*), желязо (*ferrum*), олово (*plumbum*), сол (*sal*), наемане на земя – публична собственост (*ager publicus*), риболов (*lacus*), водопреносна мрежа (*aqua*), канализация (*rivus*), изграждане и поддръжка на обекти на публичната инфраструктура (храмове, пътища, мостове, ВиК, театри, пристанища, обществени тоалетни, терми, пазари и тържища), доставки за армията (*exercitus*), внос на пшеница (*frumentum*). Що се отнася до *peculium*, това била правноорганизационна форма на съвместна стопанска дейност, при която две или повече лица предоставяли определени имуществени блага на техни подвластни (*alieni iuris*) или притежавани в тяхна обща собственост роби с цел развиване на търговска дейност, при което пекулият оставал притежание на предоставилите имуществото лица, а подвластните разполагали с управителни правомощия, но не и с *dominium* върху предоставеното им имущество. За дружествените форми в римското право вж. Wieacker, Fr. (1936) *Societas. Hausgemeinschaft und Erwerbsgesellschaft: Untersuchungen zur Geschichte des römischen Gesellschaftsrecht*, H. Böhlau Nachfolger, Weimar, 1936, S. 27 et seq.; Kaser, M., *Op. cit.*, p. 93-94; Fleckner, A. *Roman Business Associations*. Max Planck Institute for Tax Law and Public Finance. Department of Business and Tax Law. Department of Public Economics. Working Paper 2015 – 10, p. 6 et seq.

⁵⁹ По-подробно Ганев, В. (1921), *Историческото развитие на търговското право*. – Годишник на СУ, ЮФ, том XII, 1915–1916 г., Университетска печатница, С., 1921, с. 7–11; Чолов, Р. (2000), *Римското частно право*. Сиела, С., 2000 г., с. 151 и сл.

⁶⁰ Kaser, M. (1984), *Op. cit.*, **р. 93, изтъква, че самата идея за съществуването на правосубектни правноорганизационни форми за сдружаване, които да бъдат самостоятелни носители на права и задължения, различни от тези, притежавани от членовете им, е била свършено чужда на правните системи в Античността; тя е развита в европейската правна доктрина най-вече от деветнадесетото столетие. Независимо от това, не може да се отрече, че в римската правна действителност са съществували съвкупности от лица, които могли да формират колективна воля и притежавали в съсобственост „под обща ръка“ общо имущество, което било отделено от личните имущества на всеки от участниците и с което последните не могли да се разпореждат еднолично. Такъв характер имали древноримските асоциации, възможността за чието създаване за постигане на всяка позволена от закона цел била предвидена още в Дванадесетте таблици (8.27). Но, от гледна точка на римскоправните разбирания тези „колективи от лица“ не били подчинени на особен правен режим, различен от този, предвиден за техните членове. Според Чолов, Р. (2000), *Цит. съч.*, с. 61, макар да не било чуждо на идеята, че е възможно в правния мир да съществуват абстрактни (в смисъл, различни от физическите лица) субекти на правото, имащи като такива всички правни признаци за самостоятелно участие в гражданския обмен, все пак класическото римско право достигнало в развитието си само до „преддверието“ на**

можел да засегне цялото имущество на съдружниците, с кое то те би трябвало да участват в съдружието⁶¹. В този период преторът започнал да дава правна защита на неформални сдружавания за съвместно извършване на конкретни предприемачески дейности, при които участниците правели вноски с част от имуществото си и отговаряли за дълговете на дружеството съобразно дяловото си участие в него. Възприет е бил принципът ‘*nomina ipso iure divisa sunt*’, т. е. че имената са разделени по право и се прилага моделът на разделната отговорност. В определени случаи, например при дружествата за търговия с роби, кредиторът можел по правилата на солидарната отговорност да насочи изпълнението за целия дружествен дълг срещу най-платежоспособния от съдружниците. Ако отделен съдружник сключел еднолично договор с трето лице, той отговарял лично за произтичащите от това задължения; останалите съдружници не отговаряли солидарно. Солидарната отговорност не можела да бъде изключена при дружествата на предприемачите в сферата на търговското корабоплаване (*societas exercitorium*)⁶² и при банкерските (сарафски) дружества (*societas*

едно цялостно уреждане на юридическите лица, без да разработи самото понятие за тях и без да регламентира цялостния им правен режим, защото самите обществено-икономически условия не са диктували такава необходимост. В този дух още през 1940 г. Базанов, И. (1940), Курс по Римско право. Том първи. Университетска печатница, С., 1940 г., с. 111–113, пише, че макар още в края на републиканския период някои римски юристи да са приемали, че корпорацията е отделно, самостоятелно цяло и че нейното съществуване не зависи от промяната в членската ѝ маса, все пак римската правна мисъл не е довела до логически край учението за юридическото лице и не го е признавала за напълно реален субект на права, който има своя воля и може да действа чрез своите органи, а е възприела конструкцията за измисления (фингиран) правен субект, който в действителност не съществува, няма своя воля и не може да извършва сам правни действия, тъй като е недееспособен (поради което е приравнен към *furiosi* и *infantes*, т. е. към слабоумните и малолетните). За правното положение на обединенията от лица като “*personae vice funguntur*” вж. и Brissaud J. (1912), *Op. cit.*, р. 889–905. **Обратно, Санфилиппо, Ч. (2002), Курс римското частно право.** Издателство БЕК, Москва, 2002 г., с. 47–49, признава без дискусия и аргументи съществуването на юридически лица на публичното и на частното право в римската правна система и приема, че тяхната правоспособност се изразявала в признатата им правна способност да бъдат носители както на имуществени, така на лични, неимуществени права и задължения (с. 49). Като юридически лица на публичното право авторът квалифицира самата римска държава (*populus Romanus*), общините (*municipia*), колонииите (*coloniae*), а като юридически лица на частното право – колегиите (*collegiae*), братства, обслужващи целите на култа (*sodalitates*), фондациите и др.

⁶¹ Galaboff, N. (2012), Auswirkung des Innenverhältnisses der socii auf das Außenverhältnis der societas? Достъпно на <https://forhistiur.net/2012-10-galaboff/?l=de>.

⁶² По-подробно за правното положение на римския exercitor – корабния предприемач и морски превозвач, вж. Новкиришка-Стоянова, М. (2016), **Exercitor в римското частно право.** – В: IUS ROMANUM 1/2016 г., Commercium, Сиела, С., 2016, с. 89 и сл.

*argentarium*⁶³)⁶⁴. През класическата епоха се явили разнообразни правни форми на стопанско сдружаване, сред които *alicuius negotiationis, rei unius* и *omnium bonorum quae ex quaestu veniunt*. В периода на Империята важна роля започнали да играят и съдружия на частни физически лица във формата на *societas publicanorum (societas vectigalium)*⁶⁵, на които бивало възлагано срещу представена от тях гаранция събирането на данъчни задължения като дейност в публичен интерес (*opera publica*) и на предприемаческа основа (*vectigalia ultrove tributa*). Тези съдружия съчетавали в себе си признаците на *societas* с елементи, близки до модела на *collegium*. Управителните функции били възлагани на един или повече управители (*magistrati*), които бивали ежегодно избирани от членовете на дружеството. Тези дружества водели счетоводство и седалището им задължително трябвало да се намира в Рим. Дейността си на територията на провинциите извършвали чрез овластени от тях представители (*promagistrati*), които действали от името на съдружниците и поддържали с тях постоянна връзка по пощата. С оглед на тези им правни признаци, говорещи за известна организационна обособеност, както и предвид наличието на наченки на „корпоративни“ елементи, в романистичната теория е изразено виждане, че *societas publicanorum* могат да бъдат разглеждани като своеобразен, макар и далечен прототип на търговското сдружаване⁶⁶. Нещо повече, някои учени откриват известни прилики между *societas publicanorum* и съвременните юридически лица на търговското право, доколкото *societas publicanorum* притежавали относителна имуществена обособеност, могли да учредяват представителна власт на свои представители, а също така имали и известна процесуална правоспособност, разполагайки с възможност да предявяват определени искове (*actio bonorum possessio, actio furti*)⁶⁷. Сходството с едно съвременно дружество с ограничена отговорност може да бъде видяно и в това,

⁶³ За правното им положение вж. Чолов, Р. (2000), Цит. съч., с. 156–161.

⁶⁴ За генезиса на солидарната отговорност на съдружниците в персоналните търговски дружества по-подробно вж. Gensel, W. (1864), Über den Rechtsgrund der solidarischen Haftung der Handelsgesellschaft – ten. – Archiv für praktische Rechtswissenschaft, Vol. 1, 1864, S. 177 ff., цит. по Földi, A. (2001), Eine Alternative Annäherungsweise: Gedanken zum Probleme, des Handelsrechts in der römischen Welt. — In: *Revue Internationale des droits de l'Antiquité*, Vol. 48, 2001, p. 70, n. 16.

⁶⁵ За тях вж. Kaser, M. (1984), Op. cit., p. 96; Fleckner, A. Op. cit., p. 6, 15 et seq.

⁶⁶ Trumper, H. (1906), Die Geschichte der römischen Gesellschaftsformen. Untersuchungen über die Anfänge des modernen Gesellschafts- und Korporationsrecht. Berlin, 1906, S. 71, цит. по Sándor, I. (2009), The Emergence and Development of Limited Liability in the Field of the Company Law. – In: *Studia Iuridica Caroliniensia*. Vol. 4. Капа Матyas. Budapest, 2009, p. 178.

⁶⁷ Вж. Duff, P. (1938), Personality in Roman Private Law. Cambridge, 1938, p. 159 et seq., цит. по Sándor, I. (2009), The Emergence and Development of Limited Liability in the Field of the Company Law. Op. cit., p. 179.

че смъртта на някой от съдружниците в *societas vectigalium* не съставлявала основание за автоматичното прекратяване на дружеството, за разлика от положението при неограничено отговорните съдружници в персоналните дружества⁶⁸. Наследниците на починал съдружник можели да встъпят в дружеството въз основа на изрично споразумение с останалите съдружници⁶⁹. Във всеки случай обаче на никой етап от развитието на римската правна система, вкл. в Юстиниановото право, не се откриват правни източници, които да предвиждат, че съдружниците следва под общо име да сключват сделки в кръга на предприемаческата им дейност и да се явяват като ищци или ответници под общо име (фирма) в съдебни и административни производства, отнасящи се към тази тяхна дейност⁷⁰. 3. Първите признаци за поява на фирмата като особено търговско име и за отделянето ѝ от гражданското име на лицата, занимаващи се по занятие със сключване на търговски сделки, са свързани с развитието на търговията покрай римокатолическите кръстоносни походи от края на XI до края на XIII в., както и с появата на обособени по професионален признак корпорации на различни професионални съсловия като цехове, еснафи, занаятчийски задруги, гилдии на търговци на едро (*Gilda mercatorum*, *Hansa*) и др.⁷¹. В този исторически период, в който предприемаческото съсловие започва да се обособява от останалото градско население (бюргерство) и да се отличава от него по своя *status mercatorum*, от старите граждански дружества (*societas civilis*) от семейно-родов тип започват да се развиват нови форми на сдружаване между търговци – *societas mercatorum*, чиято членска маса включвала вече лица извън кръга на семейството или рода. Въпреки липсата на призната от закона персонификация, тези договорни общности от търговци участвали в оборота като едно стопанско цяло, доколкото всеки от участниците въз основа на пълномощно от останалите бил овластен да сключва сделки и да извършва други правни действия от името на всички съдружници и с правни последици пряко в тяхната правна сфера⁷². Като участници в оборота при сключване на сделки тези сдружения на търговци се обозначаваха чрез използване на знаци или символи (*signum mercatorum*), които служели и като способ за тяхната идентификация в качеството им на договорна общ-

⁶⁸ Срв. и отграничи чл. 93, т. 4 и чл. 154, ал. 1 и чл. 155 ТЗ във връзка с чл. 125, ал. 1, т. 1, предложение първо и ал. 2 във връзка с чл. 129, ал. 1, изр. първо, предложение второ и др. ТЗ.

⁶⁹ За сдружаванията в римското право вж. още Sohm, R. (1901), *Institutionen. Ein Lehrbuch der Geschichte und des Systems des Römischen Privatrechts*. 10. Auflage, Leipzig, 1901, S. 186 ff.

⁷⁰ Така Горанов, Ив. (1929), Цит. съч., с. 6.

⁷¹ По-подробно от правно-исторически аспект вж. Naab, R. (1888), *Op. cit.*, S. 6 ff.

⁷² Така Naab, R. (1888), *Op. cit.*, S. 6.

ност от лица⁷³. Когато няколко търговци влизали в съдружие и образували *societas*, вместо използвания от всеки отделен съдружник отличителен знак (*signa simpliciter*), дружеството се индивидуализирало със *signum compositum*, който обединявал детайли от индивидуалните отличителни знаци на членовете, но бил различен от тях⁷⁴. Италианските юристи от този период схващали *signum mercatorum* именно като *signum sociorum* (*signum societatis*), т. е. като знак на самото търговско съдружие, чрез който предоставените за общото търговско начинание имуществва, с които съдружниците участвали в съдружието, се отличавали от личните им имуществва⁷⁵. В случаите, при които отделен съдружник (*socius*) сключвал търговска сделка не за дружеството, а в качеството си на едноличен търговец, той се индивидуализирал с личния си *signum mercatorum*, а когато действал за дружеството като съдружник, използвал дружествения *signum*⁷⁶. При царящата през Средновековието масова неграмотност изписването на словесно обозначение като индивидуализиращ субекта знак, т. е. като фирма на търговеца, било от естество да затормози оборота в много по-голяма степен, отколкото поставянето на един символ (например, някакво стилизирано изображение) като отличителен знак. Затова в този период всеки търговец използвал свой *signum mercatorum*, поставяйки го върху инвентара си, добитъка, продукцията си и т. н.⁷⁷, а при подписване на документи го полагал до изписаното си гражданско име (при положение, че бил грамотен). В този смисъл би могло да се мисли, че *signum*-ът изпълнявал двойствена роля: от една страна, той е бил отличителен знак за доставяните от търговеца стоки/услуги, доколкото представлявал изображение с линейна или кръгла форма (*quaedam pictura sive linearis sive circularis figuratio*), а същевременно е служел като негово търговско име (фирма). Старата доктрина обаче отказва да разглежда *signum*-а като прототип и функционален еквивалент на съвременните търговски фирми с аргумента, че той не замествал подписа на физическото лице-търговец⁷⁸ и в този смисъл нямал същинска индивидуализираща правния субект функция, каквато е присъща на търговското име (фирмата) по съвременните законодателства. Приемало се, че поставянето

⁷³ Вж. Диков, Л. (1992), Цит. съч., с. 42.

⁷⁴ Примери у Dietzel, G. (1860), Op. cit., S. 245, Haab, R. (1888), Op. cit., S. 10, Fn. 3.

⁷⁵ За това свидетелства Dietzel, G. (1860), Op. cit., S. 227 ff.; Вж. и Petrus de Ubaldis (1550), Tractatus docti [et] insignes de duobus fratribus [et] aliis sociis. Apud haeredes Iacobi Giuntae, 1550, p. xi, No. 72, цит. по Haab, R. (1888), Op. cit., S. 10, който също схващал *signum mercatorum* като отличителен знак на дружеството.

⁷⁶ Така Haab, R. (1888), Op. cit., S. 10.

⁷⁷ Haab, R. (1888), Op. cit., S. 8 се позовава и на изследването на Homeyer, K.G. (1870), Die Haus- und Hofmarken. Berlin, 1870, S. 172 ff., според който средновековните юристи виждали в *signum*-а освен "*insignia et arma*" (отличителен знак и герб), още и "*signa mercatorum*" (търговска марка).

⁷⁸ Haab, R. (1888), Op. cit., S. 11.

на *signum*-а до саморъчния подпис на търговеца е от естество да придаде по-голяма „достоверност и тежест“ на писмения документ, но отсъствието на *signum* не се отразявало по никакъв начин на неговата редовност от формална страна, на доказателствената му сила, както и на действителността на частноправния акт, обективиран в този документ (*omissio signi non vitiate instrumentum*)⁷⁹. С оглед на това преобладава сякаш виждането, че основната функция на *signum*-а в европейското Средновековие била съотносима по-скоро с марката като отличителен знак в съвременния търговски оборот⁸⁰.

Все пак, заради особеностите на тогавашния обществено-икономически живот и правна действителност ролята на *signum mercatorum*, без да бъде отъждествяван с търговска фирма, значително надхвърляла съвременното значение на марките като отличителен знак, доколкото при липса на правна уредба на търговското име (фирмата) *signum*-ът бил практически единственият идентификационен белег, по който търговците и най-вече техните съдружия можели да се отличават един от друг в оборота⁸¹. Този фактор обяснява и обстоятелството, че с разширяването на грамотността сред градското население символите в съдържанието на *signum mercatorum* започнали постепенно да бъдат измествани от началните букви от имената (инициалите) на съответните търговци, което външно доближило *signum*-а до представата за съвременната търговска фирма⁸². Допълнителен фактор, допринесъл за появата на фирмата с нейната правноиндивидуализираща търговеца функция, е утвърждаването в Средновековна Европа от XI–XII в. нататък на една устойчива именна традиция, при която немалка част от пренасяните от поколение на поколение фамилни имена на физическите лица изразявали основното занятие на главата на семейството или рода, или наименованието на географски области, в които се намирали притежаваните от него земи⁸³. Редом с това, от XIII в. нататък сдружаванията на търговци, освен с отличителния си знак (*signum*), започнали да се индивидуализират и с така наречения *titulus societatis*⁸⁴, който бил общо за сдружилите се търго-

⁷⁹ Така Dietzel, G. (1860), *Das Handelszeichen und die Firma*. – In: Bekker, E., Muther, Th. (1860) *Jahrbücher des gemeinen deutschen Rechts*. Band IV, Verlag von G. Kirzel, Leipzig, S. 248. Достъпно на <https://books.google.com/bz/books?id=JHsYAAAAAJ&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>. Също и Naab, R. (1888), *Op. cit.*, S. 11.

⁸⁰ Naab, R. (1888), *Op. cit.*, S. 12.

⁸¹ Така Naab, R. (1888), *Op. cit.*, S. 12.

⁸² Така Homeyer, K.G. (1870), *Op. cit.*, S. 343 ff., цит. по Naab, R. (1888), *Op. cit.*, S. 12, Fn. 3.

⁸³ Naab, R. (1888), *Op. cit.*, S. 13. **За системата на българските фамилни имена вж. Бакърджиева, К. (2003), *Българските фамилни имена – извор на минало и родолюбие* (Познания върху народопсихологията, която откриваме в нашите фамилни имена). Изд. „Славена“, Варна, 2003 г., с. 5 и сл.**

⁸⁴ Вж. Naab, R. (1888), *Op. cit.*, S. 14.

вци наименование (фирма), под което те сключвали общо търговски сделки, подписвали се, били вписани в регистър, воден от съответната гилдия⁸⁵ и под това наименование фигурирали като титуляри по записванията, които се правели от банкерите, за да осчетоводяват платежните операции в сметководни книги под формата на *codex rationum*⁸⁶ (*libro maestro*). В старата германска доктрина от 19-ти век тези общи наименования на търговските дружества, под които последните били означавани за целите на счетоводните записвания и в банкерските книжа, са известни като „Rechnungsnamen“ (*ratio, ragione sociale, raison sociale*)⁸⁷.

От края на XIII и през XIV век, редом с организациите на различни професионални съсловия, в Северна Европа започват да си пробиват път някои квази-кооперативни форми на стопанско сдружаване за извършване на търговия чрез взаимопомощ и сътрудничество с цел задоволяване на икономическите и социални интереси на членовете им⁸⁸. Пример в това отношение са така наречените *Markgenossenschaften* в средновековна Германия, които представлявали квази-кооперативен тип икономически обединения за съвместно стопанисване, обработване, използване на общинските земища, предназначени за общо ползване и намиращи се в дадено маркграфство⁸⁹. Част от тези правноорганизационни форми на коопериране имали публичноправен характер в смисъл, че представлявали териториал-

⁸⁵ За първите съсловни регистри на търговските гилдии през Средновековието, които се определят като прототипи на съвременните търговски регистри, вж. Lastig, G. (1883), *Florentiner Handelsregister des Mittelalters*. Formis Hendeliis, Florence, 1883, S. 4. Достъпно на https://books.google.bg/books?id=Wtf88rlpMZUC&printsec=frontcover&source=gbsge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false. Авторът изтъква, че всяка търговска гилдия изготвяла поименен списък (регистър) на членската си маса, който се водел от нотариуса на гилдията под надзора на управителния съвет и съдържал правнозначими обстоятелства, свързани с имената/наименованията на членовете на гилдията и техния персонал (търговски помощници и др.). Освен това, в специална графа от този регистър се вписвало кои членове на гилдията са създали търговско дружество и какво е неговото наименование.

⁸⁶ За произхода и значението на това понятие от римското право по-подробно вж. Мангачев, Ив. (2017), *За codex rationes, codex (ratio) accepti et expensi et receptum argentarii*. – В „Грамада. Портал за юристи“ от 11.08.2017 г. Достъпно на <https://gramada.org/%D0%B7%D0%B0-codex-rationes-codex-ratio-accepti-et-expensi-%D0%B8-receptum-argentarii/>

⁸⁷ По-подробно Naab, R. (1888), *Op. cit.*, S. 16.

⁸⁸ Вж. най-подробно у Gierke, Otto (1954), *Das deutsche Genossenschaftsrecht* (Internet Archive). 4 Bände. Berlin 1868–1913, Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, Graz, 1954, p. 19 ff. Достъпно на <https://archive.org/details/dasdeutschegeno02giergoog/page/19/mode/2up>

⁸⁹ По-подробно за средновековните *Markgenossenschaften* вж. Göttinger, E. (1885), *Reallexicon der Deutschen Altertümer*. Leipzig 1885, S. 634–636. Достъпно на <http://www.zeno.org/Gdetzinger-1885/A/Markgenossenschaft?hl=markgenossenschaft>

ни икономически съюзи на градски и селски общини, църковни епархии (*kirkjusókn*) и др. с известни властнически функции, а друга част били с частноправен характер, доколкото обединявали производители и търговци от съответните икономически сектори, сред които земеделие, търговия на едро или на дребно, рибарство, застраховане, търговско корабоплаване и др. С оглед на персоналния им състав и предмет на дейност, тази втора категория стопански сдружавания от кооперативен тип („*Genossenschaften*“) биха могли да се разглеждат като далечен прототип на съвременните производителни кооперации.

Макар наличието на правосубектност при тези правноорганизационни форми на стопанско сдружаване през Средновековието да е повече от спорно в теорията⁹⁰, всички те имали известна организационна самостоятелност, свои вътрешни устройствени актове (статути, т. е. устави), свои органи за управление (общо събрание – *consilium majus*, управителен съвет от старейшини – *consules*, който имал и правораздавателна компетентност по разрешаване на спорове между членовете на корпорацията; друг орган с изпълнително-разпоредителни функции – *consilium minus*), свой предмет на дейност, т. е. цели и задачи, свързани с управление на стопанската дейност на членската им маса, свои служители и т. н.⁹¹ Всяка от тези професионални корпорации като организационно единство била титуляр на предоставени ѝ от градската управа на свободните градове, респ. от феодалния владетел привилегии, изразяващи се в изключителното (монополно) право да произвежда и/или търгува със стоки и услуги в съответния стопански отрасъл,

⁹⁰ Германската историко-правна доктрина е склонна да признае наченки на правосубектност само при така наречените *Hundertschaften* („стотици“ – формирования по модела на римските центурии), предвождани от *centenarius* и представляващи първоначално военно-племенна, а по-късно социално-икономическа и административно-териториална единица (поделение) от дислоцирани на определена територия сто военни с техните семейства и имущества. Като социално-икономическа единица, разполагаща с вътрешна организационна структура, със собствена юрисдикция (съдебни органи) и стопанисвайки обща земя (*alagimeinida*, *Gemeinheit*, *Gemeinland*, *Almenden*, т. е. обща мера, земя, която е обща, бездялова собственост – *Gesamthandigentum*, и принадлежи на всички „под обща ръка“), тези „стотици“ били организирани по старогерманския обичайноправен образец на старите селски общини и станали известни под наименованието „*Huntare*“ („*Centena*“). Моделът на тези *Hundertschaften* се прилагал и при създаване на икономически съюзи (обединения) между свободни градове, села, родове, домакинства и т. н. През Средновековието този модел бил разпространен и на територията на днешна Дания, Норвегия, Швеция, както и в Англия от времената на датските и норвежките нашествия от средата на 8-ми до средата на 11-ти век. Вж. по-подробно Brunner, H. *Deutsche Rechtsgeschichte* (Internet Archive), Leipzig 1892, 1906, Bd. I, S. 159 ff., Bd. II, S. 146 ff. Достъпно на <https://archive.org/details/deutscherechtsg01schwgoog/page/158/mode/2up?q=Hundertschaft>.

⁹¹ По-подробно Lastig, G. (1883), *Op. cit.*, S. 4 ff.; Naab, R. (1888), *Op. cit.*, S. 14, Fn. 3; Ганев, В. (1921), *Цит. съч.*, с. 25 и сл.

да определя съобразно интереса на членовете и цената на предлаганите стоки/услуги, размера на възнагражденията по сключени договори и т. н.⁹². На професионалните корпорации било признато и публичното правомощие (привилегия) да имат собствени съдилища, чиито съдебни състави се формирали от членове на съответната гилдия – *consules mercatorum*, и чиято правораздавателна компетентност обхващала разрешаването на спорове между членовете на корпорацията, спорове с нейни служители, както дела, образувани по предявени против член на корпорацията искиове⁹³. Израз на организационната обособеност на професионално-съсловните корпорации през Средновековието била и възможността им да се обединяват в съюзи (асоциации, федерации) – *universitas mercatorum mercanzia*, като например асоциация на банкерите, на предприемачите в областта на морската търговия и т. н., чрез които се осъществявало съсловното самоуправление на търговската дейност в съответния икономически бранш⁹⁴. Но, въпреки формалноправното отсъствие на правосубектност, тези икономически обединения, в качеството им на обособени стопански единици, започнали, според историческите извори⁹⁵, да се индивидуализират в оборота с отделно наименование (фирма), което най-често се формирало на основата на някакъв топоним (наименованието на местността и географския регион, където се развивала производствената/търговската дейност) или на вида на търговската дейност или на занаята, и било поначало различно от гражданските имена на участващите в съдружието лица. Такъв характер имат достигналите до нас наименования на съществували в миналото сдружавания от типа на *Markgenossenschaften*, като „die Biebermark“, „die Rödermark“, „die Elber Mark“, „die Hohe Mark (Taunus)“, „der Markwald Berstadt“, „die Mehrenberger Mark“⁹⁶, както и „die Freimarkung Osing“, което съществува и понастоящем като наименование на общинско землище за общо ползване в германската провинция Бавария, окръг Нойщадт ан дер Айшбад, Виндсхайм (Neustadt

⁹² Ганев, В. (1921), Цит. съч., с. 26.

⁹³ Вж. по-подробно Straccha, B. (1556), *Tractatus de mercatura seu mercatore omnia, quae ad hoc genus pertinent, fusissime complectens*. Lugduni, 1556, pars I, No. 8, цит. Haab, R. (1888), *Op. cit.*, S. 14, Fn. 3. Достъпна на <http://galenet.gale.com/servlet/MOME?af=R&ae=U103923278&srchtp=a&ste=14&q=nla>

⁹⁴ Ганев, В. (1921), Цит. съч., с. 26–27.

⁹⁵ Виж посочените исторически извори у Горанов, Ив. (1929), Цит. съч., с. 10, бележка под линия № 10..

⁹⁶ По-подробно за правните белези на така наречените *Markgenossenschaften* в средновековна Германия виж Schneider, W. (1997), *Die Markgenossenschaften im frühmittelalterlichen Alamannien*. *Arbeiten zur alamannischen Frühgeschichte*. Vol. 24, Tübingen, 1997, цит. по Weitzel, J. (2003), Schneider, Wilhelm, *Die Markgenossenschaften im frühmittelalterlichen Alamannien*. – *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Germanistische Abteilung*. Vol. 120, Heft 1, Walter de Gruyter, 2003, S. 504 ff.

an der Aisch-Bad, Windsheim)⁹⁷. При отсъствието на позитивноправна регламентация на търговската фирма през онзи исторически период, глосаторите извеждат правната ѝ защита по аналогия от римскоправните владелчески интердикти⁹⁸ – *interdictum retinendae possessionis* и *interdictum recuperandae possessionis*, с които преторът нареждал да се прекрати нарушението на владението, съответно, отнетото владение да бъде възстановено на предишния владелец⁹⁹.

Може да се каже, че от края на 13-ти и началото на 14-ти век в европейския стопански живот се налага практиката по използване на общо търговско име (*titulus et socii societatis*), под което обединения (съдружия) на търговци сключвали сделки и се индивидуализирали при подписване на документи като общност от съдружили се лица¹⁰⁰. Изброяването на имената на всички съдружници като твърде обстоятелствено и тромаво от гледна точка на нуждата от бързина и оперативност в оборота бива заместено от едно *общо наименование*, преход към което станало използването на фамилното име на „главния“ съдружник с добавката „*et socii*“¹⁰¹ („и съдружие“, „и сие“). Въпреки съпадението по същество с начина, по който се образува фирмата на събирателните дружества в съвременните търговскоправни уредби¹⁰², посочването на името на отделен съдружник в общото търговско име на дружеството имало до 18-ти в. същото правно значение, както при фирмите на сегашните командитни дружества (срв. чл. 101 ТЗ)¹⁰³. Съдружникът, чието име се съдържало в дружествената фирма, отговарял пред кредиторите на дружеството така, както отговарят комплементарите – неограничено и солидарно с другите комплементарни, а останалите съдружници (в положението на командитисти) отговаряли до размера на предвидените за тях вноски според дружествения договор¹⁰⁴. С разгръщането на търговския оборот гражданските имена на съдружниците постепенно започнали да се изместват от едно общо, дружествено търговско име (*ragione sociale*), което в съчетание с акронима, указващ вида на дружеството, е индивидуализирало самото

⁹⁷ [https://de.wikipedia.org/wiki/Osing_\(Freimarkung\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Osing_(Freimarkung))

⁹⁸ По-подробно Wieacker, Fr. (2016), *Privatrechtsgeschichte der Neuzeit*. 3. Aufl., Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 2016, S. 84.

⁹⁹ За владелческите интердикти в римското право вж. Андреев, М. (1975), *Римско частно право*. Пето преработено и допълнено издание. Наука и изкуство, С., 1975, с. 222 и сл.

¹⁰⁰ Frémery, A. (1833), *Études de droit commercial ou du droit fondé par la coutume universelle des commerçants*, Paris, 1833, p. 39, цит. Haab, R. (1888), *Op. cit.*, S. 15, Fn. 4.

¹⁰¹ Така Straccha, B. (1556), *Op. cit.*, pars II, No. 99, цит. по Haab, R. (1888), *Op. cit.*, S. 16, който се позовава на италианския юрист Baldus de Ubaldis (1327–1400).

¹⁰² Срв. чл. 77 ТЗ относно фирмата на събирателното дружество.

¹⁰³ Haab, R. (1888), *Op. cit.*, S. 17.

¹⁰⁴ Така Frémery, A. (1833), *Op. cit.*, p. 40, 44, цит. по Haab, R. (1888), *Op. cit.*, S. 17, Fn. 3.

обединение на съдружниците и с оглед на това се схваща в доктрината като най-ранната проявна форма на търговската фирма¹⁰⁵.

През Средновековието и почти до началото на 19-ти век липсват надеждни историкоправни извори, свидетелстващи за използване при едноличните търговци на търговски имена, различни от гражданското им име¹⁰⁶. Това обстоятелство дава основание да се поддържа, че в онзи период фирмата е намирала приложение най-вече при сдружаванията между търговци¹⁰⁷. Независимо от това, в случаите, при които физическото лице-търговец е използвало като търговска фирма гражданското си име, т. е. името и фирмата са се покривали по съдържание, се е приемало, че те изпълняват различни правни функции и подлежат на защита с различни способности¹⁰⁸. При отсъствието на общи правила за фирмата на търговците, споровете относно тяхната индивидуализация се решавали при аналогично приложение на принципа за свободния избор на име, заложен в *Corpus iuris civilis*¹⁰⁹. Средновековното общо право не признавало изключително субективно право на титуляря върху неговото търговско име и не му осигурявало правна защита в случай на неоснователното използване на същото име от друг търговец¹¹⁰. Нещо повече, приема се, че било допустимо използването на чужда търговска фирма против волята и въпреки изричното противопоставяне на досегашния ѝ титуляр, стига деянието да не е извършено умишлено, с *dolus* и да не съставлява *iniuria*¹¹¹. Защитата срещу измамливо използване на чужда търговска фирма или подправка на такава се осигурявала от нормите на наказателното право, предвид високата степен на обществена опасност на тези деяния, които застрашавали сигурността на гражданския и търговския оборот¹¹².

¹⁰⁵ Haab, R. (1888), Op. cit., S. 16.

¹⁰⁶ Ibidem, S. 18.

¹⁰⁷ Така Schweizer (1803), De firma mercatorum. Lips, 1803, цит. по Haab, R. (1888), Op. cit., S. 18; Mittermaier, C. (1821), Lehrbuch der deutschen Privatrechts. Landshut, Philipp Krüll, 1821, S. 443. Достъпна на https://books.google.bg/books?id=k0WsDlBGPdMC&pg=PA443&lpg=PA443&dq=Schweizer+De+firma+mercatorum+Lips+1803&source=bl&ots=4xv0GiWEdh&sig=ACfU3U0nIZaC6cAs9J-LKRghV7LNumoVFA&hl=en&sa=X&ved=2ahUKewiD8ar-uZ2AAxXIX_EDHc2eCZ4Q6AF6BAgbEAM#v=onepage&q=Schweizer%20De%20firma%20mercatorum%20Lips%201803&f=false

¹⁰⁸ Така Von Gierke, J., Sandrock, O. (1975), Handels- und Wirtschaftsrecht. Band I, 9. voll. neu bearb. Aufl., O. Sandrock (Hrsg.), De Gruyter, 1975, S. 233.

¹⁰⁹ Вж. бел. 4 по-горе. Вж. Haab, R. (1888), Op. cit., S. 18.

¹¹⁰ Така Schweizer (1803), De firma mercatorum, Op. cit., S. 32, цит. по Haab, R. (1888), Op. cit., S. 19.

¹¹¹ Haab, R. (1888), Op. cit., S. 19.

¹¹² Вж. Von Wächter, G. (1881), Deutsches Strafrecht. Vorlesungen. Herausgegeben von Oskar von Wächter. Leipzig 1881, § 49, достъпно на https://books.google.bg/books?id=AIoN_2w3Dd4C&printsec=frontcover&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false.

4. Най-ранни стъпки към уреждане на специална правна защита на титуляря на търговско име (фирма) се правят с някои локални законодателни актове на старите германски провинции (*Partikularrechte*¹¹³) от втората половина на 18-и век. Предвестник на тази линия става предвиденото от разпоредбите на средновековното градско право изискване за вписване на търговците във водените от съответните съсловни организации и от полицейските органи регистри¹¹⁴, при което се допускало, при наличие на определени предпоставки, оспорване на вписана по-късно търговска фирма от лица с правен интерес¹¹⁵. Разпоредбите на § 621 и сл. от част втора, глава осма на Общото земско право на Прусия (*Allgemeines Landrecht für die Preußischen Staaten, ALR*¹¹⁶) от 1794 г. признавайки за първи път при определени предпоставки изключително право на търговеца върху неговата фирма, са предвиждали, че избраната фирма трябва да се отличава от всички вписани и публично оповестени известни до момента фирми. По-късно създадено дружество, използващо фирма, която е идентична с вече регистрираната от друг търговец, било длъжно да промени фирмата си (арг. от § 222 от Общото земско право на Прусия). В началото на 19-и век. аналогични правила били възприети и в локалните законодателства на други германски земи¹¹⁷. Въпреки отсъствието на изрична уредба на фирмата на едноличните търговци, когато такива участвали в съдружия, те добавяли към гражданското си име означение, указващо на качеството им на съдружници или даже възприемали търговски имена, напълно различни от гражданското им име. От този период в литературата има податки относно възможността за наследяване на търговска фирма, както и за преминаването ѝ заедно с прехвърляното търговско предприятие в полза на друго лице по пътя на частното правоприменение, въз основа на отчуждителна сделка¹¹⁸.

С приемането на първите търговскоправни кодификации от началото на 19-и век и утвърждаването на дуалистичната концепция за търговското

¹¹³ По-подробно за тях вж. Wieacker, Fr. (2016), *Privatrechtsgeschichte der Neuzeit. Unter besonderer Berücksichtigung der deutschen Entwicklung*. 3. durchgesehene Aufl., Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, Bristol, 2016, S. 109 ff.

¹¹⁴ Относно организацията и воденето на търговския и фирмен регистър в късносредновековните германски държави вж. Späing, W. (1884), *Handelsregister und Firmenrecht nach deutschem und ausserdeutschem Rechte*. Frank Wahlen, Berlin, 1884, S. 4 ff., цит. Haab, R. (1888), *Op. cit.*, S. 22, Fn. 2.

¹¹⁵ Haab, R. (1888), *Op. cit.*, S. 21.

¹¹⁶ *Allgemeines Gesetzbuch Für Die Preussischen Staaten, Zweiter Theil*. Gedruckt in der Königl. Hofbuchdruckerey, Berlin, 1791. Достъпно на https://books.google.de/books?id=ZYNgAAAAcAAJ&printsec=frontcover&hl=bg&source=gbg_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

¹¹⁷ По-подробно Bender (1848), *Frankfurter Privatrecht*. 1848, S. 686 ff., цит. по Haab, R. (1888), *Op. cit.*, S. 22, Fn. 3.

¹¹⁸ Bender (1848), *Op. cit.*, S. 686, цит. по Haab, R. (1888), *Op. cit.*, S. 23, Fn. 2, S. 24.

право като обособен от гражданското право, самостоятелен частноправен отрасъл, който съдържа специална уредба на правното положение на търговците и сключваните от тях сделки в това им качество¹¹⁹, търговската фирма влиза за първи път като отделен институт в ползрението на законодателя и става обект на позитивноправна уредба. На онзи ранен етап регламентацията на търговската фирма се свързва само с дружествените, но не и с едноличните форми на търговска дейност и до около средата на 19-ти век европей-

¹¹⁹ Както е известно, дуалистичният модел на частноправно регулиране е обективиран чрез приемането на френския Търговски кодекс (Code de commerce) от 1807 г., последван от стария италиански Codice di commercio Albertino от 1842 г., от Общия германски търговски законник (Allgemeines Deutsches Handelsgesetzbuch, ADHGB) от 1861 г. и италианския Codice di commercio от 1866 г., от испанския и португалския търговски закони от 1885 и 1888 г., както и от германския Handelsgesetzbuch от 1900 г. и повлияните от тях национални законодателства. Що се отнася до монистичния възглед за унификация на гражданскоправното и търговскоправното регулиране, той се проявява в континентална Европа още в началото на XIX в., когато в Гражданския кодекс (Codice civile) на Херцогство Парма от 1820 г. бива включена отделна глава, посветена на търговските дружества (Cap. XIII: Delle società commercio). Три десетилетия по-късно Гражданският кодекс на херцогство Модена (Codice civile per gli Stati Estensi) от 1851 г. включва отделна книга относно регулирането на търговията (Libro IV: Disposizioni sul commercio). Сред най-горещите привърженици на монистичния модел на уредба на гражданския и търговския оборот през XIX в. са Endemann, W. (1865), Das deutsche Handelsrecht. Systematisch dargestellt. Verlag von Bangel & Schmitt, Heidelberg, 1865, S. 18–19; Dernburg, H. (1882), Lehrbuch des preußischen Privatrechts und der Privat– rechtswormen des Reichs. Band II. Das Obligationenrecht Preussens und des Reichs und das Urheberrecht. 3. Aufl. Halle, 1882, S. 11; Vivante, C. (1887), Per un codice unico delle obbligazioni. – In: Archivio giuridico, Vol. 39, 1887; Bolaffio, L. (1889), Per un codice unico delle obbligazioni. 1889, и др., посочени от Földi, A. (2001), Eine Alternative Annäherungsweise: Gedanken zum Probleme, des Handelsrechts in der römischen Welt. – In: Revue Internationale des droits de l' Antiquité, Vol. 48, 2001, p. 68. Достъпна и на <http://www2.ulg.ac.be/vinitor/rida/2001/foldi.pdf>. През 20-и век монистичният модел на частноправно регулиране е възприет в законодателствата на Швейцария, Италия, Нидерландия (след 1934 г.), а в по-ново време – и в Руската федерация, и в редица повлияни от тях правни системи. У нас Кацаров, К. (1990), Цит. съч., с. 6 и сл., 11 и сл., при действието на отменения Търговски закон (отм. ТЗ) от 1897 г. определя търговското право като този комплекс от норми – част от гражданското право в широк смисъл на думата, които намират приложение при търговските дела, схванати като ония фактически състави, които се пораждат в търговията и са релевантни за правото. Аналитичен сравнителноправен преглед на аргументите, излагани в подкрепа на монистичния модел на частноправно регулиране в различни правни системи, вж. у Стойчев, Кр. (1992), Търговският закон: някои съпоставки с търговското законодателство на други европейски държави. – Правна мисъл, 1992, № 2, с. 65 и сл. За петте основни модела на съотношение между гражданскоправното и търговскоправното регулиране в Европа вж. Матеева, Ек. (2016), Поглед върху типологията на системните подходи към проблема за съществуването на търговско право в римската правна система. – В: IUS ROMANUM 2016 г., кн. 1, Commercium, Сиела, С., 2016, с. 149–156 и посочената там наша и чуждестранна литература.

ската правна мисъл продължава да не схваща фирмата като изключително субективно право на търговеца-титуляр¹²⁰, доколкото изборът на фирма бил принципно свободен от ограничения, а гражданскоправната защита срещу недоброевестно използване на чужда фирма чрез лични негаторни искове намирала само ограничено приложение, главно в случаите на неза позволено използване на чуждо фамилно (родово) име като търговска фирма¹²¹.

От историкоправен и сравнителноправен аспект през 19-и век се открояват два основни правнотехнически подхода при регламентацията на търговската фирма.

4.1. При първия от тях *липсва обща уредба на търговската фирма*, а свързаните с нея въпроси са обхванати фрагментарно, казуистично и несамостоятелно, само доколкото е било необходимо да се уреди начинът, по който се извършва индивидуализацията на отделните видове *търговски дружества чрез търговско име (son nom commercial)*. Нуждата от изрично уреждане на фирмата на търговските дружества била аргументирана с разбирането, че предвид особеностите на оборота ставало все по-нецелесъобразно наименованията на дружествата като изкуствени творения на правото да съдържат изброяване на гражданските имена на всички съдружници¹²². Вместо това е сметено за уместно юридическата личност на дружеството да бъде индивидуализирана с нарочно търговско наименование, под което дружеството като търговец да упражнява предприемаческата си дейност и да се подписва¹²³. Независимо от различията между персоналите и капиталовите дружества, и при двете дружествени форми фирмата се явява наименованието, под което дружеството като носител на предприятието, т. е. като предприемач, участва в търговския оборот. Този модел на уредба е приложен най-напред в разпоредбите на § 620 и сл., § 679 и сл. от Общото земско право на Прусия (*Allgemeines Landrecht für die Preußischen Staaten, ALR*) от 1794 г., а тринадесет години по-късно и в чл. 20, 21, 23, 25 от френския Търговски кодекс (ТК) от 1807 г., който дори не познавал термина „фирма“ в правно-техническото му значение, а вместо него употребявал

¹²⁰ Вж. Василев, Л. (1937), Цит. съч., с. 91.

¹²¹ По-подробно Klippel, D. (1985), *Der Zivilrechtliche Schutz des Namens. Eine historische und dogmatische Untersuchung*. Ferdinand Schöningh, München, Wien, Zürich, 1985, S. 76 ff., 81.

¹²² В коментарната литература се посочва, че за обозначаване на дружества, участващи в производството по вписване в имотния регистър или като страна в процес в миналото е бил използван изразът: „дружеството, това са съдружниците ... (и следва изброяването им)“ (*die Gesellschaft, das sind die Gesellschafter*). Така Bartels, Kl. (2009), *Die Handelsfirma zwischen Namensrecht und Kennzeichenschutz: Eine Bestimmung ihrer Rechtsnatur sowie deren Wirkung auf einfache Sukzession und Zwangsverwertung*. – *Archiv für die civilistische Praxis* 2009, 209. Band, 3–4 Heft, S. 316, Fn. 49.

¹²³ По-подробно Bartels, Kl., (2009), *Op. cit.*, S. 315.

израза “*raison sociale*”, имайки предвид общото търговско име, под което съдружниците в едно събирателно или командитно дружество извършват по занятие търговски сделки¹²⁴. Този подход бива възприет и в ранните кодификации на редица държави от романския правен кръг, сред които Белгия, Италия, Испания, в чиито първоначални редакции по френски образец са липсвали правила относно фирмата на едноличния търговец, както и разпоредби относно общите положения на фирменото право¹²⁵.

4.2. Вторият правно-технически подход при регламентацията на търговската фирма се изразява в създаване на *обща, кодифицирана уредба на фирмата* като институт на търговското право, обхващаща легална дефиниция на самото правно понятие, общите положения на фирменото право, свързани с императивните изисквания при формиране на съдържанието на фирмата, факултативното ѝ съдържание, начин на изписване, правила относно прехвърлянето на фирмата, способите за правна защита на правото върху фирма, изисквания във връзка с вписването на фирмата и на промени в нея в търговския регистър, както и установяване на особени правила за фирмата на едноличния търговец и на отделните видове търговски дружества при отчитане на техните видови специфики. Този модел на уредба на търговската фирма е възприет за първи път в книга първа, раздел трети, чл. 15–27 от Общия германски търговски законник (ADHGB) от 1861 г.¹²⁶. Посочените правила дефинират за първи път в европейската правна история родовото понятие за търговска фирма като име, под което търговецът сключва сделките, чрез които осъществява своята търговска дейност и се подписва (чл. 15)¹²⁷. Стремещт към цялостно уреждане на търговската фирма се проявява в създаване за първи път на нарочни правила за индивидуализацията на едноличния търговец (наречен разпоредбата на чл. 16 ADHGB „търговец, който упражнява търговското си занятие без съдружници“¹²⁸), както и на търговци, които извършват търговска дейност

¹²⁴ По-подробно Горанов, Ив., (1929), Цит. съч., с. 16.

¹²⁵ Вж. Горанов, Ив., (1929), Цит. съч., с. 12.

¹²⁶ По-подробно Endemann W. (1865), Op. cit., S. 91. Достъпно на https://www.klaus-pott.de/fileadmin/publikationen/19/Endemann_Das_deutsche_Handelsrecht.pdf

¹²⁷ По-подробно вж. Hahn, O. (1869), Das Handelsrecht nach dem Allgemeinen deutschen Handelsgesetzbuch. Julius Maier, Stuttgart, 1869–1875, S. 56, цит. Bartels, Kl. (2009), Op. cit., S. 318-319, Fn. 67.

¹²⁸ Този терминологичен израз е оказал влияние и върху редакцията на разпоредбата на чл. 18 от отм. ТЗ от 1897 г., който също говори за „търговците, които упражняват търговия без съдружници“, визирайки едноличните търговци и разпореждайки, че те са длъжни да употребяват за фирма името си и презимето си или поне презимето. Доктрината ни при действието на отм. ТЗ вижда в това правило уредба на „едноличната фирма“, така Джидров, П. (1993), Коментар на Търговския закон. Том 1. Издателска къща „Христо Ботев“, С., 1993 г., с. 93.

чрез дружество със съучастие¹²⁹. По отношение на търговците от тези две групи разпоредбата на чл. 16, ал. 1 ADHGB предвижда, че те могат да вземат за своя търговска фирма фамилиното си гражданско име, със или без собствено си име¹³⁰. Другата новост, която чл. 22 ADHGB привнася в уредбата на търговската фирма в сравнение със законодателствата от романския правен кръг, се отнася за хипотезите на прехвърляне на фирма със сделки между живи и по пътя на наследствено правоприемство. С тази разпоредба се установява за първи път правилото, че който придобие съществуващо търговско предприятие по силата на договор или чрез наследяване, може да продължи да извършва дейността му под досегашната фирма със или без добавка, указваща правоприемството, ако досегашният притежател на предприятието или неговите наследници или сънаследници са дали изрично съгласие за това. От особено значение за създаване на цялостна концепция за търговската фирма като институт на търговското право е изричната уредба на нарочни способности за защита срещу използване на чужда фирма. Разпоредбите на чл. 27 ADHGB предвиждат, че този, чиито права са били увредени вследствие неправомерното използване на чужда фирма, може да иска от неовластеното лице прекратяване на по-нататъшното ѝ използване и обезщетение на причинените вреди, чието наличие и размер се определят по преценка на търговския съд. За първи път е уредена и възможността съдът да разпорежи разгласяване на установените от него обстоятелства в хода на съдебното дирене за сметка на осъдения. Под влиянието на модела, възприет в Общия германски търговски законник, търговската фирма намира своята уредба в търговските кодификации на Австро-Унгария, а след разпада ѝ през 1918 г. – и в националните законодателства на Австрия и Унгария¹³¹, в германския ТЗ (§ 17 и сл.)¹³², в нашия стар ТЗ от 1897 г. (чл. 17–30)¹³³, в действащия ни ТЗ (чл. 7–11) и др.

¹²⁹ За дружеството със съучастие вж. Кацаров, К. (1990), Цит. съч., с. 379-384; Бузева, Т. (1993), Дружество със съучастие. – Търговско право 1993 г., № 3, с. 22–30. Срв. чл. 609 ТЗ.

¹³⁰ Още на това място заслужава да се отбележи, че именно уредбата на фирмата на едноличния търговец става повод в европейската доктрина да се лансира възгледът за двойствената същност на фирмата и за смесения характер на института на търговската фирма. По-подробно Bartels, Kl. (2009), Op. cit., S. 315, 323 ff.

¹³¹ Горанов, Ив., (1929), Цит. съч., с. 12.

¹³² По-подробно вж. Cosack, K. (1923), *Lehrbuch des Handelsrechts. Zehnte und elfte fortgeführte Auflage*. Verlag von Ferdinand Enke, Stuttgart, 1923, S. 51 ff.; Schmidt, K. (2014), *Handelsrecht. Unternehmensrecht I*. 6. Aufl., Carl Heymanns Verlag, Köln, 2014, S. 419 ff.

¹³³ По-подробно вж. Кацаров, К. (1990), Цит. съч., с. 79 и сл.; Джидров, П. (1993), Коментар на Търговския закон. Том 1. Цит. съч., с. 87–149; Диков, Л. (1992), Курс по търговско право. Том първи. Трето фототипно издание. Университетско издателство „Св. Кл. Охридски“, С., 1992 г., с. 41 и сл.

5.1. На този позитивноправен фон едни от най-ранните в хронологично отношение опити за изясняване на правната същност на търговската фирма за целите на нейната гражданскоправна защита в случай на неправомерно използване от друго лице се опират върху догматичния модел на вещното право на собственост и са характерни главно за френската съдебна практика от 19-ти и началото на 20-ти век¹³⁴. Този подход се обяснява с факта, че при липсата на *общи* правила за търговската фирма и способите за нейната правна защита в случай на нарушение в разпоредбите на чл. 20–25 от френския Търговски кодекс (Code de commerce) от 1807 г., възможността на търговеца да се брани срещу неправомерно използване на неговата фирма от друго лице била обоснована във френската доктрина и юриспруденция по пътя на аналогията с нормите относно гражданскоправната защита на правото на гражданско име – доколкото и фирмата на търговеца е все име (наименование) на правен субект, само че търговско (*nom commercial*). А самата идея за собственическият характер на правото върху името на физическото лице се свързва с това, че през епохата на феодализма феодалът вземал като фамилно име наименованието на местността/географския район (топонима), където се намирала неговата земя и имение¹³⁵. Заради смесването между обекта на правото на собственост (земята и сградите) и името на собственика като негово лично благо се стигнало до силно критикуваната още навремето конструкция за правото на собственост върху името¹³⁶. При отсъствието на разпоредби относно фирмата на едноличните търговци във френския ТК (ред. 1807 г.) теорията и практиката се опирали на изведеното по тълкувателен път от принципа за свободата на търговията и справедливостта положение, че всяко физическо лице – търговец може свободно да си избере името, под което ще търгува. Считало се, че с упражняването на избора лицето придобива собствеността върху това търговско име и ако впоследствие друг търговец започне да сключва търговски сделки под същото търговско име, френската съдебна практика приемала, че първият търговец може да забрани на вто-

¹³⁴ Преглед на практиката на френските съдилища от този период вж. Weill, A., Terré, Fr. (1978), Droit civil. Les personnes. La famille. Les Incapacités. 4. ed. Dalloz, Paris, 1978, p. 64–68; Колен, А., Капитан, А. (1926), Елементарен курс по френско гражданско право. Том I. Книга първа. Държавна печатница. С., 1926, с. 459–460, 463; Горанов, Ив., (1929), Цит. съч., с. 17 и сл. Възгледът за правото върху търговска фирма като субективно право от типа на ограничените вещни права е бил застъпван и в немската правна теория, но е отречен в по-новите изследвания от началото на това столетие. Вж. Canaris, Cl.–W. (2000), Handelsrecht. 23. vollständig neubearbeitete Aufl., C.H. Beck, München, 2000, S. 220, Fn. 11.

¹³⁵ Вж. Планиол, М. (1930), Цит. съч., с. 17.

¹³⁶ Критика на тезата за правото на собственост върху име от гледна точка на съвременната френска гражданскоправна теория вж. у Terré, Fr., Fenouillet, D. (2012), Droit civil. Les personnes. Personnalité – Incapacité. Protection. 8e ed. Dalloz, Paris, 2012, p. 184–185.

рия неговото използване (*prior tempore, potior iure*)¹³⁷. Искът подлежал на отхвърляне, ако това търговско име съвпада с гражданските фамилни имена на двамата търговци – съименници, освен ако се установи, че вторият по време търговец е започнал да използва фамилното си име като търговска фирма с цел да отклони клиентелата на първия търговец; при тази хипотеза съдът разполагал с правомощието да осъди ответника да постави някакво различие във фирмата си, като например добави собственото си име¹³⁸. След като, според тогавашните френски правни представи, името, респ. фирмата на търговеца, се считали обект на *правото на собственост* на носителя им, приемало се, че неоторизираната употреба на това име, съответно фирма, от друго лице дава основание на титуляря „да го ревандикира за себе си“ (курсивът мой, Е.М.)¹³⁹. Редом с това, доктрината и практиката обосновавали и приложението на личния негативен иск в случаите, при които титулярят на нарушеното право върху име се домогва да предизвика прекратяване на неоснователните действия на други лица, които му пречат да упражнява своето право, доколкото си служат неправомерно със същото име, респ. фирма. В тази хипотеза френската теория и практика приемат, че титулярят може да поиска от съда да осъди ответника да прекрати нарушението и да се въздържа от такова за в бъдеще¹⁴⁰.

Възгледът за името/фирмата като обект на право на собственост на носителя му предизвиква още навремето множество съществени критични бележки във френската цивилистична доктрина, сред които: (а) защо правото върху име, въпреки приписвания му вещен характер, не включва присъщото на правото на собственост разпоредително правомощие на титуляря му; (б) защо правото на име не може да се наследява и е непрехвърлимо, *intuitu personae*; (в) защо не може да бъде обект на съпритежание (съсобственост) между две или повече лица, каквото е несъмнено допустимо при вещните субективни права; (г) защо не може да се придобива по давност и не се погасява поради неупражняването му в предвиден от закона срок от време,

¹³⁷ Вж. съдебната практика, посочена от Горанов, Ив., (1929), Цит. съч., с. 19, бележка под линия № 20.

¹³⁸ Вж. съдебната практика, посочена от Горанов, Ив., (1929), Цит. съч., с. 19, бележка под линия № 22.

¹³⁹ В този смисъл е била практиката на френския Касационен съд, който нееднократно е имал случаи да се произнесе, че фамилното име е обект на право на собственост на членовете на семейството, които го носят. Виж. относно тези тълкувателни изводи на френската съдебна практика, обсъдени в критичен дух от Планиол, М. (1930), Цит. съч., с. 16. Вж. и Колен, А., Капитан, А. (1926), Цит. съч., с. 459–460. Според тези автори ревандикационният иск в тези хипотези се предявявал най-често като „допълнение на иска за търсене на гражданско състояние или за поправяне на акт за гражданско състояние“.

¹⁴⁰ Така Колен, А., Капитан, А. (1926), Цит. съч., с. 460.

подобно на част от вещните права (*iura in re aliena*) и т. н.¹⁴¹. Освен подобни възражения от правно-догматично естество, във френската литература от края на 19-и и началото на 20-и век се явяват и съображения с практически ориентиран характер, опиращи се на различията между петиторната защита на правото на собственост и останалите вещни субективни права – от една страна, и деликтната защита на правата върху нематериални блага – от друга¹⁴². Изтъкнало се, че ако се настоява, че правото на име, респ. правото върху фирма, има собственическа природа, то титулярят му би трябвало да има право на иск срещу всеки нарушител и би следвало да може да иска от съда да забрани на последния всяко действие, с което пречи на титуляря да упражнява правото си, без той да трябва да доказва настъпването на вреди, причинени от нарушението. Ако ли пък се приеме, че правото на име, респ. върху фирма, не е вещно, а лично субективно право, в такъв случай засегнатият от нарушението негов титуляр ще трябва да търси защита по правилата на деликтното право, което означава да докаже настъпването на вреди, причинени от виновното противоправно поведение на ответника, изразяващо се в неправомерното използване на чуждото име/фирма¹⁴³.

5.2. Предвид тези възражения, част от по-старата френска теория отрича тезата за собствеността върху име (фирма) и се ориентира към схващането, че името/фирмата следва да се разглеждат по-скоро като обект на административноправно задължение на лицата за индивидуализирането им по определен начин с оглед участието им в гражданския оборот, респ. с оглед извършването на търговия по занятие¹⁴⁴, а не толкова като субективно гражданско право¹⁴⁵.

5.3. Други френски автори, не без влиянието на германското законодателство и частноправна наука, подхождат диференцирано при изясняване на същността на правото върху гражданско име и правото върху търговска фирма, изтъквайки, че докато правото върху име (*nom civil*) е едно неимушественно, стоящо извън патримониума на носителя си, неотчуждимо и несеквестрируемо гражданско субективно право, което не се погасява по давност и не може да е предмет на отказ (от право)¹⁴⁶, то правото върху фирма (*nom commercial*) е елемент от патримониума и представлява нетелесно

¹⁴¹ Вж. по-подробно Планиол, М. (1930), Цит. съч., с. 16–17; Колен, А., Капитан, А. (1926), Цит. съч., с. 460; Горанов, Ив., (1929), Цит. съч., с. 17.

¹⁴² Вж. чл. 1382 от френския ГК и срв. с чл. 56 от отм. 33Д от 1892 г., който е предвиждал, че „всяко действие на човешка, което причинява вреда на друго, задължава тогава, по вината на когото е последвало то, да поправи вредата“. Срв. чл. 45 33Д.

¹⁴³ С примери от френската съдебна практика вж. Планиол, М. (1930), Цит. съч., с. 18; Горанов, Ив., (1929), Цит. съч., с. 18.

¹⁴⁴ За този възглед вж. Weill, A., Terré, Fr. (1978), *Op. cit.*, p. 69–70.

¹⁴⁵ Вж. съображенията на Планиол, М. (1930), Цит. съч., с. 17.

¹⁴⁶ Вж. Terré, Fr., Fenouillet, D. (2012), *Op. cit.*, p. 185 et seq.

имущество, което се намира в обращение, може да се прехвърля, може да бъде предмет на отказ от права и може да се погасява по давност¹⁴⁷. Под влияние на това виждане френската теория в по-ново време квалифицира търговското име (фирмата) по чл. R 123-53 – R 123-62 от френския ТК като нематериално благо, правото върху което не влиза в имуществото на титуляря му, а е съставен елемент от търговското предприятие на предприемача и като част от тази съвкупност може да бъде прехвърляно¹⁴⁸. В съответствие с тази правна природа на правото върху фирма се приема, че в случай на нарушение титулярят разполага с иск за прекратяване на действията, съставляващи нелоялна конкуренция, обезщетение по правилата на деликтната отговорност за причинените вреди, а освен това се ползва и със специална наказателноправна защита¹⁴⁹.

Би могло да се обобщи, че при действащия до около средата на 19-ти век принцип за свобода при избора на търговско име европейските правопорядъци не са признавали изрично и не са уреждали субективното право върху фирма¹⁵⁰. Гражданскоправната защита с личен негаторен иск била допустима само при неразрешено използване като търговска фирма на чуждо фамилно (родово) име от търговец, който няма право да го носи като свое гражданско име¹⁵¹. Извън тези хипотези, за правна защита на търговската фирма можело да се разчита главно на нормите на публичното (наказателното) право¹⁵². Това положение се променя едва през 1869 г., когато с разпоредбите на чл. 15–27 от Общия германски търговски кодекс (ADHGB) субективното право върху търговска фирма получава за първи път своята изрична позитивноправна уредба.

6.1. Кодифицирането на уредбата на търговската фирма с разпоредбите на чл. 15–27 от Общия германски търговски кодекс (ADHGB) насочва догматичните търсения на европейската частноправна мисъл отвъд тесните граници на такива класически гражданскоправни институти, като правото

¹⁴⁷ В този смисъл изрично Колен, А., Капитан, А. (1926), Цит. съч., с. 463; вж. и авторите, цитирани от Горанов, Ив., (1929), Цит. съч., с. 18.

¹⁴⁸ Така Жюлио де ла Морандьер, Л. (1958), Гражданское право Франции. Том 1. Издательство Иностранной литературы, Москва, 1958, с. 306. За развитието на възгледите относно наименованието на юридическите лица на частното право вж. общо Weill, А., Terré, Fr. (1978), *Op. cit.*, p. 146–147.

¹⁴⁹ Пак там.

¹⁵⁰ Така и Bartels, Kl. (2009), *Op. cit.*, S. 314.

¹⁵¹ Вж. по-подробно Klippel, D. (1985), *Der zivilrechtliche Schutz des Namens. Eine historische und dogmatische Untersuchung*, Ferdinand Schöningh, Paderborn, München, Wien, Zürich, 1985, S. 76 ff., 81.

¹⁵² Krause, O. (1995), *Die Entwicklung des Firmenrechts im 19. Jahrhundert*. Europäische Hochschulschriften, Band 1713. Verlag Peter Lang, Frankfurt am Main, 1995, S. 87 ff., 114 ff.

на собственост и правната индивидуализация на физическите и юридически лица (правото на име/наименование), и ги пренася върху плоскостта на търговскоправните институти. Около средата на 19-и век в германската доктрина се появява за кратко схващането, че търговската фирма изразявала една „втора търговска персонификация“ (*eine zweite kaufmännische Rechtspersönlichkeit*), която била „отделена от физическото лице“¹⁵³. Поддръжниците на посоченото виждане определят фирмата като това, под което търговецът се установява в света на търговията (*civitas mercatorum*), влиза в търговския оборот и участва като гражданин в него¹⁵⁴. Тази персонификационна теория за същността на търговската фирма бива отречена почти от момента на нейната поява, и то не само с позитивноправни аргументи, почерпани пряко от легалната дефиниция за фирмата като наименование, под което търговецът сключва търговски сделки при упражняване на търговското си занятие и се подписва (арг. от чл. 15 ADHGB)¹⁵⁵, но и по правно-методологически съображения, че „името“ и „наименованието“ като общотеоретични правни понятия не могат да бъдат отъждествявани с правния субект, чиято индивидуализация обслужват.

6.2. През втората половина на 19-и век в Германия и Австрия разпространение получава дискуссионното виждане, че фирмата е наименование на самата търговия, на самото „търговско занятие/предприятие“ (*‘die Name des Geschäfts’*), доколкото фирмата може да се отчуждава и наследява заедно с него и в този смисъл представлява обект на притежание (*Sachbeziehung*)¹⁵⁶. При действието на старата уредба на търговската фирма по чл. 15 и сл. ADHGB, т. е. преди влизане в сила на германския ТК (HGB) на 1.1.1900 г., на това виждане е било противопоставяно възражението, че след като престане да извършва търговията, която е водил под фирмата, търговецът може да се захване със съвършено друг вид търговия под същата фирма¹⁵⁷. Изтъквало се е, че прехвърлимостта на фирмата не е съществено нейно правно свойство и само по себе си то не може да е надеждна основа за изсяняване на нейната правна същност, тъй като качеството прехвърлимост поначало не се съгласува логически с естеството на фирмата като особено „търговско

¹⁵³ Вж. Anschütz, A., v. Völderndorff, E., (1868), *Kommentar zum Allgemeinen Deutschen Handelsgesetzbuche mit Ausschluß des Seerechtes*. Palm & Enke, Erlangen, 1868, S. 137–138. Достъпна на <https://www.digitale-sammlungen.de/de/view/bsb10290338?page=5>

¹⁵⁴ Вж. по-подробно Bartels, Kl. (2009), *Op. cit.*, S. 313, Fn. 19 и посочените там автори.

¹⁵⁵ Puchelt, (1874), *Commentar zum ADHGB*, Bd. I, Art. 15, Anm. 2, цит. Bartels, Kl. (2009), *Op. cit.*, S. 313, Fn. 20.

¹⁵⁶ Така Kaserer, J. (1879), *Über die Personen-Namen und deren Änderung nach österreichischen Gesetzen*. Vortrag in der juristischen Gesellschaft zu Wien am 6. März 1878. Manz Verlag, Wien, 1879, S. 69, цит. Haab, R. (1888), *Op. cit.*, S. 26, Fn. 2.

¹⁵⁷ Това изтъква Haab, R. (1888), *Op. cit.*, S. 26–27.

име¹⁵⁸. В същия критичен дух основателно се възразява и че търговските сделки се сключват не от името на самото търговско предприятие като правна и фактическа съвкупност, а че по същността си фирмата е само онова наименование, *под което* се осъществява търговията и се взема участие в търговския оборот¹⁵⁹.

6.3. След бързия залез на персонификационната теория започва да си пробива път възгледът за фирмата като особено търговско наименование на носителя на търговското предприятие (предприемача), което за целите на неговото участие в търговския оборот замества напълно правноиндивидуализиращата функция на гражданското име на лицето¹⁶⁰. Виждането за фирмата като търговско име на притежателя на търговското предприятие¹⁶¹ се съгласува с точния смисъл на дефиницията за търговска фирма по чл. 15 ADHGB, съответно § 17, ал. 1 от германския ТК от 1897 г. и пряко или косвено повлияните от него законодателства, вкл. чл. 17 от нашия отм. ТЗ от 1897 г.¹⁶² и не зависи от вида на търговеца – търговско дружество или едноличен търговец, макар формирането на фирмата при всеки от тези два вида търговци да има свои правни специфики¹⁶³. Във всички случаи поддръжниците на тази теза разглеждат фирмата като означение на самия търговец като правен субект и участник в търговския оборот, съставляващо признатото и уредено от закона негово професионално име (*Berufsname des Kaufmanns*¹⁶⁴). В този смисъл правото върху търговска фирма се разглежда

¹⁵⁸ Von Gerber, C. Fr. (1875), System des deutschen Privatrechts, 12. Aufl., Jena 1875, § 157 b, цит. Naab, R. (1888), Op. cit., S. 27, Fn. 1.

¹⁵⁹ Naab, R. (1888), Op. cit., S. 28.

¹⁶⁰ В този дух за фирмата на пълния търговец (*Vollkaufmann*) според първоначалната редакция на германския ТК вж. Cosack, K. (1923), Op. cit., S. 51. Едноличният търговец като физическо лице с търговскоправно качество е носител на субективни права върху гражданско име и върху търговско име (фирма), като двете имена могат да съвпадат в съдържателно отношение, в смисъл фирмата да съдържа без свободно избрана добавка и без съкращения само личното и фамилното или бащиното име, с което физическото лице е известно в обществото, но във всички случаи гражданското име и търговската фирма са подчинени на различен правен режим, изпълняват различни функции и са снабдени с различни способности за правна защита. Вж. Von Gierke, J., Sandrock, O., (1975), Handels- und Wirtschaftsrecht, Band 1. Allgemeine Grundlagen, Der Kaufmann und sein Unternehmen, 9. Aufl., De Gruyter, Berlin, New York, 1975, S. 233.

¹⁶¹ Така Schmidt, K. (2014), Handelsrecht. Unternehmensrecht I. 6. Aufl. Carl Heymanns Verlag, Köln, 2014, S. 100.

¹⁶² Вж. Кацаров, К. (1990), Цит. съч., с. 79.

¹⁶³ За тях от правноисторически аспект вж. Naab, R. (1888), Beitrag zur Geschichte und Dogmatik der Handels-Firma Heitz, Universitäts – Buchdruckerei von j. h. Ed. Heitz, Heitz & Mündel, Strassburg, 1888, S. 12 ff., 37 ff.; Krause, O. (1995), Op. cit., S. 22 ff.; Bartels, Kl. (2009), Op. cit., S. 315–317 и посочените там автори.

¹⁶⁴ Така Ehrenberg, V. (Hrsg.), Handbuch des gesamten Handelsrechts Band II. Verlag O.R. Reisland, Leipzig, 1918, S. 278, цит. Bartels, Kl. (2009), Op. cit., S. 314, Fn. 34.

като еднопорядково и еднотипно с правото върху име на физическите лица и с присъщата му правноиндивидуализираща функция. Тази теза намира своето доразвитие и надграждане в съвременните законодателства и модерната теория и ще бъде предмет на допълнително обсъждане на съответното систематично място.

6.4. От втората половина на 19-и век при действието на Общия германски търговски кодекс (ADHGB) и през 20-ти век, вече след влизане в сила на действащия германски ТК (HGB) от 1897 г., в сила от 1900 г., в немската доктрина намира място тезата за бифункционалния характер на търговската фирма. Според този възглед, редом с функцията по правна индивидуализация на търговеца като участник в търговския оборот, фирмата служи същевременно и като характерно обозначение, като отличителен знак, *отличаващо самото търговско предприятие*¹⁶⁵. Възгледът за бифункционалния характер на фирмата вмества догматичните търсения за нейната правна природа помежду две частноправни материи: материята на личните субективни права и материята на интелектуалната собственост¹⁶⁶. Причисляването на правото върху фирма към личните субективни права се обосновава с това, че фирмата е търговско име¹⁶⁷, представляващо словесно обозначение за правна индивидуализация на търговеца, което при някои видове търговци включва гражданското име на физическото лице. С оглед на това е оправдано квалифицирането на правото върху фирма именно като лично субективно право, доколкото се очертава като правомощие спрямо други лица по повод индивидуализацията на личността на титуляря му (търговеца)¹⁶⁸.

Що се отнася до квалификацията на фирмата като нематериално благо – обект на индустриалната собственост, още при действието на чл. 19, 22, 23 и 27 от Общия германски търговски кодекс (ADHGB), които въвеждат изискване за регистрация на фирмата при компетентния търговски съд и уреждат въпроси на юридическата съдба на фирмата при прехвърляне на търговското предприятие с договор между живи или по пътя на наследственото правоприемство, както и при промени в персоналия състав на търговското дружество вследствие приемане на нов съдружник или напускане на съдружник от съществуващо дружество, доктрината и практиката в Германия започват да разглеждат фирмата като отличителен знак, чрез който търговците стават еднозначно разпознаваеми в очите на своите клиенти

¹⁶⁵ Вж. Bartels, Kl. (2009), Op. cit., S. 318.

¹⁶⁶ Вж. Klippel, D. (1985), Op. cit., S. 194 ff.

¹⁶⁷ Диков, Л. (1992), Цит. съч., с. 42.

¹⁶⁸ Von Gierke, O. (1895), Deutsches Privatrecht I, Op. cit., S. 702 ff. У нас вж. Христов, В. (1994), Лични права според българското гражданско право. Издателство на БСУ. Бургас, 1994, с. 114–115.

и конкуренти, и който олицетворява имиджа и доверието към търговеца и неговото предприятие¹⁶⁹. В съответствие с това на преден план излиза проблемът за *икономическата стойност на фирмата (good will)*, който, на свой ред, отваря дебат за характеристиката на фирмата като нематериално благо, обект на правото на интелектуална собственост¹⁷⁰ и за наличието на имуществени елементи в съдържанието на правото върху фирма¹⁷¹. Аргумент в подкрепа на възгледа за фирмата като нематериално благо, обект на правото на интелектуална собственост, доктрината в Германия черпи най-вече от разпоредбата на § 5, ал. 2 от немския Закон за марките, който дефинира предприемаческите отличителни знаци (*Unternehmenskennzeichen*) като означения, които в търговския оборот се използват като име, като фирма или като особено означение на отделен производствен или търговски обект, или на цяло търговско предприятие. Разглеждането на фирмата като отличителен знак се подхранва и от въведената със Закона за реформа на търговското право (*Handelsrechtsreformgesetz HRefG*) от 22.06.1998 г.¹⁷² възможност едноличните търговци и персоналните дружества да се индивидуализират с предметна фирма или с фирма със свободно избрано съдържание¹⁷³, което отговаряло на нагласите в оборота за изключване на гражданското име на физическото лице – едноличен търговец или участник в персонално търговско дружество, от съдържанието на фирмата¹⁷⁴. Влизането в сила на

¹⁶⁹ Вж. Klippel, D. (1985), *Op. cit.*, S. 82. Още преди почти век в нашата теория под влияние на европейската литература също е изтъкнато, че стопанското значение на търговската фирма далеч надхвърля тясното ѝ правно значение като наименование, под което търговецът упражнява търговията си и се подписва. Така Диков, Л. (1992), *Цит. съч.*, с. 42.

¹⁷⁰ Klippel, D. (1985), *Op. cit.*, S. 194 ff.; Schmoekkel, M., Maetschle, M. (2016), *Rechtsgeschichte der Wirtschaft seit dem 19. Jahrhundert. 2., überarbeitete und ergänzte Auflage*, Mohr Siebeck, Tübingen, 2016, 219 ff.; Bartels, Kl. (2009), *Op. cit.*, S. 320, 322; Palandt, O. (2019), *Bürgerliches Gesetzbuch mit Nebengesetzen. Beck'sche Kurzkommentare. 78. Aufl.*, C.H. Beck, München, 2019, S.18.

¹⁷¹ Götting, H.-P. (1995), *Persönlichkeitsrechte als Vermögensrechte. Ius Privatum. Bd. 7.*, J.S.B. Mohr (Paul Siebeck) Tübingen, 1995, S. 9. Достъпна на https://books.google.bg/books?id=RTEjomjavKUC&printsec=frontcover&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

¹⁷² Пълното наименование на закона е *Gesetz zur Neuregelung des Kaufmanns- und Firmenrechts und zur Änderung anderer handels- und gesellschaftsrechtlicher Vorschriften (BGBl. I, S. 1474)*. Отменен с чл. 125 от Закона от 19.04.2006 г. (BGBl. I, S. 866). Предмет на изменение с този закон са били разпоредби на германския ГК (BGB) относно гражданските дружества, разпоредби на германския ТЗ (HGB) относно лицата с търговскоправно качество, търговската фирма и други въпроси на дружественото и търговското право, както и някои други закони.

¹⁷³ За видовете фирми с оглед на съдържанието им вж. Schmidt, K. (2014), *Handelsrecht. Unternehmensrecht I. 6. Aufl.* Carl Heymanns Verlag, Köln, 2014, S. 424.

¹⁷⁴ Така Bartels, Kl. (2009), *Op. cit.*, S. 319.

тези промени даде основание на по-новата германска доктрина да причисли правото върху фирма към групата на правата върху нематериалните блага – обекти на индустриалната собственост¹⁷⁵ и я мотивира да обоснове нуждата от уреждане на адекватна гражданскоправна защита на правото върху фирма при отчитане на специфичните ѝ правни функции и естество¹⁷⁶.

7. Един опит за систематизация на основните догматични възгледи относно правото върху фирма в модерната европейска литература очертава противоборството между няколко основни монистични и дуалистични теории.

7.1. *Монистичната теория за правото върху търговска фирма* като същинско лично, неимуществено субективно право на търговеца, което е от един порядък с правото на име на физическите лица, се налага от втората половина на 19-и век в по-старата германска съдебна практика¹⁷⁷ и оттам се пренася и в трудовете на редица големи цивилисти като *O. v. Gierke*¹⁷⁸, *H. Dernburg*¹⁷⁹ и др. Поддържниците на този възглед сочат като определящо за юридическата характеристика на правото върху фирма функцията ѝ по индивидуализация на нейния носител-търговец в отношенията му с останалите търговци и клиентите. И без да отричат икономическото значение на фирмата в търговския оборот, намират, че то не е достатъчно само по себе си, за да ѝ придаде естеството на парично оценимо благо, съответно – да обуслови имуществения характер на правото върху фирма¹⁸⁰. Възможността за прехвърляне или наследяване на правото върху фирмата заедно с търговското предприятие се обяснява в старата германска съдебна практика с трудно удържимия аргумент, че в посочените хипотези на приобретателя се предоставяли само облигационни правомощия по използване на фирмата, без да му бъде прехвърляно самото титулярство върху нея¹⁸¹. В опит да тупшират слабите страни на изложеното схващане отделни представители на немската теория от втората половина на 19-и век поддържат еkleктичното виждане, че правото върху фирма било преди всичко лично субективно право (*persönliches Recht*), а едва на втори план у него можели да се открият и белези на едно имуществено право (*Vermögensrecht*)¹⁸², което вече обяснявало

¹⁷⁵ Palandt, O. (2019), Op. cit., S. 18.

¹⁷⁶ Вж. подробно Klippel, D. (1985), Op. cit., S. 81 ff.

¹⁷⁷ Посочена от Bartels, Kl. (2009), Op. cit., S. 323, Fn. 93.

¹⁷⁸ Von Gierke, O. (1895), Deutsches Privatrecht I, Op. cit., S. 725.

¹⁷⁹ Dernburg, H. (1884), Pandekten. Erster Band, Abteilung 1, Verlag von H. W. Müller, Berlin, 1884, S. 50. Достъпно на https://books.google.bg/books?id=ZzcZAAAAYAAJ&prints_ec=frontcover&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

¹⁸⁰ Вж. практиката, посочена от Bartels, Kl. (2009), Op. cit., S. 323, Fn. 95.

¹⁸¹ Пак там.

¹⁸² Bluntschli, J.K. (1864), Deutsches Privatrecht, 3. Aufl., S. 116, цит. Bartels, Kl. (2009), Op.

възможността за прехвърлянето и наследяването на правото върху фирма. В общи линии обаче възгледът за правото върху търговска фирма като чисто лично, неимуществено субективно право не намира сериозна подкрепа и в съвременната теория¹⁸³.

7.2. Едно второ, широко застъпено в доктрината виждане за видовите характеристики на правото върху фирма се опира върху конструкцията за *дуалистичната природа на фирмата* като лично и същевременно като нематериално, парично-оценимо благо. Това обуславя разбирането за правото върху фирма като съчетаващо личноправни и имущественоправни елементи¹⁸⁴. Тази двойствена природа на фирмата и на правото върху нея не се изразяват в съществуването на две отделени субективни права, всяко от които да е подчинено на предвиден за него правен режим (например, имущественото правомощие да може да се прехвърля, а личностният „компонент“ да не може да променя своя титуляр)¹⁸⁵. В този смисъл правото върху фирма не може да бъде „разчленявано“ на самостоятелни правомощия¹⁸⁶, а се схваща като единно право с двойствена природа. Широката поддръжка на това виждане за същността на правото върху търговска фирма в немската теория се дължи на неговата съгласуваност с уредената в § 17 и сл. от германския ТЗ правноиндивидуализираща функция на фирмата, както с предвидената в § 22 и § 23 от същия закон прехвърлимост на това право, която е характерна именно за правата върху нематериални блага – обекти на интелектуалната собственост, които включват освен неимуществени правомощия, още и правомощия с имуществен характер. Именно съчетанието на тези два елемента в правната характеристика на фирмата и тяхната диалектика е центърът, около който се съсредоточава дебатът за правната ѝ същност в модерната теория.

7.3. През втората половина на 20-и век добър прием в доктрината намира схващането за правото върху фирмата като смесено право с два различни компонента¹⁸⁷. От една страна, поддръжниците на този възглед

---

cit., S. 323, Fn. 94.

¹⁸³ Bartels, Kl. (2009), Op. cit., S. 323.

¹⁸⁴ Това виждане се поддържа в по-новата немска съдебна практика, цит. от Bartels, Kl. (2009), Op. cit., S. 323, както и от редица теоретици, сред които Enneccerus, L. (1959), Lehrbuch des bürgerlichen Rechts. Band 1. Allgemeiner Teil des bürgerlichen Rechts, 15. neuerarbeitete Aufl. Verlag Mohr, Tübingen, 1959, S. 565; Hubmann, H. (1967), Das Persönlichkeitsrecht. 2. erweiterte Aufl., Verlag Böhlau, Köln, 1967, S. 282 ff.; Canaris, Cl.-W. (2000), Handelsrecht. 23. vollständig neubearbeitete Aufl., C.H. Beck, München, 2000, S. 218 ff.; Baumbach, A., Hopt, Kl. (2018) Handelsgesetzbuch. 38. neuerarbeitete Aufl., C.H. Beck, München, 2018, S. 147-148 и др.

¹⁸⁵ Götting, H.-P. (1995), Op. cit., S. 142.

¹⁸⁶ Bartels, Kl. (2009), Op. cit., S. 324.

¹⁸⁷ Canaris, Cl.-W. (2000), Op. cit., S. 218 ff. и посочените там автори.

определят правото върху фирма като абсолютно субективно право, което е еднотипно с правото на име като способ за правна индивидуализация на лицата, но изтъкват, че за разлика от него правото на фирма не е чисто лично право¹⁸⁸. Квалифицирането на правото върху фирмата като *смесено право* цели да изрази възгледа, че освен личностноправен елемент, то съдържа и силно изразен компонент на право върху нематериално благо, включващо и правомощия с имуществен характер¹⁸⁹ (*Vermögensrechte*¹⁹⁰). Тезата за фирменото право като смесено право цели да се разграничи от възгледа за дуалистичния характер на това право, за да отрече и най-малкото съмнение за някакво възможно вътрешно механично разчленяване на правото на отделни права и самостоятелното отчуждаване само на тези от тях, които носят белега „прехвърлимост“¹⁹¹. Привържениците на тезата за смесения характер на фирменото право подчертават, че от съжителстващите при него два елемента все по-силен израз намира характеристиката му на нематериално благо, обект на права на индустриална собственост¹⁹². Това е така, защото презентирайки търговеца като участник в оборота, фирмата става изразител и на икономическата ценност на неговото предприятие, доколкото е свързана и със съдържащите се в състава му фактически отношения с имуществено

¹⁸⁸ Idem.

¹⁸⁹ Graf von Westphalen, Fr., Haas, U. (Hrsg.), (2023), Röhricht / Graf von Westphalen / Haas / Mock / Wöstmann, HGB. **Kommentar zu Handelsstand, Handelsgesellschaften, Handelsgeschäften, besonderen Handelsverträgen und internationalem Vertragsrecht** (ohne Bilanz-, Transport – und Seerecht). 6., neu bearbeitete Aufl., Verlag Dr. Otto Schmidt. Köln, 2023, § 17, Rz. 8 ff.

¹⁹⁰ Заслужава да се отбележи, че от гледна точка на генезиса си в немската правна теория понятието имущественото право (*das Vermögensrecht*) възниква като родово понятие, което продължително време не е отчитало разграничението между правата върху материални и нематериални блага. С това се обяснява и фактът, че доктрината от втората половина на 19-и век говори за авторските права като за „бездомни правни скитници“ (*obdachlose Rechtsbummler*), по изрза на Kaerger, K. (1882), *Zwangsrechte: ein Beitrag zur Systematisierung der Rechte*, Puttkammer & Mühlbrecht, Berlin, 1882, S. 198. Достъпна на https://books.google.bg/books?id=KjgPAAAAYAAJ&printsec=frontcover&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false. За обособяването на правното понятие „нематериални блага“ (*Immaterialgüter*) решаващо значение е имало отрицателното отношение на германските пандектисти към възприетото във френската теория понятие за интелектуалната собственост (*propriété intellectuelle*). По-подробно вж. Kohler, J. (1894), *Die Idee des geistigen Eigenthums*. – *Archiv für die civilistische Praxis*, Bd. 82 (1894), S. 199–200. За съотношението между понятията лични субективни права, имуществени права и права върху нематериални блага – обекти на интелектуалната собственост вж. Götting, H.-P. (1995) *Persönlichkeitsrechte als Vermögensrechte*. *Jus privatum*, Bd. 7, Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 1995, S. 4 ff.

¹⁹¹ По-подробно Bartels, Kl. (2009), *Op. cit.*, S. 325.

¹⁹² Canaris, Cl.-W. (2000), *Op. cit.*, S. 219.

значение¹⁹³, а именно клиентелата на предприемача, от която зависи неговият икономически просперитет, каналите за снабдяване със суровини, реномето на добър търговец (репутацията), доверието на клиентите, организацията на производството, производственият опит, производствените тайни, пазарната позиция и пазарният дял, продължителността на съществуването и функциониране на предприятието на пазара, *goodwill*¹⁹⁴ и др. Целият този комплекс от отношения със стопанска стойност изразява конкурентните предимства на търговеца, по които той се откроява сред своите конкуренти и заради които бива предпочитан от своите клиенти пред останалите търговци. От този аспект на фирмата, с която търговецът се индивидуализира като участник в търговския оборот, се признава *определена стопанска стойност*¹⁹⁵. Като допълнителен аргумент в подкрепа на това, че правото върху фирма няма чисто лична природа, се сочи неговата прехвърлимост (макар и само заедно с предприятието) и наследимост, като се подчертава, че тези правни свойства са чужди на правото на име като същинско лично право.

7.4. Сравнително по-слабо застъпено, но с потенциал за по-широка подкрепа, е виждането за правото върху фирма като *същинско право върху нематериално благо, което представлява отличителен знак в търговските отношения (Immaterialgüterrecht)*¹⁹⁶. Основните аргументи в подкрепа на този възглед се опират върху начина, по който възниква правото върху фирма, неговата прехвърлимост и наследимост (макар и само заедно с предприятието), основанията за прекратяването му и други съображения в този

¹⁹³ Canaris, Cl.-W. (2000), Op. cit., S. 219.

¹⁹⁴ За имуществения характер на фактическите отношения в състава на търговското предприятие вж. **Vaumbach, A., Hopt, Kl. (2018), Op. cit., S. 15. Относно същността и характера на фактическите отношения, влизащи в състава на търговското предприятие, в нашата търговскоправна теория от последното столетие преобладава възгледът, че те имат имуществено значение. Диков, Л., (1992), Цит. съч., с. 32, говори за отношения с материална стойност; Кацаров, К. (1990), Цит. съч., с. 70, В практиката си нашият Конституционен съд е имал случай да се произнесе, че фактическите отношения, влизащи в състава на търговското предприятие по смисъла на чл. 15, ал. 1 ТЗ, са с имуществено значение – така Решение № 3 от 27. 04.2000 г. по конст.д. № 3/2000 г. (обн., ДВ, бр.3 от 5. 05.2000 г.).**

¹⁹⁵ Canaris, Cl.-W. (2000), Op. cit., S. 219 даже поддържа, че в оборота търговецът „до голяма степен се идентифицирал със своята фирма“.

¹⁹⁶ Вж. по-подробно Klippel, D. (1985), *Der zivilrechtliche Schutz des Namens. Eine historische und dogmatische Untersuchung*. Verlag Ferdinand Schöningh, Paderborn, 1985, S. 503, 536 ff. Все пак авторът изтъква, че при прехвърляне на търговското предприятие в полза на приобретателя преминавало правото върху фирма като право върху обект на индустриалната собственост, а личното правомощие върху името (*Namenspersönlichkeitsrecht*) си оставало у прехвърлителя, който е „дал“ името си при формирането на съдържанието на фирмата.

дух. С оглед на тях се поддържа, че по природата си търговската фирма е „същинско означение на предприятието“ (*reine Unternehmensbezeichnung*) и е „отличителен знак на обективизираната дейност на предприемача“, която е „ядрото на търговското предприятие“¹⁹⁷. От тази гледна точка фирмата била напълно лишена от каквато и да е „именна“ функция в смисъл, че воденето на фирмата от търговеца представлявало само нейното използване, подобно на едно име, без обаче фирмата да се явява същинско име на търговеца¹⁹⁸. С оглед на това, посоченото виждане отхвърля тезите за дуалистичната природа на фирмата, както и за смесения характер на правото върху фирма и го квалифицира като право върху нематериално благо с имуществен характер, което се защитава с правните средства и по реда, предвиден за защитата на правата върху обекти на индустриалната собственост¹⁹⁹.

Главното възражение срещу този възглед е свързано със случаите, при които търговецът взема за своя търговска фирма собственото си и фамиленото си име, каквото е положението при едноличния търговец (ЕТ)²⁰⁰ (срв. чл. 59 от нашия ТЗ²⁰¹). Но и когато ЕТ е добавил към гражданското си име някаква свободно избрана добавка, личностният елемент в правото върху фирмата не отпада, тъй като фирмата в своята цялост има правноиндивидуализираща *търговеца* функция, т. е. служи за еднозначно идентифициране на *самия търговец* като участник в оборота и за установяване на неговата идентичност като правен субект със специалното частноправно качество на търговец. Физическото лице с търговскоправно качество сключва търговски сделки по занятие именно под вписаната в търговския регистър фирма на ЕТ²⁰² и тази дейност се разглежда като съществена част от неговата личностна изява и от развитието на личността му²⁰³. На свой ред, юридическите лица с

¹⁹⁷ Това поддържа Bleutge, P. (1970), *Die Rechtsnatur des Firmenschutzes*. Dissertation. Bochum, 1970, S. 35 ff., 54ff., 102 ff.

¹⁹⁸ *Ibidem*, S. 104.

¹⁹⁹ Вж. Bartels, K. (2009), *Op. cit.*, S. 325.

²⁰⁰ За тези хипотези вж. Götting, H.-P. (1995), *Persönlichkeitsrechte als Vermögensrechte*. J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 1995, S. 118-126; Canaris, Cl.-W. (2000), *Op. cit.*, S. 219.

²⁰¹ Добре известно е, че според императивната разпоредба на чл. 59 ТЗ фирмата на ЕТ трябва да съдържа без съкращения личното и фамиленото или личното и бащиното име, с което физическото лице е известно в обществото. По тълкуването на тази разпоредба няма противоречия в теорията и съдебната практика. Вж. Герджиков, О. (2021), *Цит. съч.*, с. 178; Голева, П. (2018), *Цит. съч.*, с. 111 и др. Вж. решение № 1872 от 08.02.1994 г. по адм д. № 1873/1993 г., III г. о. на ВС; решение № 3314 от 28.03.2006 г. по адм. д. № 1201/2006 г., IV отд. на ВАС и др.

²⁰² Canaris, Cl.-W. (2000), *Op. cit.*, S. 219.

²⁰³ Това обстоятелство, според Canaris, Cl.-W. (2000), *Op. cit.*, S. 219, подчертава личностния елемент в субективното право върху търговска фирма. Авторът тълкува правилата на § 17 и сл. от германския ТЗ в систематична връзка с разпоредбата на чл. 2, ал. 1 от германския Основен закон, според която всеки има право на свободно разгръ-

търговскоправно качество (търговски дружества, кооперации) като титуляри на правото върху търговска фирма се индивидуализират с нея в оборота при сключването на търговски сделки и при извършването на други правни действия и в този смисъл личностният елемент в съдържанието на правото върху фирма не може да бъде поставян под съмнение при тях, включително когато фирмата не съдържа имената на съдружниците²⁰⁴. Личностният компонент при правото върху търговска фирма може да бъде засегнат в различна степен в зависимост от вида на фирмата и видовете особености на нейния титуляр като правен субект (физическо или юридическо лице²⁰⁵). Във всички случаи обаче наличието му не бива да се пренебрегва, защото фирмата по своето предназначение обслужва еднозначното идентифициране на търговеца, а винаги, когато става дума за установяване на идентичността на *правен субект*, в действие влиза личностният елемент в правото върху неговото наименование, независимо гражданско име на физическо лице или търговска фирма, респ. наименование на юридическо лице. В германската теория и съдебна практика това виждане се отстоява последователно²⁰⁶ и след модернизирването и либерализацията през 1998 г. на уредбата на фирменото право по германския ТЗ, когато в отклонение от първоначалната редакция на § 18 от герм. ТЗ за първи път на едноличните търговци беше предоставена правната възможност за избор измежду три модела за определяне на съдържанието на тяхната фирма: фирма, съдържаща името им, фирма, посочваща предмета им на дейност, или фирма със свободно определено съдържание²⁰⁷. По такъв начин се създават нормативни условия за изпълнението на трите основни правни функции на търговската фирма, а именно: (а) индивидуализираща функция и роля на отличителен знак, благодарение на които търговците като участници в оборота се разграничават помежду

щане на неговата личност, доколкото не накърнява правата на другите и не влиза в противоречие с конституционно установения правопорядък или с правилата на добрите нрави.

²⁰⁴ На това настояват критиците на възгледа за правото върху търговска фирма като право върху нематериално благо. Вж. Canaris, Cl.-W. (2000), Op. cit., S. 219.

²⁰⁵ Нашият ТЗ урежда с императивни разпоредби изискването фирмата на събирателното дружество да включва фамилните имена или фирмите на един или повече съдружници (чл. 77 ТЗ), а фирмата на командитното дружество да съдържа името/фирмата поне на един от комплементарите (чл. 101, ал. 1 ТЗ). За останалите четири вида търговски дружества липсва законово изискване за включване на името на съдружник/акционер във фирмата на съответния вид дружество, но за това няма правна пречка, ако волята на учредителите и участниците в дружеството е такава. Във всички случаи обаче, когато фирмата на търговско дружество съдържа името на напускащ съдружник, тя може да се запази само с негово съгласие (арг. от чл. 10, ал. 2 ТЗ). Посоченото правило подчертава значението на личностния компонент при търговската фирма.

²⁰⁶ Canaris, Cl.-W. (2000), Op. cit., S. 219.

²⁰⁷ Вж. по-подробно Vaumbach, A., Nopt, Kl. (2018), Op. cit., S. 146-147.

си; (б) ясна разпознаваемост в дружествените отношения и (в) довеждане до знанието на публиката на начина, по който участниците в дружеството отговарят за неговите задължения²⁰⁸ – доколкото задължителен елемент от съдържанието на фирмата е посочването на правноорганизационната форма на търговеца (вида на търговското дружество), която, на свой ред, носи информация за останалите участници в оборота относно начина, по който съдружниците отговарят за тази част от дружествените дългове, която не може да бъде изплатена от имуществото на дружеството, поради недостатъчност на актива в него. С оглед на това се поддържа, че няма основание тезата за правото върху търговска фирма като смесено субективно право да се счита за изоставена²⁰⁹. Независимо от смесения си характер обаче, правото върху търговска фирма е *единно* субективно право, което включва различни елементи в съдържанието си, без да се разчленява на отделни лични, неимуществени правомощия и на правомощия върху нематериално благо – обект на индустриална собственост²¹⁰.

Следва да се отбележи, че след реформата на фирменото право в Германия от 1998 г., по силата на която гражданското име на физическите лица – еднолични търговци и неограничено отговорни съдружници в персонални търговски дружества, изгуби характера си на задължителен, нормативно предписан елемент от съдържанието на фирмата при тези видове търговци, все повече сила набира възгледът, че „именната“ функция на фирмата започва да избледнява и на нейно място се утвърждава ролята на фирмата като средство за презентиране и популяризиране на *предприятието* и на *предприемаческата дейност* на търговеца при участието му в търговския оборот²¹¹. Фирмата все повече се схваща като „репутационна основа“ на търговеца, доколкото стремежът е именно чрез съдържанието на фирмата, а не толкова чрез името на физическото лице – търговец или неограничено отговорен съдружник в дружеството, да се представи по по-креативен и изразителен начин предприемаческата дейност на търговеца. В този контекст немската теория все по-често говори за процес на „деперсонализация“ на фирменото право и фирмата²¹², който не се изразява в заличаване на нейната индивидуализираща търговеца роля, а по-скоро в едно преструктуриране

²⁰⁸ Ibidem, S. 147.

²⁰⁹ Canaris, Cl.-W. (2000), Op. cit., S. 219-220.

²¹⁰ Ibidem, S. 220.

²¹¹ Така и Bartels, K. (2009), Op. cit., S. 351.

²¹² Bartels, K. (2009), Op. cit., S. 351; Röhrich/Graf von Westphalen/Haas/Mock/Wöstmann (2023) Handelsgesetzbuch. HGB Kommentar zu Handelsstand, Handelsgesellschaften, Handelsgeschäften, besonderen Handelsverträgen und internationalem Vertragsrecht und nachhaltiger Unternehmensführung, 6., neu bearbeitete Aufl., Verlag Dr. Otto Schmidt, Köln, 2023, § 17, Rz. 8 ff.

на основната функция на фирмата, която от особено име на търговеца, под което сключва търговски сделки (*Kaufmannsname*), все повече се превръща в отличителен знак за търговското предприятие (*Unternehmenskennzeichen*) на търговеца²¹³. В този смисъл може да се каже, че в европейската литература доминиращата дълго време концепция за двойствената функция на фирмата започва да отстъпва назад за сметка на монистичния възглед, който схваща фирмата като търговско име или означение, отличаващо предприятието в търговията²¹⁴.

8. Като своеобразен отглас от изложените дискусии в европейската доктрина от последните десетилетия в съвременната българска правна теория битуват две основни схващания относно природата и отрасловоправната характеристика на правото върху търговската фирма.

8.1. Преобладаващата част от авторите, изхождайки от закрепената в закона функция на фирмата да обслужва правната индивидуализация на търговеца като правен субект²¹⁵, определят с основание правото върху фирма като едно *абсолютно, лично (неимуществено), изключително, неделимо и прехвърлимо само заедно с предприятието*²¹⁶ субективно право с аргумента, че то има за обект словесно обозначение на търговеца, което,

²¹³ Bartels, K. (2009), Op. cit., S. 351.

²¹⁴ Bartels, K. (2009), Op. cit., S. 351.

²¹⁵ Аргумент от чл. 17 отн. ТЗ от 1897 г. и чл. 7, ал. 1 ТЗ.

²¹⁶ Арг. от чл. 60, ал. 1–3 ТЗ. Макар посочените разпоредби да установяват това правило изрично само с оглед на прехвърлянето на правото върху фирмата на едноличния търговец, те следва да се схващат като израз на общ принцип, който се отнася и до фирмата на юридическите лица-търговци. Така е, защото правото върху фирма е съставен елемент от цялата съвкупност от права, задължения и фактически отношения, каквото представлява предприятието и заради индивидуализиращата ѝ титулярна на предприятието функция, това право не може да се прехвърля отделно от самото предприятие. В този смисъл по-подробно вж. Калайджиев, А. (2015), Цит. съч., с. 163. По-особени виждания има Ланджев, Б. (2003), Цит. съч., с. 59–62, който от една страна споделя възгледа, че правото върху фирма е абсолютно и изключително право, но с аргумент от противното от чл. 60, ал. 1 ТЗ поддържа, че правилото за прехвърляне на правото върху фирма само заедно с търговското предприятие се отнасяло единствено до едноличния търговец, докато за търговските дружества действал принцип за свободно прехвърляне на правото върху фирма. На свой ред Григоров, Гр. (2013), Цит. съч., с. 38, застъпва виждане за някакъв „квази-акцесорен“ характер правото върху фирма, доколкото приема, че правото върху фирма не може да се прехвърля отделно, а само заедно с прехвърлянето на предприятието на търговеца, но в същото време отрича правото върху фирма да е част от състава на предприятието и затова само по себе си прехвърлянето на предприятието няма за последица автоматичното прехвърляне и на правото върху фирмата. Ако тази конструкция бъде възприета в нейната цялост, ще се окаже, че правото върху фирма е зависимо (акцесорно) спрямо предприятието на търговеца – една теза, която е оспорена с основание в нашата доктрина. По този въпрос вж. по-подробно Калайджиев, А. (2015), Цит. съч., с. 163.

като такава, е парично неоеценимо в гражданския оборот²¹⁷. Съдържанието на това субективно право включва правомощие на титуляря му да си служи с наименованието (фирмата) за целите на своята индивидуализация при сключване на търговски сделки и упражняване на търговското му занятие и да се обозначава като автор на обективизираното в документи негово волеизявление или изявление за знание на дадени обстоятелства, т. е. да се подписва (арг. от чл. 7, ал. 1 ТЗ). Другото основно правомощие в съдържанието на правото върху фирма се състои в признатата и гарантирана от закона възможност на титуляря да изисква друго лице на територията на страната да не се индивидуализира в оборота или – без да има това право – да се ползва по друг начин, от вече вписаната в търговския регистър фирма на титуляря²¹⁸ – Решение № 1596 от 26.07.2018 г. по т. д. № 5998/2016 г., търговско отд., VI–15 с-в на Софийски градски съд. Ако правото върху фирма бъде нарушено, за титуляря възниква ново публичноправно, потестативно право да иска от съда да установи със сила на пресъдено нещо недобросъвестното заявяване или използване на регистрираната от него фирма от друго лице; също така, да иска от съда да постанови прекратяване на по-нататъшното ѝ използване от друго неовластено лице – ответник в производството, и във всички случаи – обезщетение за причинените на титуляря вреди (арг. от чл. 7, ал. 4 и чл. 11, ал. 2 във връзка с чл. 11, ал. 1 и чл. 7, ал. 5 ТЗ). Според отделни учени, правото върху фирма – предвид тези негови признаци – следва да бъде причислено към категорията на *социалните права*, поради неговата

²¹⁷ Калайджиев, А. (2015), Цит. съч., с. 161; Голева, П., (2018), Цит. съч., с. 71; Георгиев, Г. (2021), Цит. съч., с. 129 за правото върху фирма като неимуществено право, елемент от съдържанието на предприятието; Герджиков, О. (2021), Цит. съч., с. 63; Торманов, З. (2020), Цит. съч., с. 45 и др. Григоров, Гр. (2013), Цит. съч., с. 34, 38, изрично посочва, че фирмата е името на търговеца и че функцията ѝ съвпада с функцията, която имат имената на физическите лица – да отличат едно физическо лице от останалите в обществото. Обратно, Ланджев, Б. (2003), Цит. съч., с. 62, поддържа, че доколкото търговската фирма може да бъде реално разглеждана като нематериално благо, което обективно се подава на парична оценка, тъй като се свързва пряко с клиентелата на съответното търговско предприятие, правото върху търговска фирма има имуществен характер; затова може да се прехвърля, както и всяко друго имуществено право. Вж. Диков, Л. (1992), Цит. съч., с. 42, 46 и сл. Василев, Л. (1937), Цит. съч., с. 91, определя правото върху фирма като „право от лично естество“, но го разглежда като „елемент от имуществения комплекс на предприятието“, изтъквайки, че „обстоятелството, че това право е по същината си от лично естество, не пречи да приемем възможността, щото то да бъде обгърнато от състава на предприятието, като съществен негов елемент“.

²¹⁸ Арг. от чл. 11, ал. 1 ТЗ във връзка с чл. 21, точка 7 ЗТРРЮЛНЦ, който възлага на длъжностното лице по регистрацията към Агенцията по вписванията публичноправното задължение да провери дали друго лице няма права върху заявената за вписване фирма при първоначално вписване или при нейната промяна.

външна прилика с правото на име, и да бъде подредено в посочената група, редом с правото на личен живот, на собствено изображение, на глас и т. н.²¹⁹.

Възгледът за правото върху фирма като абсолютно, лично (неимушествено) право може да бъде определен като традиционен за нашата теория, тъй като се опира на столетна законодателна традиция за дефиниране на понятието „фирма“ като „наименованието, под което търговецът упражнява занаятието си и се подписва“ (арг. от чл. 17 отм. ТЗ от 1897 г.; чл. 7, ал. 1 ТЗ). На тази основа се приема, че фирмата е търговското име на *титуляря* на търговското предприятие, поради което тя не може да се схваща като отличителен знак на предприятието (чл. 15, ал. 1, изречение първо ТЗ), нито да бъде оприличавана на марките или другите отличителни знаци за обозначаване на предлаганите от търговеца стоки или услуги, върху които той има права²²⁰. Качеството си „ползност“ като обект на частноправни правоотношения фирмата дължи на своята функция по правната индивидуализация на търговците като участници в оборота. Тази функция се проявява в няколко насоки. От една страна, индивидуализирайки се чрез фирмата си, всеки търговец се сдобива с разпознаваема идентичност като правен субект именно с оглед на търговскоправното му качество²²¹ и по такъв начин се разграничава от останалите участници в търговския оборот. Предвид наличието на *императивни* законови изисквания към съдържанието на търговската фирма, свързани с посочване на вида на търговеца (ЕТ, дружество, кооперация)²²², съответно вида на търговското дружество²²³, както и наличието на определени правнорелевантни състояния на търговеца (наличие на клонова структура²²⁴, откриване на ликвидационно производство²²⁵, откриване на производство

²¹⁹ Така Христов, В. (1994), Цит. съч., с. 115.

²²⁰ За тези разлики вж. Калайджиев, А. (2015), Цит. съч., с. 161-162; Голева, П., (2018), Цит. съч., с. 72; Брайков, В. (2001), Цит. съч.; Герджиков, О. (2021), Цит. съч., с. 63–65 и др.

²²¹ Нашата съдебна практика е имала повод да изтъкне, че фирмата служи за означение на търговското качество на лицето, а не създава нов, самостоятелен правен субект – така ТР № 2 от 27.12.2001 г. по гр.д. № 2/2001 г., ОСГК на ВКС; определение № 38 от 15.01.2015 г. по гр. д. № 7371/2014 г., Г. К., IV г. о. на ВКС и др.

²²² Арг. от чл. 59, чл. 77, чл. 101 и др. ТЗ; 2, ал. 3, точка 1 от Закона за кооперациите.

²²³ Арг. от чл. 77, чл. 101, чл. 116, чл. 158, ал. 2, чл. 253, ал. 3, чл. 260б ТЗ. Вж. също чл. 280а, чл. 281 ТЗ; Регламент (ЕИО) № 2137/85 на Съвета от 25.07. 1985 г. относно Европейското обединение по икономически интереси (ЕОИИ), ОJ L 199, 31.7.1985, р. 1–9; Регламент (ЕО) № 2157/2001 на Съвета от 8.10. 2001 г. относно устава на Европейското дружество (SE), ОВ L 294, 10.11.2001 г., с. 1); Регламент (ЕО) 1435/2003 на Съвета от 22.07.2003 г. относно устава на Европейското кооперативно дружество (SCE), ОJ L 207, 18.8.2003, р. 1–24.

²²⁴ Арг. от чл. 8 ТЗ.

²²⁵ Арг. от чл. 9 ТЗ.

по стабилизация и до приключването му²²⁶, обявяване в несъстоятелност²²⁷, промяна на фирмата на търговеца²²⁸), индивидуализирането му чрез неговата фирма го презентира в правната действителност като правен субект и дава информация на останалите участници в оборота за някои негови съществени правни признаци и правнорелевантни състояния, в които се намира. Второ, фактът, че специално едноличният търговец се индивидуализира чрез фирмата си, а не чрез гражданското си име при сключване на дадена сделка, която не попада в кръга на абсолютните търговски сделки, насочва към прилагане на презумпцията по чл. 286, ал. 3 във връзка с ал. 1 ТЗ, че сделката е свързана с упражняването от търговеца занятие²²⁹ и, следователно, трябва да се квалифицира като относителна търговска сделка²³⁰. Най-сетне, търговецът се индивидуализира чрез фирмата си не само като носител на материални субективни права и задължения, т. е. като страна по материалноправни отношения в търговския оборот, но също и като страна по процесуалните правоотношения, в които влиза в качеството си на лице, от чието име или срещу което се води делото²³¹. С оглед изпълнение на законовите изисквания за точна индивидуализация на лицата, посочени като ищец или ответник в исковата молба²³², търговецът се обозначава именно със своята търговска фирма. Съответно, индивидуализацията на търговеца с неговата фирма е от

²²⁶ Арг. от чл. 775 ТЗ.

²²⁷ Арг. от чл. 9 ТЗ.

²²⁸ Арг. от чл. 10 ТЗ.

²²⁹ Неотдавна съдебната практика, обективирана в решение № 4 от 26.07.2022 г. по т. д. № 497/2020 г., Т. К., II т. о. на ВКС, имаше случай да постанови, че в хипотезата на сключен между търговци договор за заем намира приложение презумпцията на чл. 286, ал. 3 ТЗ и при направено от ответника оспорване, че сделката не е сключена във връзка с търговската дейност на страните, в негова тежест е да обори тази презумпция. Решаващият състав е изтъкнал, че е достатъчно сделката да е сключена от търговец в процеса на осъществяване на търговската му дейност, т. е. свързана с упражняването от него занятие, за да се приложи субективният критерий. Ако ответникът оспори, че конкретната сделка не попада в кръга на този критерий, той следва да опровергае законовата презумпция и да докаже, че сделката не е свързана с упражняването от него търговско занятие. В този дух е формирана постоянна практика на ВКС, вж. решение № 55 от 17.07.2019 г. по т.д. № 618/2018 г. ТК, I т.о. на ВКС; решение № 134 от 22.06.2015 г. по т.д. № 586/2014 г., ТК, II т.о. на ВКС; решение № 102 от 08.10.2009 г. по т.д. № 60/2009 г. ТК, I т.о. на ВКС; решение № 127 от 05.10.2011 г. по т.д. № 1027/2010 г. ТК, II т.о. на ВКС; определение № 118 от 09.03.2021 г. по т. д. № 497/2020 г., Т. К., II т. о. на ВКС.

²³⁰ За относителните търговски сделки и тяхното разграничение от абсолютните търговски сделки вж. Кацаров, К. (1990), Цит. съч., с. 405–406; Герджиков, О. (2015), Търговски сделки. Четвърто преработено и допълнено издание. С.: ИК „Труд и право“, 2015 г., с. 29 и др.

²³¹ Арг. от чл. 26, ал. 1 ГПК; чл. 15, ал. 1 АПК; чл. 9, ал. 1, т. 2 ДОПК и др.

²³² Арг. от чл. 127, ал. 1, т. 2 ГПК.

значение за установяване на идентичността на страната с лицето, на което е изпратена и което е получило призовката, съобщението или преписа; в противен случай може да се окаже, че търговецът като страна в процеса е бил лишен от възможност да участва в разглеждането на делото поради нарушаване на съдопроизводствените правила, обезпечаващи участието на страните в производството²³³. Всичко това може да се разглежда като проявление на характеристиката на правото върху фирма като едно абсолютно, лично (неимуществено) субективно право.

8.2. Другият възглед, който под влияние на разпоредбите на чл. 1, ал. 2 и чл. 8 от Парижката конвенция за закрила на индустриалната собственост от 20.03.1883 г.²³⁴ и чл. 2, (viii) от Конвенцията за учредяване на Световната организация за интелектуална собственост²³⁵ си пробива път в нашата теория²³⁶ и съдебна практика²³⁷, квалифицира *търговската фирма като*

²³³ Вж. чл. 37 и сл., чл. 50 ГПК. Съдът следи служебно за идентичността на страната с лицето, получило призовката, преписа или съобщението. Ако липсата на такава идентичност се установи в хода на делото, процесуалното действие следва да бъде извършено повторно по отношение на страната, а в случай, че това не стане и решаващият съдебен състав постанови решение на името на страната в процеса, но без същата да е била редовно призована, без да ѝ е бил връчен препис от исковата молба и т. н., тя може да търси защита по реда на отмяната на влязлото в сила решение на основание чл. 303, ал. 1, т. 5 ГПК. По-подробно Сталев, Ж., Мингова, А., Попова, В., Цолова, К., Стамболиев, О., Иванова, Р. (2020), Българско гражданско процесуално право. Десето преработено и допълнено издание. Второ по действащия ГПК, Сиела, С., 2020 г., с. 724–725.

²³⁴ Ревизирана в Брюксел на 14.12.1900 г., във Вашингтон на 2.06.1911 г., в Хага на 6.11.1925 г., в Лондон на 2.06.1934 г. и в Лисабон на 31.10.1958 г. Ратифицирана с Указ № 633 на Президиума на Народното събрание от 2.09.1965 г. – ДВ, бр. 75 от 24.09.1965 г. Обн., ДВ, бр. 75 от 24.09.1965 г.

²³⁵ Подписана на 14.07.1967 г., ратифицирана с Указ № 3 на Президиума на Народното събрание от 8.01.1970 г., обн., ДВ, бр. 5 от 1970 г., в сила за България от 19.05.1970 г.

²³⁶ Драганов, Ж. (2016), Цит. съч., с. 236, бел. 173, отбелязва, че разбирането, че фирмата е търговско име по смисъла на чл. 8 от Парижката конвенция е намерило израз в правната ни доктрина още през 30-те и 40-те години на миналия век, и по-специално у Кацаров, К., Цит. съч., с. 87. Търговските наименования се посочват като вид отличителни знаци и, от тук – като обект на индустриалната собственост, и от Манева, В. (2017), Закрила на правата на интелектуална собственост. Правоприлагане и експертиза. С.: Сиела, 2017 г., с. 14.

²³⁷ В решение № 1596 от 26.07.2018 г. по т. д. № 5998/2016 г., търговско отд., VI–15 с-в на Софийски градски съд е прието, че фирмата представлява самостоятелен обект на закрила на индустриална собственост, поради което в хипотезите, при които след регистриране на фирмата е регистрирана и марка с идентично съдържание от трето лице, накърнени се явяват именно правата на търговеца с регистрирана фирма, а не правата на притежателя на марката. В същия смисъл е и решение № 41 от 27.05.2010 г. по т.д. № 571/2009 г. на ВКС, I т.о., с което е уважен иск с правно основание чл. 26, ал. 3, т. 4 отм. ЗМГО, предявен от търговско дружество за защита

обект на правото на индустриалната собственост²³⁸. Поддръжниците на този възглед определят фирмата като нематериално благо, което има функцията да служи като отличителен знак (белег) в търговските отношения²³⁹. Към отличителните знаци като обособена, самостоятелна подгрупа обекти на индустриалната собственост²⁴⁰ специалистите в тази материя отнасят фирмите, марките и географските означения²⁴¹; с оглед на това фирмата се изследва теоретично в раздела „Означения“²⁴², редом с марките по чл. 9 и сл. от Закона за марките и географските означения (ЗМГО) и географските означения (наименованията за произход и географските указания) по чл. 85 и сл. от същия закон²⁴³.

Щом фирмата се квалифицира като вид *означение*, при нея би следвало да са налице общите белези на всички означения, характеризиращи ги като „обект, чието използване е насочено към съобщаване на информация или отличаване от останалите на един предмет, едно явление, свойство или пр.“²⁴⁴. При положение, че като определяща за правната характеристика на фирмата се приема принадлежността ѝ към групата на „означенията“ (като обект на индустриалната собственост), фирмата би следвало да служи преди всичко

срещу недобросъвестно регистрирана марка, идентична с по-рано вписаната фирма на дружеството. Вж. също решение от 12.06.2012 г. по гр. д. № 9985/2012 г., II г. о., 54-ти с-в на Софийски районен съд, в мотивите на което е изтъкнато, че съгласно чл. 11 ТЗ и чл. 8 от Парижката конвенция за закрила на индустриалната собственост търговското наименование се ползва със закрила, съответно търговецът има право да иска преустановяване на неправомерното ѝ използване.

²³⁸ За този възглед вж. Драганов, Ж. (2016), Цит. съч., с. 236; Стефанов, Г. (2011), Търговско право. Обща част. Велико Търново: Абагар, 2011, с. 50; Неделчева, Б. (2002), Право на интелектуалната собственост. С.: Р.О.К., 2002 г., с. 50, цит. по Драганов, Ж. (2016), Цит. съч., с. 236 и други автори, цитирани там. За дискусиата по въпроса за правната квалификация на правото върху фирма вж. още Ланджев, Б. (2003), Цит. съч., с. 61 и сл. Възгледът, че фирмата (търговското наименование) е самостоятелен обект на правото на индустриална собственост, редом с марката, е застъпен и в съдебната практика – решение № 704 от 12.04.2019 г. по т. д. № 2329/2017 г., ТО, VI–10 с-в на Софийски градски съд.

²³⁹ Драганов, Ж. (2016), Цит. съч., с. 236.

²⁴⁰ За историческото развитие и белезите на отличителните знаци като обекти на индустриалната собственост вж. вместо всички Кацаров, К. (2023), Материална основа и правна природа на индустриалната собственост. Сравнително изследване и опит за теория в системата на българското право. В. Манева (научна редакция и бележки). С.: Издателство на Нов български университет, 2023 г., с. 47 и сл., 95 и сл.

²⁴¹ Така изрично Драганов, Ж. (2016), Цит. съч., с. 214.

²⁴² За това понятие по-подробно вж. Драганов, Ж. (2006), Правен режим на означенията. С.: Сиела, 2006, с. 15 и сл.; Драганов, Ж. (2016), Цит. съч., с. 214.

²⁴³ Вж. този подход у Драганов, Ж. (2016), Цит. съч., с. 214 и сл.

²⁴⁴ Това определение за понятието „означение“ дава Драганов, Ж. (2016), Обекти ... Цит. съч., с. 215.

за индивидуализиране на предлаганите от различните участници на пазара стоки и услуги и да носи информация за техните продуктови характеристики (произход, качество, известност и др.), които са от значение за пазарната им реализация. Но, нито доктрината, нито съдебната ни практика от последното столетие са имали каквото и да е колебание относно съществуването на значителни различия в същността и правните функции на фирмата като наименование на търговеца, от една страна, и отличителните знаци (марки и географски означения²⁴⁵) като обект на индустриалната собственост – от друга. Напротив, единодушно се поддържа схващането, че правата върху посочените две категории обекти на правни отношения трябва ясно да се разграничават едно от друго и че са подчинени на различен правен режим²⁴⁶. У нас никога не е имало спор, че фирмата като словесно наименование е основният индивидуализиращ признак на търговеца като правен субект, докато отличителните знаци (марки, географски означения) служат за обозначаване на произхода на намиращите в търговско обращение стоки или услуги и за отличаването им от тези, произхождащи от друго търговско предприятие²⁴⁷. Освен изтъкнатата основна разлика във функциите на фирмата и на марката/географското означение, безпротиворечиво се приема, че многобройните и съществени различия между правото върху марка и правото върху фирма засягат: (а) техния титуляр²⁴⁸ и различната степен и интензитет на свързаност с титуляря им²⁴⁹ (като последица от различията във функциите им); (б) правопораждащите фактически състави, от които възникват правата върху тези обекти, и по-специално различния ред и компетентен орган за регистриране на правото върху фирма и на правото върху марка²⁵⁰, както и

²⁴⁵ За тях вместо всички вж. Драганов, Ж. (2016), Цит. съч., с. 216 и сл., 229 и сл.

²⁴⁶ За тези различия вж. по-подробно Неделчева, Б., Драганов, Ж., Марков, Е., Киркорян-Цонкова, О., Батаклиев, Д., Андреев, А. (2011), Цит. съч., с. 51–52; Калайджиев, А. (2015), Цит. съч., с. 166–167; Голева, П., (2018), Цит. съч., с. 72; Брайков, В. (2001), Цит. съч. ЕПИ Архив; Герджиков, О. (2021), Цит. съч., с. 64–65 и др.

²⁴⁷ В този дух за разграничението между марка и фирма вж. Кацаров, К. (1990), Цит. съч., с. 88. За понятието за марка и юридическите признаци на марката като обект на право на индустриалната собственост по действащото ни право вж. Жилова, Т. (2021), Отмяна на регистрация на марка. С.: Сиела, 2021 г., с. 29 и сл.

²⁴⁸ Правото върху марка може да принадлежи и на лице, което не е търговец, докато титуляр на правото върху фирма по смисъла на чл. 7, ал. 1 ТЗ е търговец. Освен това, фирмата не може да бъде колективна, за разлика от марката, която може да е притежание на непсонифицирано сдружение на производители, търговци, на лица, извършващи услуги, които са правоспособни съгласно приложимото право, както и на юридически лица – субекти на публичното право, и която е способна да отличава стоките или услугите на членовете на сдружението от стоките или услугите на други лица (арг. от чл. 39, ал. 1 ЗМГО).

²⁴⁹ Калайджиев, А. (2015), Цит. съч., с. 166.

²⁵⁰ Правото върху търговска фирма възниква с вписването ѝ в търговския регистър, докато

противопоставимостта на тези права спрямо третите добросъвестни лица²⁵¹; (в) периода от време, в рамките на който тези субективни права се ползват с правна закрила²⁵²; (г) наличието на административноправно задължение на търговеца за притежаване на право върху фирма и за правна индивидуализация с фирмата си²⁵³ в оборота, за разлика от положението при правото върху марка/географски означения; (д) наличието на нормативно предписано, задължително съдържание при фирмата²⁵⁴, каквото отсъства при марката; (е) съществено различния начин на обективизиране и оформление (външен вид) на фирмата и на марката²⁵⁵, вкл. задължително изписване на български език при фирмата²⁵⁶; (ж) възможността за отделното и самостоятелно прехвърляне на правото върху марка, независимо от прехвърлянето на търговското предприятие на титуляря²⁵⁷ (за разлика от правото върху фирма, което може да бъде прехвърляно само заедно с предприятието и при изрично дадено съгласие за това при спазване на чл. чл. 15, ал. 1 ТЗ²⁵⁸); (з) наличието на отделни системи от искове за гражданскоправна защита в случай на нарушение на правото върху фирма²⁵⁹ – от една страна, и на правото върху марка²⁶⁰ – от

правото върху марка се придобива чрез регистрация в Държавния регистър на марките (воден и поддържан от Патентното ведомство), считано от датата на подаване на заявката (арг. от чл. 10, ал. 1 ЗМГО).

²⁵¹ За разлика от правото върху фирма, правото върху марка може да бъде противопоставено на трети добросъвестни лица само от датата на публикация на регистрацията в Официалния бюлетин на Патентното ведомство (арг. от чл. 10, ал. 3 ЗМГО).

²⁵² Правото върху търговска фирма възниква без определен срок, докато правото върху марка е срочно; срокът на действие на регистрацията на марка е 10 години от датата на подаване на заявката. Регистрацията може да бъде подновявана неограничен брой пъти за следващи периоди от 10 години по предвидения в закона ред (арг. от чл. 22 ЗМГО).

²⁵³ Вж. чл. 13, чл. 58, ал. 1, точка 2, чл. 78, точка 2, чл. 102, точка 1, чл. 115, точка 1, чл. 165, точка 1, чл. 260в, ал. 1, точка 1 и др. от ТЗ; чл. 13, ал. 2, точка 2 и др. ЗТРРЮЛНЦ.

²⁵⁴ Вж. чл. 7, ал. 2, ал. 5, чл. 8, чл. 9, чл. 59, чл. 60, ал. 3, чл. 77, чл. 101, чл. 116, чл. 158, ал. 2, чл. 253, ал. 3, чл. 260б, чл. 775 и др. ТЗ.

²⁵⁵ Доколкото фирмата е наименование на търговеца по смисъла на чл. 7, ал. 1 ТЗ, тя представлява едно словесно обозначение, което винаги намира своя обективен израз със средствата на словото, докато марката като знак може да се състои освен от думи, включително имена на лица, още и от букви, цифри, рисунки, фигури, формата на стоката или на нейната опаковка, цветове, звуци или всякакви комбинации от такива знаци (чл. 9, ал. 1, изречение второ ЗМГО).

²⁵⁶ Чл. 7, ал. 3 ТЗ.

²⁵⁷ Арг. от чл. 23, ал. 1 ЗМГО, според който правото върху марка може да се прехвърля независимо от прехвърлянето на търговското предприятие за всички или за част от стоките или услугите, за които е регистрирана.

²⁵⁸ Арг. от чл. 60, ал. 1 ТЗ.

²⁵⁹ Вж. чл. 7, ал. 4, чл. 11, ал. 2 ТЗ.

²⁶⁰ Вж. чл. 115 и сл. във връзка с чл. 113 ЗМГО.

друга, и т. н.²⁶¹. На свой ред, съдебната практика също е имала многократно възможност да се произнася относно съотношението между правото върху фирма и правото върху марка и да откроява разликите помежду им, най-често във връзка с тълкуването и прилагането на дискуссионната разпоредба на чл. 7, ал. 5 ТЗ²⁶², предвиждаща, че фирмата не може да бъде идентична или сходна със защитена марка, освен ако търговецът има права върху нея²⁶³, чл. 11, ал. 2 ТЗ, чл. 116, ал. 1 ЗМГО (чл. 76, ал. 1 отм. ЗМГО), чл. 26, ал. 3, точка 6 от отм. ЗМГО²⁶⁴, чл. 16, т. 1 ЗМГО (чл. 14, т. 1 отм. ЗМГО), според

²⁶¹ Най-систематизирано представена съпоставка и разграничения между правото върху фирма и правото върху марка вж. у Неделчева, Б., Драганов, Ж., Марков, Е., Киркорян-Цонкова, О., Батаклиев, Д., Андреев, А. (2011), Цит. съч., с. 51-52; Драганов, Ж. (2016), Обекти ... Цит. съч., с. 236 и сл.

²⁶² Въведена със Закон за изменение и допълнение на ТЗ (обн., ДВ, бр. 34 от 2011 г., в сила от 3.05.2011 г.). За проблемите, които тази разпоредба повдига пред теорията и правоприлагащите органи, вж. Неделчева, Б., Драганов, Ж., Марков, Е., Киркорян-Цонкова, О., Батаклиев, Д., Андреев, А. (2011), Цит. съч., с. 49 и сл.; Голева, П. (2018), Цит. съч., с. 71; Драганов, Ж. (2016), Обекти ... Цит. съч., с. 237 и сл. Съдебната практика, обективизирана в решение № 856 от 27.04.2015 г. по т. д. № 4585/2014 г. на Апелативен съд – София, приема правилно, че разпоредбата на чл. 7, ал. 5 от ТЗ е с материално-правен характер, поради което има действие занаяпред. Тъй като е влязла в сила на 3.05.2011 г., тази разпоредба не би могла да бъде приложена към момента на възникването и регистрацията на ответното дружество през 2007 г.

²⁶³ Вж., например, определение № 236 от 25.04.2017 г. по т. д. 174/2017 г. ТК, I т.о. на ВКС; също и решение № 704 от 12.04.2019 г. по т. д. № 2329/2017 г., ТО, VI-10 с-в на Софийски градски съд, в мотивите на което е прието, че забраненото от разпоредбата на чл. 7, ал. 5 ТЗ използване от трето лице, без да е получило разрешение за това, на идентично с по-ранна марка наименование на дружество, търговско име при търговия със стоки, идентични на тези, за които е регистрирана марката, представлява използване, което притежателят на марката може да забрани, ако използването е за стоки и засяга или може да засегне функциите на марката, и такава забрана не би била налице, само ако третото лице използва дружественото си наименование или търговското си име в съответствие с честната производствена или търговска практика. Вж. също определение № 557 от 16.12.2016 г. по ч. т. д. № 3516/2015 г., Т. К., I т. о. на ВКС. По друг повод съдебната практика, обективизирана в решение № 751 от 21.06.2022 г. по т. д. № 698/2022 г., ТО, VI-11 на Софийски градски съд, е приела, че за да е осъществен фактическият състав по чл. 7, ал. 5 ТЗ, нужно е да е налице сходство между марката и фирмата на новоучреденото дружество в степен, която да предизвика объркване в потребителя на стоките и услуги, за които е регистрирана марката. При преценката на идентичността между марката и фирмата е необходимо да има пълно съпадение при идентичност, а при преценка на сходството между марката и фирмата е необходимо наличието на някой общ елемент, който да създаде еднакво визуално, фонетично или смислово впечатление и по този начин да има опасност да се смесят марката и фирмата, което да заблуди потребителите относно произхода и характеристиките на стоките. Вж. също решение № 2385 от 03.12.2015 г. по т. д. № 4054/2015 г., ТО, 11 с-в на Апелативен съд – София; определение № 195 от 06.04.2022 г. по т. д. № 2449/2020 г., Т. К., II т. о. на ВКС и др.

²⁶⁴ Съдебната практика е имала възможност да изтъкне, че разпоредбата на чл. 26, ал. 3, точка 6 от отм. ЗМГО предвижда възможност вече регистрирана марка да се заличи,

която притежателят на правото върху марка не може да забрани на друго физическо лице да използва своето име или адрес в търговската дейност, при условие че използването не противоречи на добросъвестната търговска практика²⁶⁵ и др.

ако „марката се състои от или съдържа фирмата на друго лице, която фирма е регистрирана и използвана в Република България преди датата на подаване на заявката за регистрация във връзка с идентични или сходни стоки или услуги“. Това става по реда на административно производство, развиващо се пред Патентното ведомство, а не по съдебен ред. В това производство следва да са налице кумулативно следните предпоставки: искането да е подадено от лице с правен интерес; марката да се състои или да съдържа фирмата на друго лице; фирмата да е регистрирана и използвана преди датата на подаване на заявката за регистрация на марката; използването на фирмата да е във връзка с идентични или сходни стоки, или услуги. В този случай председателят на Патентното ведомство ще се произнесе с решение, което подлежи на обжалване – така решение № 612 от 14.03.2018 г. по т. д. № 4644/2017 г., Т.К., б. с-в на Апелативен съд – София.

²⁶⁵ Вж. решение № 856 от 27.04.2015 г. по т. д. № 4585/2014 г. на Апелативен съд – София. Решаващият състав е изтъкнал, че защитата на правата на ищеца върху търговските му марки се реализира по реда на чл. 76, ал. 1 от отм. ЗМГО от 1999 г. Предвид твърдяното от него, че нарушението на правата му е осъществено с регистрацията и ползването на фирменото наименование на ответното дружество, при провеждането на иска следва да се държи сметка на ограничението, установено с разпоредбата на чл. 14 от отм. ЗМГО. По аргумент от същата притежателят на търговска марка може да забрани на трето лице да използва в търговската си дейност своето наименование единствено в случай, че това използване противоречи на добросъвестната търговска практика. Определение за „добросъвестна търговска практика“ е дадено в § 1, т. 6 от закона, според която „добросъвестна търговска практика“ са правилата, определящи пазарното поведение, които произтичат от законите и обичайните търговски отношения и не нарушават добрите нрави. В този смисъл недобросъвестен търговец би бил този, който се е регистрирал под наименование, идентично или сходно с регистрираната от друго лице търговска марка, със знанието, че това лице произвежда и/или налага на пазара свои стоки и услуги под тази търговска марка и с намерение да се ползва от облагите, които носи наложената марка в своята търговска дейност. От обективна страна следва да е установено по категоричен начин идентичност или сходство между търговските марки на ищеца и фирменото наименование на ответника, каквото първата и въззивната инстанции не са установили в процесния случай. Наред с това субективният фактор в случая е от съществено значение и като положителен факт, следва да бъде доказан от страната, която твърди недобросъвестност, т. е. ищецът. Определящо за преценката, доколко е налице недобросъвестност при регистрацията и използването на фирменото наименование, е фактът доколко съществува сходство или идентичност в предмета на търговската дейност на двете дружества (ищеца и ответника). Макар идентичността /сходството на предлаганите от двете дружества (страни по делото) стоки и услуги да не е въведено като предпоставка за уважаването/отхвърлянето на иска, предвидена в закона, изследването на този въпрос се налага именно с оглед установяването на наличие, или не, на добросъвестност

Доколкото основният аргумент за принадлежност на правото върху фирма към правата на индустриална собственост се основава на обстоятелството, че *търговското име* (*nom commercial, trade name*) е изрично посочено сред обектите на индустриална собственост в разпоредбите на чл. 1, ал. 2 и чл. 8 от Парижката конвенция за закрила на индустриалната собственост и чл. 2, (viii) от Конвенцията за учредяване на Световната организация за интелектуална собственост, редно е да се има предвид, че у нас като че ли липсва единомислие относно точния смисъл на терминологичния израз „търговско име“. По-ранните наши изследователи от първата половина на 20-ти век без колебание използват този термин като синоним на „фирма“ на търговеца²⁶⁶, разбирайки под „търговско име“ наименованието, под което търговецът упражнява търговското си занятие и се подписва. Проф. Кацаров изрично посочва, че „само при едноличния търговец може да става дума за фирма на заведението, като отделно име, което се отличава от гражданското име, тъй като дружествата, по силата на специалния режим, под който са законодателно уредени, те нямат освен едно име, а именно *търговското си име – фирмата* (курсивът мой, Е.М.)²⁶⁷“. Очевидно авторът използва терминологичния израз „търговско име“ в смисъла на „фирма на търговеца“, т. е. с оглед на функцията му по правна индивидуализация на физическо или юридическо лице като правен субект, извършващ търговски сделки по занятие, съответно – като лице с правното качество търговец. Това тълкуване се споделя и в съвременната ни доктрина, в която се срещат определения за фирмата като „търговско име на търговеца“ и като „пазарен псевдоним на търговеца“²⁶⁸. Други изследователи поддържат, че вътрешното ни право не познава понятието „търговско име“²⁶⁹, макар в същото време да приемат, че „фирмата е единственото търговско име, което е получило специална закрила от българското законодателство...“²⁷⁰. В контекста на чл. 8 от Парижката конвенция за закрила на индустриалната собственост тези автори считат,

в търговската дейност на ответника. Тъй като изложеното по-горе обосновава извод за липса на недобросъвестност в отношенията между страните, следва да се приложи правилото на чл. 14 от отм. ЗМГО – ищецът не би могъл да забрани на ответника да използва в търговската си дейност своето наименование.

²⁶⁶ Вж. Джидров, П. (1920), Коментар на Търговския закон. Том първи. Търговско право. С.: Издателска къща „Христо Ботев“, 1993 г., с. 88; Горанов, Ив. (1929), Цит. съч., с. 10, 18, 32 и др., където изрично е посочено, че „фирмата е търговското име на търговеца“ (с.32); Василев, Л. (1937), Цит. съч., с. 91; Диков, Л. (1992), Цит. съч., с. 42 и др.

²⁶⁷ Кацаров, К. (1990), Цит. съч., с. 80 горе.

²⁶⁸ Така Брайков, В. (2001), Търговското име и неговата защита. – Пазар и право, 2001 г., № 6, ЕПИ Архив, 2.0.

²⁶⁹ Изрично така Драганов (2016), Цит. съч., с. 234, точка 4–81, където пояснява, че „що се касае до означенията на търговските предприятия, ТЗ възприема термина фирма“.

²⁷⁰ Пак там.

че търговското име е „име или означение, индивидуализиращо предприятието на физическо или юридическо лице“ и определят търговското име като „широко понятие, отнасящо се до всички означения, които отличават предприятията в търговията“²⁷¹.

По повод виждането, че вътрешното ни право не познава понятието „търговско име“, полезно би било да се уточни, че действащото ни законодателство пряко използва термина „търговско име“, и то при уреждане на условията за допустимост на сравнителната реклама. Разпоредбите на чл. 34, ал. 2, точки 4, 5, 7, от Закона за защита на конкуренцията (ЗЗК) разрешават използването на сравнителна реклама, ако не води до объркване на рекламодателя с неговите конкуренти, или на търговски марки, търговски имена, други отличителни белези, стоки или услуги на рекламодателя с тези на неговите конкуренти; до дискредитиране или опетняване на търговските марки, търговските имена, други отличителни белези, стоките, услугите, дейностите или положението на конкурентите; не извлича нелоялно предимство от известността на търговската марка, търговското име или други отличителни белези на конкурентите, или от наименованието за произход на конкуриращи се стоки (курсивът мой, Е.М.). Наистина, в разпоредбите на чл. 33, ал. 2, точка 3 и чл. 35, ал. 2 ЗЗК, редом с термина „търговско име“, се среща и терминът „фирма“, а в редица други закони вместо тях се употребява терминът „наименование“²⁷² за обозначаване на главния индивидуализиращ белег на отделни видове търговци; но тълкуването на посочените разпоредби не позволява да се направи сигурно заключение, че те са употребени в различен смисъл, а не като синоними. В съдебната ни практика терминът „търговско име“ също е навлязъл широко и се използва преобладаващо, за да се означа търговското наименование на търговеца, т. е. фирмата му. Така, в мотивите на решение № 748 от 29.11.2005 г. по т. д. № 332/2005 г., Т. К., I т. о. на ВКС се изтъква директно, че „фирмата е търговското име на търговеца, тя е свързана с търговския оборот, чрез нея търговците се легитимират като уникалност на наименованието и в същото време узнават с кого влизат в правоотношения и бизнес контакти от същата гледна точка – единствено откъм наименованието на евентуалния контрагент“. В този дух са и решение № 154 от 08.12.2009 г. по т. д. № 194/2009 г., Т. К., II т. о. на ВКС; определение № 326 от 24.04.2012 г. по т. д. № 764/2011 г., Т. К., I т. о.

²⁷¹ Така Драганов (2016), Цит. съч., с. 234.

²⁷² Вж., например, чл. 6 от Закона за кредитните институции (ЗКИ); § 3 от Допълнителните разпоредби на Закона за стоковите борси и тържищата (ЗСБТ); чл. 25, ал. 1, 2, чл. 48, ал. 5 от Закона за пазарите на финансови инструменти (ЗПФИ); чл. 2, ал. 3, точка 1 от Закона за кооперациите (ЗК); чл. 3, ал. 5 от Закона за платежните услуги и платежните системи и др.

на ВКС; определение № 557 от 16.12.2016 г. по ч. т. д. № 3516/2015 г., Т. К., I т. о. на ВКС; определение № 20 от 11.01.2021 г. по т. д. № 799/2020 г., Т. К., I т. о. на ВКС; определение № 50392 от 04.10.2022 г. по гр. д. № 1313/2022 г., Г. К., II г. о. на ВКС и др.²⁷³.

Тъй като България е страна по Конвенцията за учредяване на Световната организация за интелектуална собственост (СОИС)²⁷⁴, от значение за изясняване съдържанието на понятието „търговско име“ (*trade name*) би трябвало да е и тълкуването, възприето в издадения от самата СОИС коментар на конвенцията²⁷⁵. Съставителите на коментара изтъкват, че общото между търговското име и марката като обекти на интелектуална собственост по смисъла на чл. 2, (viii) от конвенцията е, че те имат индивидуализираща функция, но за разлика от марката, която служи като отличителен знак за отграничаване на стоките/услугите на едно лице от тези на другите участници в стопанския живот, търговското име служи за идентифициране на едно предприятие и за различаването му от другите предприятия в обмена²⁷⁶. Заслужава специално да се подчертае, че съставителите на коментара изхождат от *субективната концепция за предприятието*, схващайки го като субект (предприемач), който участва в гражданския и търговския оборот²⁷⁷ и в това си качество трябва да бъде индивидуализиран и да се отличава от другите участници в оборота, във и независимо от стоките и услугите, които той произвежда и/или предлага за пазарна реализация²⁷⁸. Този тълкувателен извод се подкрепя по недвусмислен начин и от указанието, дадено в точка

²⁷³ Заслужава да се отбележи, че в друг контекст словосъчетанието „добро търговско име“ може да се срещне и като синоним на репутацията на търговеца във връзка със спорове относно претендирано обезщетение за причинени му неимуществени вреди от уронване на неговия авторитет пред конкуренти и клиенти – определение № 223 от 14.05.2013 г. по ч. гр. д. № 1043/2013 г., Г. К., I г. о. на ВКС; определение № 166 от 31.01.2014 г. по гр. д. № 5616/2013 г., Г. К., III г. о. на ВКС; определение № 20 от 24.01.2013 г. по т. д. № 1122/2012 г., Т. К., I т. о. на ВКС и др.

²⁷⁴ Подписана на 14.07.1967 г., ратифицирана с Указ № 3 на Президиума на Народното събрание от 8.01.1970 г., обн., ДВ, бр. 5 от 1970 г., в сила за България от 19.05.1970 г.

²⁷⁵ Вж. WIPO, Intellectual Property Handbook. WIPO Publication № 489 (E). Geneva: World Intellectual Property Organization, 2004. 2004, p. 96–97, достъпен на <https://tind.wipo.int/record/28661?ln=en>.

²⁷⁶ Ibidem.

²⁷⁷ Правните източници в материята на конкурентното право изхождат по правило от субективната концепция за предприятието, аргумент от разпоредбата на § 1, точка 7 от Допълнителните разпоредби на Закона за защита на конкуренцията, според която „предприятие“ е всяко физическо, юридическо лице или неперсонифицирано образувание, което извършва стопанска дейност, независимо от правната и организационната си форма.

²⁷⁸ Така WIPO, Intellectual Property Handbook. WIPO Publication № 489 (E), p. 96, (точка 2.535).

2.536 от коментара, че „в съдържанието на търговското име задължително трябва да се посочва правноорганизационната форма (вида) на предприятието, например, че е дружество с ограничена отговорност или акционерно или друг вид дружество“. Това дава основание да се поддържа, че по смисъла на Конвенцията за СОИС търговското име се схваща като признак за правна индивидуализация на самия субект-предприемач, а не на търговското предприятие като обект на правоотношения, представляващо съвкупност от права, задължения и фактически отношения, които възникват за предприемача при осъществяване на стопанската му дейност и с които той участва в търговския оборот. В този контекст терминът „търговско име“, употребен в Конвенцията за СОИС, може да се разглежда като смислов аналог на термина „фирма“ като наименование на търговеца, според общата разпоредба на чл. 7, ал. 1 ТЗ, както и на уредените с особени разпоредби наименование на кооперация по Закона за кооперациите²⁷⁹, фирма на застрахователното акционерно дружество²⁸⁰ и на презастраховател²⁸¹, наименование на търговска банка, респ. кредитна институция²⁸², фирма на дружество със специална инвестиционна цел и на дружество за секюритизация²⁸³, наименование на инвестиционен посредник²⁸⁴, на стокова борса или тържище²⁸⁵, фирма на пенсионноосигурителното дружество²⁸⁶, на осигурително дружество за безработица и/или професионална квалификация²⁸⁷ и т. н. С оглед направения анализ изглежда обосновано да се поддържа, че всъщност нашият правопорядък познава термина „търговско име“ и го използва като синоним на термините „фирма“ и „наименование“, за да изрази най-важния правно-индивидуализиращ признак на търговците, но не съдържа такава цялостна и систематизирана обща уредба на търговските имена, която не само да е в състояние да обслужва нуждата от правна индивидуализация на търговците

²⁷⁹ Вж. чл. 2, ал. 3, точка 1 от Закона за кооперациите.

²⁸⁰ Фирмата на застрахователното акционерно дружество следва задължително да съдържа думата „застраховане“ или нейни производни на български език и може да съдържа думата „застраховане“ или нейни производни и на чужд език (чл. 18, ал. 1 от Кодекса на застраховането, КЗ).

²⁸¹ Фирмата на презастрахователя задължително съдържа думата „презастраховане“ или нейни производни на български език. Фирмата на презастрахователя може да съдържа думата „презастраховане“ или нейни производни и на чужд език (чл. 18, ал. 4 КЗ).

²⁸² Вж. чл. 6 от Закона за кредитните институции (ЗКИ).

²⁸³ Вж. чл. 4, ал. 2 и 3, чл. 14, ал. 3, чл. 35, ал. 3 от Закона за дружествата със специална инвестиционна цел и за дружествата за секюритизация (ЗДСИЦДС).

²⁸⁴ Вж. чл. 25, ал. 1, 2, чл. 48, ал. 5 от Закона за пазарите на финансови инструменти (ЗПФИ).

²⁸⁵ Вж. § 3 от Допълнителните разпоредби на Закона за стоковите борси и тържищата (ЗСБТ).

²⁸⁶ Вж. чл. 121а от Кодекса на социалното осигуряване (КСО).

²⁸⁷ Вж. чл. 123м КСО.

с обща и със специална търговска правоспособност, но в същото време да е съобразена със специфичните правни цели на конкурентното право²⁸⁸ и защитата на потребителите²⁸⁹.

²⁸⁸ Значение в тази насока имат разпоредбите на чл. 33, ал. 2, точка 3, чл. 34, ал. 2, точки 4, 5, 7, чл. 35, ал. 2 от Закона за защита на конкуренцията (ЗЗК). Съдебната практика, обективизирана в решение от 12.06.2012 г. по гр. д. № 9985/2012 г., II г. о., 54-ти с-в на Софийски районен съд, е била изправена пред един интересен казус по повод предъявен иск за прекратяване на по-нататъшното използване на чужда фирма с правно основание чл. 11, ал. 2 ТЗ във връзка с чл. 35, ал. 2 и 3 ЗЗК, като ищецът твърдял, че правото му върху неговата фирма е нарушено с факта на регистрация от ответниците на домейн, който напълно повтарял търговското наименование на ищеца и поради това самата регистрация на такъв домейн представлявала неправомерно използване на търговското му име. В съобразителната част на решението съдебният състав приема, че „при определяне на обхвата на правната защита следва да се изхожда от същността и предназначението на търговското име (фирмата) да индивидуализира и отличава отделните стопански субекти, поради което под неправомерно използване на чуждо търговско наименование следва да се разбират случаите, в които друг търговец използва като част от името си сходни или идентични елементи с тези на фирменото наименование, чиято защита се търси, с което се създава невярно впечатление за идентичност между двата стопански субекта или за връзка между тях, а не и всички случаи, в които словесен елемент от регистрирана фирма се използва в търговския и граждански оборот. Всяко наименование има словесно изражение, като обичайно съставляващите го думи значение и обозначават предмет или качество от действителността, поради което и не може да се приеме, че употребата им с обичайното им значение представлява нарушение на нечие търговско име. Релевантна за закрилата по чл. 11 ТЗ е такава употреба на чуждо фирмено наименование или част от него, която е от естество да създаде заблуждение относно идентичността на самия търговец. Домейнът е част от йерархическото пространство на глобалната Интернет мрежа, която има собствено уникално име и служи за адресация (адресно обозначение) на възлите на Интернет мрежата и на разположените по тях мрежови ресурси: (уебсайтове, пощенски и други сървъри и други услуги) в удобна форма за ползване от човека. В този смисъл съдът намира, че избраното от първия ответник интернет име, като съставна част на регистриран домейн от втория ответник в интернет пространството, само по себе си не представлява нарушение на правото на търговско име на ищеца, *тъй като изобщо не служи за идентификация на правен субект, а на съвкупност от информация.* Регистрацията на домейн не дава никакви законни права върху интернет името, което е въпрос на избор от страна на регистранта, който избор е ограничен безусловно единствено от това дали същото е свободно, нито интернет името е нормативно установен способ за идентификация на субекти. Аргумент за това, че домейнът сам по себе си не би могъл да доведе до нарушение на правото на търговско наименование, следва и от сравнителното тълкуване на разпоредбите на чл. 35, ал. 2 и чл. 35, ал. 3 ЗЗК, които изрично разграничават случаите на използване на фирма и използване на домейн и забраняват такова използване по начин, който би могъл да доведе до заблуждение и/или да увреди интересите на конкурентите. Безспорно домейнът и включеното като част от името му интернет име представляват средство за индивидуализация, но на съвкупност от информация, като чрез съдържанието ѝ в глобалната мрежа, към която препращат, съответно биха могли да служат непряко и за индивидуализация

Другата линия, по която се правят опити да се обоснове тезата за принадлежност на правото върху фирма към правата на индустриална собственост (а не към личните, неимуществени права), е свързана с *прехвърлимостта* на правото върху фирма. Уредената в закона възможност за промяна на титуляря на правото върху фирма²⁹⁰ се изтъква като аргумент в подкрепа на *имуществения* характер на това право, който пък го сродявал с правата върху индустриална собственост и го превръщал в част от патримониума на търговеца – негов титуляр²⁹¹. Поддържа се, че за разлика от личните (неимуществени) права, чиято принципна непрехвърлимост се дължи на неделимостта им свързаност с личността на техния титуляр, правото върху фирма може да бъде прехвърляно между живи или да преминава върху други субекти с оглед на смърт на досегашния си титуляр – едноличен търговец, тъй като не е право *intuitu personae* и, подобно на другите права на интелектуална собственост, се поддава на оценяване в пари, тъй като е пряко свързано с клиентелата на търговското предприятие на титуляря²⁹². За имуществения характер на правото върху фирма говорел, според това гледище, и фактът, че това право било много по-тясно свързано с търговското предприятие като „специфична имуществена съвкупност“, отколкото с личността на самия търговец като правен субект²⁹³. Имущественият характер и прехвърлимостта като правни признаци на правото върху фирма го доближавали много повече

на извършваната от определени търговци дейност, да въздействат върху търговския оборот, върху правилата на конкуренцията, включително и да препращат към данни, представляващи нарушение на търговското име, ако такова е използвано за индивидуализация на друг търговец в мрежата. В последния случай обаче нарушението е извършено не чрез регистрацията на самия домейн, а чрез достъпната чрез него в интернет информация, съответно преустановяването му следва да се извърши не чрез заличаване на регистрацията, а на последващото поведение по въвеждане на данни в мрежата. В случая ищецът не извежда искането си за защита от съдържанието на качена в интернет информация, идентифицирана чрез домейна, като признава на него да няма качен сайт към датата на откритото съдебно заседание, а самото наименование на домейна не нарушава правото му на търговско име по вече изложените съображения, поради което и исковете за преустановяване на регистрацията на домейна са неоснователни поради липса на нарушение по смисъла на чл. 11, ал. 2 ТЗ“. Относно разграничението между фирма на търговец и домейн име в доктрината и съдебната практика вж. Балабанова, М., Търговска фирма – същност, разграничения и защита (достъпна на https://balabanova.bg/index.php/news/commercial-name-nature-definitions-and-protection/#_ftn26).

²⁸⁹ Тази идея е добре обоснована от Неделчева, Б., Драганов, Ж., Марков, Е., Киркорян-Цонкова, О., Батаклиев, Д., Андреев, А. (2011), Цит. съч., с. 57–58.

²⁹⁰ Чл. 60 ТЗ.

²⁹¹ Така Ланджев, Б. (2003), Цит. съч., с. 61.

²⁹² Пак там.

²⁹³ Така Ланджев, Б. (2003), Цит. съч., с. 62.

до правния режим на правото върху марка, отколкото до правото върху име като класически пример за лично, неимуществено право²⁹⁴.

Като съществена особеност на правото върху фирма, която го отдалява от представата за едно лично, неимуществено право, се изтъква и обстоятелството, че правото върху фирма „на практика възниква още преди момента на търговската регистрация и дори преди появата на самото търговско предприятие, доколкото е допустимо предварително да се заяви желаното наименование по съответния нормативен ред“²⁹⁵. Според това виждане, като осигурява необходимия приоритет на заявлението за запазване на фирма, законодателят създава гаранция за изключителността на правото върху фирма, доколкото проверката по чл. 35, ал. 3 ЗТРРЮЛНЦ дали друго лице няма права върху заявената за запазване фирма, се извършва предварително, още преди да е започнало производството по вписване в търговския регистър²⁹⁶. Намирам, че възможността за запазване на фирма по Глава четвърта на ЗТРРЮЛНЦ²⁹⁷ като гаранция за спазване на принципа за националната изключителност на фирмата, не може да се разглежда като аргумент за някакво „антиципирано“ възникване на правото върху фирма, още преди да е извършено вписването на търговеца в търговския регистър. Ако само за миг се съгласим с това тълкуване, би се стигнало до правния абсурд, че субективното право върху фирма е възникнало още преди възникване на самата юридическа личност на неговия титуляр – търговското дружество (чл. 67 ТЗ; срв. чл. 4 от Закона за кооперациите). Ще рече, че допускаме за някакъв период от време, чието начало и край са очертани в разпоредбите на чл. 36 ЗТРРЮЛНЦ, правото върху фирма да съществува като „безсубектно“, т. е. без титуляр. Освен по тези чисто догматични съображения, горното виждане не може да бъде споделено и защото приписва на възможността за запазване на фирма по Глава четвърта на ЗТРРЮЛНЦ частноправни последици, каквито не са предвидени в императивните разпоредби на чл. 36 и чл. 37 ЗТРРЮЛНЦ. Правните действия по запазването на фирма чрез подаване на заявление по образец по чл. 35, ал. 2 ЗТРРЮЛНЦ, отразяването му в търговския регистър по реда на неговото постъпване и въвеждането на информацията за запазената фирма от съответното поле на заявлението в съответното поле на списъка за запазените фирми и наименования в търговския регистър²⁹⁸ нямат за последица възникване на субективното право

²⁹⁴ Пак там.

²⁹⁵ Така Ланджев, Б. (2003), Цит. съч., с. 60.

²⁹⁶ Пак там.

²⁹⁷ По-подробно вж. Герджиков, О. (2021), Цит. съч., 63; Калайджиев, А. (2015), Цит. съч., с. 169–171; Голева, П. (2018), Цит. съч., с. 70.

²⁹⁸ Вж. чл. 97–98 от Наредба № 1 от 14 февруари 2007 г. за водене, съхраняване и достъп до търговския регистър и до регистъра на юридическите лица с нестопанска цел

върху фирма. Още повече, че легитимиран да подаде заявление за запазване на фирма на търговец преди вписването в търговския регистър е „всеки“ (арг. от чл. 35, ал. 1 ЗТРРЮЛНЦ), а не бъдещият титуляр на правото върху фирмата, чието запазване е заявено по горния ред. Прочее, от факта на запазването на фирма по реда на Глава четвърта на ЗТРРЮЛНЦ възниква само публичното субективно право в полза на лицето, поискало запазването, да иска от Агенцията по вписванията в срока на действие на запазването да не вписва в търговския регистър друг търговец под същата фирма²⁹⁹. Именно това публично субективно право е прогласено от разпоредбата на чл. 37 ЗТРРЮЛНЦ за непрехвърлимо и неотчуждимо. Правото върху фирмата, която е била запазена по реда на Глава четвърта на ЗТРРЮЛНЦ, възниква за търговеца едва от вписването в търговския регистър³⁰⁰, така че институтът на запазване на фирма не може да се приеме като сериозен аргумент за отричане на личния, неимуствен характер на правото върху фирма.

В опит за обобщение може да се каже, че обстоятелството, че фирмата по чл. 7, ал. 1 ТЗ индивидуализира едно физическо или юридическо лице с оглед на търговскоправното му качество в неговите отношения с клиентите, конкурентите и останалите участници в оборота, не е основание правото върху фирмата да се квалифицира като имуществено право и, оттук, да се обосновава отрасловоправната му принадлежност към правото на индустриалната собственост. Наистина, под своята фирма търговецът става известен в обществото като производител или доставчик на определени стоки и/или услуги, съответно – клиентите свързват с наименованието на търговеца изградената си представа за качеството и другите потребителски характеристики на определени стоки или услуги. В този смисъл наименованието, освен да даде информация на останалите участници в стопанския оборот за това, с кого влизат в правоотношение, може да допринесе и за увеличаване на доверието към търговеца и за привличане на клиенти³⁰¹. Както образно се изразява акад. Л. Василев, правото върху фирма е един от факторите, които направляват обществената инерция към предприемача (търговеца), доколкото излъчва притегателна сила спрямо клиентелата³⁰². Това обаче

(загл. изм. – ДВ, бр. 77 от 2017 г., в сила от 01.01.2018 г.). Издадена от министъра на правосъдието. В сила от 01.07.2007 г.

²⁹⁹ Така Калайджиев, А. (2015), Цит. съч., с. 170.

³⁰⁰ С оглед момента на възникване на правото върху фирма подкрепя заслужава виждането на Калайджиев, А. (2015), Цит. съч., с. 170, че вписването в търговския регистър на запазена по реда на Глава четвърта на ЗТРРЮЛНЦ фирма действа само за в бъдеще, а не от датата на подаване на заявлението за запазването по чл. 35, ал. 2 ЗТРРЮЛНЦ.

³⁰¹ Това се признава и в съдебната практика – решение № 335 от 17.02.2020 г. по т. д. № 88/2020 г., ТО, VI-22 с-в на Софийски градски съд.

³⁰² Василев, Л. (1937), Юридически изследвания върху търговското предприятие. Цит. съч., с. 92.

не може да е основание да квалифицираме правото върху фирма като имуществено, пренебрегвайки факта, че то има за свой обект едно словесно обозначение³⁰³, дума или комбинация от думи, наименование, което самó по себе си, като правно защитено благо, няма парична оценка в оборота и не е секвестрируемо. В същото време, тъкмо защото е сред най-важните индивидуализиращи признаци на търговците, правният режим на фирмата и правото върху нея следва да са съобразени с правилата за предотвратяване на нелоялна конкуренция и защитата на потребителите, без това да се използва като аргумент за отрасловата принадлежност на така нареченото фирмено право в системата на правото на индустриалната собственост.

---

³⁰³ Съдебната практика е имала случай да се произнесе, че тъй като фирмата е само едно словесно обозначение, съдържащите се в наименованието на дружеството пунктуални знаци като тирета, кавички и разстояния между думите, т. е. графично оформление, не представляват част от съдържанието на фирмата – така решение № 126 от 24.10.2013 г. по т. д. № 159/2013 г. на Окръжен съд – Пазарджик.

Изследването на професор Константин Кацаров на морското търговско право и един римскоправен първообраз за отговорността при морските превози

Малина Новкиришка-Стоянова*

В статията се разглежда обективната отговорност при морските превози, въведена с *rescriptum nautarum* наред с договорната и деликтна отговорност на превозвачите в контекста на изследванията на професор Константин Кацаров по морско търговско право и за отношението на кодифицираното морско търговско право към обичайното и договорното.

Ключови думи: морско търговско право, морски превози, преторско право, *rescriptum nautarum*, обективна отговорност

---

* Малина Новкиришка-Стоянова, доктор на науките, професор в департамент „Право“, Нов български университет, ел. поща: mnovkirishka@abv.bg

Professor Konstantin Katsarov's study of maritime commercial law and a Roman legal precedent for liability in maritime transport

Malina Novkirishka-Stoyanova*

The article examines strict liability in maritime transport, introduced by the *receptum nautarum* along with the contractual and tortious liability of carriers in the context of Professor Konstantin Katsarov's research on maritime commercial law and the relationship of codified maritime commercial law to customary and contractual law.

Keywords: *maritime commercial law, maritime transport, praetorian law, receptum nautarum, strict liability*

---

* Prof. Malina Novkirishka-Stoyanova, LL.D., Law Department, New Bulgarian University, e-mail: mnovkirishka@abv.bg

1. Въведение

На 7 ноември 2023 година в Нов български университет тържествено беше отбелязана 125-та годишнина от рождението на професор Константин Кацаров с Научната конференция на тема „Творчеството на проф. Константин Кацаров през призмата на съвременното право“.

Много са причините, поради които участвах в този научен форум. На първо място – дълбокото ми уважение към този виден български учен с много драматична житейска съдба, което изпитах, прекрочвайки прага на носещата неговото име 210 аудитория в Нов Български университет като преподавател, с неговите портрети и постери на книги. Имах невероятния шанс да бъда и стипендиант на основаната от него фондация към Женевския университет „Фонд Константин и Зиновия Кацарови“, да общувам с изпълнителя на завещанието му и негов близък съратник Жан-Клод Никол, който ръководи фондацията, да се докосна до неговите книги в Швейцария и до невероятния му авторитет в областта на търговското право и защитата на индустриалната собственост, да посетя гроба му. През 2011 г. по инициатива на колегите от НБУ, с невероятния труд на проф. Венцислав Стоянов и в сътрудничество с издателството СИЕЛА за първи път излезе на български език неговото епохално съчинение „Теория на национализацията“, преведено до момента на повече от 10 езика от първото му издаване на френски през 1960 г. Имах повод именно във връзка с експроприацията в различните ѝ форми от Рим до съвременните национализации, одържавявания, отчуждавания и пр. да работя в Швейцария именно с подкрепата на Фондацията на професор Кацаров, да установя едно ползотворно сътрудничество с нейния екип, да помогна на много колеги юристи да специализират с това щедро финансиране и да напишат своите научни трудове.

На второ място професор Кацаров беше споменаван от моя баща, който е бил един от неговите студенти, посещавали лекциите му по Търговско и Международно частно право в периода 1931–1936 година и част от една група студенти, които са имали по-сериозни интереси, съответно и лични контакти с професора години след завършване на следването си. Запазени бяха както учебници и статии по търговско право (почти апокрифна литература по времето на социализма), така и един литопечатен „Курс по морско търговско право според лекциите на проф. Кацаров от 1937 г.“. София: Литопечат, 1937. За особения интерес на професора към тази проблематика открих и една особено интересна статия в Годишника на Софийския университет. Юридически факултет, том 27 от 1932 г. [за 1931/1932 г.], озаглавена „Отношение на кодифицираното морско-търговско право към обичайното и договорното“, четена като Въстъпителна лекция на 29 май 1931 г. в Софийския университет, на която баща ми е присъствал като първокурсник и пазеше свиден спомен. И именно във връзка с тези много лични аргументи, както и с отдавнашния ми интерес към римското морско право, а и някои

служебни ангажименти във връзка със съвременното морско право, избрах тема, която да бъде реплика от изследванията на проф. Кацаров за морето и търговските отношения във връзка с корабоплаването.

В тази връзка, като един малко страничен аргумент, беше и наскоро проведената в Юридическия факултет на Пловдивския университет конференция, посветена на 440 години от рождението на създателя на МП, забележителния холандски юрист, теолог, философ, поет Хуго Гроций. За него в последно време се говори предимно във връзка с трактата му *De Jure Belli ac Pacis* от 1625 г. (и напълно естествено в контекста на актуалните безумни военни конфликти, бушуващи близо до нашите земи). Но това беше повод да се обърне поглед и към другите му съчинения, към обосноваването на международното право като естествен начин за взаимно мирно съществуване между народите, на суверенитета и най-вече на свободата на морското пространство, на осигуряването на благоприятни условия за морска търговия, която е едно от изконните занятия на народите в Средиземноморието. Това беше повод и да си препрочета някои части от книгата *Mare Liberum* („За свободата на моретата“, *Sive De Jure Quod Batavis Competit Ad Indicana Commercium Dissertatio*)¹, и да преоткрия колко много от римската юриспруденция е възприета в следващите епохи, а също звучи и съвсем актуално.

2. Идеите на професор Кацаров за морското търговско право и връзката им с римското право

На конференцията в Нов Български университет представих някои размисли, отдавна систематизирани, представяни на международни конференции, посветени на морето и правната уредба на свързаните с него отношения, които имат своите корени в римското право. Опитах се да дам една панорама на търговските практики и тяхното правно регулиране, но и на свързаната с тях уредба на международно публично и частно ниво, на административния режим на ползването на морския бряг и прилежащата част от морското пространство и пр. В началото на своя лекционен курс самият проф. Кацаров определя трите основни насоки на уредба на „морските“ проблеми²:

1. Публичноправна и по-точно международна публичноправна;
2. Административноправна;

¹ Вж. оригиналната версия на трактата на Гроций от 1806 г. с превод на английски: GROTIUS, HUGO. *The Freedom of the Seas* (Latin and English version, Magoffin trans.). Oxford University Press, 1608 (1916) на <https://oll.libertyfund.org/title/scott-the-freedom-of-the-seas-latin-and-english-version-magoffin-trans>. Използвала съм превода на френски език на Antoine de Couttrain от 1703 г. в изданието от 1990 г. на Университета в Кан, достъпен на <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5501h.texteImage>. Всички препратки към интернет сайтове са проверени към 21 януари 2024 г.

3. Частноправна и по-тясно: търговско-правна.

Отчитайки значителните по обем законодателства и тълкуване на доктрината по публичноправните теми (с административна и международна насоченост), той концентрира вниманието основно върху търговско-правните въпроси. Професорът е разделил своя лекционен курс на седем основни теми, като изрично посочва, че това са само основите на един по-широк учебен курс:

1. Същност и собственост на кораба;
2. Лица, участващи в търговското корабоплаване;
3. Морски превозен договор (особена част);
4. Морски заем;
5. Аварии;
6. Морски застрахователен договор;
7. Секвестър и публична продан на кораб².

По всяка от тях би могъл да се представи – в по-ограничен и елементарен или в по-разгънат и изненадващо съвременен вид римският им първообраз.

Това е една огромна проблематика и може би някога ще бъде включена в монография или поне обобщение на лекциите и докладите, които съм изнасяла в чужбина. В рамките на едно по-кратко изследване би следвало да избира само даден фрагмент от нея и бих искала да съсредоточа вниманието само на един изключително интересен, в известен смисъл „революционен“ институт на преторското римско право – *receptum nautarum*. С него се въвежда обективната отговорност на корабособствениците и корабните превозвачи за всичко, което им е поверено и се намира на кораба – пътници, вещи, добитък, роби. Създаден в Късната Република, когато Рим постепенно се превръща в Господаря на Средиземноморието, наричано съвсем свойски *Mare Nostrum*, пътуването и превозите по море поставят нови предизвикателства пред правото и защитата на интересите на всички лица, които участват в морската търговия.

Проблематиката, свързана с *receptum nautarum*, е неизменна част от отговорността на лицата, често обобщаващо наричани *nauta*, и чиято позиция в договорните отношения е многообразна: корабособственици и управители на пристанища и пристанищни дейности, арендатори на складове и кораби от всякакъв вид, корабни предприемачи със статут от роби и подвластни лица, вкл. и жени, до едри търговци и корабни магнати, моряци и обслужващ персонал на корабите и пристанищните дейности, и пр. Като техни

² Вж. КАЦАРОВ, К. „Курс по морско търговско право според лекциите на проф. Кацаров от 1937 г.“. София: Литопечат, 1937, с.2–3.

партньори в съглашенията се явяват както търговци, които сами превозват или поверяват превоза по море на лица и сдружения от професионалисти, банкери, търговски посредници, така и пътници и техните придружаващи лица и роби, и пр. Една пъстра палитра от участващи в морската търговия субекти с още по-разнородни права, интереси и цели.

И наред с тези частни лица следва да се отбележи и мястото на римската държава и римската публична власт, която въвежда правно регулиране, адекватно за дадена епоха на съществуващите отношения, с ограничения за сенаторското съсловие и насърчаване предприемчивостта на конниците, и с адаптиране на съществуващата правна рамка към тези нови отношения.

В статията на професор Кацаров, цитирана по-горе – „Отношение на кодифицираното морско-търговско право към обичайното и договорното“, се определя като партикуларизация, когато известна категория отношения се отклонява от нормалните конструкции и по пътя на такова повтарящо се отклонение тази категория правоотношения започва да създава съвсем нови правни форми. Той отбелязва, че в областта на търговското право „с най-настойчиви данни към партикуларизация и сравнително най-широко признаване на този процес се наблюдава в областта на морската търговия³. В статията е проследено отделянето на морското търговско право от общата уредба на търговските отношения, пътят на кодифицирането му и бързото „остаряване“ на кодификацията поради развитието на технологиите на корабоплаването и бързата динамика на отношенията в тази сфера на търговията. Професорът подчертава, че страните се стремят да „модулират“ съществуващата кодификационна рамка било за да запълнят празноти, било за да коригират несъответствия с новите отношения⁴.

Основната част от статията е свързана с изясняване на особеностите на правната природа и отношенията между страните по договора за превоз по море, който не е типичен договор – при него се смесват елементи от *locatio conductio operarum (magistri navis et nauticarum)*, *locatio conductio rei (navis)* и *locatio operis vehendarum*, със специфични правила за разпределение на риска и пр.⁵. Основният извод е за необходимостта от преоценка на

---

³ Вж. КАЦАРОВ, К. Отношение на кодифицираното морско-търговско право към обичайното и договорното. – В: Годишник на Софийския университет. Юридически факултет, том 27 от 1932 г. [за 1931/1932 г.], с. 3 и сл. В бел. 1 на с. 3. е отбелязано значението на съчинението на Хуго Гроций „*Mare liberum*“ (споменато по-горе) като „системна и широко обоснована апология на световната морска търговия“ и предпоставка за партикуларизацията на морското търговско право.

⁴ Пак там, с. 4–5. Тези твърдения са подкрепени с анализ на българския Закон за морската търговия от 1908 г., чието първо изменение е чак през 1930 г., непосредствено преди статията и лекциите на проф. Кацаров в тази материя, които анализират предизвикателствата пред практиката и правната наука (с. 7).

⁵ Пак там, с. 9–17.

критериите за правната уредба, като не се отхвърля кодификацията, но се създават изменения, които да дават възможност за по-гъвкаво прилагане на нормите в съответствие с новите отношения в морската търговия и нейното монополно положение⁶.

3. Преторският едикт и уредбата на отношенията, свързани с морската търговия

Именно в тази посока ми се иска да представя уредбата в преторския едикт от II–I в. пр. Хр. във връзка с изследваната тема. Не случайно преторското право е наричано *viva vox iuris civilis*⁷. То придобива особено значение за развитието на търговските отношения след Пуническите войни⁸. Преторският едикт и включените в него средства за правна защита създават механизма, чрез което се адаптира съществуващото и изконно за римляните цивилно право към нормите, прилагани от другите народи в Средиземноморието, в случая в областта на морската търговия. Това е обичайното и договорното право на римляните и с оглед на обществената полза (*utilitas publica*), която не е само за тях, а и за всички, с които те си общуват в рамките на *ius gentium*, се въвеждат нови норми – гъвкави и адаптивни към особения риск и доверие, професионализма и отговорността, които са свързани с морските превози и търговски отношения.

В римското право няма единно понятие за договор, като се използват различни термини, свързани със специфичен режим и възникващи постепенно във времето и паралелно прилагани се в следващите епохи – *contractus*, *conventio*, *actus*, *negotium*, *actio*, *actum*. Постепенно в класическия период се налага терминът *actum*, с който се означава едно общо понятие. За

⁶ Пак там, с. 19.

⁷ D.1.1.8 (*Marcianus libro primo institutionum*) *Nam et ipsum ius honorarium viva vox est iuris civilis*; D. 1.1.7.1. (*Papinianus libro secundo definitionum*) *Ius praetorium est, quod praetores introduxerunt adiuvandi vel supplendi vel corrigendi iuris civilis gratia propter utilitatem publicam*.

⁸ За преторското право има огромна литература. Вж. класическите съчинения на MAGDE-LAIN, A. *Le consensualisme dans l'Édit du préteur*. Paris : Sirey, 1958; WATSON, A. *Law making in the Later Roman Republic*. Oxford : Clarendon press, 1974; CANCELLI, F. *La codificazione dell'Edictum praetoris*. Dogma romanistico. Milano : Giuffrè a., 2010., както и статиите BETTI, E. *Iurisdictio praetoris e potere normativo*. – In: Llabeo 14 (1968), p. 7–23; MANCUSO, G. *Praetoris edicta. Riflessioni terminologiche e spunti per la ricostruzione dell'attività editale del pretore in età repubblicana*. In : AUPA 37 (1983), p. 305–443; SCHIAVONE, A. *Forme normative e generi letterari. La cristallizzazione del ius civile e dell'edito fra Tarda Repubblica e Primo Principato*. – In : *La codificazione del diritto dall'antico al moderno*, Napoli: Ed. scient. italiane, 1998, p. 51–72. Вж. и едни от най-новите изследвания – WENDT, CHR. *Legum finis: la preture comme facteur normatif a Rome*. – In: *La norme sous la République et le Haut-Empire romains. Elaboration, diffusion et contournements*. Bordeaux: Ausonius, 2017, p. 275–281.

разлика от *contracta*, при които има стриктна типология, и неопределените като форма *conventiones*, с пактовете се дава възможност за една договорна свобода, с която страните установяват всякакви неформални съглашения⁹. Съответно публичната власт чрез преторското право интервенира със създаване на правна защита както на страните, така и на третите лица при неизпълнение на договорените задължения. В този смисъл в цивилистиката¹⁰,

⁹ Производно от глагола *paciscor* и лексемата *paх*, които се отнасят предимно за постигане на съгласие, уговаряне, съгласуване на условия, но и умиротворяване, примирие и всякакви действия, демонстриращи благоразположение и пр. – вж. ERNOUT, A., MEILLET, A. *Dictionnaire étymologique de la langue latine*. Paris : Klincksieck, 2001, p. 473. В коментара на Улпиан към преторския едикт – *D.2.14.1. (Ulpianus libro quarto ad edictum)* той изрично определя, че защитата на това съглашение е основана на естествената справедливост (pr. *Huius edicti aequitas naturalis est*), а самият термин е свързан с думите за съглашение, сговор, уговорка (1. *Pactum autem a pactione dicitur (inde etiam pacis nomen appellatum est)* и това е всяко съглашение, по което две или повече лица са постигнали съгласие (2. *Et est pactio duorum pluriumve in idem placitum et consensus*). Реконструкцията на формулите в едикта вж. у LENEL, O. *Das Edictum perpetuum. Ein Versuch zu seiner Wiederherstellung*. 2 ed., Leipzig: B. Tauchnitz, 1907, p. 126 ss. Вж. за пактовете основно FERRINI, C. *Sulla teoria generale dei "pacta"*. – In: Filangieri, 17 (1892), публикувано в *Opere di Contardo Ferrini*, Vol. III, Milano: Ulrico Hoepli, 1929, p. 250 ss. Срв. и BURDESE A. *Sulle nozioni di patto, convenzione e contratto in diritto romano*. – In: *Seminarios complutenses de derecho romano*. Vol. 3 (1993), p. 41–66; BISCOTTI, B. *Dal pacere ai pacta conventa. Aspetti sostanziali e tutela del fenomeno pattizio dall'epoca arcaica all'editto Giuliano*. – Milano: Giuffrè. 2002. Относно договорната свобода вж. STURM, F. *Il pactum e le sue molteplici applicazioni*. – In: *Contractus e Pactum. Tipicità e libertà negoziale nell'esperienza tardo-repubblicana*. Atti del Convegno di diritto romano e della presentazione della nuova riproduzione della littera Florentina. Napoli: Edizioni Scientifiche Italiane, 1990, p.149–180; ZHANG, L. *Alcune riflessioni sulla libertà contrattuale. Un confronto tra il diritto romano e il diritto vigente*. – In : *Diritto romano fra tradizione e modernità*. Atti del convegno internazionale di Shangai (13–15 novembre 2014). Pisa: Pacini, 2017, p. 415–434.

¹⁰ Улпиан разглежда това правило в своя коментар към преторския едикт, включен в титул XIV на книга II на Дигестите, посветен на съглашенията: *De pactis*. Вж. оригиналният текст *D. 2.14.7.7. 7. (Ulpianus libro quarto ad edictum) Air praetor: „pacta conventa, quae neque dolo malo, neque adversus leges plebis scita senatus consulta decreta edicta principum, neque quo fraus cui eorum fiat facta erunt, servabo.“*. Всъщност Улпиан представя задължителния характер на сключените пактове от позицията на претора, който зачита тяхното действие и предоставя правна защита (в този смисъл е и употребата на глагола *servare*) при условие, че не са сключени с измама, насилие или в противоречие със законите, плебисцитите, сенатусконсултите и императорските конституции, т. е. с обективното право. Срв. и рескрипта на Александър Север в CJ. 2.3.12 (230 г.) *Pacta novissima servari oportet tam iuris quam ipsius rei aequitas postulat...* Относно това правило вж. монографията на ALBUQUERQUE, J. M. *La proteccion juridica de la palabra dada en derecho romano. Contribucion al estudio de la evolucion y vigencia del principio general romano Pacta sunt servanda en el derecho europeo actual*. Cordoba, 1995 и на BISCOTTI, B. *Dal pacere ai pacta conventa. Aspetti sostanziali e tutela del fenomeno pattizio dall'epoca arcaica all'editto giuliano*. Milano,

но основно в международното право относно международните договори¹¹ се цитира част от едно становище на Улпиан, видоизменено през вековете и възприемано като сентенция, крилата фраза или принцип: *“Pacta sunt servanda.”*

Сред пактовете особено място заема една особена категория съглашения, наречени *recepta*. Самият термин *“receptum”* произтича от глагола *“recipio”*¹². Като правен термин съдържа идеята и предписанието за връщане, но и поемане на задължение за пазене и гарантиране на връщането. В този смисъл се оформят и няколко института, наречени *recepta*¹³, при които има

Giuffrè, 2002, както и статиите на PARINI VINCENTI, S. *Pacta servabo. Riflessioni sulla categoria generale del contratto*. – In: SDHI, 83 (2017), p. 433–448; MARTINEZ DE MORENTIN LLAMAS, L. *Sobre la construcción del principio pacta sunt servanda rebus sic stantibus, su aplicación a los contratos y estado actual de la cuestión*. – In: RIDA, 61 (2014), p. 329 ss.; TONDO, S. *Note ulpianee alla rubrica edittale per i pacta conventa*. – In: SDHI, 64 (1998), p. 441–464; ARCHI, G.G. *Ait praetor: “pacta conventa servabo”*. *Studio sulla funzione della clausola nell’edictum perpetuum*. – In: *De iustitia et iure. Festgabe für Ulrich von Lübtow zum 80. Geburtstag*. Berlin: Duncker und Humblot, 1980, p. 373–403. Срв. и VELISSAROPOULOS-KARAKOSTAS, J. *Pacta conventa servabo et Aristotele*. – In: RHD, 74 (1996), p. 185–197. Вж. и в съвременното право ЖАДУЛ, П. *Вариации върху „Pacta sunt servanda“ около и извън Френския граждански кодекс*. *Ius romanum 2* (2020), с. 175 и сл. на http://iusromanum.info/wp-content/uploads/2021/07/IUS-ROMANUM_2_2-2020_-26_07_2021.pdf

¹¹ Улпиан в коментара към едикта за пактовете в *D. 2.14.5 (Ulpianus libro quarto ad edictum)* изрично подчертава, че пактовете, които са публични съглашения, са свързани или с воденето на война, или с постигането на мир (... *Publica conventio est, quae fit per pacem, quotiens inter se duces belli quaedam paciscuntur*). Съществува и средновековният вариант *„Pax servetur, pacta custodiantur“*. Срв. STOLFI, E. *A proposito di un fondamentale momento della „tradizione romanistica“: l’elaborazione medievale in materia di „pacta“* – In RDR, 2 (2002), p. 441–482. Вж. по-подробно АА.VV. *„Principios de derecho global.“* 2° ed. Madrid: Thompson-Aranzadi, 2006, p. 321–322. Той изрично е вписан и във Виенската конвенция за правото на договорите от 1969 г.: Чл. 26. *Pacta sunt servanda*. Всеки действателен договор е задължителен за страните по него и трябва добросъвестно да се изпълнява от тях. Срв. WENBERG, H. *Pacta Sunt Servanda*. – In: *The American Journal of International Law*, 53, 4 (1959), p. 775–786 на <https://www.jstor.org/stable/2195750>

¹² Относно *recipio*, – *ere* (от *re* + *capio*) – вземам обратно, връщам (се), обръщам назад, обръщам се отново, възприемам, отстъпвам, извеждам, отвеждам, освобождавам, придобивам отново, (въз)приемам, получавам и пр., а в правните източници и в смисъл на връщам зестра, придобивам наследство, събирам, получавам, приемам, включвам се в колегия, възприемам, допускам, връщам се и пр. вж. цитираните текстове у ДЫДЫНСКИЙ, Ф. М. *Словарь...*, цит. на термина „*Recipere*“ на https://rusneb.ru/catalog/000199_000009_003657827/. Вж. и съответния термин *recipio*, – *re* в OXFORD LATIN DICTIONARY. Oxford, 1968 на <https://www.oxfordscholarlyeditions.com/>

¹³ В смисъл на обвързвам се, гарантирам, приемам за *nautae, caupones, stabularii* вж. становищата на класическите юристи в *D. 4.9. Nautae caupones stabularii ut recepta*

различни по вид „поети“ задължения – *receptum nautarum, cauponum vel stabulariorum, receptum arbitri* и *receptum argentarii*. Но само при първия вид (*receptum nautarum, cauponum vel stabulariorum*) е налице типичната рецептна отговорност като вид обективна отговорност – възприемана било като отговорност без изследване на вината, било като отговорност за действия на трето лице. Тя е във връзка с различни хипотези, свързани с превозната дейност по суша или по море, както и с предоставяне на подслон и обслужване във връзка с това на хора и животни и превоз и опазване на товари. Отнася се за всички вещи, които са им поверени във връзка с осъществяваната от тези лица (корабопритежател, ханджия или собственик на конюшна – *nauta, caupona, stabularius*) дейност по занятие (*ex professio*) и независимо от това дали те самите, подчинени на тях или трети лица препятстват връщането на тези вещи. И независимо че в източниците този рецепт е даден като общ за трите вида задължени лица с оглед установяване на едни общи правила, конкретните съглашения са отделни за всеки вид дейност и с някои специфични допълнения.

При по-подробен анализ на термина „*receptum*“, съответно и на „*recipere*“, в правните източници се добавя едно специфично съдържание на предварително обявяване на условията за възлагане (изрично или тацитно) на изпълнението на определени действия, свързани с упражняването от дадените лица занятие, и съответната на това отговорност. Така ако първоначално този рецепт се схваща като определено допълнително съглашение или клаузи, явяващи се допълнителна гаранция към други, основни облигационни отношения – към *depositum* и *locatio conductio rei/operis faciendi*, по-късно той се оформя като самостоятелно съглашение със своя характеристика и особености на практиката. Наред с него могат да се предявяват и исковете за увреждания на вещи и кражби, но при спазване на необходимите за тях предпоставки, които дават много по-тесни граници за отговорността на деликвента от тази по рецепта.

Именно в тази категория можем да съсредоточим вниманието на рецепта, с който се ангажира отговорността на лицата, осъществяващи морски превози. Най-общо отговорността на тези превозвачи се урежда в различни договори, от които произтичат множество искове: *actiones ex contractu*. С оглед статуса на корабния превозвач – роб или подвластен, е

---

restituant и императорските конституции в *CJ. 2.55. De receptis*, като значителна част от тях са на Юстиниан. За *receptum arbitri* вж. *D. 4.8. De receptis: qui arbitrium receperint ut sententiam dicant*. За *receptum argentarii* няма самостоятелни титубли, наред с многобройни, но и интерполирани текстове на различни места в Дигестите (напр. *D. 2.13.6.3*) обикновено се цитира като основната уредба от Юстиниановата епоха в *CJ. 4.18.2, IJ. 4.6.8, Ed. 9, Nov. 136* и *Teof. Par. 4.6.8*. Срв. и във връзка с приемането на вещи за пазене (*custodia*) в *D. 19.2.55 pr.; D. 26.7.13.5, 21; D. 27.8.1. pr.; D. 40.1.4.1; D. 16.1.8.1.; D. 49. 14.40.1.; D. 28.5. 46; D. 4.8.3.1, 13.2. и пр.*

уредена отговорността на господаря, респ. на *pater familias* с *actio exercitoria*. Самостоятелно в дадена ситуация могат да се предявят *actio ex Lege Rhodia*, както и деликтните искове *actio ex Lege Aquilia*, *actio de dolo*, *actio furti*. Само при *receptum nautarum* обаче отговорността е предварително обявена и обективна, независимо от вида и характера на основното правоотношение за осъществяването на превоза.

4. Възникването на правната защита с *receptum nautarum cauponum vel stabulariorum*

Възникването на правната защита с *receptum nautarum cauponum vel stabulariorum* трудно може точно да се определи във времето, но най-общо се приема, че то е свързано с развитието на римската икономика като пазарна в периода след Пуническите войни (към началото на II в. пр. Хр.)¹⁴. В този период се пораждаат фактически отношения и ситуации, в които се налага преторската намеса в полза на определени категории лица, участващи активно в тези отношения и като протекция на тяхната търговска дейност. В цялостен план това е именно онази обществена ползност (*utilitas publica*), заради която се въвеждат нови правила, с които се подпомага, допълва и дори коригира старото цивилно право.

В този контекст в литературните и епиграфските източници се съдържат много свидетелства за социалното и икономическо значение на пътуванията¹⁵, съответно за значението на пътищата не само за военни цели, но и за провеждане на една експанзионистична политика, насочена към романизация, икономическо и културно обединение на всички територии, върху които Рим установява контрол и влияние. Правната уредба е особено динамична и нейната адаптация към конкретните нужди на търговския обмен се дължи именно на пластичната уредба, с която реагира преторското право. При това в новите мащаби на търговските отношения въпросът за гаранциите както на страните по договорите, така и на третите лица, се поставя на преден план.

Общото третиране на *nauta*, *caupona*, *stabularius* в *receptum nautarum cauponum vel stabulariorum* насочва по-скоро към един едикт, но не и към един общ рецепт, тъй като в коментарите в тази материя, запазени в Ди-

¹⁴ Най-общо за развитието на римската икономика през този период вж. SERRAO, F. *Diritto romano economia e società nella storia di Roma*. Napoli: Jovene, 2008, p. 109–134; 335–362.

¹⁵ Вж. статиите в сборниците DEMOUGIN, S., NAVARRO CABALLERO M. (eds.) *Se déplacer dans l'Empire romain. Approches épigraphiques*. XVIIIe rencontre franco-italienne d'épigraphie du monde romain. Bordeaux: 7–8 octobre 2011. Bordeaux: Ausonius, 2014; IGLESIAS-GIL, J. M., RUIZ GUIERREZ, A. (eds.) *Viajes y cambios de residencia en el mundo romano*“, Santander: Universidad de Cantabria, 2011.

гестите, се съдържат специфики и разлики, напълно естествени с оглед различния характер на дейността при морските превози, от една страна, и на подслоняването и обслужването на пътници, товари и добитък при сухоземната търговия.

В тези отношения търсенето непременно на проекции в съвременното право би било една пресилена и неоснователна амбиция. Но все пак като идея именно в този период се зараждат някои правила, които са обхванати от съвременното право за защита на потребителите¹⁶. Те се създават постепенно, в хода на трансформацията на аграрната икономика в нови, все по-интензивни търговски отношения по суша и по море, свързани със строителството и ползването на пътища, пристанища, урбанизация и пр.¹⁷.

След Пуническите войни Рим особено интензивно започва развитието на морското корабоплаване и търговия¹⁸. Правото реагира с уредба на основните отношения, свързани с кредитирането, сдружаването на морските превозвачи и търговци, предприятията на роби и подвластни, обслужващия персонал на корабите, пристанищата, доковете и складовете, разпределянето

¹⁶ Макар и само за определен аспект (гаранциите за недостатъци при продажба на стоки), най-общо вж. ORTU, R. *Alle origini della tutela giuridica del consumatore: fondamenti romanistici della disciplina europea*. – In: *Zeszyty Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, 60.3 (2020), p. 281–297. Срв. LEDESEMA, J. de J. *Bases romanísticas de la legislación protectora del consumidor*. – In: *Revista de la Facultad de Derecho de la Universidad de México (UNAM)*, 32. 121–123 (1982), p. 339 ss. <https://revistas-colaboracion.juridicas.unam.mx>. Вж. и PETRUCCI, A. „*Neque enim decipi debent contrahentes*“ *Appunti sulle tutela dei contraenti con un'impresa nel diritto romano tardorepubblicano e del principato*. – In: *Il ruolo della buona fede oggettiva nell'esperienza giuridica storica e contemporanea. Atti del Convegno internazionale di studi in onore di Alberto Burdese (Padova, Venezia, Treviso, 14-15-16 giugno 2001)*. Vol. 3, Padova: CEDAM, 2003, p. 89–104; ID., *Protección de quienes contratan con empresas comerciales en la experiencia jurídica romana. Aplicaciones de la acción institoria*. – In: *Revista de Derecho Privado*, 12–13 (2007), p. 179–204; ID. *Los Contratantes no deben ser engañados. (Neque enim decipi debent contrahentes). Precisiones acerca de la tutela de los Contratantes con una empresa, en el Derecho Romano tardío republicano y del Principado*. – In: *Derecho & Sociedad*, 22 (2004), p. 30–36; ID. *Orígenes romanísticos de la buena fe objetiva en la contratación mercantil*. – In: *Anuario Mexicano de Historia del Derecho*, 15 (2003), p. 601–615, и др.

¹⁷ Вж. обобщено у SALAZAR REVUELTA, M. *La responsabilidad objetiva en el transporte marítimo y terrestre en Roma*. Madrid: Dykinson, 2007, p. 39–43 и цитираната там обширна литература.

¹⁸ THIEL, J.H. *Studies on the history of Roman Sea Power before the second Punic War*. Amsterdam: North Holland Publishing, 1949; ARIAS RAMOS, J. *El transporte marítimo en el mundo romano*. – In: *Estudios de Derecho Público y Privado ofrecidos al profesor Ignacio Serrano y Serrano*. Vol. 2, Valladolid: Universidad de Valladolid, 1965, p. 27–63; ROUGE, J. „*Recherches sur l'organisation du commerce maritime en Méditerranée sous l'Empire romain*“, *Bruxelles: S.E.V.P.E.N.*, 1966, p. 462 ss.; PURPURA, G. *Studi romanistici in tema diritto commerciale marittimo*, Messina: Rubbettino, 1996, p. 9 ss., p. 267 ss.

на отговорността при морски аварии и инциденти и пр.¹⁹. В така наречения в романистиката „предприемачески период“²⁰, който започва с установяването на претурата през 242 г. пр. Хр. и на peregrinския претор в 235 г. пр. Хр. чак до епохата на Северите (началото до средата на III в. сл. Хр.) участието на публичната власт за регулиране на търговските отношения е видимо именно чрез едиктите. Голяма част от разрешенията са провокирани от отношенията, които в съвременната доктрина бихме причислили към международното право и които в романистиката се отнасят към *ius gentium*²¹.

Основанията за създаването на разглежданите три рецепта могат да се потърсят и в друг аспект. Паралелно с икономическите отношения се поставя въпрос за адекватна правна защита, особено като се има предвид високият риск при морските превози поради природни фактори, но и пират-

¹⁹ По темата има огромна литература. Вж. някои основни съчинения: CASTRESANA, A., *El préstamo marítimo griego y la pecunia traecticia romana*, Salamanca 1982; PURPURA, G. *Ricerche in tema di prestito marittimo*. Palermo: Palumbo, 1987 и PONTORIERO, I. *Il prestito marittimo in diritto romano*. Bologna: Bononia univ. press, 2011; SUAREZ BLASQUEZ, G. *Reflexiones sobre las raíces jurídicas romanas del precedente "one ship company"*. – In: *Homenaje al profesor Armando Torrent*. Madrid: Dykinson, 2016, p. 1141–1162; MOSCHETTI, C.M. *Gubernare navem. Gubernare rem publicam. Contributo alla storia del diritto*. Milano: Giuffrè, 1966; ZAMORA MANZANO, J. L. *Averias y accidentes en derecho marítimo romano*. Madrid: Edisofer, 2000, и цитираната там литература.

²⁰ Вж. основно изследванията на SERRAO, F. **Impresa e responsabilità a Roma nell'età commerciale**. *Forme giuridiche di un'economia – mondo*. Pisa: Pacini, 1989; ID. *Impresa e societas nei primi due secoli dell'impero*. – In: *AUPA 52 (2007–2008)*, p. 75–132; *L'impresa in Roma antica. Problemi e riflessioni*. – In: *Atti del seminario sulla problematica contrattuale in diritto romano*. T. II, Milano, 7–9 aprile 1987. Milano: Cisalpino la goliardica, 1990, p. 21–49 и др.

²¹ За едно по-широко разбиране за *ius gentium* като включващо както публичноправна, така и частноправна уредба, но свързана с установяването на стабилна политическа основа за развитието на търговските отношения: вж. напр. D'ALESSIO, R. *Flussi normativi nel Mediterraneo romano*. – In: *Diritti antichi: percorsi e confronti*. T. I. 1. Area Mediterranea. Oriente. Napoli: Ed. scient. italiane, 2016, p. 333–360; CHEVREAU, E. *Le le droit romain et la construction d'un système juridique a vocation universelle*. – In: *Les défis méditerranéens à travers l'Union pour la Méditerranée*. Paris: Publications de l'Assemblée Nationale, 2010, p. 105 ss.; GUIMARAES TABORDA, M. *La jurisprudence classique romaine et la construction d'un droit des affaires fondé sur la fides*. – In: *RIDA*, 48 (2001), p. 151–183; WINKEL, L. *Quelques remarques sur les traités d'assistance juridique et sur l'existence du droit international privé dans l'Antiquité*. – In: *Mélanges F. Sturm. Droit Romain, histoire du droit, droit civil, droit comparé, droit international privé*. T. I. Liège: Université de Liège, 1999, p. 569–578. При това макар в договорите с международен характер (при цялата им специфика в Античността) рядко да се съдържат търговски клаузи, но широко използваната юрисдикция на *recuperatores* е в основата на уреждане на споровете с peregrini, които са предимно с търговски характер. Срв. DI SALVO, S. *Ius gentium e lex mercatoria*. – In: *SDHI*, 80 (2014), p. 351–357.

ство, военни действия и пр. Затова се предполага, че рецептната отговорност възниква първоначално при тези превози, а по-късно се разпростира и върху отношенията със сухопътните търговски връзки²². При превоза на стоки и движението на хора, особено в отделни епохи и региони, се крият също не малко непредвидени опасности. В тази насока се създават публичноправни норми за общественения ред и сигурност по пътищата²³, но те не обхващат частните интереси на пътниците, вкл. и на търговците и превозваните стоки.

За датирването на едикта, с който се въвежда обективната отговорност на *nauta, caupo et stabularius*, известни указания се съдържат във връзка с употребата на термина *nauta*, който към III-II в. пр. Хр. се отнася и до собственика на кораба, и до корабния предприемач (*exercitor*), и до всяко ангажирано с плаването лице, докато в класическия период така се означават само обикновените моряци²⁴.

²² Вж. по-специално DE ROBERTIS, F. M. *Receptum nautarum. Studio sulla responsabilità dell'armatore in diritto romano, con riferimento alla disciplina concernente il 'caupo' e lo 'stabularius'*. Bari: Cressati, 1952, p. 58–60; Срв. FIORI, R. *L'allocatione del rischio nei contratti relativi al trasporto*. – In: *Diritto romano e economia. Due modi di pensare e organizzare il mondo (nei primi tre secoli dell'impero)*. Pavia: Iuss press, 2018, p. 507–567. В тази връзка се създава идентична уредба при осъществяването на търговска дейност на сушата чрез *institores* и по море чрез *nauta* и *exercitores* – вж. PETRUCCI, A. *Ulteriori osservazioni sulla protezione dei contraenti con gli institores ed i magistri navis nel diritto romano dell'età commerciale*. – In: *IVRA 53* (2002), p. 17 ss. По-конкретно във връзка с т. нар. *Edictum de receptis* вж. CERAMI, P., DI PORTO, A., PETRUCCI, A. *Diritto commerciale romano. Profilo storico 2e ed.* Torino: Giappichelli, 2004, p. 269 s.; PETRUCCI, A. *Ancora sulla protezione dei contraenti con gli imprenditori nel diritto romano classico: il caso del 'receptum nautarum, cauponum et stabulariorum'*. – In: *Estudios de Derecho civil. Obligaciones y contratos. Libro homenaje a Fernando Hinestrosa*. Vol. 3, Bogotá: Universidad Externado de Colombia, 2003, p. 74 ss. <http://lmydlf.cupl.edu.cn/info/1033/1710.htm>;

²³ Вж. PONTE ARREBOLA, V. *La búsqueda de la seguridad y el orden en las calles de Roma*. – In: *Anuario da Faculdade de Dereito da Universidade da Coruña*, 9 (2005), p. 723–738; GIMÉNEZ-CANDELA, T. *Los llamados cuasidelitos*. Madrid: Trivium, 1990, p. 129 ss. За пътната инфраструктура вж. най-общо статиите в сборника QUILICI GIGLI, S., QUILICI, L. (eds.) *Strade romane. Percorsi e infrastrutture*. Roma, “L'Erma” di Bretschneider, 1994.

²⁴ D. 4.9.1.2 (*Ulpianus libro 14 ad edictum*) ... *Ait praetor „nautae“ . Nautam accipere debemus eum qui navem exercet*... Предположенията в този смисъл вж. у HUVELIN, P. *Études d'histoire du droit comercial romain*. Paris: Recueil Sirey, 1929, p. 157–158. En la misma línea DE MARTINO, F., *Historia económica de la Roma antigua* (trad. esp. E. Benítez). Madrid 1985, p. 174, nt. 52. Вж. и тълкуването у GUARINO, A., *Magister e gubernator navis*, *Labeo* 11 (1965), p. 37–43. FÖLDI, A., *La responsabilità dell'avente potestà per atti compiuti dall'exercitor suo sottoposto*, *SDHI* 64 (1998), p. 179 ss. За *exercitor* вж. и моята статия и цитираната там литература „*Exercitor в римското частно право*.“ В: *Ius romanum*, 1 (2016), с. 391–411 http://iusromanum.info/wp-content/uploads/2020/09/IusR_2016_1_Commercium_Entire_PDF.pdf

От това обикновено се прави извод, че едиктът е създаден в Късната Република, когато започва развитието на морската търговия и се използват термините и моделите на речното корабоплаване, при което самите собственици на плавателни съдове извършват плаването и превоза. Вероятно той предхожда едикта, с който се въвежда *actio exercitoria* и който заедно с другите *actiones adiectitiae qualitatis*, с които се ангажира пълна отговорност на господаря, респ. *pater familias* на *exercitor*, се датират към края на II, началото на I в. пр. Хр.²⁵.

Наред с това рецептната отговорност е по-късна от въведената деликтна отговорност с *actiones in factum furti et damni adversus nautas, caupones et stabularios*, при които обаче кондемнацията е в двойния размер на откраднатата или увредената вещ (*in duplum*) и което би затруднило значително пътуванията в новите условия на териториална експанзия на Рим²⁶.

Така при балансиране на интересите както на превозвачите и другите търговци, така и на тези на техните клиенти, се въвежда рецептната отговорност, която е в простия размер на откраднатите или увредени стоки и „поглъща“ предходния създаден деликтен иск²⁷. Като предимство на рецептната отговорност се изтъква и нейният значително по-широк обхват относно действията на лица във връзка с осъществяваните превози и подслон на пътници, добитък и вещи, а също и въведеното ѝ перпетуиране, т. е. отговорност и на наследниците, което липсва при деликтната отговорност. Но като се има предвид значителното разнообразие на правните средства за защита на конкретни интереси в края на Републиката, създавани понякога и *ad hoc*, модифицирани и постепенно налагани в практиката, не е изключено и паралелното прилагане на няколко иска, предявявани съобразно преценката и интереса на ищеца.

5. Задължените по *receptum nautarum* лица

Обединението на трите рецепта в преторския едикт се съдържа в текста, с който се обявява даването на правна защита от претора срещу трите категории лица – морските превозвачи, собствениците на ханове и конюшни:

²⁵ Вж. относно този иск D. 14.1.1.9. Срв. и SOLAZZI, S., L'età dell' *actio exercitoria*, RDN (1941), p. 212; ID., *Appunti di diritto romano marittimo*. – In: *Scritti di Diritto romano* 3 (Napoli 1960), p. 515, nt. 45.

²⁶ CURSI, M.F. „*Actio de recepto e actio furti (damni) in factum adversus nautas, caupones, stabularios*“. – In: *Studi per Giovanni Nicosia*, Università di Catania, Giuffrè, 2007, t. III, p. 117 ss.

²⁷ SOLAZZI, S., *Appunti...cit.*, p. 513–515,

D. 4.9.1 pr.: Nautae caupones, stabularii quod cuiusque salvum fore receperint nisi restituent, in eos iudicium dabo.

Определени са два вида дейности – (1) приемането на всичко, което е във връзка с осъществяваната от тях дейност и (2) връщане в съответния при приемането вид след осъществяване на съответния морски превоз или престой в хана или конюшната. Съответно неосъществяването на второто задължение е основание за отговорността им – очевидно става въпрос за една *actio in factum*.

От запазените в правните източници сведения не може да се направи категоричен извод дали става въпрос за първоначално създаване на три самостоятелни рецепта, чиято уредба е обединена по-късно поради аналогичното основание за защитата. Основание за обединяването е фактът, че и в трите случая става въпрос за упражняване на определена търговска дейност, която е публично известна както със своята характеристика, така и с лицата, които я осъществяват в определено качество. Според някои автори обединяващият елемент, който обуславя защитата, е транспортната дейност²⁸ по море или по суша, макар че при *nauta* става въпрос за извършването на превози от самия него, докато при *caupona* и *stabularius* дейността не е самият превоз, а инфраструктурата, свързана с него – местата за подслон на пътници, товари и ездитен или впрегатен в транспортни средства добитък. Но обединяването на трите дейности в рамките на един правен режим насочва към еднакво отношение на преторското право и към морската, и към сухопътната търговия, макар и те да са съществено различни²⁹.

²⁸ Вж. монографията на SALAZAR REVUELTA, M. La responsabilidad objetiva..., cit., p. 61 ss.; ID. El receptum nautarum, cauponum et stabulariorum: motivación de la intervención pretoria en el ámbito del transporte marítimo y terrestre. – In: RGDR 8 (2007) – https://www.iustel.com/v2/revistas/detalle_revista.asp?id=11&numero=8; MARLASCA MARTINEZ, O. Bases romanísticas de la responsabilidad objetiva en los supuestos de daños personales en los contratos de transporte. – In: Estudios De Deusto 57.1 (2012), p. 169-208 – [https://doi.org/10.18543/ed-57\(1\)-2009pp169-208](https://doi.org/10.18543/ed-57(1)-2009pp169-208) и др.

²⁹ Независимо, че морската търговия се явява икономически приоритет, а и е значително по-печеливша и привлекателна за инвестиции, но подобно „уравняване“ със сухоземната търговия, съответно на морския и сухопътен транспорт, се наблюдава при създаването на *actio exercitoria* и *actio institoria* – вж. PETRUCCI, A. Per una storia della protezione dei contraenti con gli imprenditori. Torino: Giappichelli, 2007, p. 9 ss; ID. Quelques observations sur les relations contractuelles avec les entrepreneurs dans le droit romain classique. – In: RHD, 90 (2012), p. 1–19; ID. Ulteriori osservazioni sulla protezione dei contraenti con gli institores ed i magistri navis nel diritto romano dell'età commerciale. – In: IURA, 53 (2002), p. 17–56; AUBERT, J.J. Les institores et le commerce maritime dans l'Empire romain. – In: Topoi, 9.1. (1999), p. 145–164 https://www.persee.fr/doc/topoi_1161-9473_1999_num_9_1_1809; SALAZAR REVUELTA, M. Responsables sine culpa en el contrato de transporte y alojamiento en la Roma de la época comercial. – In: RIDA, 55 (2008), p. 445–467.

В текста на рецепта на първо място е поставен *nauta*³⁰. Това е един общ термин, създаден първоначално за означаване на лицата, които се занимават с превози по реки – със собствени лодки или салове, като то се отнася както до собственика, така и до негови роби, подвластни или наети моряци. По-късно терминът се използва и за морското корабоплаване (*navigatio*) и се счита, че всъщност *receptum nautarum* се появява към началото на I в. пр. Хр. и основно за морските превози, които са с по-висока степен на риск, самите плавателни средства поемат многократно по-голям товар, ангажират се значителен брой лица с различни функции и практическите ситуации изискват адекватна защита³¹.

В източниците се отбелязва, че терминът *nauta* е обобщаващ за всички лица, които се намират на плавателния съд – *nautae appellantur omnes, qui navis navigandae causa in nave sint*. Според Помпоний независимо от функциите им, е напълно обосновано всеки от тях да носи отговорност³².

Всъщност се открива една доста разнородна употреба, като в по-конкретните текстове така се означава *exercitor, magister navis, gubernator navis* и всяко лице от екипажа на кораба, когато се споменава наред с тях³³. При това организацията на превоза (*exercere navem*) – от наемането на екипаж от моряци, капитан и помощен персонал (включително и роби, за които договорите се сключват с господарите им), сключването на договорите за превоз, товарене, разтоварване и т. под. дейности се осъществява както от собственик на кораб – *dominus navis*, така и от лице, което е упълномощено от него или когато самото то наема кораб от друго – *exercitor navis*, често означаван също и като корабен предприемач – *magister navis* или най-общо

³⁰ Вж. относно *nauta*, който се обединява с термина *navicularii* вж: BESNIER, N. In: DAGR, T. 4.1, 21–24.

³¹ Вж. SALAZAR REVUELTA, M. La responsabilidad objetiva..., cit., p. 47. Срв. и GAURIER, D. Le droit maritime romain. Rennes: Presse universitaire de Rennes, 2004, p. 129 ss.; ROUGÉ, J. Op. cit., p. 31 ss.

³² Вж. D. 4. 9. 1. 2 (*Ulpianus libro 14 ad edictum*) ...*Ait praetor „nautae“ . Nautam accipere debemus eum qui navem exercet : quamvis nautae appellantur omnes, qui navis navigandae causa in nave sint: sed de exercitore solummodo praetor sentit. Nec enim debet, inquit Pomponius, per remigem aut mesonautam obligari, sed per se vel per navis magistrum : quamquam si ipse alicui e nautis committi iussit, sine dubio debeat obligari.*

³³ Относно функциите и разграниченията между тези лица вж. уточненията у GAURIER, D. Op. cit., p. 49–61; 86 ss., както и CURSI, M. F. Actio de recepto e actio furti (damni) in factum adversus nautas, caupones, stabularios. Logiche differenziali di un sistema composito. – In: Studi per Giovanni Nicosia. T. III. Milano: Giuffrè, 2007, p. 117 ss.; FOELDI, A. La responsabilità dell'avente potestà per atti compiuti dall'exercitor suo sottoposto. – In: SDHI, 64 (1998), p. 179 ss.; CERAMI, P. Mutua pecunia a magistro navis reficiendae causa sumpta e praepositio exercitoris. Profili storico comparatistici. – In: AUPA, 46 (2000), p. 131–142; MOSCHETTI, C.M. Il gubernator navis. Contributo alla storia del diritto marittimo romano. – In: SDHI, 30 (1964), p. 50–113.

*praepositus*³⁴. Уточнението на Помпоний е, че независимо кои лица са приели вещите на кораба и отговарят за пазенето им (*naufulakes* и *diaetarii*), винаги *exercitor* или *navicularius*³⁵ носи отговорност³⁶.

В Д. 4.9. са разгледани хипотези, в които отговорността основно е върху *exercitor* – в случаите, когато осъществяването на превозната дейност и управлението на сделките във връзка е с кораб, който е собственост на възложителя или е нает от трето лице. Така въпреки цялата всеобхватност на термина *nauta*, в повечето текстове в Дигестите се прави разграничение между него (в смисъл на обикновен моряк или всяко друго ангажирано с корабоплаването лице) и *exercitor*, обикновено интерпретиран като корабен предприемач. Той може да е подвластно лице или роб, но също и свободен и неговите функции са да сключва договорите и да управлява търговската дейност от името на възложител – *pater familias* или *dominus*, или трето лице по силата на мандат или наемно правоотношение. Така в Д. 4.9.7. пр. отговорността пада върху *exercitor* поради риска, съпътстващ морските превози и който той доброволно е поел в това му качество за действията на моряците на борда (*Debet exercitor omnium nautarum suorum, sive liberi sint*

³⁴ Вж. определението на функциите на тези лица в книга XIV, титул I на Дигестите относно *actio exercitoria*: D. 14.1.1 (*Ulpianus libro 28 ad edictum*) 1. **Magistrum navis accipere debemus, cui totius navis cura mandata est; 3. Magistri autem imponuntur locandis navibus vel ad merces vel vectoribus conducendis armamentisve emendis: sed etiamsi mercibus emendis vel vendendis fuerit praepositus, etiam hoc nomine obligat exercitorem; 5. Magistrum autem accipimus non solum, quem exercitor praeposuit, sed et eum, quem magister...; 15. **Exercitorem** autem eum dicimus, ad quem obventiones et redditus omnes perveniunt, sive is **dominus navis** sit sive a domino navem per aversionem conduxit vel ad tempus vel in perpetuum.**

³⁵ Включването на отговорността и на *navicularius* наред с тази на *exercitor* разширява режима и по отношение на обществените доставки на храни и продоволствие (анопа), макар и тези превози по времето на Принципата и най-вече в Късната Империя да се осъществяват при специални условия, но, от друга страна, са от изключителна важност. Относно *navicularii* и *societas naviculariorum* вж. D. 50. 6.6.6. 6. *Licet in corpore naviculariorum quis sit, navem tamen vel naves non habeat nec omnia ei congruant, quae principalibus constitutionibus cauta sunt, non poterit privilegio naviculariis indulto uti. Idque et divi fratres rescripserunt in haec verba: "... [id est: erant etiam alii quidam sub ea specie, quod navicularii quique frumentum oleumque ad annonam populi Romani advehunt immunes sunt, munera effugere volebant, cum neque naviculariam facerent neque maiorem partem rei familiaris in re navicularia et negotiatione collocassent: horum immunitas tollatur.]* Вж. и монографията на DE SALVO, L. *Economia privata e pubblici servizi nell' impero romano: i corpora naviculariorum*. Messina, 1992.

³⁶ D. 4.9.1.3 (*Ulpianus libro 14 ad edictum*) *Et sunt quidam in navibus, qui custodiae gratia navibus praeponuntur, ut naufulakes et diaetarii. Si quis igitur ex his receperit, **puto in exercitorem dandam actionem**, quia is, qui eos huiusmodi officio praeposit, committi eis permittit, quamquam ipse navicularius vel magister id faciat, quod xeiembolon appellant. Sed et si hoc non exercet, **tamen de recepto navicularius tenebitur**.*

sive servi, factum praestare: nec immerito factum eorum praestat, cum ipse eos suo periculo adhibuerit...).

Макар да не е изрично казано, но доколкото общият термин *nauta* се използва и при речни превози, а на територията на Римската империя има много плавателни реки със съществено значение за дадени региони, може да се предполага прилагането на рецепта и в тези случаи за всичко, внесено на плавателния съд, независимо от неговия по-малък размер и по-различните естествени условия на превоза (по-късо разстояние, близост до брега за евентуална помощ, по-малък риск и пр.)³⁷.

Определяйки по този начин задължените по рецепта лица, преторът концентрира отговорността основно върху тези, които имат функции по цялостното осъществяване на транспортната дейност и които отговарят за всички вещи, които са предадени за превоз.

Няма сведения за прилагането на рецепта за сухопътни превозвачи и превозни средства, тъй като при тях отношенията се уреждат с договорите за наем – *locatio conductio rei*, когато пътуващият сам наема кон или каруца и *locatio conductio operis faciendi*, съответно *locatio conductio oneris vehendis / mercium vehendarum* – когато се наема каруца и друг извършва превоза, независимо че товародателят може също да пътува с него.

Трябва да се отбележи и още една особеност. Самият кораб (*navis*) е движима вещ, но в случая се възприема като недвижимост, обект, в който се внасят товари и се приемат пътници. По тази причина изглежда логично от прагматична гледна точка рецептната отговорност да се разпростира и върху същински недвижимости, в които на лицата, които ги стопанисват и управляват, се поверяват стоки и животни, а се подслоняват и самите пътници, които могат да бъдат и търговци заедно с придружаващи ги роби и помощен персонал. В случая обаче може да става въпрос не само за търговска дейност по превоз на стоки на *negociatores*, но и за всякакъв вид пътуване на *viatores*³⁸.

³⁷ Относно речното корабоплаване BÉRARD, FR. Les corporations de transport fluvial à Lyon à l'époque romaine. – In : Collegia. Le phénomène associatif dans l'Occident romain, 41 (2012), p. 135–154 – <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-01546706>; JOHANNOWSKY, W. Canali e fiumi per il trasporto del grano. – In: Le Ravitaillement en blé de Rome et des centres urbains des débuts de la République jusqu'au Haut-Empire. Publications de l'École Française de Rome Roma, 196 (1994), p. 159–165 – https://www.persee.fr/doc/efr_0000-0000_1994_act_196_1_4665.

³⁸ Тук могат да се включат и пътуващите по служба цивилни лица – магистрати и обслужващ персонал (*apparitores*) – вж. монографията на DAVID, J.M. Au service de l'honneur. Les appariteurs de magistrats romains. Paris: Les Belles Lettres, 2019. За различните видове пътници по суша вж. LE GUENNEC, M. A. Temporalités du séjour hôtelier

6. Характеристика на договорните отношения по *receptum nautarum*

С преторския едикт определено се цели допълнение на цивилно-правната уредба на договорите, с които се осъществяват морските превози или се осигурява престоят в хан или конюшня. По тези договори *nauta*, *caupo* или *stabularius* поемат задължение да върнат на лицата, с които са сключили тези договори, внесените от тях на борда на кораба, в хана или в конюшната вещи, и носят отговорност, ако те са повредени или откраднати, или погинали. Това твърдение е свързано с етимологията на термина *receptio* (от глагола *recipere*)³⁹ с едно от значенията на „обещание“ наред с основното значение „приемане“. В този смисъл при рецепта се приема не само вещь за пазене и/или транспорт, а обещание за допълнителна гаранция за всяка обективна липса или увреждане на вещта, независимо кой и как я е причинил, т. е. *nauta*, *caupo* или *stabularius* отговарят за действия на трети лица или за обективни обстоятелства, които не са от категорията на непреодолимата сила⁴⁰.

Не може обаче сигурно да се определи кога точно отговорността възниква като свързана с другото, основно облигационно отношение. Споменаването на необходимостта от нейното установяване поради престъпните сдружавания на *nauta*, *caupo* или *stabularius* с пирати, крадци и разбойници насочва към периода на II–I в. пр. Хр. на все още неукрепналите търговски отношения, за които държавата постепенно поема сериозна грижа, но които не са рядкост в условията на завоевания, граждански войни, робски въстания и пр. Уредбата обаче се приема като отдавна установена в коментарите на класическите юристи. Определяйки полезността на едикта, Улпиан твърди, че подобни грабежи и безчестно поведение все още съществуват и в началото на III в. сл. Хр.

Несъмнената полза от едикта обаче не се схваща като въвеждане на абсолютно задължение за *nauta*, *caupo* и *stabularius*. Оставайки на плоскостта на частното право, Улпиан отбелязва автономията на волята на тези лица – да приемат, или не, даден пътник на кораба, в хана или неговите животни в конюшната. Следователно това не е тяхно задължение, обвързано с осъществяваната дейност, и независимо от нейния обществен характер все пак се остава на нивото на свободата на договаряне. Те напълно правомерно могат да откажат както сключването на основния договор за превоз

---

dans la Méditerranée romaine occidentale: des viatores de passage aux in habitants perpetui. – In: Pallas, 99 (2015) p. 141 ss. <https://journals.openedition.org/pallas/3061>

³⁹ Вж. по-горе, бел. 12.

⁴⁰ Вж. SARGENTI, M., Osservazioni...cit., p. 568–571. Срв. и SALAZAR REVUELTA, M. La responsabilidad objetiva..., cit., p. 56 ss.

или подслон, така и ключвайки го, изрично да уговорят, че рецептната отговорност не се прилага⁴¹.

В тази връзка авторите акцентират на основното значение на термина *receptum*, което е по-разпространено и означава в правно-технически език „приемам, задължавам се, обвързвам се“ и оттам по-широко като „нося отговорност“⁴². И именно във връзка с това тълкуване се поставят въпроси, които и в момента са дискуссионни в романистиката: каква е формата на това „приемане“, как тя се е развивала, имало ли е изрично съглашение и пр. Ако приемем, че първоначално към основния договор е имало стипулация⁴³, която като абстрактно съглашение може да включва и отговорност без вина или за действия на трети лица, то преторът бързо е реагирал за елиминирането на тази практика. Стипулацията като формален граждански договор е ограничавала възможностите за защита по *iudiciae ex bona fidei*, а също и на peregrinите, участващи в тези правоотношения.

Въпреки липсата на конкретни сведения в източниците как всъщност се е създавало рецептното правоотношение – с изрично волеизявление, добавено при сключването на договора за превоз или престой в хана или конюшната или само по силата на факта, че със сключването на тези договори *nauta*, *caupo* и *stabularius* поемат тацитно тази отговорност. Втората хипотеза повечето автори, несъмнено под влияние и на съвременната уредба, обвързват с обстоятелството, че тези лица, упражнявайки своята професия, предварително са обявили обвързаността си с отговорността, уредена в едикта и тя възниква *ex lege* винаги, когато не е изрично изключена. Подобно тацитно създаване на задължения в Древния Рим съвсем не е непознато в сферата на „защитата на потребителите“, ако използваме съвременната терминология – обвързването с обявените цени на пазара или в *tabernae*, отговорността за скрити недостатъци, дори лихвените проценти и обменните курсове при банковите сделки и пр.

От запазените фрагменти в Дигестите може да се направи извод, че в преторския едикт рецептът вече се възприема като самостоятелно съглашение, тъй като то поражда право на иск – *actio recepticia* или *actio ex recepto*. Това насочва към извода, че поне първоначално е изисквано изрично дого-

⁴¹ Това следва от *D. 4.9.1.1. Ne quisquam putet graviter hoc adversus eos constitutum: nam est in ipsorum arbitrio, ne quem recipiant* и *D. 4.9.7.pr. in fine ... Item si praedixerit, ut unusquisque vectorum res suas servet neque damnum se praestaturum, et consenserint vectores praedictioni, non convenitur*.

⁴² Вж. *D. 4.9.1.8* и *D. 4.9.3. pr.* В този смисъл е и изложението у ROBAYE, R. *L'obligation de garde. Essai sur la responsabilité contractuelle en droit romain*. Bruxelles: Publications des Facultés universitaires Saint-Louis, 1987, p. 81 ss.

⁴³ Според Huvelin е възможно стипулацията да се е използвала в най-ранния период – вж. HUVELIN, Op. cit., p. 153 s.

варяне, а по-късно то е заменено с фактическите действия по приемане на вещите на пътниците на борда на кораба, в хана или в конюшната. Несъмнено това е една значително облекчена форма, която стимулира търговските отношения, превозите, пътуванията, при запазеното право на *nauta*, *caupo* и *stabularius* да ограничат с изрично волеизявление своята отговорност.

В този смисъл се дава едно по-широко тълкуване на *receptum salvum fore* в:

D. 4.9.1.8. (Ulpianus libro 14 ad edictum) Recipi autem salvum fore utrum si in navem res missae ei adsignatae sunt: an et si non sint adsignatae, hoc tamen ipso, quod in navem missae sunt, receptae videntur? et puto omnium eum recipere custodiam, quae in navem illatae sunt, et factum non solum nautarum praestare debere, sed et vectorum.

Текстът е относим само за *nauta*, макар че в следващия фрагмент се разширява хипотезата и по отношение на *caupo*⁴⁴.

Вероятно по тези въпроси е имало полемика между юристите предвид сериозната тежест на рецептната отговорност и различните хипотези, които възникват във връзка с определянето на нейните обективни предели, както и с тълкуването на термините „*missae ei adsignatae*“. Това поставя конкретни фактически проблеми и необходимост от точно определяне какво се разбира под тези термини, т. е. дали за да възникне отговорността на *nauta*, е непременно необходимо да се предоставят или натоварят и поставят на определените места товарите, или е достатъчно изпращането им за товарене.

Именно във връзка с това „тацитно“ сключване на рецепта, в което може да се определи и реален елемент (предаването на вещите), може да се разбере необходимостта от изричната декларация на *nauta*, че не поема такава отговорност. Следователно при липса на такава предварителна уговорка, се счита, че рецептът е сключен:

D. 4.9.7.pr. (Ulpianus libro 18 ad edictum)... Item si praedixerit, ut unusquisque vectorum res suas servet neque damnum se praestaturum, et consenserint vectores praedictioni, non convenitur.

Вещите, които се товарят или приемат, могат да бъдат с всякакъв характер. Така Улпиан, определяйки обективните предели на рецепта, отбелязва:

---

⁴⁴ D. 4.9.2 (Gaius libro quinto ad edictum provinciale) *Sicut et caupo viatorum.*

D. 4.9.1.6 (Ulpianus libro 14 ad edictum). Ait praetor: „Quod cuiusque „cuius“ salvum fore receperint“: hoc est quamcumque rem sive mercem receperint. Inde apud Vivianum relatam est, ad eas quoque res hoc edictum pertinere, quae mercibus accederent, veluti vestimenta quibus in navibus uterentur et cetera quae ad cottidianum usum habemus.

В началото на фрагмента е цитиран дословно текстът на едикта, че за приети като рецепт са всякакви вещи от всекиго, за да се съхраняват (*salvum fore receperint*). Но в едикта очевидно не са се съдържали пояснения, за да се наложи тълкуването на юристите, в случая становището на Вивиан (юрист от II в. сл. Хр.), че става въпрос не само за стоки, но и за вещи, които ги уподобяват или са свързани по някакъв начин с тях (*quae mercibus accederent*), както например дрехите, взети за ползване на кораба, но и всякакви други вещи с ежедневно предназначение (*cetera quae ad cottidianum usum habemus*). В този текст очевидно става въпрос за общата и за трите хипотези ситуация за „присъединени, допълнителни“ вещи (използван е глаголят *accedere*), като въобще не се поставя въпрос дали за тях се дължи заплащане по договора. Съотнесен с текста на Паул и отново със становището на Вивиан, цитирани по-долу, той визира именно към онази дължима добросъвестност и пазене на чуждото имущество, с която е обвързан обективно *nauta*, *сауро* или *stabularius*.

В този смисъл е и

D. 4.9.4.2 (Paulus libro 13 ad edictum) Vivianus dixit etiam ad eas res hoc edictum pertinere, quae post impositas merces in navem locatasque inferentur, etsi earum vectura non debetur, ut vestimentorum, penoris cottidiani, quia haec ipsa ceterarum rerum locationi accedunt.

Използването на наречието „*etiam*“ (в смисъл на „дори и, също така, така както“ и т. под.) в *D. 4.9.4.2.* насочва към изключение от едиктната формула и необходимата намеса на юристите още към II в. (у Вивиан) и изрично повторена през III в. (у Улпиан и Паул)⁴⁵.

Паул се позовава на становището на Вивиан, който всъщност разглежда две хипотези на товарене на вещи на кораба:

⁴⁵ За разширяването на обективната отговорност по рецепта по отношение на всички вещи, независимо дали са обект на основния договор вж. ZAMORA MANZANO, J. L., *Averías y accidentes en derecho marítimo romano*. Madrid: Dykinson, 2000, p. 58. Като естествено възприемане на тези вещи като *accessiones* вж. ROBAYE, R., *L'obligation de garde...cit.*, p. 211; RUSSO RUGGERI, C. *Op. cit.*, p. 89 ss.; PETRUCCI, A. *Ancora sulla protezione dei contraenti...cit.*, p. 80 s.; CERAMI, P., DI PORTO, A., PETRUCCI, A. *Op. cit.*, p.273, n. 37 и цитираните там автори.

- донесени след натоварването на тези вещи, за които вече е сключен превозният договор (т. е. *locatio conductio*) и за които се отнася и рецептът.
- вещи, свързани със самия пътник – дрехи, вещи и продукти за ежедневен и обикновен ползване.

За втория вид обикновено не се дължи заплащане, тъй като те се считат за странични от предмета на наемния договор (*quia haec ipsa ceterarum rerum locationi accedunt*). Но от редакцията отделянето на тази хипотеза от първата може да се направи извод, че обикновено отношенията се разпростират и върху тези допълнително взети на борда вещи, а по изключение, най-вече за вещите от втория вид и ако е изрично уговорено – и за първия вид, защото уговорката „дори и да не се дължи заплащане – *etsi earum vectura non debetur*“ е поставена между двете хипотези.

В D. 4.9.4.2 Паул, позовавайки се на Вивиан, използва глагола *inferre* (*merces in navem locatasque inferentur*), чието основно значение е на „внесам, въвеждам, влизам/ встъпвам в помещение, навлизам, присъединявам се, поставям, разполагам, товаря“ и т. под., но също и „слагам, записвам в сметката“⁴⁶. Той се отнася и до вещите, които е уговорено в договора да се превозят или да се приютят в хана или конюшната и които са вероятно и изрично записани в него като *adsignatae*, но и други, които естествено могат да се считат за присъединени към тях като *illatae/collatae*, но не намират в тези обекти.

Помпоний обаче максимално разширява рецептната отговорност, като приема, че дори вещите, които не са внесени на кораба, но са предназначени за товарене, намират се на брега и там са погинали, също трябва да се считат за защитени с преторския иск по рецепта:

D.4.9.3. pr. (Ulpianus libro 14 ad edictum) Et ita de facto vectorum etiam Pomponius libro trigensimo quarto scribit. Idem ait, etiamsi nondum sint res in navem receptae, sed in litore perierint, quas semel recepit, periculum ad eum pertinere.

Текстът изрично се отнася само за морските превози. Но по-нататък в същия фрагмент (D.4.9.3. 1 *in fine*-2) Улпиан разпростира отговорността и за трите хипотези за всякакви ситуации, при които поверените вещи не се връщат с изключение на *vis maior/damnum fatale*. Тук виждаме терминология, която изглежда всеобхватна и представя действията на страните от

⁴⁶ Вж. Oxford Latin Dictionary. Glare P. G. W. (ed.), 2e ed., Oxford, 2012 – v. *In-ferro* – <https://www.oxfordscholarlyeditions.com/page/the-oxford-latin-dictionary> .

различни гледни точки: от една страна, пътниците/ клиентите/товародателите сами или чрез наети от тях или от *nauta, caupo*, или *stabularius* лица внасят стоките (*inferrat*), а от друга, *nauta, caupo*, или *stabularius* лично или чрез такива наети лица ги приемат за превоз или съхранение (*recepterunt*).

Така глаголят *recipere*, от който са производните термини за названието на съглашението и за другите свързани с него изрази относно отговорността, иска и пр., се възприема в правно-технически смисъл най-широко, като се отнася и до казуси, когато вещите се намират в непосредствена близост до мястото, където *nauta* осъществява своята дейност. Именно в тези случаи също се предполага тацитното сключване на това съглашение, при това както от самите тези лица, така и от персонала им⁴⁷. То обхваща и самото разполагане на вещите съобразно техните инструкции по определен начин, което е от особено значение при товаренето на кораба.

В тази връзка една особена хипотеза е включена в

D. 4.9.1.3. (Ulpianus libro 14 ad edictum) Et sunt quidam in navibus, qui custodiae gratia navibus praeponuntur, ut ναυφύλακες et diaetarii. Si quis igitur ex his receperit, puto in exercitorem dandam actionem, quia is, qui eos huiusmodi officio praeponit, committi eis permittit, quamquam ipse navicularius vel magister id faciat, quod χειρέμβολον appellant. Sed et si hoc non exercet, tamen de recepto navicularius tenebitur.

Текстът определя отговорността на *exercitor* по *actio recepticia*, когато стоките на кораба са приети от определени лица, натоварени от него със специфични функции: *naufaelakes* (с изписване на гръцки) са пазачите на целия кораб, *dietaarii* (пазачите на каютите и складовете). В него те се явяват непосредствено приемащите лица на стоките на кораба и поради факта на назначаването им на тези длъжности, независимо от личния им статус и правната им обвързаност с *exercitor*, той носи отговорността по рецепта, защото ги е допуснал както да работят, така и да злоупотребят с длъжността си (*qui eos huiusmodi officio praeponit, committi eis permittit*). В текста се съдържа един много особен термин – *χειρέμβολον*. Споменава се, че това се осъществява от *navicularius* или от *magister navis* и води също до рецептна отговорност, а ако не е налице, собственикът на кораба все пак отговаря по рецепта (*sed et si hoc non exercet, tamen de recepto navicularius tenebitur*).

Терминът е обект на оживена дискусия, насочващ към гръко-римската практика на морските превози. Според едни автори това е особен вид *manus iniectio* на собственика или капитана на кораба – символично „налагане на

⁴⁷ Относно тацитното сключване на договора вж. *D. 4.9.1.8. u D. 4.9.3. pr.* Срв. у ROBAYE, R. *L'obligation de garde...cit.*, p. 84–85.

ръка“ върху приетите за превоз и пазене на кораба стоки; според други – изричен жест или заповед моряците да товарят кораба (в смисъл на формална сделка), според трети – специален документ, написан на глинена табличка, в който са описани приетите стоки. Purpura приема, че макар и Улпиан рядко да използва гръцки термини, очевидно в III в. тази практика все още е налице и се прилага паралелно с основния договор за превоз, формално създава рецептната отговорност, но дори и да я няма, преторът задължава по *actio recepticia* собственика на кораба (*navicularius*)⁴⁸.

Всъщност *χειρέμβολον* очевидно има значение и за доказване на съществуването на рецепта и поемането на отговорността при морските превози, вкл. и от *magister navis*, ако той извършва формалното приемане на стоките на кораба⁴⁹. Предполага се, че тази практика е запазена в Дигестите и във връзка с превозите на храни и стоки за държавните доставки (*annonae*) в Късната Империя и тя е от значение за оценка на щетите при корабокрушение или морска авария⁵⁰.

Наред с това тук е налице и своеобразно свидетелство на еволюцията не рецептната отговорност, която преминава от изрично формално волеизявление към тацитно сключване с факта на приемането на стоките на кораба, съответно разширено като концепция и относно хановите и конюшните както от самите собственици на тези предприятия, така и от назначените от тях управляващи, пазачи или помощен и обслужващ персонал. То може да се интерпретира и в рамките на еволюцията на *receptum nautarum*, *cauponum et stabulariorum* от допълнителна клауза към съществуващите договори *locatio conductio* или *depositum* към самостоятелен договор, който поражда и самостоятелната отговорност *ex recepto*, при това още в класическия период⁵¹.

⁴⁸ Той сякаш е свързан с допълване на предходното твърдение относно назначените пазачи – *quamquam ipse navicularius vel magister id faciat, quod χειρέμβολον appellant...* Вж. MARTINI, R., ΧΕΙΡΕΜΒΟΛΟΝ (Noterella in margine al ‘receptum nautarum’). – In : Studi in onore di E. Volterra. Milano : Giuffrè, 1971, p. 199 ss., основно вж. тълкуването у PURPURA, G. χειρέμβολον e il caso di Saufeio: responsabilità e documentazione nel trasporto marittimo romano. – In : AUPA 57 (2014), p. 127–152 – <https://iris.unipa.it/retrieve/handle/10447/103200/140333/Cheirembolon.pdf> и цитираните там автори и становища.

⁴⁹ Вж. ROBAYE, R. L’obligation de garde...cit., p. 84 s. Срв. и DE ROBERTIS, F. M. Receptum nautarum...cit., p. 60 ss.; ROUGÉ, J. Op. cit., p. 383 s.

⁵⁰ Вж. една конституция на императорите Аркадий и Хонорий от 396 г., адресирана до преторианския префект Евсевий в *CJ. 11.2.2. Comperimus naucleros susceptas species in negotiationis emolumenta convertere. ideoque decernimus, ut intra annum quas susceperint inferant species et securitates reportent, quae etiam diem illationis edoceant, ut intra alterum annum eis reddantur, a quibus species praestitae sunt.* Вж. ZAMORA MANZANO, J. L. Op. cit., p. 71 ss.

⁵¹ HUVELIN, P. Op. cit., p. 153; CERAMI, P., DI PORTO, A., PETRUCCI, A. Op. cit., p. 281–283; p. 284, n. 57; PETRUCCI, A. Ancora sulla protezione dei contraenti...cit., p. 95–98;

6. Рецептната и исковата отговорност

Два са основните текста от коментара на Улпиан към едикта, включени в Дигестите, от които се правят изводите относно рецептната отговорност:

D. 4.9.1. pr. (Ulpianus libro 14 ad edictum) Nautae caupones, stabularii quod cuiusque salvum fore receperint nisi restituent, in eos iudicium dabo. 1. Ait praetor: 'nisi restituent, in eos iudicium dabo'. ex hoc edicto in factum actio proficiscitur...

Няма основателни съмнения относно автентичността на фрагмента от книга XIV на коментара на Улпиан към преторския едикт. От това се прави основният извод, че посочения пакт (или пактове, ако се приеме, че последователно се е установявала отговорността на *nauta*, а след това заедно на *caupo* и *stabularius*) е от категорията на *pacta vestita*, снабден с преторския *actio in factum*.

Според Lenel реконструкцията на формулата е следната:

*C. Aquilius iudex esto. Si paret Numerium Negidium, cum navem exerceret, Auli Agerii res quibus de agitur salvas fore recepisse neque restituisse, quanti ea res erit, tantam pecuniam iudex Numerium Negidium Aulo Agerio condemnato; si non paret absolvito*⁵².

Предоставянето на *actio in factum* е в типична хипотеза: без да се сключва съглашение в същински смисъл, със самия факт, че *nauta* извършва публично обявена дейност като търговец при определени и обявени условия и че приема товари на борда на кораба, е аргумент, че е има сключен договор. Това просто съглашение, което дори установено тацитно, е достатъчно основание за правната защита на клиентите и пътниците. Тя включва всички случаи, когато приетите вещи не са възстановени, независимо от причините и поведението на отговорните лица:

D. 4.9.3.1 in fine ... hoc edicto omnimodo qui recepit tenetur, etiamsi sine culpa eius res periit vel damnum datum est, nisi si quid damno fatali

---

ROBAYE, R. Op. cit., p. 84. Приема се като доказателство за самостоятелността на рецепта и съществуването му в класическия период *D. 47.5.1.4. (Ulpianus libro 38 ad edictum) Quod si receperit salvum fore caupo vel nauta, furti actionem non dominus rei subreptae, sed ipse habet, quia recipiendo periculum custodiae subit* във връзка с *D. 4.9.1.8: ...recipere custodiam quae in navem illatae sunt*.

⁵² Вж. LENEL, O. Op. cit., p. 131. Макар и реконструкцията да е само по отношение на *nauta*, то тя се отнася и за другите две категории лица, включени в рецепта и управляващи хан или конюшня.

contingit. inde Labeo scribit, si quid naufragio aut per vim piratarum perierit, non esse iniquum exceptionem ei dari.

На първо място в текстовете се приема, че макар и да няма изрично поемане на отговорност за пазене (*custodia*), реално такава трябва да има поради характера на осъществяваната от задължените лица дейност. В един по-ранен по време текст Гай, относим и за трите категории търговци, приема:

*D. 4.9.5. pr. (Gaius libro quinto ad edictum provincial) Nauta et caupo et stabularius mercedem accipiunt non pro custodia, sed nauta ut traiciat vectores, caupo ut viatores manere in caupona patiatur, stabularius ut permittat iumenta apud eum stabulari: **et tamen custodiae nomine tenentur.** Nam et non pro custodia, sed pro arte mercedem accipiunt, et tamen custodiae nomine ex locato tenentur.*

Особено ясно е направено сравнението с тъкача и шивача (*fullo et sarcinator*), които получават суровина или плат не за да го пазят, а за да го преработят, но за да извършат тази дейност, трябва да го съхраняват и това произтича от самия договор за наем на трудов резултат (*custodiae nomine ex locato tenentur*). В случая е използван аргументът на по-силното основание – ако се счита за пазене дори въздействието и преработването на дадената вещ, то още повече това се отнася и за поверената за превоз вещ.

Могат да се посочат изрази в този смисъл и от други фрагменти – например: *res custodiae eorum committere (D. 4.9.1.1.); qui custodiae gratia navibus praeponuntur (D. 4.9.1.3); eum recipere custodiam (D. 4.9.1.8.)* или *custodiae nomine tenentur (D. 4.9.5.)*. Следователно определено римската юриспруденция въз основа на натрупаната практика и основанията за въвеждане на рецептната отговорност от претора приема, че пазенето се подразбира във всички случаи и то обосновава широкия обхват на отговорността на *nauta*⁵³.

⁵³ Вж. MÉNAGER, L. R. Naulum et receptum rem salvam fore. Contribution a l'étude de la responsabilité contractuelle dans les transports maritimes en Droit romain. – In: RHDFE 38 (1960), p. 407–408; ROBAYE, R., Responsabilité objective ou subjective en droit romain. Questions de terminologie et de méthode. – In : TR 50 (1990), p. 357 – [file:///C:/Users/USER/Downloads/_journals_lega_58_4_article-p345_1-preview%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/USER/Downloads/_journals_lega_58_4_article-p345_1-preview%20(1).pdf); FERCIA, R., Criteri di responsabilità dell' 'exercitor'. Modelli culturali dell' attribuzione di rischio e regime della nossalità nelle 'azioni penali in factum contra nautas, caupones et stabularios'. Torino 2002, p. 186 ss.; ПЕЛЮЗО, К. „Custodia“, „receptum“ и договорната отговорност. Едно препрочитане на догмите на гражданското право в светлината на казуистичния римски метод. – В: IUS ROMANUM 1 (2016), с. 273–299 – http://iusromanum.info/wp-content/uploads/2020/09/IusR_2016_1_Commercium_Entire_PDF.pdf.

Клаузата „*salvum fore recipiunt*“ изисква връщане при всички случаи на увреждане или кражба на вещта, вкл. и погиването ѝ, като само при *vis maior*, определена в случая като *damnum fatale* се дава установено от Лабеон възражение (*exceptio*)⁵⁴. Така при този вид рецепт се установява абсолютна (*omnimodo qui recepit tenetur*) и обективна отговорност (*sine culpa*) за всичко поверено (D. 4.9.1.6 *quod cuiusque salvum fore receperint*).

Приема се, че непреодолимата сила е единственото изключение на отговорността по *actio receptitia*. Някои автори приемат, че то може да се ограничи чрез предварително уведомление на пътниците на кораба, че всеки носи отговорност за своите вещи и товари и те са се съгласили с това⁵⁵. Такова съглашение елиминира според Улпиан рецептната отговорност:

D. 4.9.7. pr. (Ulpianus libro 18 ad edictum) Debet exercitor omnium nautarum suorum, sive liberi sint sive servi, factum praestare: nec immerito factum eorum praestat, cum ipse eos suo periculo adhibuerit. Sed non alias praestat, quam si in ipsa nave damnum datum sit: ceterum si extra navem licet a nautis, non praestabit. Item si praedixerit, ut unusquisque vectorum res suas servet neque damnum se praestaturum, et consenserint vectores praedictioni, non convenitur.

От цитирания текст обаче е видно и друго ограничение – отговорността при *navis* се носи само за това, което се случва на кораба – *Sed non alias praestat, quam si in ipsa nave damnum datum sit: ceterum si extra navem licet a nautis, non praestabit*. Към тази хипотеза може да се добави и становището на Помпоний, цитирано от Улпиан, че отговорност по рецепта се носи не само за натоварените, но и за приготвените за натоварване вещи на брега, ако те погинат (D. 4.9.3. *pr. ...etiamsi nondum sint res in navem receptae, sed in litore perierint, quas semel recepit, periculum ad eum pertinere.*)

Така на първо място следва да се отбележи широкият обхват на отговорността. Тя е налице независимо дали става въпрос за кражба на внесените стоки и вещи или пълно или частично увреждане и независимо кой е виновен за тези деликти:

⁵⁴ Изрично според текста възражението, което дава Лабеон, е само за корабкрушение и пиратство, но се приема, че по-късно, към епохата на Улпиан, вече е приложимо и за всички случаи на *vis maior*, наричана още *damnum fatale*, а също и за *saupes* и *stabularii*. Вж – по-подробно у DE ROBERTIS, F. M., “Ancora sul receptum nautarum” – In: RDN_{av} 26 (1958), p. 256–257, както и у CERAMI, P., DI PORTO, A., PETRUCCI, A. Op. cit., p. 274–275.

⁵⁵ Вж. SALAZAR REVUELTA, M. Configuración jurídica del receptum nautarum..., cit., p. 1087 ss.

D. 4.9.5.1 (Gaius libro quinto ad edictum provincial) Quaecumque de furto diximus, eadem et de damno debent intellegi: non enim dubitari oportet, quin is, qui salvum fore recipit, non solum a furto, sed etiam a damno recipere videatur.

Наред с това искът се дава поради самото обстоятелство на поверяването на вещите, независимо дали това е по силата на възмезден основен договор или безвъзмездно:

D. 4.9.6. pr. (Paulus libro 22 ad edictum) Licet gratis navigaveris vel in caupona gratis deverteris, non tamen in factum actiones tibi denegabuntur, si damnum iniuria passus es.

Споменаването на отговорността *ex damno* (при прилагане на *actio legis Aquiliae* и по-специално на *actio damni adversus nautas, caupones, stabularios*) поставя въпрос дали тя не е била кумулирана към рецепта или се е поглъщала от него. В този смисъл някои автори считат, че Юстиниановите компилатори са опростили нещата, като са я включили в материята за рецептите, съответно в *actio recepticia*⁵⁶.

Всеобхватният характер на отговорността води до изключване на *noxalis deditio*, когато роб или подвластен са извършили кражбата или увреждането:

D. 4.9.3.3. (Ulpianus libro 14 ad edictum) Si filius familias aut servus receperit et voluntas patris domini intervenit, in solidum erit conveniendus. item si servus exercitoris subripuit vel damnum dedit, noxalis actio cessabit, quia ob receptum suo nomine dominus convenitur. sin vero sine voluntate exerceant, de peculio dabitur.

Улпиан коментира 2 основни хипотези. Когато робът или подвластният приемат вещите на кораб със знанието и по волята на домовладелеца (*voluntas patris domini intervenit*), той носи изцяло отговорността по *actio recepticia*. Същото се отнася и когато собственикът на кораба е назначил *exercitor* и робът действа от негово име – обективната отговорност е за собственика на кораба (*ob receptum suo nomine dominus convenitur*).

---

⁵⁶ SARGENTI, M. Osservazioni sulla responsabilità del ‘exercitor navis’ in Diritto romano. – In: Studi in memoria di E. Albertario. T. 1. Milano: Giuffrè, 1953, p. 561; CURSI, M.F. Actio de recepto e actio furti (damni) in factum adversus nautas, caupones, stabularios. Logiche differenziali di un sistema composito. In: Studi per Giovanni Nicosia. T. III. Milano: Giuffrè, 2007, p. 117–147.

Втората хипотеза е всъщност единственото ограничение на тази обективна отговорност: ако робът или подвластният са приели на кораба стоки без знанието на собственика, тогава, ако те имат пекулий, отговорността се ограничава до неговия размер. Това е възможно, когато в самия пекулий не е включен кораб, което да предполага предварително съгласие, респ. знание и воля на собственика им робите и подвластните да управлява и стопанисва цялата дейност във връзка с корабоплаването. Апортирането на кораба в пекулия е основание за ограничената отговорност, но в случая трябва да се докаже, че ищецът по *actio recepticia* е знаел за пекулия.

Отговорността се отнася само до осъществяваната от *nauta* дейност. Това изрично отбелязва Улпиан в D. 4.9.7. pr. (*ceterum si extra navem licet a nautis. non praestabit...*) относно отговорността на *exercitor*, когато оперира с нает кораб, съответно и която се разпростира и за *dominus navis*, която е възложил на *exercitor* управлението на транспортната дейност. Това е т.нар. „предприемачески риск“ в търговската дейност, основан на обективния критерий за увреждане, погиване или кражба на вещите на пътниците и клиентите, който не произтича от договорно задължение за пазене, съответно проявена небрежност на задължените лица, а от самия факт на невъзможното предаване на внесените на кораба, хана или в конюшната вещи⁵⁷.

От преторския характер на иска и основанията за въвеждането му следват и неговите ефекти, които могат да се обобщят така:

1. Искът е въз основа на факти и следователно при доказването се релевират само фактите – на погиването, кражбата и най-общо на невъзможността да се престираат внесените в кораба вещи;
2. Искът е за тяхната стойност към момента на *litis contestatio* – *in simplum ... quanti ea res erit*, т. е. той е с рекуператорен характер;
3. Обективната отговорност води до неговото перпетуиране и възможност за предявяване срещу наследника⁵⁸;
4. Без значение е дали внесените вещи са собственост на клиента или не. В Дигестите са разгледани различни казуси, в които вероятно са се породили противоречиви тълкувания за отклонение от принципа. Така защита се дава на заложния кредитор, който държи вещите като обезпечение на даден от него морски заем (D.4.9.1.7.), с който да се плати навлото за превоза на

⁵⁷ По-подробно у SERRAO, F. La responsabilità per fatto altrui in *Diritto romano*= 6 In. BIDR 66 (1963), p. 26 s. ; ID. *Impresa e responsabilità...*, cit. p. 102–103.

⁵⁸ Според Помпоний, цитиран от Улпиан в D. 4.9.3.4. (*Ulpianus libro 14 ad edictum*) *Haec autem rei persecutionem continet, ut Pomponius ait, et ideo, et in heredem, et perpetuo dabitur.*

стоките⁵⁹. Тя е налице също и когато като клиенти се явяват лица в същите качества на търговци, каквото е и отговорното по рецепта лице (D.4.9.4.1.)⁶⁰.

Независимо от съществуването на самостоятелни основни договори – *depositum*, *locatio conductio rei* или *locatio conductio operis faciendi*, към началото на Принципата рецептът се явява самостоятелно съглашение именно и поради особеностите на формата на сключването му. Това се отнася първоначално за отношенията, свързани с морския превоз и споменатите в D. 4.9.3.1 договори – възмездните *locatio-conductio navis*, *locatio conductio mercium vehendarum* и безвъзмездния *depositum (si gratis res susceptae sint)*⁶¹.

Улпиан в D. 4.9.3.1 и D. 4.9.1.1. приема своеобразна *laudatio*⁶² на преторската уредба на рецепта, като отбелязва, че с *actio in factum* се постига същата цел, която би могла да се постигне и с иск по цивилното право от съответните договори (*sed an sit necessaria – quia agi civili actione ex hac causa poterit*): *actio conducti*, *actio locati*, *actio depositi*. Но рецептът има най-висока полезност (*maxima utilitas*), защото санкционира непочтеността на тези, които се занимават с корабоправане (*praetor curam agere reprimendae improbitatis hoc genus hominum*)⁶³. Отговорността се носи при всяка форма на вината, само при влога поради безвъзмездния му характер тя се ограничава до умишлени действия или бездействия.

Полезността на едикта е обоснована и от факта, че към момента на създаването на рецептната отговорност все още са много чести случаите на ограбване на пътниците (*cum ne nunc quidem abstineant huiusmodi fraudibus*). Но въвеждането на тази обективна отговорност не бива да излиза извън границите на добросъвестността, като в тази връзка се предвижда изричен

⁵⁹ Отново според Помпоний в D. 4.9.1.7. (*Ulpianus libro 14 ad edictum*) *Item Pomponius libro trigensimo quarto scribit parvi referre, res nostras an alienas intulerimus, si tamen nostra intersit salvas esse: etenim nobis magis, quam quorum sunt, debent solvi. Et ideo si pignori merces accepero ob pecuniam nauticam, mihi magis quam debitori nauta tenebitur, si ante eas suscepit.*

⁶⁰ D. 4.9.4.1. (*Paulus libro 13 ad edictum*) *Si nauta nautae, stabularius stabularii, caupo cauponis receperit, aequae tenebitur.*

⁶¹ D. 4.9.3.1. (*Ulpianus libro 14 ad edictum*)... *Miratur igitur, cur honoraria actio sit inducta, cum sint civiles: nisi forte, inquit, ideo, ut innotesceret praetor curam agere reprimendae improbitatis hoc genus hominum: et quia in locato conducto culpa, in deposito dolus dumtaxat praestatur, at hoc edicto omnimodo qui receperit tenetur, etiam si sine culpa eius res periit vel damnum datum est, nisi si quid damno fatali contingit. Inde Labeo scribit, si quid naufragio aut per vim piratarum perierit, non esse iniquum exceptionem ei dari. Idem erit dicendum et si in stabulo aut in caupona vis maior contigerit.*

⁶² Вж. SALAZAR REVUELTA, M. La responsabilidad objectiva..., cit., p. 39–53.

⁶³ Това следва от D. 4.9.1.1., където изрично се посочва, че без едикта всички тези лица (*nautae, cauponae et stabularii*) биха се сдружавали с крадците да ограбват тези, които са им доверили своите вещи (*et nisi hoc esset statutum, materia daretur cum furibus adversus eos quos recipiunt coeundi*).

отказ било от сключване на основния договор, било изрично съглашение за отказ от страна на пътниците, предупредени, че носят сами отговорност за своите вещи. Отделно се добавя снемането на отговорността при непреодолима сила, а когато основният договор е *depositum*, т. е. безвъзмезден влог, то отговорността е само за умисъл (*dolus*).

Преторският иск има някои предимства пред *actiones bonae fidei*. При него се доказват само фактите, че вещите са внесени и поверени и че не са върнати в надлежното състояние или въобще да са погинали или откраднати, което значително облекчава процесуалното положение на ищеца. Ответникът има единствено възражения за непреодолима сила, за увреждане или кражба извън стопанисвания от него обект или ако има предварителен отказ от отговорност по силата на специално съглашение (D.4.9.7. пр.). Според някои автори са допустими и възражения за вредоносно поведение на ищеца.

На следващо място искът е с обезщетителен характер, при което макар да се възстановява стойността на увредената или изчезнала вещь *in simplum* (за разлика от пеналните искове, при които е двойната стойност – *in duplum*), но оценена към момента на произнасяне на решението (*sententia*). За разлика от договорните цивилни искове при *iudicium bonae fidei* – *actiones civiles locati, conducti, depositi*, при които съдията съобразява редица обективни и субективни обстоятелства, вкл. неизпълнение на задълженията на насрещната страна, които могат да намалят или отхвърлят присъждането на *quantum*⁶⁴, при *actio recepticia* самият факт на липсата на връщане на вещта, приета при условията на рецепт, води до присъждане на нейната пълна стойност.

В следкласическия период, вкл. и в Юстининовото право, според някои автори се осъществява съществено изменение на *receptum nautarum, cauponum et stabulariorum*, който се превръща в гаранционно споразумение към договори за превоз или настаняване в места за подслон⁶⁵. То е резултат от сливането на *actio de recepto* и *actiones penales in factum* и следкласическата тенденция за обединяване на различни хипотези в един общ вид отговорност – в случая – обективна отговорност за деликти и ква-

⁶⁴ Вж. отговорността по тези искове във връзка с морския транспорт у MAGDELAIN, A., op. cit., p. 148; DE SALVO, L., *Economia privata e pubblici servizi nell'impero romano I. I corpora naviculariorum*. Messina 1995, p. 307; RODRÍGUEZ GONZÁLEZ, A, M. *La responsabilidad del naviero: receptum nautarum, periculum y custodiam praestare. Fundamentos de derecho romano clásico*”, *Derecho de los negocios*. Año 14, n° 154–155 (2003), p. 23–24. <https://www.semanticscholar.org/paper/La-responsabilidad-del-naviero%3A-receptum-nautarum%2C-Gonz%C3%A1lez/ca77232775bbb0de7bf9b0c8391aee14b36119ee>

⁶⁵ Вж. SALAZAR REVUELTA, M. *La responsabilidad objetiva...*, cit., p. 206–222.

зиделикти⁶⁶. Така някои становища на класическите юристи във връзка с *actio damni in factum* са включени в разглеждания титул IX на книга IV на Дигестите, озаглавен *Nautae caupones stabularii ut recepta restituant* (напр. D. 4.9.6–7), други – в титул V на книга XLVII на Дигестите със заглавие *Furti adversus nautas caupones stabularios*. Компилаторите заличават и ясното разграничение на пеналните, цивилните искове и *actiones in factum* относно дейността на *nauta*, *caupo* и *stabularius*, както и допускането на ноксалната отговорност⁶⁷.

Това смесване е ясно видно във включения в Институциите на Юстиниан текст на Гай от D. 44.7.5.6 (*Gaius libro tertio aureorum*):

IJ. 4.5.3. Item exercitor navis aut cauponaе aut stabuli de dolo aut furto, quod in navi aut caupona aut stabulo factum erit, quasi ex maleficio teneri videtur; si modo ipsius nullum est maleficio, sed alicuius eorum, quorum opera navem aut cauponam aut stabulum exerceret: cum enim neque ex contractu sit adversus eum constituta haec actio et aliquatenus culpaе reus est, quod opera malorum hominum uteretur, ideo quasi ex maleficio teneri videtur. in his autem casibus in factum actio competit, quae heredi quidem datur, adversus heredem autem non competit.

В първата част на текста е включена обективната отговорност на тримата субекти на рецепта според едикта⁶⁸, но вече *quasi ex delicto teneri*, докато във втората част отговорността на *exercitor* за *quasi ex maleficio* е основана на субективния критерий за допуснатата от него небрежност или лош избор на помощниците си или обслужващия персонал, определяни като *culpa in eligendo/ in vigilando*⁶⁹. Обективната отговорност при рецепта се трансформира във виновна отговорност за *periculum navis exercendae*, при това легално презумирана (*iuris et de iure*)⁷⁰. Искът, макар и определян като *actio in factum* с наследим характер (както е при рецепта), изрично се приема, че не се дава срещу наследниците.

Това развитие е основание да се предполагат и интерполации в D. 4.9.7.4 (*Ulpianus libro 18 ad edictum*) относно *actio damni in factum* и в D. 47.5.1.5–6 (*Ulpianus libro 38 ad edictum*) относно *actio furti in factum* и

⁶⁶ Вж. основно тази теза у GIMÉNEZ-CANDELA, T., *Los llamados cuasidelitos*. Madrid: Editorial Trivium, 1990, p. 142–143.

⁶⁷ SARGENTI, M., *Osservazioni...*cit., p. 577–578; FERCIA, R. *Op. cit.*, p. 32 ss.

⁶⁸ SERRAO, F. *La responsabilità per fatto altrui...*, cit., p. 32 ss.; ID. *Impresa...*cit., p. 108 ss.

⁶⁹ FERCIA, R. *Op. cit.*, p. 16 ss.; p. 42 ss.; p. 51 ss. Срв. и FÖLDI, A., *Appunti sulla categoria dei quasi-delitti*, – In: *Iuris vincula. Studi in onore di M. Talamanca*. T.3. Napoli: Jovene, 2001, p. 426–427 относно субктивната отговорност при квазиделиктите.

⁷⁰ DE ROBERTIS, F. M. *Receptum nautarum...*cit., p. 78 ss; p. 174 ss.

culpa in adhibendo/ in utendo/ in eligendo , при която се носи отговорност за действията на трети лица, назначени като помощници.

Така обективната отговорност по преторския едикт, коментирана от класическите юристи, в следкласическото право се превръща в договорна или деликтна отговорност в тяхното следкласическо развитие, подчинена на субективни критерии. Това се свързва и с трансформирането на отговорността за *custodia*, която се превръща в *diligentia exactissima* с единствено ограничение до случаите на *vis maior*⁷¹.

7. Заключение

Рецептната отговорност в Древния Рим се разглежда в контекста на развитието на търговските отношения, като възниква в т. нар. първоначален период на развитие на търговията, определен от началото на II в. пр. Хр. до края на I в. пр. Хр. (началото на управлението на Октавиан Август) и продължава в периода на развитието на глобализираната търговия до към края на III в. и началото на IV в. сл. Хр.⁷². В този период преторите се намесват в много аспекти на икономиката, стремейки се към създаване на максимално благоприятни условия за развитие на тези отношения, макар и понякога тези действия да са *ad hoc*, свързани с конкретни нужди и понякога да са взаимно противоречиви или отричащи се. Но като цяло се очертава една еволютивна тенденция, при която публичната власт се стреми да контролира икономическите отношения, като ограничава някои практики, насърчава или обезпечава развитието на други, като правото в глобален вид остава на принципите на свободната стопанска инициатива и добросъвестността⁷³.

В този контекст възниква идеята за обективната отговорност при лица, осъществяващи определена професионална дейност. При морските превози тя е обоснована с изискванията за особени умения за навигация и гарантиране на уменията на всички, заети с морското дело, а наред с това

⁷¹ Вж. по-подробно у SALAZAR REVUELTA, M. La responsabilidad objetiva..., cit. , p. 211 ss. и цитираните там автори.

⁷² Вж. различните граници на тези периоди, обвързани с предприемаческата дейност, вкл. транспорта и движението на хора и стоки, у HUVELIN, P. Op. cit., p. 1 ss.; SERRAO, F. Impresa e responsabilità a Roma nell'età commerciale. Pisa: Pacini, 2002, p. 17 s.; CERAMI, P., DI PORTO, A., PETRUCCI, A. Diritto commerciale romano...cit., p. 19–33.

⁷³ Вж. най-общо в по-новите изследвания на RAMPENBERG, R. M. La bonne foi contractuelle: d'un passé glorieux à un avenir contraste? – In: Fundamina, 20.2 (2014), p. p. 777–789 <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/fundmna20&div=81&id=&page;> DI SALVO, S. Ius gentium e lex mercatoria. – In: SDHI, 80 (2014), p. 351–357; PETRUCCI, A. Quelques observations sur les relations contractuelles avec les entrepreneurs dans le droit romain classique. – In: RHD, 90 (2012), p. 1–19.

и за съпътстващите дейности по товарене, разтоварване, опазване и пр. на товарите и пътниците на кораба. Постепенно за морската търговия, осъществявана именно чрез транспорта по море, се създават особени правила, каквито съществуват и в съвременното търговско право и във връзка с което професор Кацаров обосновава тезата си за партикуларизма на тази уредба. Развитието на обичайното и договорното право и в Рим, и в началото на XX век, когато са създадени трудовете на професора по тази проблематика, поставят изискване за обновяване на позитивноправната уредба, за създаване на гъвкави норми, с които по адекватен начин да се адаптират новите отношения към основните цели на правната защита на страните по правоотношенията. Основният критерий за добросъвестност в търговските отношения не се променя през вековете и задача на публичната власт е да създава възможност за неговото прилагане с оглед максимално благоприятна среда за икономическо развитие.

Преторското право в Древния Рим, но и по-късното императорско законодателство, показват именно добри примери в тази насока и предвид на тяхното стабилно използване в продължение на столетия *ratio legis* би могла да бъде полезна и в наши дни.

Дискусионни въпроси относно поканата за общо събрание на съдружниците в ООД

Николай Колев*

Докладът разглежда различни актуални въпроси, предмет на противоречива практика на ВКС, касаещи съдържанието и начина на връчване на поканата за общото събрание на съдружниците в ООД, както и последиците от нарушенията, допуснати при свикването на събранията.

Ключови думи: дружество с ограничена отговорност, общо събрание, право на глас

---

* Николай Колев, доцент в департамент „Право“, Нов български университет,
ел. поща: n.kolev@nbu.bg

Discussion questions regarding the invitation for the general Shareholders meeting of the LLC

Nikolaj Kolev*

The report reviews various actual questions subject to controversial case law of the Supreme Cassation Court regarding the content and the manner of serving of the invitation for the general shareholders meeting of the LLC, as well as the consequences of the violation in the procedure for convocation of the meeting.

***Keywords:** limited liability company, general meeting, voting right*

---

* Assoc. Prof. Nikolaj Kolev, Ph.D., Law Department, New Bulgarian University, e-mail: n.kolev@nbu.bg

1. Увод

Функцията на процедурата по свикване на общото събрание е съдружниците да бъдат своевременно информирани за предстоящото заседание и да могат да решат дали да присъстват и участват и при положителен отговор – да могат да се подготвят за него, което осигурява възможността за пълноценното им участие в заседанието; спазването на тези правила е условие за действителност на приетите решения и се гарантира от последиците при неспазването им, а начинът на връчване на поканата за общото събрание гарантира правната сигурност, защото осигурява доказателства за надлежното изпълнение на процедурата по свикване¹. Тези правила трябва да се прилагат добросъвестно с оглед на необходимостта да се осигури провеждането на общото събрание и да се отстрани рискът от злоупотреба с правилата за свикване². Централно място в процедурата по свикване на общото събрание заема поканата, на която са посветени следващите редове.

2. Съдържание на поканата

Освен изискването в поканата да се съдържа дневният ред, в закона (чл. 139, ал. 1 ТЗ) не са споменати други изисквания към съдържанието ѝ. За да изпълни предназначението си, освен дневния ред поканата трябва да посочва още до кой съдружник е адресирана; за кое дружество се отнася; от кого изхожда; че става дума за покана за заседание за общо събрание; датата и часа и мястото на заседанието³.

¹ Вж. Григоров, Г. Търговско право. Кратък курс. С.: FastPrintBooks, 2013, с. 113; Илиева, Р. Правна същност и характеристика на иска по чл. 74 ТЗ. – Търговско право, 2013, № 2, с. 68–69.

² Макар и постановено по отношение на общото събрание на АД, заслужава да се посочи Р. № 40 от 17.02.2005 г. на ВКС по гр. д. № 538/2004 г., ТК, II т. о., което подчертава разбирането на ВКС, че свикващият общото събрание е длъжен да се съобрази с правилата на добросъвестността и добрите нрави, забраната за злоупотреба с права и произтичащото от чл. 57, ал. 2 от Конституцията на Република България и чл. 12 ЗЗД задължение за лоялност, а нарушаването им съставлява основание за отмяна по чл. 74 ТЗ на приетите решения. Вж. също Loritz, K. *Die Berechnung der Einberufungsfrist bei Gesellschafterversammlungen der GmbH*. – *GmbHHR*, 1992, S. 790–791; Scholz *GmbHG*. Köln: Verlag Dr. Otto Schmidt, 2013, 11. Auflage, § 51, Rn. 1.

³ Вж. Таджер, В., Герджиков, О., Стефанов, Г., Касабова, К., Бузева, Т. Капиталови търговски дружества. С.: ИК „Труд и право“, 2011, с. 84; Големинов, Ч., Владимирков, И., Цанков, П., Симеонов, А., Беров, Н., Рачев, Р., Бъчварова, М. Търговско и финансово право. Варна: ИК „Ромина“, 1998, с. 80; Калайджиев, А., Бобатинов, М. Коментар на Търговския закон. ООД и АД. С.: Феня, 1998, с. 83; Григоров, Г. Дружество с ограничена отговорност. С.: Конис, 1994, с. 118; Илиева, Р., Иванов, А. Курс по търговско право. С.: „Сиела Норма“ АД, 2013, с. 204; Герджиков, О.

Не е достатъчно да се посочи населеното място и административният адрес, на който ще се проведе заседанието, а трябва да се посочи точно сградата и помещението, където ще се проведе събранието, когато на съответния административен адрес има различни сгради и помещения, в които потенциално може да се проведе заседанието⁴. В теорията се посочва, че ако липсва мястото, поканата не е нередовна, тъй като се предполага, че общото събрание трябва да се проведе в седалището и на адреса на ООД⁵. Според друго разбиране, ако поканата е отпечатана на официалната бланка на дружеството и ако нормално и обичайно заседанията се провеждат в офиса на дружеството, фактът, че в текста на поканата не са посочени мястото и помещението за провеждане на заседанието, не опорочава свикването⁶. Тези разбирания не могат да бъдат споделени. Ако на съдружника е връчена покана, той ще бъде обвързан от приетите решения, дори и да не е присъствал на заседанието. Затова за съдружника трябва да бъде ясно и несъмнено къде ще се проведе заседанието, за да може да присъства на него и да участва при приемане на решенията, от които ще бъде обвързан. При липса на законова разпоредба правило, че ако в поканата не е посочено мястото на провеждане на заседанието, то ще

Коментар на Търговския закон. Книга Втора. С.: Софи-Р, 2000, с. 489; Григоров, Г. Търговско право..., с. 113; Münchener Kommentar zum GmbHG. Band 1. München: Verlag C. H. Beck, 2010, 1. Auflage (цитирано по-долу като „MüKo“), § 51, Rn. 34, 35; Scholz, op. cit., Rn. 15; Lutz Michalski Kommentar zum Gesetz betreffend die Gesellschaften mit beschränkter Haftung (GmbH-Gesetz). Band 1: Systematische Darstellungen §§ 1-34 GmbHG. München: Verlag C. H. Beck, 2010, 2., neu bearbeitete Auflage, § 51, Rn. 52–55, 61; Roth/Altmeppen Gesetz betreffend die Gesellschaften mit beschränkter Haftung (GmbH-Gesetz). Kommentar. München: Verlag C. H. Beck, 2012, 7., neu bearbeitete Auflage, § 51, Rn. 8; Baumbach/Hueck GmbHG. München: Verlag C. H. Beck, 2013, 20. Auflage, § 51, Rn. 16; Lutter/Hommelhoff GmbH-Gesetz. Köln: Verlag Dr. Otto Schmidt, 2012, 18. Auflage, § 51, Rn. 16–17; Rowedder/Schmidt-Leithoff GmbHG. Kommentar. München: Verlag Franz Vahlen, 2013, 5. Auflage, § 51, Rn. 8; Bork/Schäfer GmbHG. Kommentar zum GmbH-Gesetz. Köln: RWS Verlag Kommunikationsforum GmbH, 2012, 2. Auflage, § 51, Rn. 9; Gellis GmbH-Gesetz. Kommentar. Wien: Linde Verlag, 2009, 7. Auflage, § 38, Rn. 4; Koppensteiner/Rüffler GmbH-Gesetz. Kommentar. Wien: LexisNexis Österreich, 2007, 3., aktualisierte und erweiterte Aufl., § 38, Rn. 4, 5; Seeling, R. O., Zwickel, M. Typische Fehlerquellen bei der Vorbereitung und Durchführung der Gesellschafterversammlung einer GmbH. – DStR, 2009, S. 1099; Zeilinger, A. Die Einberufung der Gesellschafterversammlung – Fallstricke für die Wirksamkeit von Gesellschafterbeschlüssen. – GmbHHR, 2001, S. 543; Karl, G. Formerfordernisse bei Einberufung, Ankündigung und Durchführung von Gesellschafterversammlungen in der GmbH. – DStR, 1993, S. 882.

⁴ Вж. MüKo, Rn. 35; Michalski, op. cit., Rn. 59–60; Baumbach/Hueck, op. cit., Rn. 15; Gellis, op. cit., Rn. 4.

⁵ Вж. Герджиков, О. Коментар на Търговския закон. Книга Втора..., с. 489.

⁶ Вж. Gellis, op. cit., Rn. 4; Koppensteiner/Rüffler, op. cit., Rn. 5.

се проведе на адреса на управление на дружеството, би било приложимо, само ако е предвидено в дружествения договор.

Няма изискване в поканата да се указва на приблизителна очаквана или целена продължителност на заседанието⁷. Поканата няма да бъде опорочена, ако не посочва дали става дума за редовно или извънредно заседание, защото правилата за свикване се прилагат за свикване на заседание както на редовно, така и на извънредно общо събрание⁸, а и защото това не накърнява правата на съдружниците. За всяко заседание на общото събрание е необходима отделна нарочна покана. Възможно е с решение на общото събрание да бъде одобрен годишен план за заседанията на събранието или в клауза на дружествения договор да бъдат предвидени точни дати за провеждане на заседания (например провеждане на редовното годишно общо събрание във всеки последен вторник на месец май с установен точен дневен ред)⁹. Интересно правило се съдържа в чл. 36, ал. 2, изр. второ ППУСД (отм.): когато на заседание на общото събрание се определи датата на следващото заседание, присъствалите се смятат редовно поканени.

Ако съдружникът е чужд гражданин, достатъчно е поканата да бъде изготвена на български език, без да бъде превеждана на чужд език – на майчиния език или на друг език, който съдружникът разбира¹⁰, освен ако такава изискване се съдържа в дружествения договор.

3. Форма на поканата

В чл. 139, ал. 1, изр. 1 ТЗ е установено изискването за писмена форма на поканата като форма за действителност. Поставя се въпросът дали писмената форма включва и изискване поканата да бъде подписана от субекта, от когото изхожда. В теорията са изразени две различни становища.

Според първото становище същественото изискване е да може да се установи от кого изхожда поканата, но няма изискване този факт непременно да се установи чрез подпис на поканващия, защото трябва да се прави разлика между личността и идентификацията на субекта, от когото изхожда поканата, и правото му да свика заседанието (в частност да изготви и изпрати валидна и правно-обвързваща покана), защото подписът служи за

⁷ Вж. MüKo, Rn. 35; Roth/Altmeppen, op. cit., Rn. 8a.

⁸ Вж. MüKo, Rn. 3; Scholz, op. cit., Rn. 2; Michalski, op. cit., Rn. 16; Baumbach/Hueck, op. cit., Rn. 24; Lutter/Hommelhoff, op. cit., Rn. 2.

⁹ Вж. Таджер, В., Герджиков, О., Стефанов, Г., Касабова, К., Бузева, Т. Цит. съч., с. 84.

¹⁰ Вж. Р. № 161 от 15.03.2007 г. на ВКС по т. д. № 936/2006 г., II т. о., ТК; така и MüKo, Rn. 21; обратното разбиране се застъпва в Р. № 82 от 13.12.2004 г. на ВКС по т. д. № 2107/2003 г., II т. о., ТК.

идентификация на субекта, от когото изхожда поканата, т. е. чрез подписа се установява авторството на документа и се определя от кого е направено материализираното в документа изявление, но няма отношение към установяване на правото на субекта, от който фактически изхожда поканата и който я е подписал, да покани съдружниците за заседанието¹¹. Приема се дори, че ако в дружествения договор не е посочено нищо друго, дори копираната покана е достатъчна за надлежно свикване, ако от нея може да се установи от кого изхожда¹². Ако изхожда от управителя, е достатъчно да се използва фирменият печат, официалната бланка на дружеството или дори напечатаният или щемпелован подпис на управителя¹³.

Според второто становище трябва да бъде посочено поименно от кого изхожда поканата и в какво качество я изпраща и да бъде подписана собственоръчно, за да може да се установи личността на поканващия и компетентността му да свика заседанието¹⁴, но не е необходимо от подписа да може да се разчете името му или името му да се изпише собственоръчно под подписа¹⁵, нито поканата да се връчва в подписан оригинал. Това второ разбиране заслужава подкрепа, защото поканата е писмено волеизявление, което трябва да изхожда от определени лица, за да породи действие, и за съдружника трябва да бъде ясно кой е автор на волеизявлението, съдържащо се в поканата (посредством идентификацията на автора чрез подписа му на поканата).

4. Адресат на поканата

Адресат на поканата са всички съдружници на дружеството, дори и тези, на които е забранено да упражнят правото си на глас по някои или всички точки от дневния ред (по силата на чл. 137, ал. 3, изр. второ ТЗ или

---

¹¹ Вж. Таджер, В., Герджиков, О., Стефанов, Г., Касабова, К., Бузева, Т. Цит. съч., с. 84; Michalski, op. cit., Rn. 37–38; Müther, P. Zur Wichtigkeit führende Fehler bei der Einberufung der GmbH-Gesellschafterversammlung. – GmbHR, 2000, S. 967; Zeilinger, A., op. cit., S. 543; Scholz, op. cit., Rn. 11; MüKo, Rn. 20; Rowedder/Schmidt-Leithoff, op. cit., Rn. 7 (не се изисква собственоръчен подпис, защото поканата не е волеизявление); Karl, G., op. cit., S. 882 (не е задължително, но е препоръчително да има подпис).

¹² Вж. Müther, P., op. cit., S. 968.

¹³ Вж. Rowedder/Schmidt-Leithoff, op. cit., Rn. 7; MüKo, Rn. 20.

¹⁴ Вж. Roth/Altmeppen, op. cit., Rn. 2; Baumbach/Hueck, op. cit., Rn. 11, 17; Lutter/Hommelhoff, op. cit., Rn. 11; Bork/Schäfer, op. cit., Rn. 4; Saenger/Inhester GmbHG. Handkommentar. Baden – Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 2013, 2. Auflage, § 51, Rn. 7; Gruber/Harrer GmbHG. Kommentar. Wien: Linde Verlag, 2014, 1. Auflage, § 51, Rn. 11; Seeling, R. O., Zwickel, M., op. cit., S. 1099.

¹⁵ Вж. Saenger/Inhester, op. cit., Rn. 7.

на клауза в дружествения договор)¹⁶. Според друго разбиране съдружниците без право на глас не участват в работата на общото събрание – те не се вземат под внимание при определяне на кворума, защото не участват при приемане на решения, а при дружеството с ограничена отговорност мнозинството се определя на основата на всички съдружници с право на глас – арг. от чл. 220, ал. 2 ТЗ¹⁷. Това разбиране не може да бъде споделено, защото на заседанието на общото събрание съдружникът не упражнява само правото си на глас, но и правото си да участва на заседанието, като се изказва, задава въпроси и изразява становище, от което той не е лишен. Затова и съдружниците, чието право на глас е суспендирано по отделни или всички точки от дневния ред, трябва да бъдат поканени за заседанието по реда на чл. 139, ал. 1 ТЗ; например, не подлежи на съмнение, че когато съдружникът, предложен за изключване, трябва да бъде поканен на заседанието.

Ако дялът бъде отчужден на трето лице – несъдружник, до момента на приемането му като нов съдружник поканата трябва да бъде отправена и получена от отчуждителя, който има право да участва на заседанието и да гласува; ако след отчуждаването поканата е връчена на отчуждителя, но преди датата на заседанието приобретателят е приет за съдружник, то приобретателят има право да участва и гласува на заседанието, без да е необходимо да му се изпраща нова покана. Ако след получаване на поканата съдружникът отчужди дела си и на негово място бъде приет нов съдружник, не е необходимо да се изпраща нова покана на приобретателя, който ще има право да участва на заседанието и да гласува; но ако приобретателят не е приет като нов съдружник към датата на заседанието, то отчуждителят има право да участва в заседанието и да гласува. Ако след получаване на поканите бъде увеличен капиталът и нов съдружник запише дял, не е необходимо да му се изпраща покана и това няма да доведе до опорочаване на приетите решения, защото законосъобразността и валидността на поканите и на връчването им на съдружниците се преценява към момента на връчването им и не може последващ факт (увеличаването

¹⁶ Вж. Бобатинов, М., Калайджиев, А. Цит. съч., с. 69, 83; Григоров, Г. Дружество..., с. 114–115, 118; Герджиков, О. Коментар на Търговския закон. Книга Втора..., с. 487; MüKo, Rn. 7; Scholz, op. cit., Rn. 6; Michalski, op. cit., Rn. 21; Lutter/Hommelhoff, op. cit., Rn. 5; Rowedder/Schmidt-Leithoff, op. cit., Rn. 4; Baumbach/Hueck, op. cit., Rn. 3; Koppensteiner/Rüffler, op. cit., Rn. 3; Gellis, op. cit., Rn. 2; Müther, P., op. cit., S. 968; Seeling, R. O., Zwickel, M., op. cit., S. 1098; Wiester, R. Die Durchführung von Gesellschafterversammlungen bei der zerstrittenen Zweipersonen-GmbH. – GmbHR, 2008, S. 189; Karl, G., op. cit., S. 882.

¹⁷ Вж. Калайджиев, А. Търговски дружества. Персонални дружества. Дружество с ограничена отговорност. С.: Сиби, 2014, с. 272.

на капитала и записване на дял от субект, който не е бил съдружник към момента на връчване на поканите) да опорочи с обратна сила връчването¹⁸. Ако съдружникът едновременно притежава самостоятелен дял и е съпритежател на дял с друго лице, той може да получи поканата в двете си качества, но това изрично трябва да се укаже при връчването¹⁹. Ако съдружникът е управител, той трябва да се покани с нарочна покана, освен ако събранието се свиква по негова инициатива в качеството му на управител²⁰. При съсобственост върху дружествен дял поканата трябва да се отправи до всеки от съсобствениците или до общия им представител, ако са назначили такъв (чл. 132 ТЗ)²¹. Ако върху дружествения дял е учреден залог или право на ползване, поканата се изпраща само на съдружника²².

Правилата по чл. 139, ал. 1 ТЗ се прилагат само за поканване на съдружниците, но не и на други лица, които имат право да участват в заседанието на общото събрание. Това са лица, чието право на участие не произтича от членство в ООД, а възниква на друго основание, посочено в закона (вж. чл. 136, ал. 2 и 3 ТЗ и чл. 137, ал. 5 ТЗ) или в клауза в дружествения договор (например данъчни консултанти или адвокати). Те трябва да бъдат уведомени за предстоящото заседание, което изискване произтича от правото им на участие в него, но в закона не са установени специални изисквания за формата, съдържанието, срока и начина на уведомяването им. Достатъчно е да им бъде съобщено предварително в разумен срок за датата, часа, мястото и дневния ред на заседанието²³.

¹⁸ Вж. Scholz, *op. cit.*, Rn. 6; MüKo, Rn. 7, 12.

¹⁹ Вж. Scholz, *op. cit.*, Rn. 7.

²⁰ Вж. Опр. № 203 от 24.03.2011 г. на ВКС по т. д. № 754/2010 г., I т. о., ТК. Според Даскалов, В. Правна закрила на миноритарни съдружници и акционери в капиталови дружества. С.: Авалон Пъблишинг, 2012, с. 128 – 129, дружеството няма задължение да покани управителя и контролора.

²¹ Вж. Р. № 1518 от 07.01.2004 г. на ВКС по гр. д. № 2368/2002 г., V г. о., ГК.

²² Вж. MüKo, Rn. 9; Scholz, *op. cit.*, Rn. 8; Michalski, *op. cit.*, Rn. 29; Lutter/Hommelhoff, *op. cit.*, Rn. 8; Baumbach/Hueck, *op. cit.*, Rn. 9.

²³ Вж. MüKo, Rn. 18; Roth/Altmeppen, *op. cit.*, Rn. 6; Lutter/Hommelhoff, *op. cit.*, Rn. 4; Rowedder/Schmidt-Leithoff, *op. cit.*, Rn. 6, 7; Bork/Schäfer, *op. cit.*, Rn. 8; Baumbach/Hueck, *op. cit.*, Rn. 10; Zeilinger, A., *op. cit.*, S. 542; Даскалов, В. Правна закрила..., с. 128–129 (дружеството има задължение да покани представителя на трудовия колектив). Според Gellis, *op. cit.*, Rn. 2, и Koppensteiner/Rüffler, *op. cit.*, Rn. 3, тези лица трябва да се поканят, но цитираните автори не посочват дали се прилагат същите правила като за връчване на поканата на съдружниците. В теорията се прави разлика между „свикване на заседанието“, което се разглежда като вътрешнодружествена мярка на управление, насочена към съдружниците и целяща конституиране на колективния дружествен орган, от процедурата по „поканването“ на лицата, които имат право на участие в заседанието – съдружниците и другите лица, които имат такова право, но се отбелязва, че това разграничение не е свързано със специфични правни

Според теорията налице е порок на свикването, ако бъдат поканени трети лица, които нямат право да участват в ОС, например съветници или представители на отделен съдружник, и ако от тяхното присъствие може да произлезе непозволено въздействие върху начина на гласуване на съдружниците²⁴.

Поканата може да се получи и от пълномощник на съдружника с изрично право да я получи²⁵. Ако е предоставено пълномощно за упражняване на правото на глас, поканата трябва да се връчи на съдружника, освен ако пълномощникът разполага с изрично право да получава покани за заседания на общото събрание²⁶. Но и в този случай тя трябва да бъде адресирана до съдружника, защото пълномощното може да бъде прекратено (в частност – оттеглено от съдружника) преди провеждането на заседанието²⁷. Същото се отнася и до представителството на обявен за отсъстващ – представителната власт може да бъде прекратена преди провеждането на заседанието²⁸. Ако съдружник – юридическо лице е в производство по ликвидация или несъстоятелност, поканата се адресира до съдружника, който е в ликвидация или несъстоятелност, но му се връчва чрез ликвидатора или синдика.

последници – вж. Scholz, *op. cit.*, Rn. 5. Изразено е и разбиране, че без да е предвидено изрично, покани за общо събрание трябва да се изпратят и на участниците в него с право на съвещателен глас – вж. Григоров, Г. Дружество..., с. 118.

²⁴ Вж. Zeilinger, A., *op. cit.*, S. 542.

²⁵ Срв. Р. № 34 от 25.03.2013 г. на ВКС по т. д. № 144/2012 г., I т. о., ТК; Опр. № 281 от 28.05.2009 г. на ВКС по т. д. № 353/2009 г., II т. о., ТК; Опр. № 464/28.07.2009 г. на ВКС по т. д. № 451/2009 г., II т. о., ТК; Опр. № 300 от 26.05.2014 г. на ВКС по т. д. № 3579/2013 г., II т. о., ТК; Опр. № 431 от 12.06.2015 г. на ВКС по т. д. № 3589/2014 г., I т. о., ТК. От цитираните актове не става ясно дали е достатъчно пълномощникът да бъде упълномощен да получава покани за заседание на общото събрание въобще или трябва да бъде упълномощен да получи конкретна покана. В Опр. № 126 от 02.12.2008 г. на ВКС по т. д. № 575/2008 г., II т. о., ТК, сякаш се приема, че е достатъчно пълномощникът да разполага с представителна власт да вземе участие и да гласува при приемане на съответните решения, но без да бъде необходимо да бъде упълномощен за получаване на поканата, докато според Р. № 818 от 30.10.2007 г. на ВКС по т. д. № 516/2007 г., II т. о., ТК, не може да се възприеме становището, че упълномощаването на представител за участие в общото събрание включва и възможността за получаване на покана.

²⁶ Вж. MüKo, Rn. 16; Scholz, *op. cit.*, Rn. 8; Michalski, *op. cit.*, Rn. 27; Roth/Altmeppen, *op. cit.*, Rn. 4; Lutter/Hommelhoff, *op. cit.*, Rn. 8; Rowedder/Schmidt-Leithoff, *op. cit.*, Rn. 4; Baumbach/Hueck, *op. cit.*, Rn. 8; Gruber/Harrer, *op. cit.*, Rn. 8; Gellis, *op. cit.*, Rn. 2 (но не посочва дали е необходимо изрично право за получаване на поканата).

²⁷ Вж. Rowedder/Schmidt-Leithoff, *op. cit.*, Rn. 4; Koppensteiner/Rüffler, *op. cit.*, Rn. 3.

²⁸ Вж. Rowedder/Schmidt-Leithoff, *op. cit.*, Rn. 4.

5. Минимален период от време между връчването на поканата и датата на заседанието на общото събрание

В чл. 139, ал. 1, изр. първо ТЗ се изисква поканата да е „получена от всеки съдружник най-малко 7 дни преди датата на заседанието“. Минималният срок по чл. 139, ал. 1 ТЗ е предвиден за подготовка на съдружниците с оглед охраната на техните интереси²⁹. Като начален момент на 7-дневния срок е установено фактическото получаване на поканата от съдружника, без да е необходимо той да е узнал съдържанието ѝ. Целта на закона е да се гарантира на всеки съдружник минимален срок от 7 дни за подготовка на участието му в събранието и така се отдава приоритет на интересите на отделния съдружник. Ако поканата на съдружника бъде връчена на такава дата, която прави невъзможно спазването на срока от 7 дни с оглед на визираната в поканата дата на общото събрание, се налага връчване на нова покана на всички съдружници.

Изтичането на срока за свикване не маркира момент, до който най-късно дружеството или съдружникът трябва да реализира определена престация, а момент, след който най-рано може да се проведе заседанието на общото събрание³⁰. Въпреки това, на основание прилагане по аналогия на закона (чл. 46, ал. 2 ЗНА), предвид правната характеристика на дружествения договор на многостранен договор и материалноправния характер на предвидения в дружествения договор срок между датата на връчване на поканата и датата на заседанието, при безспорното отсъствие на особени, специфични правила за броенето на срокове по ТЗ, приложими са общите правила за договорите, вкл. общото законово правило на чл. 72 ЗЗД за броене на материалноправните срокове³¹. Това разбиране трябва да намери приложение и в хипотезата, когато продължителността на срока се определя от чл. 139, ал. 1, изр. първо ТЗ, защото в дружествения договор не се съдържа специална уредба на срока, дерогираща тази законова разпоредба.

Според чл. 36, ал. 2, изр. първо във връзка с чл. 28, ал. 2 ППУСД (отм.) писменото съобщение за свикването на събранието трябва да бъде изпратено най-малко три седмици преди определената дата на събранието, а когато съдружникът е с адрес в чужбина, съобщението трябва да се изпрати най-малко един месец предварително или три седмици по-рано, ако

²⁹ Вж. Р. № 1181 от 15.06.1995 г. на ВКС по гр. д. № 3/1995 г., ГК, V г. о.; Решение от 11.04.2008 г. на ВКС по т. д. № 686/2007 г., ТК, I т. о.; Р. № 10 от 21.03.2019 г. на ВКС по т. д. № 1316/2018 г., I т. о., ТК.

³⁰ Вж. Tettinger, P. Gesellschaftsrechtliche Einberufungsfristen, Kündigungsfristen und der Anwendungsbereich des § 193 BGB. – GmbHR, 2008, S. 349, 350.

³¹ Така Опр. № 668 от 24.11.2014 г. на ВКС по т. д. № 162/2014 г., II т. о., ТК.

е посочен адрес в страната. По-дългият срок може да се обясни с факта, че той се изчислява не от получаването на съобщението от съдружника, а от изпращането му от дружеството. При анализа на цитираните разпоредби се посочва, че смисълът на срока е всеки участник в събранието да може да се подготви и успешно да участва, като е достатъчно писмото да е изпратено в тези срокове и то пътува на риск на съдружника, но ако участникът въобще не е получил писмото или го е получил толкова късно, че не е имал време да се подготви, то решението е порочно и може да бъде отменено от съда³².

Според чл. 45, ал. 1, изр. второ ЗДОО (отм.) срокът отново е 7 дни, макар че започва да тече от предаване на последното писмо по пощата. В практиката си ВС приема, че на основание на чл. 45, ал. 1 ЗДОО (отм.) събранието е редовно свикано, щом при липса на уставни клаузи, препоръчаните писма са предадени на пощата седем дни преди събранието; без значение е дали съдружникът изобщо е получил писмото или дали го е получил след датата на събранието³³. Разпоредбата на ЗДОО (отм.) съответства на §38, Abs. 1, Satz 2 от австрийския Gesetz vom 6. März 1906, über Gesellschaften mit beschränkter Haftung. Срокът е едноседмичен по §51, Abs. 1, Satz 2 от германския Gesetz betreffend die Gesellschaften mit beschränkter Haftung, а според съдебната практика и теорията той започва да тече от момента, в който с оглед на нормалния случай може да се очаква, че поканата е достигнала до последния съдружник, но е без значение дали фактически е получена така, че на съдружника да се гарантира възможност да разполага с пълния седемдневен срок, и ако е налице забавяне в получаването на поканата от съдружника поради извънредни обстоятелства, то този риск е в тежест на съдружниците³⁴ Ако поканата за общото

³² Вж. Цончев, К. Някои въпроси на фирма с ограничена отговорност. – Държава и право, 1990, № 7, с. 64.

³³ Вж. Сборник анотирани закони, Том първи, Част втора: Стопански и кооперативни закони, със систематичен анализ на юриспруденцията от Любен Василев. С.: Издателство при „Общ фонд за подпомагане студентите от висшите учебни заведения в България“, 1948, с. 697.

³⁴ Вж. MüKo, Rn. 25; Scholz, op. cit., Rn. 14; Michalski, op. cit., Rn. 41 – 44; Roth/Altmeppen, op. cit., Rn. 3; Baumbach/Hueck, op. cit., Rn. 19; Lutter/Hommelhoff, op. cit., Rn. 14; Müther, P., op. cit., S. 970; Seeling, R. O., Zwickel, M., op. cit., S. 1099; Rowedder/Schmidt-Leithoff, op. cit., Rn. 10; Bork/Schäfer, op. cit., Rn. 5; Saenger/Inhester, op. cit., Rn. 10; Zeilinger, A., op. cit., S. 543 – 544; Karl, G., op. cit., S. 881 – 882; Emde, R. Einberufung der GmbH-Gesellschafterversammlung mittels Kuriers? – GmbHHR, 2002, S. 11, 13; Kunz, E., Rubel, J. Der Begriff des „eingeschriebenen Briefes“ nach § 51 GmbHG. – GmbHHR, 2011, S. 855; Köper, R. Das Einwurf-Einschreiben als „eingeschriebener Brief“ i.S. des § 51 I 1 GmbHG. – NZG 2008, S. 98, 99; Loritz, K., op. cit., S. 790 – 791, 792; Tettinger, P., op. cit., S. 347, 348.

събрание съдържа дата на връчване, поставена под подписа на адресата ѝ, а моментът на връчването ѝ е оспорен от съдружника, то тя не установява датата на връчване³⁵.

6. Последници при нарушения

Една от гаранциите за законосъобразно упражняване на правомощията на общото събрание е регламентираният в ТЗ ред за неговото свикване (за ООД – чл. 136 – 139, за АД – чл. 220 – 232)³⁶. Всяко свикване на общото събрание в нарушение на процедурата, определена в дружествения договор или в закона (в случай, че такава не е предвидена в договора), е основание за атакуване на взетото от общото събрание решение³⁷. Процедурите във връзка със свикването и провеждането на общо събрание на съдружниците са неразривно свързани помежду си. И двете процедури са от еднакво правно значение по отношение на законността на общото събрание и преди всичко относно валидността на актовете, които общото събрание приема. Щом общото събрание не е свикано по предвидения в закона или дружествения договор ред, приетите решения ще са порочни и при определени условия може и да не породят желаните правни последици³⁸. Нарушенията на процедурата по свикване и провеждане на общото събрание се определят в Тълкувателно Решение № 1/06.12.2002 г. по тълк. д. № 1/2002 г., ОСГК на ВКС, като „процесуална незаконосъобразност“ и са основание за отмяна на приетото решение (вж. т. 1, т. 5 и т. 6 от мотивите на цитираното тълкувателно решение). Събранието трябва да бъде свикано при спазване на установените в ТЗ или дружествения договор правила. Спазването, респ. неспазването, на правилата за свикване на общото събрание от управителя ще се отрази на законосъобразността и

³⁵ Вж. Р. № 582 от 17.06.2008 г. на ВКС по т. д. № 212/2008 г., ТК.

³⁶ Вж. Илиева, Р. Правна същност и характеристика..., с. 68–69.

³⁷ Вж. Голева, П. Търговско право. Обща част. Търговци. С.: Издателство „Апис“, 2014, с. 203, 209, 268; Розанис, С. Отмяна на решения на органи на дружествени фирми. – Държава и право, 1990, № 6, с. 57; Златарев, Е., Христофоров, В. Търговско право. С.: Сиела, 2003, с. 118; Герджиков, О., Калайджиев, А., Касабова, К., Бузева, Т., Кацарски, А. Коментар на Търговския закон, Книга Първа, Чл. 1 – 112. С.: Софи-Р, 2007, с. 414; Герджиков, О. Коментар на Търговския закон. Книга Втора..., с. 504–505; Стефанов, Г. Търговско дружествено право. Велико Търново: Издателство „Абагар“, 2014, с. 65, 380; Колева, Р. Относно съдебния контрол върху решенията на общото събрание на търговското дружество. – Търговско право, 2004, № 4, с. 116; Григоров, Г. Търговско право..., с. 112; Братанова, А., Маданска, Н., Николова, Б., Градинарова, Р. Търговски дружества на капитала. Ценни книжа и корпоративно управление. С.: НИП, 2009, Библиотека на НИП № 4/2009, с. 139.

³⁸ Вж. Р. № 82 от 13.12.2004 г. на ВКС по т. д. № 2107/2003 г., ТК, II о.; срв. също Р. № 235 от 17.11.1995 г. на ВС по ф. д. № 53/1995 г., V г. о.

действителността на взетите от съдружниците решения³⁹. При опорочена процедурата по свикване и провеждане на общото събрание съдружникът разполага с иска по чл. 74 ТЗ. Нарушаването на правилата за свикване на общото събрание е основание за отмяна на приетите решения от съда, сезиран с иск по чл. 74 ТЗ⁴⁰.

В теорията последователно се приема, че решението е отменимо по чл. 74 ТЗ, когато съдружникът не е редовно поканен (липсва покана, дневният ред не е бил включен в поканата, срокът по чл. 138, ал. 2 ТЗ или по чл. 139, ал. 1, изр. първо ТЗ не е бил спазен), заседанието на общото събрание е било проведено на дата, различна от оповестената, започнало е в час, различен от оповестения, или е било проведено на място, различно от оповестеното, съдружникът не е бил надлежно представляван, нарушени са изискванията за кворум и мнозинство⁴¹. В практиката си ВКС също посочва, че ако заседанието на общото събрание на ООД е проведено не

³⁹ Вж. Р. № 36 от 26.05.2015 г. на ВКС по т. д. № 685/2014 г., I т. о., ТК.

⁴⁰ Вж. Р. № 2287 от 19.12.1995 г. по гр. д. 853/1995 г., V г. о.; Р. № 603 от 21.07.1995 г. на ВС по гр. д. № 264/1995 г., 5-членен с-в; Р. № 723 от 14.12.1992 г. на ВС по гр. д. № 811/1992 г., V г. о.; Р. № 1181 от 15.06.1995 г. на ВКС по гр. д. № 3/1995 г., ГК, V г. о.; Р. № 25 от 23.02.2006 г. на ВКС по т. д. № 214/2005 г., I т. о.; Р. № 384 от 3.05.2006 г. на ВКС по д. № 958/2005 г., ТК, II о.; Р. № 812 от 5.01.2007 г. на ВКС по т. д. № 434/2006 г., I т. о.; Р. № 171 от 30.10.2009 г. на ВКС по т. д. № 166/2009 г., II т. о., ТК; Р. № 217 от 12.05.2015 г. на ВКС по т. д. № 62/2014 г., I т. о., ТК; Р. № 531 от 25.05.2004 г. на ВКС по гр. д. № 1388/2003 г., II т. о.; Р. № 39 от 15.04.2011 г. на ВКС по т. д. № 526/2010 г., I т. о., ТК; Р. № 11 от 26.04.2012 г. на ВКС по т. д. № 615/2010 г., II т. о., ТК; Р. № 196 от 17.12.2009 г. на ВКС по т. д. № 20/2009 г., II т. о., ТК; Р. № 84 от 5.06.2014 г. на ВКС по т. д. № 1220/2013 г., II т. о., ТК; Р. № 1236 от 04.10.1999 г. на ВКС по гр. д. № 475/1999 г., V г. о.; Р. № 32 от 23.06.1998 г. на ВКС по ф. д. № 208/1997 г., V г. о.

⁴¹ Вж. Калайджиев, А. Търговски дружества..., с. 103; Калайджиев, А., Бобатинов, М., Цит. съч., с. 82; Григоров, Г. Дружество..., с. 132; Стефанов, Г. Търговско дружествено право..., с. 65, 380; Герджиков, О. Коментар на Търговския закон. Книга Втора..., с. 505; Илиева, Р. Правна същност и характеристика..., с. 69; Голева, П. Търговско право. Обща част..., с. 269; Пунев, Б. Коментар на тълкувателно решение № 1/2002 г. на ВКС, ОСГК. Порочните решения на общото събрание на търговските дружества и способите за защита срещу тях. – Пазар и право, 2003, № 1, с. 7 (ако съдружникът не се яви на посочения в поканата начален час на събрание, а закъсне с 15 минути, и то започне веднага, в резултат на което съдружникът бъде поставен в невъзможност да гласува по точките от дневния ред, не е налице нарушение на процедурата по свикване и провеждане, защото съдружникът е бил известен за началния час и закъснението му е в негова тежест); Илиева, Р., Иванов, Ал. Цит. съч., с. 150 – 152; Братанова, А., Маданска, Н., Николова, Б., Градинарова, Р. Цит. съч., с. 142; Müther, P., op. cit., S. 970.

на мястото⁴² и в часа⁴³, посочен в поканата, то решенията му са опорочени и могат да бъдат отменени с иск по чл. 74 ТЗ. Освен тези хипотези на опороченост на решенията, в теорията се посочва още, че решението е отменимо и когато в поканата не е посочен видът на събранието – редовно или извънредно, и когато поканата не е подписана⁴⁴. Според мен непосочването на вида на събранието не е в състояние да опорочи поканата и да доведе до отменимост на решението, защото не засяга правата на съдружника и защото основанията за отмяна на решенията на общото събрание са идентични при решенията на редовното, както и на извънредното общо събрание⁴⁵.

В теорията е изразено разбирането, че сборът от съдружници се превръща в общо събрание, ако то е свикано по надлежния ред, а случайното събиране на съдружниците не дава основание то да бъде определено като общо събрание⁴⁶; нищожно ще бъде решението, което не е прието от свикано по съответния ред събрание, а от случайно събрали се съдружници и то без да е осигурена възможност за участие на всички⁴⁷. Ако оставим настрана лаконичната аргументация на това разбиране, то вероятно не би се възприело от ВКС с оглед на разбирането, застъпено в т. 1 от мотивите на Тълкувателно решение № 1/06.12.2002 г. по тълк. д. № 1/2002 г., ОСГК на ВКС, че нищожни са само тези решения на общото събрание, за които това е изрично установено в закона, а всички останали решения, независимо от порока, от който са засегнати, са отменими по смисъла на чл. 74, ал. 1 ТЗ. Научната етика изисква да се отбележи, че анализираното разбиране е формулирано преди приемане на посоченото тълкувателно решение.

⁴² Вж. Р. № 25 от 23.02.2006 г. на ВКС по т. д. № 214/2005 г., I т. о.; Р. № 384 от 3.05.2006 г. на ВКС по д. № 958/2005 г., ТК, II о.; Решение от 11.04.2008 г. на ВКС по т. д. № 686/2007 г., ТК, I т. о.

⁴³ Вж. Р. № 25 от 23.02.2006 г. на ВКС по т. д. № 214/2005 г., I т. о.

⁴⁴ Вж. Калайджиев, А. Търговски дружества..., с. 103.

⁴⁵ Вж. Калайджиев, А. Търговски дружества..., с. 106; както и Решение № 399/30.06.2005 г. на ВКС по т. д. № 400/2004 г., I т. о.

⁴⁶ Вж. Таджер, В. Капиталови търговски дружества. С.: ИК „Труд и право“, 1997, с. 73; Таджер, В., Герджиков, О., Стефанов, Г., Касабова, К., Бузева, Т. Цит. съч., с. 81 – 82.

⁴⁷ Вж. Таджер, В. Капиталови търговски дружества..., с. 83. Това разбиране се възприема и в Костова, М., Кръстев, К. Относно недействителността на решенията на органите на търговските дружества. – Съвременен право, 2001, № 6, с. 23 – 24, където изрично се препраща към цитираното съчинение на проф. д-р Витали Таджер. Прави впечатление, че в §9, т. 14 – „Съдебен контрол върху решенията на общото събрание“, в преработеното издание на съчинението на проф. Таджер (Таджер, В., Герджиков, О., Стефанов, Г., Касабова, К., Бузева, Т. Цит. съч., с. 93 – 96) това разбиране не се поддържа.

За сравнение, по немското право хипотезите на нищожност на решение на общото събрание поради нарушаване на процедурата по свикване са със значително по-широк обхват. Решението е нищожно, ако въобще не е изпратена покана, изпратена е от лице, което няма право да свиква заседание, или поканата е връчена в такъв срок или страда от такъв порок във формата си, че фактически прави невъзможно участието на съдружника в заседанието, ако не са посочени мястото, датата и часът на заседанието⁴⁸, ако поканата не е в писмена форма или не е подписана⁴⁹. Въобще нарушенията на срока, формата и съдържанието на поканата и съобщаването на дневния ред водят до нищожност на приетите решения, ако фактически могат да се приравнят на липса на валидно свикване, а в останалите случаи е налице отменимост на приетите решения, например при неспазване на срока за връчване на поканата или съобщаване на дневния ред, липса, непълнота или неяснота на точките от дневния ред, неподходящ час или ден, или място за провеждане на заседанието, както и по принцип при нарушаване на клаузи в дружествения договор относно свикването⁵⁰, и при свикване не с препоръчано, а с обикновено

⁴⁸ Вж. MüKo, Rn. 48, 50, 54; Scholz, op. cit., Rn. 26; Michalski, op. cit., Rn. 101, 102, 106, 107, 108, 110, 111; Roth/Altmeppen, op. cit., Rn. 17; Baumbach/Hueck, op. cit., Rn. 28; Lutter/Hommelhoff, op. cit., Rn. 28; Rowedder/Schmidt-Leithoff, op. cit., Rn. 12; Bork/Schäfer, op. cit., Rn. 12, 13; Saenger/Inhester, op. cit., Anhang zu § 47 Rn. 21, 23; Gellis, op. cit., Rn. 8; Koppensteiner/Rüffler, op. cit., Rn. 11; Müther, P., op. cit., S. 970; Seeling, R. O., Zwickel, M., op. cit., S. 1100; Zeilinger, A., op. cit., S. 546, 547; Karl, G., op. cit., S. 883.

⁴⁹ Вж. Scholz, op. cit., Rn. 26; Lutter/Hommelhoff, op. cit., Rn. 29; Rowedder/Schmidt-Leithoff, op. cit., Rn. 12; Saenger/Inhester, op. cit., Anhang zu § 47 Rn. 23; Seeling, R. O., Zwickel, M., op. cit., S. 1100.

⁵⁰ Вж. MüKo, Rn. 48, 49, 51, 52, 53, 54; Scholz, op. cit., Rn. 26, 27, 28, 29; Michalski, op. cit., Rn. 109, 112, 113, 114–115 (но ако са нарушени клаузи на дружествения договор относно компетентността за свикване на заседанието, то последицата е нищожност); Roth/Altmeppen, op. cit., Rn. 17–18, 20; Baumbach/Hueck, Rn. 28; Lutter/Hommelhoff, op. cit., Rn. 30, Rn. 37; Rowedder/Schmidt-Leithoff, op. cit., Rn. 12; Bork/Schäfer, op. cit., Rn. 14; Saenger/Inhester, op. cit., Anhang zu § 47 Rn. 23, 25, 59; Gellis, op. cit., Rn. 5, 8; Koppensteiner/Rüffler, op. cit., Rn. 11; Müther, P., op. cit., S. 970 (решението е отменимо, ако е избрано време на провеждане със съзнанието, че определен съдружник няма да може да участва, например защото е в чужбина или в затвора), вж. и бел. под линия № 44 на същата страница (при избор на неподходящо място за провеждане), S. 971 (устната покана не води до нищожност, а до отменимост, ако обхваща необходимата информация относно свикването заседание – място, дата и час, и дневен ред, и не оставя в адресата впечатлението, че има предварителен или само информативен характер, и че ще последва писмена покана); Seeling, R. O., Zwickel, M., op. cit., S. 1100; Thelen, W. Die Anündigung des Zwecks der Gesellschafterversammlung bei der Einberufung. – GmbHR, 1992, S. 796; Zeilinger, A., op. cit., S. 549; Emde, R., op. cit., S. 16.

писмо⁵¹. Изводът, който се налага от тази съпоставка, е, че българският Търговски закон поставя акцент върху стабилитета на решението на общото събрание, защото предвижда широко приложно поле за отмяната му в сравнително кратки преклузивни срокове за сметка на приложното поле на нищожността на решенията.

---

⁵¹ Вж. Lutter/Hommelhoff, *op. cit.*, Rn. 29; Rowedder/Schmidt-Leithoff, *op. cit.*, Rn. 12; Bork/Schäfer, *op. cit.*, Rn. 14; Müther, P., *op. cit.*, S. 970–971; Zeilinger, A., *op. cit.*, S. 549.

Участие на лице с ментални увреждания в търговско дружество

Жана Колева*

Докладът изследва правното положение на лицата с интелектуални затруднения и психични увреждания във връзка с възможността те да участват в търговско дружество. Преценено е дали на това участие може да се гледа като на форма на субективно право. За целта са изследвани различните учения за субективните права в континенталната и англосаксонската правна система. Вижданията са съпоставени с разрешенията на международното право, визирани в Конвенцията за правата на хората с увреждания. Преценено е още дали наднационалното законодателство в светлината на Директива 2017/1132/ЕС от 14 юни 2017 г. относно някои аспекти на дружественото право допуска подобно участие.

Ключови думи: участие, търговско дружество, субективно право, интелектуални затруднения, психични увреждания

---

* Жана Колева, гл. ас. д-р в Юридически факултет, Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“, ел. поща: jana.koleva@uni-plovdiv.bg

Persons with mental disorders in partnerships

Zhana Koleva*

The study refers to the legal status of persons with intellectual disorders and mental diseases related to the possibility of being in partnerships. It has been questioned whether this membership is a form of right. To answer the question, different theories have been studied based on the continental law system on the one hand and on the common law system on the other. Each of them holds contradictory opinions, which are currently being discussed in this study. The theories are checked for conformity with the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities. It has also been questioned whether considering Directive 2017/1132/EU of 14 June 2017 on certain aspects of company law such membership is legally accepted.

Keywords: *membership, trading company, right, intellectual disabilities, mental diseases*

---

* Chief Assist. Prof. Zhana Koleva, Ph.D., Faculty of Law, University of Plovdiv, e-mail: jana.koleva@uni-plovdiv.bg

I. Въведение

1. Терминологични уточнения

В доклада се използват понятията „ментални увреждания“, „интелектуални затруднения“,

„психични увреждания“ и „запрещение“¹. Всички те се основават на вродени или придобити увреждания на психичното здраве на човека. Тяхното съдържание се изяснява от гледна точка на психологията, медицината и правото, като различни области на научно познание.

1.1. Използвани в психологията термини

Думата „ментален“² е термин от психологията и се свързва с всичко, каквото става в ума на човека. Ставащото в ума е следствие от работата на мозъчните клетки и ако те не функционират правилно, обикновено се говори за отклонение от нормалното психично здраве на човека. Компрометираните мозъчни функции задават поведение, което за околните е проява на „болен човек“, който не действа при „здрав разум“. Външната оценка е своеобразен индикатор за съществуващ проблем с психичното здраве. Поради това използваният от психологията термин е само индикативен. Той абстрактно формулира особено състояние на увреждане на биологична човешка тъкан, каквато е мозъкът. Психологичният характер на обяснението дава обща представа за състояние, което не се наблюдава при всички човешки индивиди. Поради това той не може да разкрие причините, тежестта и последиците от това състояние.

1.2. Използвани в медицината термини

Отклоненията от нормалното психично здраве на човека са включени в Международна класификация на болестите и проблемите, свързани със здравето, и са групирани в отделен клас, именуван „Психични и поведенчески разстройства“³. Те са дефинирани като разстройства, характеризиращи

¹ Статията е финансирана по проект на НПД № ФП23-ЮФ-010 на тема „Правна закрила и овластяване на децата и лицата с интелектуални затруднения и психични увреждания“ при Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“ от конкурсна сесия 2023–2024 г., за което авторът благодари.

² Етимологията на думата „ментален“ има латински произход: от *“mens”*, *“mentis”* (*-ium*), означаващо „ум“, „разум“, „мисъл“.

³ МКБ-10. Международна статистическа класификация на болестите и проблемите, свързани със здравето. Десета ревизия. Том I (част първа). Женева. СЗО, 2003, с. 359–452. В клас „Психични и поведенчески разстройства“ са обособени единадесет групи психични и поведенчески разстройства, както следва: органични, вкл. симптоматични психични разстройства; психични и поведенчески разстройства, дължащи се на употреба на психоактивни вещества; шизофрения, шизотипни и налудни разстройства; разстройства на настроението (афективни разстройства); невротични,

се с клинично значими смущения в познавателната способност, емоционалната регулация или поведението на индивида, които отразяват дисфункция в психологическите, биологичните или процесите на развитие, които са в основата на умственото и поведенческото функциониране⁴. Медицинската класификация на описаните там смущения и дисфункции се основава на наблюдавани от опит разстройства в процесите на ума, причиняващи в различна степен по-тежко или по-леко разстройство на психичното здраве, което обикновено е вродено и има постоянен характер (интелектуални затруднения⁵) или обикновено е придобито и може да има временен характер (психични увреждания⁶).

1.3. Използвани в правото термини

Някои от по-тежките разстройства на психичното здраве са посочени в разпоредбата на чл. 5, ал. 1 ЗЛС. Те са обобщени в две големи групи увреждания, дефинирани като слабоумие⁷ и душевна болест⁸. Слабоумието

свързани със стрес и соматоформни разстройства; поведенчески синдроми, свързани с физиологични разстройства и соматични фактори; разстройства на личността и поведението в зряла възраст; умствена изостаналост; разстройства в психологичното развитие; поведенчески и емоционални разстройства с начало, типично за детството и юношеството; неуточнени психични разстройства.

⁴ Дефиницията е дадена в последната единадесета ревизия на международната класификация на болестите (ICD-11. Version: 01/2023) – достъпно на: <https://icd.who.int/browse11/l-m/en>.

⁵ Интелектуалното затруднение се смята за постоянно състояние на умствено увреждане, което се характеризира със значително по-ниско от средните интелектуални способности, водещо до ограничение в интелектуалното функциониране: виж доклада на Агенцията на ЕС за основните права (FRA) за „Основните права на лица с интелектуални затруднения и лица с психични проблеми“, достъпно на <https://fra.europa.eu/sites/default/files/1292-factsheet-disability-nov2010-bg.pdf>.

⁶ Психичните увреждания засягат мислите, тялото, чувствата и поведението на човека и включват болести като биполарно разстройство, тревожно разстройство, депресия, хиперактивност и др., но също могат да бъдат тежки и сериозно да нарушат живота на отделния човек: виж доклада на Агенцията на ЕС за основните права (FRA) за „Основните права на лица с интелектуални затруднения и лица с психични проблеми“, достъпно на <https://fra.europa.eu/sites/default/files/1292-factsheet-disability-nov2010-bg.pdf>.

⁷ В психиатрията вродените дегенеративни състояния на ума като дебилност, имбецилност, идиотия и невъзвратимите тежки форми на оглупяване (деменция) са включени в понятието „слабоумие“ по смисъла на чл. 5, ал. 1 ЗЛС – виж *Рачев, И.* Дееспособност и психични заболявания. Плевен: ПИРК „Карат“, 1993, с. 15.

⁸ Като „душевна болест“ по смисъла на чл. 5, ал. 1 ЗЛС психиатрите разпознават болести като шизофрения, циклофрения и др., както и различните видове симптомна, инволютивна, старческа, реактивна и др. психози – виж *Рачев, И.* Дееспособност и психични заболявания. Плевен: ПИРК „Карат“, 1993, с. 15. Следва да се отбележи, че в древното римско право душевно болните (смятани за луди) са били напълно недееспособни. През светлите моменти обаче (моменти на временно оздравяване)

се причислява към интелектуалните затруднения, а душевната болест – към психичните увреждания⁹. И двете групи заболявания включват такива увреждания на психичното здраве, които се проявяват в най-тежка форма. Заболяванията от тези групи са психиатрични увреждания (медицински критерий), които качествено засягат планомерната разсъдителна способност на човека за продължителен период от време¹⁰. Тежестта на клиничната картина на посочените в закона заболявания може да попречи на болния да се грижи за своите работи. Преценката дали това е така е въздигната в юридически критерий¹¹. Следователно, в правото не всички тежки увреждания на психичното здраве са релевантни, а само онези, които дълбоко засягат умствените способности и наред с това трайно пречат на болния разумно и рационално да се грижи за своите работи¹².

1.4. Терминологично обобщение

Изложените значения на използваните от различните клонове на науката термини са сходни по съдържание. Всички те се отнасят до отклоненията от психичното здраве на човека. Различията се откриват в обхвата на съдържанието им и последиците от тях за различните области на научното познание. Докато психологията схваща отклоненията в психичното здраве

те са били напълно дееспособни – виж *Венедиков, П.* Записки по римско право. С.: ИК „Проф. Петко Венедиков“, 2009, с. 46.

⁹ Интелектуалното затруднение (слабоумие по чл. 5, ал. 1 ЗЛС) и психичното разстройство (душевна болест по чл. 5, ал. 1 ЗЛС) са разглеждани като медицински причини за възникването на определени дефицити при осъзнаването, интерпретирането и боравенето с действителността. Двата медицински критерия за поставяне на едно лице под запрещение са свързани с установяването на интелектуални неспособности (слабоумие) или на волеви неспособности (душевна болест). И при двете неспособности обаче се отнема правното значение на волята на лицето – виж *Ставру, С.* Недееспособността на физическите лица. Съвременни предизвикателства. С. Нова звезда, 2016, с.19, 21.

¹⁰ *Рачев, И.* Дееспособност и психични заболявания. Плевен: ПИРК „Карат“, 1993, с. 9, 10, 11. Според автора – лекар със специалност „Съдебна психиатрия“, макар законът да разграничава слабоумието от душевната болест, то също е психична болест в широк смисъл. Разликата е, че слабоумието е вродено, а душевната болест – придобита. И двата психиатрични показателя обаче се характеризират с хронично и продължително протичане на болестта.

¹¹ Пак там. Според автора в зависимост от степента на изразеност на психичното заболяване се преценява и способността на лицето да се грижи за своите работи, поради което юридическият критерий функционира като еталон за измерване на дълбочината на качествените изменения на психичната дейност.

¹² Правната уредба на запрещението изхожда от концепция, разглеждаща дееспособността като формално потвърдена от правото когнитивна способност, наричана от някои автори с екстравагантното име „когноспособност“ – виж *Ставру, С.* Недееспособността на физическите лица. Съвременни предизвикателства. С. Нова звезда, 2016, с. 20.

широко, като не прави разлика между характер и тежест на увреждане, то медицината и правото разделят заболяванията както по характер, така и по тежест. Въпреки тежестта на заболяването от медицинска гледна точка, не всички тежки увреждания на психичното здраве са релевантни за правото. Правото урежда само онези случаи на увреждане, които са толкова тежки, че имат потенциал да поставят в опасност самия болен или обществото като цяло. От гледна точка на последиците от болестното засягане на психиката от значение за психологията и правото е външното проявление на болестта и оценката, която обществото дава за поведението на болния. Медицината обаче се интересува само от вътрешното проявление на болестта от гледна точка на самия болен. Въпреки посочените различия предметният обхват на различните науки обхваща все отклонения от психичното здраве. Това дава основание терминът „ментални увреждания“ да се употребява в настоящия доклад като хипероним, групиращ и семантично включващ в себе си както интелектуалните затруднения, така и психичните увреждания.

2. Правни последици от проявление на болестта

Едновременното наличие на медицинския и юридическия критерий дава основание болният да бъде поставен под пълно (чл. 5, ал. 1 ЗЛС) или ограничено запрещение (чл. 5, ал. 2 ЗЛС)¹³ по строго разписан от закона ред с влязло в сила съдебно решение (чл. 336–339 ГПК). Последица от това е отнемане или ограничаване на дееспособността¹⁴ на човека по причина на болестта му. Тежестта на последиците предполага институтът на запрещението да се прилага предпазливо и само в краен случай¹⁵. Още повече, че възприемането на дееспособността като когнитивен праг, под който волята

¹³ *Ставру, С.* Недееспособността на физическите лица. Съвременни предизвикателства. С.: Нова звезда, 2016, с. 16, 17: Според автора разликата между пълно и ограничено запрещение е само количествена, а не качествена. Тази разлика според него е в механизма на контрол върху автентичната воля на запретения: механизъм на заместване (активен контрол чрез действие) при пълното запрещение и механизъм на зависимост (пасивен контрол чрез бездействие) при ограниченото запрещение.

¹⁴ *Павлова, М.* Гражданско право. Обща част. Второ *преработено* и допълнено издание. С.: Софи-Р, 2002, с. 263, 266; *Таджер, В.* Гражданско право на НРБ. Обща част. Дял II. Второ издание. С.: Софи-Р, 2001, с. 80.

¹⁵ Според Решение на КС № 12/17.07.2014 г. по конституционно дело № 10/2014 г. разпоредбите на чл. 5, ал. 1 (в частта „стават недееспособни“) и на чл. 5, ал. 3 ЗЛС следва да се тълкуват стеснително и единствено по начин, който изпълнява конституционното изискване да се даде засилената защита на правата на хората с психични увреждания. Такава защита ще е налице, когато неизбежните ограничения, свързани със запрещението, не водят до неоправдано посегателство върху основни конституционни права на тези лица. Това налага недееспособността по чл. 5 ЗЛС да бъде разбирана като състояние, което единствено трябва да осигури недопускането на такива правни действия, които могат да накърнят интересите на поставения под запрещение, на

е юридически ирелевантна, е форма на обезсилване на една възможна свобода¹⁶.

Поради крайността на мярката е възможно страдащият от увреждане на психичното здраве да не бъде поставен под запрещение, защото 1) болестта му не е вродена или хронично протичаща; 2) болестта не засяга способността му да се грижи за своите работи; 3) болестта му пречи да се грижи за работите си, но поставяне под запрещение не е поискано. В посочените хипотези макар и с някаква форма на ментално увреждане лицето е напълно дееспособно. Състоянието на невъзможност психично болният да се грижи за своите работи, без да е поставен под запрещение, е познато като състояние на фактическа неспособност¹⁷.

II. Правна същност на участието в търговско дружество. Особена хипотеза на участие на лице с ментално увреждане

3. Теоретични възгледи

Принципно на участието в търговско дружество може да се гледа като на правна възможност на едно лице да придобие определено качество (на съдружник или на акционер). Последица от това е възможността да се придобият специфични права и задължения, запазени само за онези лица, на които въпросното качество е признато. Правният характер на участието все още не е намерил единно обяснение в доктрината, като се поддържат различни становища.

3.1. Първо становище за характер на участието като форма на субективно право

Поддържа се в едно ново научно съчинение, че участието в търговско дружество е *субективно гражданско право* на физическото или юридическото лице, без обаче това участие да се разглежда като търговска или предприемаческа дейност¹⁸. Становището се подкрепя от учението за

трети лица или на обществото. Решението е достъпно на: <https://www.constcourt.bg/bg/act-2807>.

¹⁶ Ставру, С. Недееспособността на физическите лица. Съвременни предизвикателства. С. Нова звезда, 2016, с. 208.

¹⁷ Тълкувателно решение № 5/2020 г., ОСГТК на ВКС Достъпно на: <https://www.vks.bg/talkuvatelni-dela-osgtk/vks-osgtk-tdelo-2020-5-reshenie.pdf>.

¹⁸ Павлевчев, Н. „Търговска“ и „предприемаческа“ дейност и съотношението им с участието в търговско дружество. – В: Правна мисъл. С.: ИДП на БАН, 2019, бр. 2, с. 85–108, публикувана и в електронно издание на „Предизвикай правото“, достъпна на: <https://www.challengingthelaw.com/targovsko-pravo/predpriemacheska-targ-deinost/>.

субективните права като форма на свобода¹⁹. То е повлияно от средновековните английски харти, където свободите се разбират като условия за ненамеса²⁰. Под влияние на учените от школата на естественото право на тях се е гледало като на естествени (вродени) качества на индивида, които му позволяват свободен избор за действие или за въздържание²¹. Това разбиране се е пренесло в конституциите на държавите от англосаксонското правно семейство. Такова виждане не е чуждо и у нас. Повлияно от тази идея е едно от схващанията, че свободата като форма на субективни права днес има непоклатим юридически статус на основни конституционни права на човека и гражданина²². Трябва да се отбележи все пак, че безмерната свобода е опасна. Тя води до произвол и по необходимост се ограничава²³.

¹⁹ Ташев, Р. *Обща теория на правото*. С.: Сиби, 2005, с. 220.

²⁰ Пак там.

²¹ Виден представител на философските възгледи за свободата като естествено състояние на човека е Томас Хобс (1588 г.–1679 г.). В прочутото си политическо произведение „Левиаган или материя, форма и власт на църквата и гражданската държава“ той пише, че „всички хора по природа са свободни да постъпват според своя разум“. Нещо повече, за него „свободата е отсъствие на външни препятствия пред движението“: Хобс, Т., цит. от Янков, Г. *Политологичната мисъл от древността до наши дни*. Второ издание. С.: УИ „Стопанство“, 1999, с. 49, 50, 53. Хобс застъпва революционна за времето си идея, че не божественият разум или предопределените природни различия между хората, а тяхното универсално качество да познават света и да действат разумно стоят в основата на държавното управление. Той пръв поставя началото на конституционното право с идеите си за отделяне на основния от останалите закони и закрепването в него на основни човешки права, които за Хобс са „естествените свободи“ на човека. Заради тези си възгледи на Хобс е забранено да публикува, а произведението му инкриминирано от управляващата тогава в Англия династия на Стюартите: Янков, Г. *Политологичната мисъл от древността до наши дни*. Второ издание. С.: УИ „Стопанство“, 1999, с. 49–56.

²² Ханев, Д. *Субективно право и правна свобода от класическите основи до съвременните проблеми през призмата на българската правна теория*. Пловдив. УИ „Паисий Хилендарски“, 2021, с. 169. Че естествено-правната идея за човешката свобода е заложена в основните конституционни права, чиито функции са преди всичко отбранителни и обвързващи публичната власт (вертикално действие), се признава днес от видни конституционалисти – виж Друмева, Е., Ц. Каменова. *Права на човека*. Пловдив.: Център за правна помощ. ПУ „Паисий Хилендарски“, 2000, с. 22, 25, 30, 31; Друмева, Е. *Конституционно право*. Трето допълнено и преработено издание. С.: Сиела, 2008, с. 775. Нещо повече, същите автори споделят и разработената от немските юристи теория за действие на основните права и спрямо трети лица (т. нар. *Drittwirkung*), доколкото те следва да бъдат спазвани не само от публичната власт, но и от другите граждани.

²³ Правилото е формулирано от Кант (1724 г. – 1804 г.) и е известно като категорически императив на разума. С него се обяснява необходимостта свободата на едно лице, дадена му по природа по силата на самото му съществуване, да бъде ограничена от свободата на друго чрез спазването на един всеобщ закон (правило), в основата на който стоят съзнавани от всяко разумно човешко същество неписани морални норми:

Първоначално чрез вътрешно наложено самоограничение в съответствие с неписани морални норми, а по-късно и външно наложено от авторитетна власт чрез забранителни правни норми.

3.2. Второ становище за участието като юридически факт

В противовес на първото застъпено становище категорично се поддържа в друго, че понятието „участие“ се използва от законодателя като синоним на „членство“²⁴, а това не е нищо друго освен *правомерен юридически факт*²⁵, с осъществяването на който възниква комплексно членствено правоотношение. Нещо повече, на членството (т. е. на участието) не може да се гледа като на субективно право, защото то няма нито единен предмет, нито на него съответства единно задължение²⁶. Второто становище се опира на теорията за *субективните права като отношение*²⁷ и преобладаващо се споделя днес в страните от континенталното правно семейство, към които страната ни принадлежи. То се основава на идеята, че едно право съществува само в рамките на конкретно правоотношение като власт на индивида да определя сам своето поведение спрямо насрещната страна по това правоотношение и да изисква само от нея спазване на дължимото поведение²⁸. Упражняването на тази индивидуална власт обаче не следва от природата на човека, а от правна норма, която я позволява. Затова субективните права се възприемат като индивидуални правила за поведение²⁹,

---

*Kant, I. Die Metaphysik der Sitten. Einleitung in die Rechtslehre. 1803, § B. XXXIII. Bodleian Libraries. University of Oxford, достъпно на: <http://www.bodleian.ox.ac.uk/dbooks>. Идеята за признаване на някои свободи, които са „обща за всички хора“, „произтичат от човешката природа“, почиват на „естествения разум (*naturalis ratio*) и са в духа на „естествената справедливост“ като част от една „етическа система“, може да се открие в своя архаичен вид в разбиранията на древните юристи от късната Римска империя: виж Венедиков, П. Записки по римско право. С.: ИК „Проф. Петко Венедиков“, 2009, с. 33, 34.*

²⁴ *Калайджиев, А. Търговци. Сиби, 2021, с. 392; така и по-старата доктрина – виж Кацаров, К. Систематичен курс по българско търговско право. Четвърто фототипно издание. С.: Държавна печатница „Георги Димитров“, 1990, с. 195, 310.*

²⁵ *Калайджиев, А. Търговци. Сиби, 2021, с. 392.*

²⁶ *Калайджиев, А. Търговци. Сиби, 2021, с. 392.*

²⁷ *Ташев, Р. Обща теория на правото. С.: Сиби, 2005, с. 220.*

²⁸ *Ташев, Р. Обща теория на правото. С.: Сиби, 2005, с. 220. Авторът подчертава, че теорията за субективното право като отношение е разработена през XIX век от видния представител на историческата школа в правото Карл Савини. Тази теория се противопоставя на теорията от XVII век за субективното право като свобода, чиито основи се откриват в идеите на средновековните английски харти и школата на естественото право. Според тази теория свободата на индивида се разбира както като условие за ненамеса, така и като негово естествено качество (субективно право). Субективното право е определена от обективното право свобода на индивида да извършва определено поведение или да се въздържа от извършването на определено действие.*

²⁹ *Ташев, Р. Обща теория на правото. С.: Сиби, 2005, с. 223; Ханев, Д. Субективно право и*

реализацията на които води до усвояване на благата, които това право по позволение на правна норма изразява и защитава³⁰. Ето защо според тази теория на субективните права се гледа като на средства за задоволяване на потребности или интереси³¹.

3.3. Трето становище за двойствена природа на участието

Непримиримостта на двете противоположни позиции се сближава от твърдението, че членството или участието в търговско дружество е многозначен термин³². От една страна, то може да се разглежда като *единно*³³ и *комплексно*³⁴ *субективно право*, доколкото може да се защитава със самостоятелен иск по чл. 71 ТЗ, както и да се прехвърля и наследява. От друга страна, то има значението и *на юридически факт, и на правоотношение*³⁵.

3.4. Междинен извод

Сблъсъкът на тези позиции не позволява единно решение на проблема за участието на страдащите от психична болест лица в търговско дружество. В този ред на мисли, ако участието в търговско дружество се възприеме за субективно право под форма на свобода, то носителят му би имал властта да изисква от държавата да не му пречи свободно да избира дали и с кого да извършва заедно под каквато и да е форма търговска или предприемаческа дейност в защита на интереса си от извличане на ползи от нея.

Обратно, ако участието не е право, а факт, то държавата би имала властта: 1) да го признае или не, като го предвиди в правна норма; 2) ако го признае, да го позволи или забрани със същата правна норма и 3) да определи последиците му в зависимост от това дали го е позволил или забранил. Разрешаването на теоретичната дилема налага търсене на нормативни аргументи, извлечени от свързано тълкуване на националната, наднационалната и международната правна уредба.

правна свобода от класическите основи до съвременните проблеми през призмата на българската правна теория. Пловдив. УИ „Паисий Хилендарски“, 2021, с. 94.

³⁰ Пак там.

³¹ Павлова, М. Гражданско право. Обща част. Второ преработено и допълнено издание. С.: Софи-Р, 2002, с. 166; Таджер, В. Гражданско право на НРБ. Обща част. Дял I. С.: Софи-Р, 2001, с. 344.

³² Таджер, В. Капиталови търговски дружества. Основно преработено и допълнено издание на книгата на проф. В. Таджер от 1997 г. С.: ИК „Труд и право“, 2011, с. 165; Григоров, Г. Търговско право. Кратък курс. Пловдив. FastPrintBooks, 2013, с. 76.

³³ Таджер, В. Капиталови търговски дружества. Основно преработено и допълнено издание на книгата на проф. В. Таджер от 1997 г. С.: ИК „Труд и право“, 2011, с. 165.

³⁴ Герджиков, О. Учебник по търговско право. Част първа. Търговци. С.: ИК „Труд и право“, 2021, с. 372.

³⁵ Таджер, В. Капиталови търговски дружества. Основно преработено и допълнено издание на книгата на проф. В. Таджер от 1997 г. С.: ИК „Труд и право“, 2011, с. 165; Григоров, Г. Търговско право. Кратък курс. Пловдив. FastPrintBooks, 2013, с. 76.

4. Нормативна уредба. Визия на законодателя

4.1. Конституционноправна уредба

А) Нормативни аргументи

Не може да се отрече, че правото на сдружаване, вкл. под формата на търговско дружество, е основно и неотменимо конституционно право (чл. 44, ал. 1 вр. чл. 57, ал. 1 КРБ). То е основано на принципа за свободна стопанска инициатива (чл. 19, ал. 1 КРБ) с цел постигане на стопански и социален напредък (чл. 19, ал. 4 КРБ). Това право е израз на либералната идея за свободата на индивидите да обединят своите усилия за постигане на позволени цели и включва в съдържанието си свободата сами да инициират сдружаване, както и да встъпят или не във вече формирано сдружение³⁶. Ако това право е форма на свобода и с него не се преследват забранени цели (чл. 44, ал. 2 КРБ), то не може да бъде ограничавано освен със закон, при това временно и то само на основанията, предвидени в КРБ (чл. 57, ал. 3 КРБ). Други ограничения не са предвидени.

Б) Междинен извод

Изводът *prima facie* е, че психичното увреждане не може да бъде пречка за упражняване на конституционно признатата свобода на сдружаване като предпоставка за придобиване на качеството на дружествен член. Още повече, че всички индивиди следва да се считат равноценни независимо от различното лично положение, което те имат в обществото по причина на болестта им (чл. 6, ал. 2 КРБ).

1.2. Международноправна уредба

А) Нормативни аргументи

От източниците на международното право релевантна за поставения въпрос е Конвенцията за правата на хората с увреждания (КПХУ)³⁷, в сила за България от 21.04.2012 г. Цел на конвенцията е да гарантира пълноценното и равноправно упражняване на всички права на човека и основни свободи от хората с увреждания (чл. 1 КПХУ). Основен неин принцип е принципът за равните възможности (чл. 3, б. „д“ КПХУ). Съдържанието на този принцип включва признаването на право– и дееспособността на хората с увреждания наравно с всички останали във всички сфери на живота (чл. 12, т. 2 КПХУ), вкл. чрез осигуряване на възможност за започване на собствен бизнес под каквато и да е форма на частно предприемачество (чл. 27, т. 1, б. „е“ КПХУ).

Орган по тази конвенция е Комитетът на ООН за правата на хората с увреждания (чл. 34 КПХУ). Като компетентен по тези въпроси орган той

³⁶ Баламезов, Б., В. Киров, Е. Танчев, М. Карагьозова-Финкова, Н. Ферева, П. Киров, С. Начева, С. Стойчев. Конституция на Република България. Коментар. С.: Сиела, 1999, с. 143.

³⁷ Ратифицирана със закон, приет от НС на 26.01.2012 г., обн. ДВ бр. 12/10.02.2012 г.

има правомощие да отправя препоръки и предложения към докладите на държавите – страни по конвенцията, относно предприетите от тях мерки по изпълнение на задълженията им по конвенцията (чл. 36 КПХУ). В изпълнение на посочената процедура Комитетът е препоръчал на Република България (чл. 27, Параграф 58, б. „г“) *„да засилва обучителните програми за лица с увреждания относно уменията, изисквани на открития пазар на труда, но също и уменията в предприемачеството...“*³⁸

Предприемачеството не е нищо друго, освен способност за извършване на стопанска дейност в широк смисъл чрез организиране на собствено бизнес начинание, вкл. под формата на търговско дружество за извършване на търговска дейност в тесен смисъл. Препоръката е в съответствие с гаранциите за упражняване на правото на труд, включително чрез започване на собствен бизнес (чл. 27, т. 1, б. „е“ КПХУ), които конвенцията осигурява на хората, независимо дали увреждането им е физическо, психическо, интелектуално или сетивно (чл. 1 КПХУ).

Б) Междинен извод

Следователно нито интелектуалното затруднение, нито наличието на психична болест могат да бъдат пречка за извършване на стопанска или търговска дейност съобразно визията за развитие на правото в посочената област, очертана от международната конвенция.

1.3. Наднационална правна уредба

А) Нормативни аргументи

На европейско ниво въпросът за участие на лица с ментални увреждания в търговско дружество не е уреден изрично. Косвено обаче може да се извлече идеята за правната допустимост на такова участие. В разпоредбата на чл. 11, б. „б“, подточка „v“ от Директива 2017/1132/ЕС относно някои аспекти на дружественото право³⁹ са предвидени последиците от порочно учредяване на търговско дружество. Когато всички участници в учредяването са недееспособни (в това число запрети), дружеството се обявява за недействително. Тази недействителност обаче няма да настъпи, ако: 1) поне един от участниците е дееспособен или 2) никой не е поискал нейното обявяване. Очертава се положение във втората хипотеза, при което макар в учредяването да е участвал запрети, то поради нормативната сила на фактическото положение участието му в дружеството като негов член се признава.

---

³⁸ План за действие за изпълнение на заключителните препоръки към Република България, отправени от Комитета на ООН за правата на хората с увреждания (2021–2026).

³⁹ ОВ на ЕС, серия L, бр. 169/30.06.2017 г., с. 46–127.

Б) Междинен извод

Очевидно е, че европейският законодател никак не отрича такова участие. Дори напротив, той се съгласява с него. Това е видно от изричното нормативно допускане дружеството да се счита действително, щом в неговото учредяване е участвало поне едно лице, което да е дееспособно. Нещо повече, на европейско ниво лишаването от дееспособност се смята вече твърде ограничително за хората с интелектуални или психични увреждания. Поради това се препоръчва на държавите членки вместо да прибегват до него, да улесняват предприемачеството на тези хора чрез подкрепящи мерки по правни и търговски въпроси, вкл. чрез използване на средствата от ЕС⁴⁰. Със силни правни и етични аргументи българската доктрина, макар и изолирано, подкрепя идеята за отпадане на института на запрещението⁴¹.

1.4. Национална правна уредба

Участието в търговско дружество се регулира по общ начин от Търговския закон (ТЗ). Възникването му се предпоставя от допускането му от правна норма в резултат на теоретичния възглед, че то е юридически факт, а не право. Такова допускане е предвидено в две хипотези: при първоначално възникване на търговско дружество или при последващо встъпване в него.

А) Забрана за първоначално встъпване в търговско дружество

В хипотеза на първоначално встъпване в търговско дружество при неговото възникване правна норма съдържа позволение за учредяване на търговско дружество, но запазено само за дееспособни лица (чл. 65, ал. 1 ТЗ). Логично следствие от това е, че на недееспособните (в това число запретени) е забранено сами да инициират създаване на такава форма на сдружаване. Санкцията за нарушаване на забраната е недействителност

⁴⁰ Съобщение на Европейската комисия (COM (2021) 101 final), Брюксел, 03.03.2021 г.: Стратегия за правата на хората с увреждания за периода 2021–2030 г., с. 12, 14, достъпно на: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:52021DC0101>.

⁴¹ *Ставру, С.* Недееспособността на физическите лица. Съвременни предизвикателства. С. Нова звезда, 2016, с. 24, 28. Авторът смята, че институтът на запрещението е аналогичен на „гражданската смърт“, който на практика заличава качеството на правен субект на недееспособното лице. Това би противоречало не само на основни принципи на съвременното право, поставящи на първо място неприкосновеността на свободата на личността, но и на фундаментални етични закони, какъвто е категоричният императив на Кант (във втората си формулировка), който гласи: „Постъпвай така, че да използваш човечеството както в свое лице, така и в лицето на всеки друг винаги като цел, не само като средство“. Авторът обосновава още тезата си с допускането на възможността да грешим като хора, което е част от свободата ни. Той препоръчва вместо да се отнема възможността на лицата да допускат грешки, водещи до самоувреждане, като ги лишава от правно валидна воля (чрез поставяне под запрещение), правната уредба на не(дее)способността би могла да „инвестира“ в различни инструменти, които да използват потенциала на тези грешки, за да се стимулира развитието на определени умения на съответното лице.

на учредяването поради недостатъчност на волята (чл. 70, ал. 2 вр. ал. 1, т. 7 ТЗ) и прекратяване на дружеството⁴² (чл. 70, ал. 3 ТЗ). Изискването е израз на теорията, че учредяването на дружеството е функция на волята на учредителите, което налага минимален брой от тях да са изразили правно валидна воля⁴³. Подразбираща обаче е възможността дружеството да се учреди от недееспособни заедно с дееспособни, чийто брой отговаря на минимума според закона за съответния вид дружество⁴⁴.

Най-сетне възможно е в учредяването да е участвало формално дееспособно лице, което по причина на болестта си не е могло да разбира или да ръководи действията си. В този случай дружеството може да бъде обявено за недействително, щом порокът на волята е довел до липса на учредителен договор (чл. 70, ал. 1, т. 1 ТЗ), до нарушаване на изискванията на закона (чл. 70, ал. 1, т. 2 ТЗ вр. чл. 159 и 163 ТЗ) или до учредяването му от по-малко от предвидения брой дееспособни учредители (чл. 70, ал. 1, т. 7 ТЗ)⁴⁵.

Б) Забрана за последващо встъпване във вече създадено търговско дружество

С оглед на тези законодатели разрешения логично би бил изводът, че щом на лицата с ментални увреждания се забранява да учредяват търговско дружество по причина на болестта им, то им се забранява и да встъпят във вече създадено. Наистина правна забрана за последващо встъпване на запретиени във вече съществуващо дружество не е изрично разписана. Такава обаче може да се извлече по тълкувателен път от действащата днес уредба.

⁴² В историческа перспектива недействителността на учредяването не е била предвидена в ТЗ, 1896 г. (отм.). Последицата от допуснати в учредяването пороци се е извличала по тълкувателен път. В тази връзка проф. К. Кацаров споделя следното: „Въпросът за действие на пороците в учредяването налага търсене на отговор в особената природа на учредителния акт. При мълчанието на закона, казва той, и липсата на строго установен критерий в приложението на нищожността като санкция за порочността на правните актове, както и особенният характер на учредителния акт, налагат отхвърляне най-напред на едно шаблонно и автоматично приложение на абсолютната нищожност в нейната логическа крайност и ортодоксален вид по отношение на този акт“ – виж *Кацаров, К.* Систематичен курс по българско търговско право. Четвърто фототипно издание. С.: ДП „Георги Димитров“, 1990, с. 234.

⁴³ *Калайджиев, А.* Търговци. С.: Сиби, 2021, с. 153.

⁴⁴ Този извод се подкрепя от ограничителният характер на разпоредбата на чл. 70, ал. 1 ТЗ, чиято цел е да защити стабилността на правните субекти в оборота, като предпочете съхраняването на търговското дружество, освен когато нарушението е толкова сериозно, че съществено засяга интересите на самото дружество и неговите кредитори и съдружници/акционери и порокът не може да бъде отстранен – виж *Колев, Н.* Търговски дружества. Синтез и коментар на практиката на ВС и на ВКС. С.: ИК „Труд и право“, 2021, с. 98, 103 и цитираната там практика.

⁴⁵ *Калайджиев, А.* Търговци. С.: Сиби, 2021, с. 156.

Поставянето под пълно запрещение на неограничено отговорен съдружник в персонално дружество е основание за прекратяване на самото дружество (чл. 93, т. 4, пр. 2 ТЗ и чл. 99, ал. 2 ТЗ). Поставянето пък под пълно запрещение на съдружник в капиталово дружество или в дружество с променлив капитал⁴⁶ е основание за прекратяване на членството (чл. 125, ал. 1, т. 1, пр. 2 ТЗ и чл. 260м, ал. 1, т. 1, пр. 2 ТЗ).

Очевидна е волята на законодателя да не допуска встъпване на поставени под пълно запрещение лица в съществуващо дружество, доколкото последицата от това е неблагоприятна или за самото дружество, или за самия съдружник. Целта е да се охранят интересите на дружеството, за да може то да функционира нормално в търговския оборот, но и да се предпази самият запретен от неблагоприятно засягане на имуществената му сфера, като му се спести търговският риск от едно такова участие.

В) Позволение за последващо встъпване в създадено търговско дружество. Ограничени хипотези

Позволено обаче е участието на ограничено запретен командитист в персонално дружество или съдружник в капиталово дружество. А чисто капиталовият характер на АД не позволява дори поставеният под пълно запрещение да бъде лишен от качеството му на акционер⁴⁷. В тези случаи недееспособността на дружествените членове не е от естество да застраши съществуването или функционирането на дружеството. Историческото тълкуване подкрепя този извод. Ако едно физическо лице е било член на търговско дружество в качеството му на командитист или акционер, поставянето му под настойничество или попечителство по-късно поради умоповреждане не е било основание за прекратяване на дружеството (аргумент от чл. 225 вр. чл. 145 ТЗ 1898 г. (отм.)), още по-малко на членството. Учредяването на настойничество или попечителство по тази причина е водело до загубване на търговското качество⁴⁸ (аргумент от чл. 8 ТЗ, 1898 г. (отм.)), но само ако преди това болният е бил търговец физическо лице на свое собствено основание.

Г) Междинен извод

Изводът от анализа на вътрешната правна уредба е, че забраната за участие на запретени лица в търговско дружество не е абсолютна. Такова участие макар и в ограничени хипотези все пак се допуска, стига да се установи, че то не е от характер да застраши нито нормалното функциониране на дружеството, нито да създаде прекомерен търговски риск за участника в него.

⁴⁶ Въведено за първи път у нас с изменение и допълнение на ТЗ, обн. ДВ бр. 66/01.08.2023 г.

⁴⁷ *Калайджиев, А.* Търговци. С.: Сиби, 2021, с. 123.

⁴⁸ *Кацаров, К.* Систематичен курс по търговско право. Четвърто фототипно издание. С.: Държавна печатница „Георги Димитров“, 1990, с. 42.

5. Разрешенията на съдебната практика

С оглед на сега действащата уредба не е изненадващо, че съдебната практика отрича възможността поставени под запрещение лица да създават търговско дружество и впоследствие да участват в него. Не е изненадващ и властващият позитивизъм, единствено на който съдът разчита и на който се позовава, за да мотивира решенията си. Твърде често просто се указва, че е налице „законова запрета недееспособният или ограничено дееспособният да стане страна в правоотношение с дружеството“, че „законът не допуска членствено правоотношение на недееспособни“, че „поставянето под запрещение възпрепятства валидното възникване на елементите от фактическия състав на учредяването“⁴⁹. Решаващите мотиви кратко се допълват с познати на гражданското право общи формулировки, че тези лица „се явяват негодни сами със своите действия да поемат задължения и права“ и че „не могат валидно да формират воля“⁵⁰.

6. Стратегически политики по въпросите за правата на хората с увреждания

А) Общи положения

В изпълнение на отправените към България препоръки и в съответствие с международните политики за изравняване на възможностите за хората с увреждания⁵¹ във всички области на обществения живот⁵² е разработен национален план за действие с краен срок за изпълнение 2026 г.⁵³ В него са набелязани законодателни, административни и други мерки, които държавата вече е или в бъдеще ще предприеме за изпълнение на отправените ѝ препоръки. Подчертано е, че държавата чрез Агенцията по заетостта гарантира на хората с увреждания не само обучение и професионално консултиране, но и приоритетно включване в разнообразни насърчителни мерки. Една такава мярка е насърчаването на предприемачеството чрез финансиране на бизнес проект за започване и развиване на стопанска дейност (чл. 47, ал. 1 ЗНЗ).

Волята на държавата да подпомага и насърчава хората с ментални увреждания се потвърждава и от приетата Национална програма за заетост и обучение на хора с трайни увреждания⁵⁴. Въпреки ниският им относителен

---

⁴⁹ Решение № 8/03.01.2023 г., т. д. № 1110/2022 г., СГС; Решение № 2374/30.11.2018 г., т. д. № 2525/2017 г., СГС; Решение № 296/09.02.2018 г., т. д. № 2692/2017 г., СГС и др.

⁵⁰ Пак там.

⁵¹ Преамбюл, б. „е“ КПХУ.

⁵² Преамбюл, б. „ш“ КПХУ.

⁵³ План за действие за изпълнение на заключителните препоръки към Република България, отправени от Комитета на ООН за правата на хората с увреждания (2021–2026), приет с Решение на МС № 110/12.02.2021 г.

⁵⁴ Национална програма за заетост и обучение на хора с трайни увреждания, утвърдена със

дъл сред безработните (11%) те са включени с приоритет в програмата⁵⁵, доколкото „ширежите се в обществото предразсъдъци по отношение на техните възможности и потенциал“ правят „реализацията на човешките им права трудно постижима“⁵⁶.

Опитът дори е показал, че менталното увреждане не пречи на хората успешно да се реализират в селското стопанство или в комунално-битовото обслужване⁵⁷. Това е разбираемо, доколкото за извършването на тези дейности не се изискват сложни мисловни процеси. Въпреки това по тази програма все още не е финансиран нито един бизнес проект на лице с увреждане.

Б) Междинен извод

Въпреки ясно прокламираната воля на държавата да осигури всички права и свободи във всички сфери на живота на лицата с ментални увреждания, не е трудно да се види, че възможността да се регистрира търговец за започване на самостоятелна търговска дейност е запазена само за психично здрави лица (аргумент от чл. 56 ТЗ, чл. 65, ал. 1 ТЗ, чл. 2, ал. 1 ЗК).

Международно гарантираната възможност се оказва изпразнена от съдържание. Институтът на запрещението не е отменен, а липсата на дееспособност като негова последица е пречка за регистриране на търговец.

III. Заключение

Струва ми се, че съвременното разбиране за участието в търговско дружество на лица със или без ментални увреждания налага нов теоретичен подход в обосноваването му. То не трябва да се разглежда в алтернатива: или като право, или като юридически факт, но никога двете.

Не може да не се види, че както според международния, така и според конституционния законодател, то възниква като субективно право под форма на свобода, в което впоследствие настъпва качествена трансформация. В тази фаза на съществуването си правото включва възможност да се придобие определено качество (на съдружник, респ. на акционер). На това право противостои задължението на държавата чрез нейните компетентни органи и в рамките на предоставената им компетентност да го признае и зачете. А като правова и социална държава, тя се задължава и да улесни упражняването му чрез разнообразни обучителни и насърчителни мерки. В тази фаза на съществуването си правото не може да бъде ограничавано на основание болестно

заповед на министъра на труда и социалната политика № РД-01-121/29.04.2022 г. с продължен срок на действие до 31.12.2025 г. съгласно заповед на министъра на труда и социалната политика № РД-01-282/20.09.2023 г.

⁵⁵ Раздел IV, т. 1, подточка 1.1, пример 4 от Националната програма за заетост и обучение на хора с трайни увреждания.

⁵⁶ Пак там.

⁵⁷ Пак там.

увреждане. То може да бъде ограничавано само на основанията, разписани изчерпателно в Конституцията. Изводът се подкрепя пряко от международно признатия принцип за равните възможности на всички хора с увреждания, без значение дали то е психическо, или интелектуално (чл. 3, вр. чл. 1 КПХУ).

След като това право вече е упражнено и желаното качество – придобито, правото се изчерпва. На негово място възникват други права, а наред с тях и задължения. Насрещната страна по тях вече не е държавата в лицето на нейните компетентни органи, а самото търговско дружество. В тази втора фаза на съществуването си участието придобива облика на сложен комплекс от права и задължения, които формират мрежа от отделни правоотношения, обединени от единството на страните по тях.

В рамките на единното множество от правоотношения, всяко отделно правомощие се подчинява на свой собствен правен режим, който по необходимост включва ограничения в упражняването му с цел защита на интересите на трети лица и на правната сигурност. Легитимно и пропорционално ограничение е например забраната недееспособен да бъде избран за управленски и представителен орган, доколкото противното би застрашило външните отношения на дружеството с трети лица.

Упражняването на правомощия, чието реализиране обаче се отразява само във вътрешните отношения, не следва да бъдат ограничавани. Настоящото законодателство налага ограничения дори на тези правомощия в противоречие с принципа за пропорционалност, а това не е необходимо с оглед защита правата и свободите на трети лица (чл. 52, т. 1 от Хартата на основните права на ЕС)⁵⁸.

Казано иначе, участието в търговско дружество може да се разглежда като сложно правно явление, в съществуването на което се наблюдават две фази. В първата то възниква като право под форма на свобода, а с упражняването на съдържанието му то се изчерпва. На негово място възникват множество отделни правомощия, подчинени на самостоятелен правен режим в обща система от взаимно свързани правоотношения. В първата си фаза участието в търговско дружество може да бъде ограничавано само на основания, предвидени в конституцията. Във втората си фаза могат да бъдат ограничавани само отделно правомощия, но не и всички. Съобразно принципа на пропорционалност могат да се ограничават само онези правомощия, реализацията на които се отразява във външните отношения на дружеството с трети лица.

Изложеното разбиране, според мен, съответства на съвременната идея за предоставяне на възможност на хора с интелектуални затруднения и психични увреждания сами да изкарват прехраната си, за да имат те достойно съществуване, без да застрашават с предприетата от тях дейност трети лица.

⁵⁸ ОВ на ЕС, серия С, бр. 326/26.10.2012 г., с. 391–407.

Мълчание, отхвърляне, поведение на оспорване и противопоставяне в Търговското право. Съпоставка и отграничение

Ивайло Малинов*

В областта на Търговското право мълчанието и бездействието на търговеца биват санкционирани строго от нормативните правила. В материята на търговските сделки законодателят използва няколко различни понятия, целяйки да регламентира и ограничи пасивното поведение от страна на даден търговец в отношенията му с останалите субекти на правото. Тази статия цели да изясни и съпостави институтите на мълчанието, пасивното поведение, както и да ги отграничи от институтите на изричното противопоставяне и отхвърлянето, които се явяват техен контрапункт в закона.

Ключови думи: мълчание, поведение, отхвърляне, противопоставяне, Търговско право, търговски сделки

---

* Ивайло Маринов, ас. д-р в департамент „Право“, Нов български университет, ел. поща: imalinov@nbu.bg

**Silence, rejection, challenging and oppositional
behavior in the Commercial Law.
Comparison and demarcation of institutes.**

Ivaylo Malinov*

In the field of commercial law, the silence and inaction of the merchant are strictly sanctioned by the normative rules. In the matter of commercial transactions, the legislator uses several different concepts in order to regulate and limit the passive behavior of a merchant in his relations with the other subjects of the law. This article aims to clarify and compare the institutes of silence, passive behavior, as well as distinguish them from the institutes of explicit opposition and rejection, which seem to be their counterpoint in the law.

Keywords: *silence, conduct, rejection, opposition, Commercial law, commercial transactions*

---

* Assist. Prof. Ivaylo Malinov, Ph.D., Law Department, New Bulgarian University,
e-mail: imalinov@nbu.bg

1. Правно значение на мълчанието в търговското право

Основен принцип в общото гражданско законодателство е, че мълчанието **не е знак на съгласие** с направеното предложение – арг. от чл. 13, ал. 3 ЗЗД. Именно поради това **между гражданскоправните субекти договорът не се счита за сключен чрез мълчание**, освен в изрично предвидените от закона случаи, напр. при сключване на сделки при общи условия по смисъла на чл. 16, ал. 3, одобряване на вещта при договора за покупко-продажба – чл. 204, ал. 2 и ал. 3 от ЗЗД. Поради това в доктрината е възприето, че **мълчанието не представлява отхвърляне на предложението, а просто е липса на волеизявление за приемане, т. е. липса на изразено съгласие**¹.

В търговското право се възприема **обратният принцип**. В чл. 292, ал. 1 от ТЗ е предвидено **изключение**, съгласно което *предложението до търговец, с когото предложителят е в трайни търговски отношения, се смята за прието, ако не бъде отхвърлено веднага*. При действието на отменения Търговски закон, подобно правило също е съществувало: чл. 333 ТЗ (отм.), според който, *когато две лица се намират в постоянни търговски отношения, лицето, на което е направено предложение, е длъжно да се произнесе веднага, иначе мълчанието му се счита за приемане*². Правилото е било своеобразна рецепция на § 320 от Унгарския търговски закон. В съчиненията, посветени на старото ни търговско законодателство, при анализа на отменения законовия текст, се посочва, че *„ако един търговец се намира в търговски отношения с друг търговец, или се предложи на друг търговец за извършване на поръчки, той е длъжен веднага да се произнесе за получената поръчка или предложение, иначе мълчанието му се счита, като да е приел предложението или поръчката“*³.

Нормативният анализ на правилото на чл. 292, ал. 1 ТЗ налага извода, че за приложението му е необходимо **кумулятивното наличие на следните елементи**:

- а) да е налице **предложение** (по смисъла на чл. 13, ал. 1 ЗЗД);
- б) предложението да е **отправено до търговец**;
- в) между страните да са налице **трайни търговски отношения**⁴;

¹ Вж. **Павлова**, М. Гражданско право. Обща част, 2002 г., изд. Софи-Р, с. 477.

² За кратки исторически и сравнителни бележки по въпроса за генезиса и приложението на чл. 333 ТЗ (отм.) вж. **Иванов**, Ал. Мълчанието, равнозначно на приемане по чл. 292 ТЗ, публ. в: Дайджест „Търговско и конкурентно право“, 2007 г., кн. 09, стр. 29.

³ Вж. **Кацаров**, К. Систематичен курс по българско търговско право. Четвърто фототипно издание, София, 1990 г., изд. ДП „Георги Димитров“, с. 411–413.

⁴ Под „*трайни търговски отношения*“ следва да се разбират не само и не просто тези, които продължават достатъчно дълъг период от време, а такива, които поради еднотипността и обичайността на дотогавашното си изпълнение предполагат да се приемат чрез мълчание. По тази причина не може да се сметне, че едни дълго

- г) да липсват на действия, с които веднага и изрично да се отхвърли предложението.

При наличието на тези условия мълчанието се приравнява на съгласие с направеното предложение и договорът ще се счита за сключен в момента на пристигане на предложението, тъй като съдоговорителят е трябвало да го отхвърли изрично веднага, ако не е желал да сключи същия. Затова в доктрината се приема, че член 292, ал. 1 ТЗ урежда едно **необоримо предположение (презумпция)** за мълчаливо приемане на отправената до търговеца оферта⁵. Други автори ограничават правната характеристика на института, посочвайки само, че в такива случаи съгласието се презумира, без да се уточнява какъв е видът на презумпцията – оборима или необорима⁶. Дали обаче твърдяната теза е безспорно коректна? Според теорията, **чрез презумпциите въз основа на установени факти, се прави заключение за съществуването на други неустановени факти, като се има предвид обикновения, нормален ход на нещата**⁷. Ако възприемем горната теза, то в хипотезата на чл. 292, ал. 1 ТЗ от един отрицателен факт (т. е. *от липсата на какъвто и да е положителен факт*), каквото е мълчанието на съдоговарящият, се прави предположението за съществуването на друг положителен юридически факт – презумираното негово съгласие с офертата. Но попада ли презумираното съгласие в нормалния ход на нещата; нормално стечение на обстоятелствата ли е сключването на сделки без наличието на изрично волеизявление? Трайността на търговските отношения в определена степен обосновава такова предположение⁸. Но следва ли да възприемем, че сключването на договори без отправянето на изрични волеизявления е нормалният ход на нещата, само защото страните са в трайни отношения? По-скоро, отговорът следва да е отрицателен. Изискванията за добросъвестност и сигурност в оборота налагат страните,

---

продължаващи преговори ще доведат до мълчаливо сключване на договора, защото при отправяните оферти и контраоферти в хода на дълъг, криволичещ и познаващ внезапни обрати договорен процес не може да става дума за „*трайни търговски отношения*“⁴. Такъв е и случаят с предлагани изменения на вече сключен договор. „*Трайно*“ и **обичайно е, договорът да се изпълнява, а не да се променя**. Поради това **офертата за промяна или допълване на договора не може да се смята за предложение, оставащо в кръга на трайните търговски отношения**. Напротив, такава оферта за изменение е извънредно обстоятелство и често – изненадващ факт – вж. Решение от 29.08.2016 г. по ВАД № 3/2015 г.

⁵ Вж. **Голева, П.** Търговско право. Търговски сделки. Шесто допълнено и преработено издание, София, 2018 г., изд. Нова звезда, с. 34, **Иванов, Ал.** Търговски сделки и несъстоятелност със синтез на юриспруденцията, София, 2017 г., изд. Сиела, с. 22.

⁶ Вж. **Герджиков, О.** Учебник по търговско право – Част втора. Търговски сделки, София, 2022 г., изд. Труд и право, с. 53.

⁷ Вж. **Павлова, М.** цит. съч., стр. 118.

⁸ Вж. **Герджиков, О.** цит. съч., с. 53.

дори и при наличието на трайност в отношенията си, да вземат отношение по направените предложения, което ще внесе яснота в отношенията им и би предотвратило наличието на евентуални спорове помежду им впоследствие. Тогава, не представлява ли **превръщането на липсващото съгласие в съществуващо една своеобразна правна санкция спрямо ненавременно действащият търговец, който не зачита изискванията на търговското право за сигурност, предвидимост и бързина в оборота?** Дали в случая не се случва нещо различно – не се ли приема за съществуващо съгласието, което всъщност обективно не съществува? Защото именно чрез уредбата на **правната фикция** законодателят свързва един юридически факт (в случая **мълчанието** на търговеца, до който е отправено предложение) с правни последици (валидното **склучване на договор**), които нормално могат да се породят само от друг юридически факт, който в случая не се изисква да съществува⁹ (наличието на **изрично изразено съгласие**). Употребата на законови фикции се налага само когато има достатъчно основания, наложени от изискванията за **справедливост** и необходимост от **социална целесъобразност**. Именно поради това **фикциите** се различават от необоримите презумпции по това, че при първите не се изхожда от типичните връзки между фактите в действителността, а напротив, **установяват се последици, които нормално не биха могли да настъпят**. Такъв считаме, че е и случаят с мълчаливото съгласие, което обективно не съществува, но законът фингира неговото наличие, поради изискванията за сигурност и бързина в трайно установените между страните търговски отношения. Тезата, че в цитираната норма е използвана правна фикция, но без да е подкрепена с подробна аргументация, изолирано се прокрадва и в литературата¹⁰.

1. 1. Според установеното в практиката правното значение *мълчанието може да се приеме за съгласие на търговците за сключване на отделната търговска сделка, само ако от трайно установените между тях търговски отношения е видно, че помежду им няма спор по съществените елементи на сделката, поради което не е нужно изричното приемане на направената оферта*¹¹. Разпоредбата на 292 от ТЗ е предназначена да уреди именно взаимоотношения между търговци, които са в трайни търговски отношения и помежду им не съществува спор относно съществените елементи на сделката, поради което не е необходимо изрично приемане на офертата при всяка една от поредните продължителни доставки. Разместването на значението на мълчанието на адресата на офертата в търговското право, за разлика от

⁹ Вж. **Павлова**, М. цит. съч., стр. 119.

¹⁰ Вж. **Калайджиев**, А. Облигационно право – Обща част. Осмо издание, София, 2020 г., изд. Сиби, с. 76.

¹¹ Така Решение № 389 от 20.06.2023 г. на САС по в. т. д. № 272/2023 г.

гражданското, е **предназначено за облекчаване на търговския оборот**¹². Хипотезата на чл. 292, ал. 1 ТЗ се прилага само за достигнали до знанието на насрещната страна предложения, което **достигането на предложението не се предполага, а следва да се докаже от отправилата предложението страна**¹³. В практиката се обръща внимание и на обратната хипотеза, а именно, че когато от поведението на страните не може да се обоснове „извод за наличие на постигнато съглашение [...] по отношение на вида, количеството, качеството на стоката и дължимата цена за същата, както и изпълнение на задължението на продавача по тези договори да предаде стоките на купувача и да издаде необходимите за това документи“ не може да се установява наличието на предложение по реда на чл. 292, ал. 1 ТЗ¹⁴.

Според доктрината, за да е правновалидно отхвърлянето на предложението, трябва да бъде извършено **изрично и незабавно**¹⁵. За него **не е предвидена конкретна форма, т. е. отказът може да бъде извършен и устно** (включително и по телефона или друго средство за комуникация). Мълчаливото сключване на договор по чл. 292, ал. 1 ТЗ обаче е неприложимо, когато между страните изрично е уговорено, че измененията на договора стават само в определена (писмена) форма¹⁶. Важно е **волята за отхвърляне на предложението да бъде изразена ясно и категорично**¹⁷, като **без значение е последващото несъгласие на търговеца с отправеното му предложение**¹⁸. Пред решаващия орган **следва да бъде предоставено категорично доказателство за незабавното отхвърляне от ответника на предложението**¹⁹. Единствено в такъв случай договърът няма да се счита за валидно сключен.

При така установената законова формулировка в теорията се възприема принципното положение, че **мълчанието в търговското право е равносилно на приемане на предложението, т. е. приравнено на съгласие**²⁰. В практически смисъл, обаче, възприемането на мълчанието, разбираемо като форма на пасивно поведение от страна на търговец, и в този смисъл като

¹² Вж. Решение № 523 от 20.10.2008 г. на ВКС по т. д. № 274/2008 г., I т. о., ТК, Решение № 260728 от 11.05.2021 г. на СГС по т. д. № 1993/2020 г.

¹³ Вж. Решение № 1130 от 7.03.2011 г. на СГС по гр. д. № 152/2011 г., ГО, IV-Г с-в.

¹⁴ Вж. Решение № 389 от 20.06.2023 г. на САС по в. т. д. № 272/2023 г.

¹⁵ Вж. **Голева, П.** цит. съч., с. 34.

¹⁶ Съгласно възведения в чл. 293, ал. 6 ТЗ принцип, когато за сключването на търговската сделка е предвидена писмена форма, тя се отнася и за измененията на сделката. Вж. Решение от 29.08.2016 г. по ВАД № 3/2015 г.; Решение № 98 от 7.07.2009 г. на ВКС по т. д. № 518/2008 г., II т. о., ТК.

¹⁷ Вж. **Иванов, Ал.** Мълчанието, равнозначно на приемане [...], стр. 32.

¹⁸ Вж. Решение от 3.01.2002 г. по ВАД № 51/01 г.

¹⁹ Вж. Решение от 21.01.2002 г. по ВАД № 5/2001 г.

²⁰ Вж. **Герджиков, О.** цит. съч., с. 53.

единствен юридически факт, обосноваващ даването на еднозначно съгласие по повод сключването на сделки или ратифицирането на определени правни действия, би **могло да доведе до множество проблеми и противоречия**. Това може да бъде онагледено с различни хипотези: например, отправено е предложение по e-mail до търговец, с когото предложителят е в трайни търговски отношения. От гледна точка на оферента, предложението е получено, достигнало е до знанието на съдоговорящия, проучено е, но по него не е взето отношение в рамките на един разумен срок (примерно 1–3 дни, с оглед динамиката на оборота в съответния отрасъл). По силата на чл. 292, ал. 1 ТЗ такава предложение се фингира като **мълчаливо прието**. Но от гледна точка на другата страна, положението може да е съвсем различно: възможно е офертата по някакви причини да е попаднала в категорията *Spat*; възможно е достъпът до съответната електронна поща в случая да е невъзможен поради забравена, изгубена или сменена парола, както при срив в информационната система на търговеца поради авария или дори хакерска атака; възможно е недоброжелателен служител да е изтрил съответното писмо или същото да е изтрито по невнимание и по този начин съдържанието му да е останало неизвестно за търговеца. Следва ли в такива случаи, прилагайки цитираното правило да сметем договора за валидно сключен, поради привидно мълчаливото поведение на страната, до която е отправена офертата? В допълнение може да се посочи, че и други автори също са обръщали внимание, че цитираната разпоредба трябва да се тълкува в смисъл, че адресатът на предложението не се е намирал в обективна невъзможност да приеме или отхвърли предложението²¹.

Освен горепоставените въпроси, в настоящата разработка следва да се осветли и един друг въпрос: в теорията се възприема, че **идеята, която е залегнала в нормата на чл. 292, ал. 1 ТЗ, се счита за *ratio legis* (основанието) на редица други правни конструкции: поведение, показващо неоспорване на волеизявление**, отправено в нарушение на законоустановена форма за действителност по смисъла на чл. 293, ал. 3 ТЗ; **липсата на незабавно оспорване на общи условия** при двустранно търговските сделки по чл. 298, ал. 1, т. 2 ТЗ; **липсата на противопоставяне** досежно действията на лице, което ги е извършило от името на търговец без необходимата за това представителна власт – чл. 301 ТЗ. Именно поради това сходство във фактическите състави на гореописаните хипотези, ще бъдат обсъдени, съпоставени и отграничени използваните от законодателя термини: *мълчание, отхвърляне, поведение на оспорване и противопоставяне*, като за изходен пункт може да се вземе даденото в практиката определение на мълчанието, като **съгласие на търговците за сключване на отделната търговска**

²¹ Така **Голева**, П. цит. съч., с. 35.

сделка, от която е видно, че помежду им няма спор по съществените елементи на сделката.

1. 2. В съдебната практика „мълчаливото ратифициране“ на отправеното до търговец предложение е сравнително добре застъпено. Може да се направи изводът, че **за приложението на този институт, съдът взема в предвид активното поведение от страна на търговеца, съпътстващото съдбата на конкретната търговска сделка.** Например, като меродавен юридически факт, обосноваващ мълчаливото съгласие от страна на търговеца, са възприети следните негови **активни или конклюдентни действия:** приемането на насрещната престация без направени възражения²²; приемането на доставките от другата страна, удостоверено с подписи върху товарителниците²³; мълчаливо получаване на фактурите и липсата на незабавното им отхвърляне²⁴; издаване на кредитни известия и приемането на прихващането по тях²⁵; предоставянето на проформа-фактура, съчетано с извършеното от възложителя прихващане с неустойката, която изпълнителят му дължи поради забавено изпълнение на договора²⁶; заплащането на дължимия наем, съгласно посоченото в издадените фактури, без наличието на възражение по тях²⁷; отчетоводяване на издадените фактури и ползване на данъчен кредит във връзка с тях²⁸; липса на възражение срещу предложената от съдоговарящата страна цена и приемане на доставките, съобразно цената²⁹. На практика липсват **съдебни решения, при които простото мълчание на търговеца да не е придружено с някакво друго правно или фактическо действие, което обективно да може да се възприеме като индиция за фингираното съгласие относно същественото съдържание на договора.** Или както много точно е посочено в Решение от 1.11.2004 г. по ВАД № 24/2004 г.: „Обстоятелството, че една част от облигационното отношение между страните е материализирана в писмен договор, а друга част е изпълнявана на база конклюдентни действия на страните [...], не би могло да обоснове друг извод, освен този, че страните са във валидно правоотношение“. Т. е. „мълчанието, равнозначно на приемане“ по смисъла на чл. 292 ТЗ на практика не представлява само едноактното пасивно поведение от страна на единия търговец, а един обоснован **извод за съгласие, основан на цялата съвкупност от трайно установените**

²² Вж. Определение № 627 от 5.10.2011 г. на ВКС по т. д. № 1108/2010 г., II т. о., ТК.

²³ Вж. Определение от 30.12.2008 г. на ОС – София по гр. д. № 1132/2008 г., ТО, 3-ти с-в.

²⁴ Вж. Решение № 241 от 26.10.2018 г. на ВнАС по в. т. д. № 337/2018 г.

²⁵ Вж. Решение № 535 от 27.07.2023 г. на САС по в. т. д. № 33/2023 г.

²⁶ Вж. Решение № 488 от 16.07.2023 г. на САС по в. т. д. № 129/2023 г.

²⁷ Вж. Определение № 83 от 8.02.2018 г. на ВКС по т. д. № 2091/2017 г., I т. о., ТК.

²⁸ Пак там.

²⁹ Вж. Определение № 960 от 28.12.2012 г. на ВКС по т. д. № 333/2012 г., II т. о., ТК; Определение № 627 от 5.10.2011 г. на ВКС по т. д. № 1108/2010 г., II т. о., ТК.

между страните търговски отношения, които недвусмислено показват желанието им за продължаване на същите, съответно насочват към намерение за реално изпълнение по сделката.

Липсата на описаното „мълчаливо приемане“ е обсъдена в Определение № 50122 от 10.03.2023 г. на ВКС по т. д. № 192/2022 г., II т. о., ТК, където е аргументиран изводът, че когато търговецът нито писмено, нито устно, нито чрез конклюдентни действия е изразил одобрение с едностранно нареченото от другата страна „търговско предложение“, а напротив – с всичките си действия до другия търговец ясно и недвусмислено е изразявал позицията си, че меродавни и действащи между страните са клаузите на съществуващия между тях договор, както и потвърдените в него цени, то приложението на нормата е недопустимо, а от своя страна, когато твърдяното като „търговско предложение“, не съдържа каквито и да било основни елементи на договора за търговска продажба: количество продукцията, цена, срок за доставка и плащане и др., поради тази липса последното не отговаря на изискванията на „предложение, отправено до търговец“ по смисъла на чл. 292, ал. 1 от ТЗ.

2. Представлява ли мълчание неоспорването на действителността на волеизявление, отправено в ненадлежна законова форма?

Известно е, че в отлика от императивните правила, водещи до нищожност поради неспазена форма за действителност в гражданското право, в чл. 293, ал. 3 от ТЗ се съдържа правилото, че ако страната, която е получила **волеизявлението при неспазена законова форма, не оспори неговата действителност, не може по-късно да се позовава на нищожността на сделката**. Нормата гласи, че „страната не може да се позовава на нищожността, ако от поведението ѝ може да се заключи, че не е оспорвала действителността на изявлението“. На практика, най-честите случаи на такова позоваване са, когато **една от страните не е подписала договора**, изпълнила е, а след това е **поискала от другата страна да изпълни изискуемото си задължение**. Страната-длъжник съответно отправя възражение за нищожност на договора, поради неспазена форма за действителност. Законодателят счита, че противоречи на добрите нрави едно такова поведение, при което, преди да се стигне до изпълнение, страната, която не е оспорила нищожността на своето волеизявление, е приела изпълнението на задължението от другата страна и е направила възражение за нищожност едва след като е предявен иск за изпълнение на нейното задължение. В този случай законът постановява, че договорът е валиден, независимо че не е спазена предписаната в закона форма. Считаме, че и в тази хипотеза законът си служи с **правна фикция**, по силата на която ненадлежно сключо-

ченият договор се фингира като валиден поради съображения за бързина и сигурност в оборота и като своеобразна санкция за ненавременното и нецелесъобразното поведение на търговците³⁰. И в практиката на ВКС последователно се приема, че поведението на страната, която е приела насрещното изпълнение, но отказва самата да изпълни, тъй като формата за действителност не е спазена при сключването на търговския договор, е **проява на недобросъвестност в търговските отношения** и като такава не следва да се толерира от законодателя³¹. И в тези хипотези, според доктрината³², **пасивното поведение (мълчанието)** на страната-търговец отново е **въздигнато в знак на одобрение**, в случая, изразяващо се **във валидиране (саниране) на дефектите на принципно нищожната сделка**³³. В част от по-старата теория се приема, че в хипотезата на чл. 293, ал. 3 ТЗ мълчанието е знак на одобрение на сделката³⁴. Поставя се въпросът дали това твърдение е прецизно и дали единствено мълчанието е достатъчно като юридически факт, за да обоснове преодоляването на изискването за форма на сделката.

Чл. 293, ал. 3 ТЗ гласи общо, че **страната не може да се позовава на нищожността, ако по поведението ѝ може да се заключи, че не е оспорила действителността на изявлението**. Както може да се установи от граматическото тълкуване на нормата, специфичното в текста е, че законът

³⁰ Така **Голева**, П. цит. съч., с. 49.

³¹ Вж. Решение № 14 от 4.02.2013 г. на ВКС по т. д. № 1201/2011 г., II т. о., ТК.

³² Вж. **Голева**, П. цит. съч., с. 50, **Герджиков**, О. цит. съч., с. 56.

³³ В практиката на ВКС, последователно се приема, че установената форма за действителност на сделката може да бъде преодоляна посредством разпоредбата на чл. 293, ал. 3 от ТЗ, в случай, че са налице предпоставките за приложението ѝ. В Решение № 71 от 22.06.2009 г. на ВКС по т. д. № 11/2009 г., I т. о., ТК се приема още, че „не-спазването на законоустановената форма за действителност на търговската сделка не води автоматично до нищожност и това е едно от различията между търговското и гражданското право, където нищожността настъпва независимо от поведението на страните. В търговското право неспазването на формата, за да доведе до нищожност на сделката изисква по арг. на чл. 293, ал. 3 ТЗ оспорване на действителността на сделката“. Поради това, за разлика от общото гражданско право, където нищожността настъпва във и независимо от поведението на страните по сделката, в търговското право неспазването на формата изисква и допълнителен юридически факт: оспорване на действителността на изявлението (арг. от чл. 293, ал. 3 ТЗ). Затова и чл. 293, ал. 3 ТЗ важи само за търговските, но не и за облигационните договори. Освен това правилото важи само за търговските сделки по част трета на закона, а не за всички договори, които са уредени в ТЗ, но нямат характер на сделка на търговския оборот и не могат да се определят като търговски сделки по смисъла на чл. 286 ТЗ. Според ВКС чл. 293, ал. 3 ТЗ доближава нищожността, поради неспазване на формата за действителност в търговското право до унищожаемостта на сделките по чл. 27 и сл. ЗЗД – вж. Решение № 115 от 23.07.2013 г. на ВКС по т. д. № 348/2012 г., I т. о., ТК.

³⁴ Вж. **Неделчева**, Б., **Сукарева** Зл., **Караниколов**, Л., **Рачев**., Ф. Кратък курс по търговско право, София, 2002 г., изд. на УНСС, с. 152.

говори не просто за „мълчание“, а е използван терминът „поведение“, което отново предполага наличието на някакво **активно или конклюдентно действие** от страната, до която е отправено волеизявлението в неспазена законова форма. Следва ли тогава да се направи аналогия при тълкуването на посоченото „поведение на оспорване“ с понятието „отхвърляне веднага“ на предложението, отправено до търговец по смисъла на чл. 292, ал. 1 ТЗ? Считаме, че се налага положителният отговор на поставения въпрос, тъй като са налице предпоставките за това – арг. от чл. 46, ал. 1 ЗНА. Т. е. и липсата на „поведение на оспорване“ представлява **активни или конклюдентни действия** на страната, от които да е видно, че **тя не смята изявлението и договора за нищожни, поради липса на форма, съответно е приела безрезервно изпълнението на задължението от другата страна и се е ползвала от него, точно както в хипотезите на отхвърляне на предложението, отправено до търговец** по чл. 292, ал. 1 ТЗ. В този смисъл мълчаливо потвърждаващата страна трябва или да е имала **пасивно поведение** и да е **търпяла нищожния, поради липса на форма, договор, или активно да е съдействала или да е създавала предпоставки за изпълнението на задължението от насрещната страна**, или всички предпоставки да са налице. *Per argumentum a contrario*, може да се позовава на нищожността само тази страна, която изрично е демонстрирала несъгласието си със сключения договор поради неспазената форма. Разбира се, в Търговския закон това отклонение от принципите на нищожността на сделките е въведено с цел **стабилизиране динамиката на стокооборота**³⁵.

2.1. Следва да се сподели виждането, изложено в литературата³⁶, че прилагането на разглежданото правило предполага във всеки конкретен случай, когато не е спазена установената от закона форма за действителност на договора, да се извърши **всеобхватен и задълбочен анализ на фактите по делото и на доказателствата, които ги установяват, като се изследват поведението на страните и действията им, насочени към упражняване на права от сключената при неспазване на изискването за форма сделка.** Именно **активното и конклюдентно поведение на страните** и тук, както и на останалите места в Търговския закон, където са въведени **отклонения от общите гражданскоправни правила** (напр. чл. 292, ал. 1 ТЗ, чл. 301 ТЗ), са въздигнати в **критерий**, въз основа на който следва да се извърши преценка дали независимо от липсващата форма, сделката валидно може да обвърже страните по нея.

Според съдебната практика такова поведение, от което може да се направи извод, че **липсва оспорване на волеизявлението**, е например:

³⁵ В този смисъл и **Голева, П.** цит. съч., с. 49.

³⁶ Вж. **Първанова, Б.** Формата за действителност на сделките и приложението на чл. 293, ал. 3 от търговския закон, публ. в: <http://gramada.org>.

липсата на активни действия от страна на възложителя, от които да се обоснове извод, че не се противопоставя на изменението на договора³⁷; получаване на всяка от доставките от страна на търговеца, което е видно от подписите му върху товарителниците³⁸; изпращане на отговор на изявлението за поредното увеличение на първоначално определената цена³⁹; приемането на изпълнението на насрещната страна по договора⁴⁰; плащане на вноски като част от цената по договора⁴¹; осчетоводяване на издадената фактура и ползване на данъчен кредит⁴²; приемане на погасителният ефект на прихващането с осчетоводяване му⁴³ и др. Т. е. **приложението на чл. 293, ал. 3 от ТЗ също не може да се основава на простото мълчание на страните, без да е налице някакво активно или конклюдентно поведение, насочено към правните последици на сделката, именно защото нормата не говори за мълчание, приравнено на съгласие, а за „поведение“ на страна по сделката, от което може да се направи несъмнен извод, че не е оспорвала действителността на изявлението.** Казано другояче, именно поведението на страната, изразяващо се в трайното неоспорване на съществените елементи на сделката, съчетано с ползване на получените резултати, а не самото неоснователно позоваване на нищожността на договора, са конкретните основания за саниране на опорочената, поради липсата на форма, сделка. Важна особеност тук е, че забраната за позоваване на нищожността на договора е **по отношение на страната, която с поведението си е демонстрирала зачитане и ратифициране на действието на изявленията по сделката.** Следователно, неизправната страна, която на свой ред трябва да изпълни, не разполага с възражението за нищожност на договора, а на свой ред **дължи изпълнение на поетите задължения**⁴⁴. *Разпоредбата на чл. 293, ал. 3 ТЗ материализира принципа, че никой не може да черпи права от собственото си неправомерно поведение. Неизправната страна по облигационен търговски договор не може да се освободи от задължението за престация, след като е приела престацията на изправната страна без възражения*⁴⁵.

³⁷ Вж. Решение № 50183 от 14.07.2023 г. на ВКС по т. д. № 2161/2021 г., I т. о., ТК.

³⁸ Вж. Определение от 30.12.2008 г. на ОС – София по гр. д. № 1132/2008 г., ТО, 3-ти с-в.

³⁹ Вж. Определение № 50406 от 7.06.2023 г. на ВКС по т. д. № 1257/2022 г., I т. о., ТК.

⁴⁰ Вж. Решение № 14 от 4.02.2013 г. на ВКС по т. д. № 1201/2011 г., II т. о., ТК; Решение № 529 от 14.10.2008 г. на ВКС по т. д. № 240/2008 г., I о., ТК.

⁴¹ Вж. Определение № 10 от 6.01.2020 г. на ВКС по т. д. № 559/2019 г., I т. о., ТК; Решение № 1435 от 8.07.2014 г. на САС по в. гр. д. № 4154/2013 г.

⁴² Вж. Решение № 347 от 27.02.2019 г. на ВКС по т. д. № 687/2018 г., II т. о., ТК.

⁴³ Вж. Решение № 2363 от 13.12.2017 г. на СГС по т. д. № 1481/2017 г.

⁴⁴ Вж. Решение от 14.08.2018 г. по ВАД № 23/2018 г.

⁴⁵ Вж. Решение № 1442 от 23.12.2003 г. на ВКС по гр. д. № 411/2003 г., ТК.

Изводът е, че **договорът, сключен при липса на форма, се санира, не от мълчанието, а от активното или конклюдентно поведение на страната, която има интерес да се позове на нищожността** – най-често с безрезервното приемане на насрещната престация и липсата на спор по отношение съществените елементи на сделката. Може да се обобщи и че хипотезите при приложението на чл. 293, ал. 3 ТЗ са аналогични с тези по приложението на чл. 292, ал. 1 ТЗ. Считаме, че с оглед сходството в изброените практически проявления на горните норми, сме свидетели на определено припокриване между използваните от законодателя термини: „поведение на оспорване“ и „отхвърляне“ на предложението, отправено до търговец по смисъла на чл. 292, ал. 1 ТЗ. И в двата случая **активните или конклюдентни действия на търговеца са съпътстващите юридически факти, които допълват мълчанието**, за да се стигне до приложението на нормите, регулиращи сключването на търговски сделки при липса на изрично волеизявление (чл. 292, ал. 1 ТЗ) и при липса на оспорване на порочно волеизявление, водещо до саниране на нищожен, поради порок във формата, договор (чл. 293, ал. 3 ТЗ). И в двете хипотези **законът свързва приложението на заложената фикция с липсата на конкретно волеизявление** – в единия случай за приемане на предложението, във втория случай волеизявление за отхвърляне на предложението. И въпреки липсата на изискването за трайност на търговските отношения във втората хипотеза, може да се предположи, че то имплицитно е заложено в замисъла на нормата, тъй като самият ѝ текст предполага изтичането на определен времеви период – от момента на отправянето на порочното волеизявление до един предполагаем бъдещ момент, в който страната, от чието поведение не може да се направи заключението за наличието на оспорване, би се позовала на нищожността на сделката, поради порока във формата ѝ за действителност. Този времеви период, разбира се, невинаги може да се характеризира с трайност на търговските отношения, но с оглед съвременното развитие на търговията и на динамиката на оборота считаме, че в множество хипотези би покрил именно и тази законова формулировка.

3. Проявна форма на мълчание ли е неоспорването на общи условия в двустранните търговски отношения?

Подобна на преждеизследваните хипотези се открива и при уредбата на **мълчаливото приемане на общи условия при двустранно търговските сделки**⁴⁶. Основната уредба, касаеща използването на общи условия при

⁴⁶ Считаме, че терминът „*двустранно търговски сделки*“ е по-подходящ от често използваната в литературата формулировка „*двустранни търговски сделки*“, най-вече поради терминологичното сходство, водещо началото си от **делението на сделките на едностранни и двустранни**, с оглед броя на волеизявления, включени в състава

сключването на търговските сделки се съдържа в чл. 298 ТЗ. Тя в известна степен възпроизвежда **аналогичното правило**, визирано в чл. 16 ЗЗД, но го доразвива с оглед на участието на търговци в правоотношението. Търговският закон предвижда алтернативно **две изисквания** за сключване на договорите при общи условия. На първо място – в случаите, когато **съконтрагентът не притежава качеството търговец, заяви писмено, че ги приема** – чл. 298, ал. 1, т. 1 ТЗ. Втората хипотезата обаче е *специфична* – **не само издателят на общите условия трябва да е търговец, но и насрещната страна трябва да е такъв**. В този случай **страна по сделката е обвързана от общите условия на другата, ако ги е знаела или е била длъжна да знае, че търговецът работи с общи условия и незабавно при сключване на сделката не ги е оспорила** – чл. 298, ал. 1, т. 2 ТЗ. Според доктрината тази разпоредба отново е пример за *значението на мълчанието (пасивното поведение)* в търговското право и *приравняването му на съгласие*⁴⁷. В тези случаи **не е необходимо писменото волеизявление на другата страна, че приема условията**⁴⁸. Подобна хипотеза, касаеща **правното действие на липсата на незабавен отказ** откриваме и при **мълчаливото одобрение от страна на доверителя на сделка, сключена от комисионера на различна от уговорената цена**, по смисъла на чл. 351, ал. 2 ТЗ⁴⁹.

Но както видяхме по-горе, в т. 1 и т. 2, в случаите на мълчаливо приемане на предложение, отправено до търговец, както и в хипотезите на преодоляване на пороците поради липса на форма за действителност на двустранно търговска сделка е необходимо да бъде изследвано и *поведението на страната*, която се позовава на съответната правна норма, като най-често се отчитат **активните ѝ или конклюдентни действия**. Резонно се поставя въпросът дали **договорът, сключен при общи условия между търговци, се сключва само с мълчание, разбираемо като простото им неоспорване или и в тази хипотеза е необходимо изследване на допъл-**

им. То е в състояние да доведе до объркване и смесване между двустранна търговска сделка (напр. договор) и двустранно по субектен признак търговска сделка, която от своя страна може да бъде както едностранна, така и двустранна.

⁴⁷ Вж. Русчев, Ив. Сключване на договори при общи условия – Проблеми в доктрината и практиката, публ. В: Дайджест „Търговско и конкурентно право“, 2010 г., кн. 09, стр. 108.

⁴⁸ Така Голева, П. цит. съч., с. 58.

⁴⁹ Хипотезата е частен случай на отклонение от поръчката. Той се отнася до продажба от страна на комисионера на цена по-ниска, или покупка на цена по-висока от определената от доверителя. Сключването на сделка при такива по-неблагоприятни условия в сравнение с поръчката на доверителя поражда задължение за комисионера веднага да го уведоми за това. Ако доверителят не се откаже незабавно от сделката, се смята, че я е одобрил. Според теорията е налице необорима презумпция за одобрение, в случай че доверителят не реагира, и то веднага, на така сключената сделка – вж. Герджиков, О. цит. съч., с. 213.

нителните действия на търговеца, който „мълчаливо“ ги е приел? И дали това е поредното проявление на правното значение на мълчанието в рамките на търговското право? Като допълнителен въпрос може да се постави какво е съотношението между хипотезите на **незабавно оспорване** на общите условия между търговци и **незабавният отказ** на доверителя от изпълнителната сделка, сключена между комисионера и третото лице при по-неизгодни условия.

3.1. Изследвайки постановените в съдебната и арбитражната практика случаи на спорове, касаещи приложението и обвързващото действие на общи условия между търговци, най-безпроблемни се оказват хипотезите, в които „в договора изрично е посочено, че сключването му е при конкретни общи условия“⁵⁰; „когато с рамков договор страната е поела задължение за запознаване с общите условия на другата преди подписването му“⁵¹ или когато „търговец е удостоверил писмено (с подпис), че е получил общите условия и декларира, че е запознат с тях и не ги оспорва“⁵². В такива случаи въпросът по отношение факта на знанието или задължението за знание за наличието на общи условия не се поставя, тъй като **страната с подписа си е удостоверила приемането им и се е съгласила с правно обвързващото им действие.**

Мълчаливото приемане на общи условия на практика се открива в хипотезите, в които изрично препращане към общи условия в договора не е налично. Тогава, ако страната е търговец, нейното знание за наличието на общи условия, изготвени от другата се презумира от закона. Най-масово използваният способ за разгласяване на общите условия на търговците е чрез **публикуването им на on-line сайтове в интернет**⁵³. Според практиката, **когато общи условия са публикувани в официалния сайт на търговеца в интернет, то това означава, че същите са били публично обявени предварително и договарящият търговец е могъл и следователно е бил длъжен да ги знае**⁵⁴. По този начин публично обявените общи условия обвързват страните по договора, щом те са ги приели чрез извършените от тях волеизявления и/или действия. Заложената в закона презумпция за знание у търговците се явява сериозна санкция за тяхното небрежно поведение, тъй като в тази хипотеза общите условия ще обвържат правно валидното в страната по договора, дори тя да не се е запознала с тяхното съдържание. Именно в такива хипотези, в които съдоговарящият е търговец, по отноше-

⁵⁰ Вж. Определение № 464 от 3.10.2017 г. на ВКС по ч. т. д. № 2230/2017 г., I т. о., ТК; Определение № 464 от 3.10.2017 г. на ВКС по ч. т. д. № 2230/2017 г., I т. о., ТК.

⁵¹ Вж. Решение от 14.07.2017 г. по ВАД № 245/2016 г.

⁵² Вж. Определение № 718 от 14.12.2015 г. на ВКС по т. д. № 878/2015 г., II т. о., ТК.

⁵³ Така Вж. Русчев, Ив. цит. съч., с. 103.

⁵⁴ Вж. Решение № 107 от 28.03.2018 г. на ПАС по в. т. д. № 668/2017 г.

ние на него приложение намира чл. 298, ал. 1, т. 2 от ТЗ, изискваща **изричното оспорване на общите условия**⁵⁵. Обратно, ако такава липсва – общите условия се считат за приети. Можем да обобщим, че именно тези хипотези олицетворяват в най-точен смисъл правното значение на мълчанието на търговеца – **липсата на волеизявление за оспорване от негова страна е равнозначно на правното му обвързване с общите условия, за които законът е въвел тежката презумпция за знание**. В подобни хипотези дори не е необходимо да се изследва съпътстващото двустранно търговската сделка поведение на договарящата страна, която мълчаливо приема публично обявените общи условия. Въведената от законодателя **презумпция за знание** на практика определя мълчанието, разбирано като пасивно поведение от страна на търговеца, като единствен и достатъчен юридически факт, за да се приложи хипотезата на чл. 298, ал. 1, т. 2 ТЗ.

Това положение важи и при действието на публично известни общи условия, когато страните по сделката са търговци – те стават задължителни за другата страна, като нейното знание се презумира на основание редица специални закони^{56, 57}. Тези общи условия са задължителни и за всички потребители от датата на публикуването им⁵⁸. Подобни договорни отношения са регулирани със специални закони, в които се предвижда и специален ред за създаване на общи условия, санкционирани от оторизиран за това държавен орган, поради което спрямо тях е неприложима общата разпоредба на чл. 298, ал. 1 ТЗ, изискваща съгласието или неоспорването им от страна на съконтрагента. Т. е. **в тези хипотези дори волеизявлението за оспорване е правно ирелевантно и същите влизат в сила независимо от наличието или липсата на такова**. След влизане в сила на решението на регулаторния орган за одобряването на Общите условия, последните стават приложими към действащите между страните договорни отношения, включително и досежно предвидените в тях нови цени на предоставената услуга⁵⁹.

3.2. Прави силно впечатление прилагането от съдилищата на презумпцията за знание по чл. 298, ал. 1, т. 2 ТЗ „*по аналогия*“ спрямо лица, не само не притежават търговскоправно качество, а напротив – имащи качеството потребител. Така, в практиката се приема, че „*според чл. 8, ал. 1 и 3 от НАРЕДБА № 4 от 14.09.2004 г. за условията и реда за присъединяване на потребителите и за ползване на водоснабдителните и канализационните*

⁵⁵ Вж. Решение № 332 от 25.11.2014 г. на ВнАС по в. т. д. № 469/2014 г.

⁵⁶ Вж. Решение № 224 от 25.07.2014 г. на ВнАС по в. т. д. № 274/2014 г.

⁵⁷ Например чл. 104а ЗЕ; чл. 149 ЗЕ; чл. 8, ал. 1 и ал. 3 от НАРЕДБА № 4 от 14.09.2004 г. за условията и реда за присъединяване на потребителите и за ползване на водоснабдителните и канализационните системи

⁵⁸ Вж. Решение № 169 от 15.06.2012 г. на ВнАС по в. т. д. № 190/2012 г.

⁵⁹ Вж. Решение № 576 от 11.04.2012 г. на САС по в. т. д. № 4013/2011 г.

системи получаването на услугите ВиК се осъществява при публично известни общи условия, предложени от оператора и одобрени от собственика (собствениците) на ВиК системи или от съответен регулаторен орган, създаден със закон, или в изпълнение на концесионен договор. Общите условия влизат в сила в едномесечен срок от публикуването им в централен ежедневник. По аналогия с уредбата на чл. 298, ал. 1, т. 2 ТЗ следва да се приеме, че потребителите, които не са търговци, които са знаели, респективно са били длъжни да знаят, оповестените в централен ежедневник общи условия и не са ги оспорили в 30-дневен срок, са ги приели мълчаливо. Ако това не стане, според чл. 8, ал. 4 в сила остават общите условия [...]. Сключване на предварителен договор е необходимо само за новите потребители и при условия, различни от тези по общите условия⁶⁰. Приложението по аналогия на специална норма, уреждаща отношенията между търговци, които са професионалисти и специалисти в дадена област, каквато е чл. 298, ал. 1, т. 2 ТЗ, спрямо потребители, за които принципно законът предвижда по-засилена и завишена защита, струва ни се, е крайно неуместно и влиза в явно противоречие не само с духа, но и с буквата на закона. Съгласно така даденото тълкуване на закона единствено в един кратък „период от 30 дни потребителите, които не са съгласни с общите условия, имат право да внесат в съответното експлоатационно дружество заявление, в което да предложат различни условия, които се отразяват в допълнителни писмени споразумения. По аргумент за противното, когато потребителят не се е възползвал от тази нормативно уредена възможност, важи последицата чл. 298, ал. 1, т. 2 ТЗ⁶¹.

Заслужава подкрепа изразеното в литературата мнение, че мълчаливото включване на общите условия в предложението за договаряне би следвало да е възможно само при двустранно търговските сделки, където знанието им се презумира от закона, тъй като **при едностранно търговските сделки и при гражданските договори общите условия винаги трябва да се включват изрично в предложението за конкретния договор чрез устно или писмено позоваване на тях**. Това се налага най-малкото от обстоятелството, че **писмено може да бъдат потвърдени само общи условия, които са изрично включени в съдържанието на офертата** – арг. от чл. 298, ал. 1, т. 1 ТЗ и чл. 16, ал. 1 ЗЗД⁶². Можем да посочим, че част от практиката приема като разрешение именно тази позиция, като постановява, че: „*Докаато волята (съгласието) на контрагента с общите условия, изготвени от насрещната страна, би могла да се презумира по реда на чл. 298, ал. 1, т. 2 ТЗ, то волята на съставителя на общите условия за тяхното прилагане*

⁶⁰ Вж. Решение от 7.01.2010 г. на РС – Добрич по гр. д. № 451/2009 г.

⁶¹ Вж. Решение № 129 от 7.01.2013 г. на ВКС по т. д. № 683/2011 г., I т. о., ТК.

⁶² Така Русчев, Ив. цит. съч., с. 101.

*трябва да е изрично изразена. Ако в договора липсва клауза, препращаща към общи условия, това означава, че изготвилата общите условия страна се е въздържала от прилагането им*⁶³.

3.3. Освен това, при формалните сделки е нужно общите условия да бъдат предадени на търговеца при сключването на договора – чл. 298, ал. 2 ТЗ. В противен случай те нямат действие за него. Т. е. законът предвижда още едно изискване в случаите, когато за действителността на договора е предвидена писмена форма. Тогава установените от търговеца общи условия обвързват другата страна само ако са ѝ били предадени при сключване на сделката – чл. 298, ал. 2 ТЗ. Предаването означава установяване на фактическото им държане от другата страна на хартиен или електронен носител, с което да ѝ се осигури възможност да се запознае с тяхното съдържание и да прецени дали да приеме същите и да сключи договор с търговеца или при несъгласие с тях да не пристъпва към сключването на такъв⁶⁴. Принципното положение е, че липсва ли такова предаване, действието на общите условия по отношение на договарящата страна е изключено.

Поставя се въпросът дали мълчаливото саниране на формален договор по смисъла на чл. 293, ал. 3 ТЗ, може да обхване и липсата на предоставени в писмена форма общи условия при сключване на сделката? Т. е., ако бъде нарушена формата на сделка, за която законът е поставил изискване за действителност, и не е налице поведение, което да се квалифицира като оспорване на порочно волеизявление, то тогава сделката ще бъде валидна. Но ако някоя от страните работи с общи условия, а същите не са предоставени при сключването ѝ в писмена форма, ще се считат ли и общите условия за валидно предадени, съгласно изискването на чл. 298, ал. 2 ТЗ? Налага се отрицателният отговор: **нормата на чл. 298, ал. 2 ТЗ е специална и правилото на чл. 293, ал. 3 ТЗ не може да дерогира действието ѝ**. Изводът е, че при формалните сделки преодоляването на предписаната от закона за форма, чрез поведение, показващо липса на оспорване на порочното волеизявление на страната, не би могло да отмени изискването на чл. 298, ал. 2 ТЗ общите условия на търговеца да се представят при сключването на сделката, както и изискването за писменото им приемане⁶⁵. Затова, извън

⁶³ Вж. Решение от 21.03.2016 г. по ВАД № 49/2015 г.

⁶⁴ Вж. Решение № 212 от 21.11.2018 г. на ПАС по в. гр. д. № 495/2018 г.

⁶⁵ Вж. Решение от 25.04.2000 г. по ВАД № 102/99 г. В цитираното решение „Решаващият орган не приема разбирането, че ако е налице сключен договор по застрахователна полица, това означава, че застрахованият се е съгласил и с общите условия, щом липсва подпис за тези условия, както е в процесния случай. Общите условия са неразделна част от договора за застраховка, но само ако те са подписани от застрахования.“ Мотивите на цитираното решение са изцяло в духа на разисквания проблем и заслужават подкрепа.

тези случаи, единствено при неформалните търговски сделки ще е **възможно мълчаливо приемане на общите условия**, изразяващо се в неоспорването им към момента на сключване на сделката, тъй като важи презумпцията за знание спрямо тях. Можем да направим извода, че именно в тази хипотеза пасивното поведение на търговеца, разбираемо като **мълчание, изразяващо се в неоспорване на общите условия**, е единствен и достатъчен юридически факт, обосноваващ ратификацията и приемането им.

4. Мълчаливо ратифициране на договора ли е липсата на незабавно противопоставяне от страна на търговеца в хипотезите на извършени действия без необходимата представителна власт?

Всяка търговска сделка, както и всяка друга сделка в гражданското право, може да се сключи лично или **чрез представител**. В последния случай представителят трябва да има необходимата **представителна власт**, която може да произтича както от **закона**, така и по силата на **упълномощителна сделка**⁶⁶. Възможна е обаче и хипотезата, при която някой да действа като представител, без да има необходимата представителна власт. В такъв случай са известни две отделни правни фигури: ако изобщо **липсва** такава власт – лицето се нарича **мним представител** (*falsus procurator*), а в случай че лицето има представителна власт, но е **излязло извън пределите ѝ**, явлението се означава като **превишаване пределите на представителната власт** (*excessus mandati*)⁶⁷.

В общото гражданско право и в двата случая извършеното действие не произвежда правни последици за мнимо представлявания, защото сделката е обявена от закона за **нищожна**. Законът дава правната възможност **мнимо представляваният да потвърди така сключената сделка**. Според чл. 42, ал. 2 от ЗЗД, лицето, от името на което е сключен договор без представителна власт, може да го потвърди, като за това потвърждаване се изисква същата форма, която е предвидена за упълномощаването за сключване на договора – арг. от чл. 37, ал. 1 ЗЗД. **Възможността за заздравяване на сделката чрез потвърждаване я квалифицира като висящо недействителна**⁶⁸.

В търговското право нещата са уредени, образно казано, в противоположен смисъл. Съгласно теорията в чл. 301 от ТЗ се съдържа **презумпцията, че липсата на противопоставяне от страна на мнимо представлявания търговец е въздигнато в знак на съгласие със сключения договор или**

⁶⁶ Вж. Герджиков, О. цит. съч., с. 61–62.

⁶⁷ Вж. Павлова, М., цит. съч., с. 612–613.

⁶⁸ Пак там, с. 613.

извършеното правно действие от мнимия представител⁶⁹. Тук отново може да се постави въпросът, дали цитираната норма наистина представлява правна презумпция, или и в тази хипотеза е по-правилно да се приеме, че законът отново урежда **правна фикция**? Казано другояче, презумира ли законът мълчаливото потвърждаване на извършените без представителна власт от името на търговец действия, защото това е обикновеният ход на нещата, или напротив – дали хипотезата на нормата не фингира реално несъществуващото съгласие като съществуващо, поради съображенията за бързина, сигурност и динамика в търговския оборот и като своеобразна санкция спрямо небрежното поведение на търговеца, който дефинитивно трябва да действа незабавно? Струва ни се, че второто тълкуване следва да бъде предпочетено, поради следните съображения: чрез нормата на чл. 301 ТЗ законът свързва един осъществен юридически факт, бил той и отрицателен – **липсата на своевременно противопоставяне от страна на търговеца**, с правните последици, които нормално могат да се породят само от друг юридически факт, който в случая не се изисква да съществува, а именно **изричното ратифициране на действията** по смисъла на чл. 42, ал. 2 ЗЗД. Както беше посочено, **фикциите** се различават от презумпциите по това, че при първите не се изхожда от типичните връзки между фактите в действителността, а се **установяват последици, които нормално не биха могли да настъпят**. Именно, по силата на правно уредената в чл. 301 ТЗ фикция се стига до принципно нетипичен правен резултат – **конклюдентно се потвърждават действия, които според общото гражданско право са извършени неправомерно и затова следва изрично да бъдат потвърдени** с нарочно волеизявление.

4.1. Съгласно цитираната правна норма, *когато едно лице действа от името на търговец, без да има представителна власт, се смята, че търговецът потвърждава сключената сделка или извършеното действие, ако не се противопостави на тях веднага след узнаването им*⁷⁰. Това нормативно разрешение внася съществена разлика от **принципа, установен в общото гражданско законодателство** – действия от чуждо име без необходимата представителна власт нямат юридическо действие за представлявания, т. е. те са **нищожни**, ако не последва потвърждаване (*ратификация*).

Във фактическия състав, по приложението на чл. 301 от ТЗ, следва да се включат следните **три елемента**:

⁶⁹ Вж. Голева, П. цит. съч., с. 63, Герджиков, О. цит. съч., с. 62.

⁷⁰ Нормата кореспондира с тази на чл. 43 ТЗ, уреден в материята на търговското представителство (*Ако търговският представител сключва договори, без да е упълномощен, и третото лице не е знаело за това, договорът се смята потвърден от търговеца, ако той не го отхвърли веднага, след като бъде уведомен за него от търговския представител или от третото лице, като им съобщи за това*).

- 1) наличието на предприето действие от името на търговец от лице, което не разполага с представителна власт или извършване на правно действие при превишаване на същата;
- 2) узнаването за това действие от страна на търговеца⁷¹ и
- 3) липсата на противопоставяне на предприетото действие от страна на търговеца, веднага след узнаването за извършването му. Поради това последващото оспорване на действието не може да обори фикцията, предвидена в чл. 301 ТЗ⁷².

Според част от теорията в хипотезата на чл. 301 ТЗ е залегнала идеята на чл. 292, ал. 1 ТЗ, т. е. че **мълчанието на търговеца само по себе си е достатъчно да бъде приравнено на съгласие („потвърждаване“)** на извършените от негово име, но без представителна власт, действие⁷³. В литературата се открива и аргументация, против тази широко наложила се в доктрината теза⁷⁴. Второто виждане заслужава подкрепа, поради няколко съображения. Както може да се установи от текста на закона, липсата на противопоставяне представлява отрицателен факт, който трудно може бъде доказван⁷⁵. Освен това и **моментът на узнаване на извършването на сделката е въпрос на субективно възприятие и също трудно се изследва и доказва**. Ето защо, липсата на противопоставяне от страна на търговеца, би било равнозначно на мълчаливо потвърждаване на договора, но последното отново **трябва да бъде допълнено с определени активни или конклюдентни действия**,

⁷¹ Знанието на търговеца не се презумира, а следва да се установи по безсъмнен начин – вж. Решение № 114 от 26.07.2013 г. на ВКС по т. д. № 255/2012 г., I т. о., ТК; Решение № 46 от 27.03.2009 г. на ВКС по т. д. № 454/2008 г., II т. о., ТК.

⁷² Вж. Решение № 5 от 9.02.2010 г. на ВКС по т. д. № 268/2009 г., II т. о., ТК.

⁷³ Вж. Герджиков, О. цит. съч., с. 62.

⁷⁴ Вж. Голева, П. цит. съч., с. 63 и Първанова, Б., За приложението на чл. 301 от Търговския закон по отношение на арбитражното споразумение, публ. в <http://gramada.org>, както и цитираната там литература.

⁷⁵ В Тълкувателно решение № 6 от 15.07.2014 г. на ВКС по тълк. д. № 6/2013 г., ОСГК, което е свързано с приложение на трудовото законодателство, но има значение за правилното тълкуване разпоредбата на чл. 154, ал. 1 от ГПК, ВКС приема, че доказването на отрицателни фактически твърдения може да се извърши чрез съвкупност от положителни факти (индиции), които са основа за доказателствени изводи относно отрицателния факт. Иначе казано, правилото *negativa non sunt probanda* не е абсолютно и обстоятелството, че даден факт е „отрицателен“, само по себе си не изключва възможността същият да подлежи на доказване и тежестта да е за страната, която го твърди. Признакът, по който може да се определи даден факт като „положителен“ или „отрицателен“, е дали с осъществяването си фактът оставя следи в обективната действителност. Положителните факти се характеризират с това, че при осъществяването си в миналото те са оставили следи, по които в момента на гледане на делото може да се съди за тях. Всеки положителен факт предизвиква промяна в средата, в която се осъществява. Отрицателните факти, поради неосъществяването си, не оставят следи.

подобно на хипотезите на чл. 292, ал. 1 ТЗ и тази на чл. 293, ал. 3 ТЗ. Може да се посочи, че и последователно в практиката на ВКС при приложението на правилото на чл. 301 от ТЗ се прибегва до **изследването на конкретни факти и обстоятелства, от които може да се направи несъмнен извод, че търговецът е узнал, но въпреки това не е оспорил извършените от негово име без представителна власт действия**⁷⁶. Изолирани остават решенията, в практиката, според които „законодателят е приравнил мълчанието на мнимо представлявания търговец на съгласие“⁷⁷.

Както може да се установи от граматическото тълкуване на чл. 301 от ТЗ, **законът не говори за просто мълчание** (точно както и в хипотезите по чл. 292, ал. 1 ТЗ и на тези по чл. 293, ал. 3 ТЗ), **нито пък за пасивно поведение на търговеца, което да бъде приравнено на съгласие**. Нормата използва специфична терминология, а именно „*противопоставяне*“, което отново предпоставя наличието и изследването на някакво **активно или конклюдентно действие от страна на търговеца**. Обсъжданото „*противопоставяне веднага след узнаването*“ на действията на мнимия представител, считаме, че доста се доближава по смисъла до и правно действие до „*отхвърлянето веднага*“ на предложението, отправено до търговец. Може да се обобщи, че **вложеният в термините *противопоставяне* и *поведение на отхвърляне* смисъл е идентичен и се покрива по значение**, още повече, че и при двете действия има еднакво изискване за извършването им в темпорално отношение – **веднага**, което ще рече незабавно, без никакво забавяне във времето. Липсата на противопоставяне на извършените действия и липсата на отхвърляне на направеното предложение разкриват еднотипни правни белези, а още повече, че и двете правни действия, според изискването на закона, следва да бъдат извършени веднага. Именно с оглед горното следва да приемем, че **изводът за потвърждаване на извършени без представителна власт действия от търговеца може да бъде направен въз основа на предприети от него действия в определена насока – на неговото активно или конклюдентно поведение или дори бездействие**, от които може да се направи обоснован извод за такова потвърждаване⁷⁸. Аргументация в посочения смисъл намираме и в Решение № 89 от 12.06.2013 г. по т. д. № 431/2012 г., Т. К., II Т. О., според чиито мотиви: „*За да се приложи чл. 301 от ТЗ, достатъчно е да се докаже, че търговецът е манифестирал мълчаливо одобрение на извършените без представителна власт действия или е демонстрирал намерение да се ползва от целения с тях правен резултат*“.

⁷⁶ Вж. Решение № 57 от 11.09.2017 г. на ВКС по т. д. № 3444/2015 г., I т. о., ТК; Решение № 89 от 12.06.2013 г. по т. д. № 431/2012 г., т. к., II т. о. на ВКС.

⁷⁷ Вж. Решение № 60027 от 6.08.2021 г. на ВКС по т. д. № 2609/2019 г., II т. о., ТК.

⁷⁸ Вж. Решение № 36 от 30.03.2011 г. на ВКС по гр. д. № 384/2009 г., IV г. о., ГК.

4.2. В съдебната практика се разграничават **множество хипотези**, при които решаващият състав е приел, че **липсва противопоставяне** от страна на търговеца на извършените без представителна власт действия, което обаче е съчетано с определено негово **активно** или **конклюдентно действие**, а именно: *изпълнение на договора и получаване на възнаграждение по него без наличието на противопоставяне*⁷⁹; *одобрението, дадено от търговеца с приемане за плащане на предявения запис на заповед*⁸⁰; *приемането на движимите вещи, чрез подписването на протокол от лице, което представлява търговеца*⁸¹; *при наличие на данни за отразяване на издадената фактура по договора в счетоводството на дружеството*⁸²; *включването на фактурата в дневника за покупки-продажби по ДДС*⁸³; *ползването на данъчен кредит по фактура съгласно ЗДДС*⁸⁴; *фактически действия по ползване на имота и плащането на наемна цена*⁸⁵; *при фактическото ползване на вещта от търговеца-наемател и плащането на наемната цена за част от периода на действие на договора*⁸⁶; *липса на противопоставяне срещу действията на служителите по приемане на СМР*⁸⁷; *при приемането на извършената работа (СМР) от страна на възложителя с акт обр. 19*⁸⁸ и др. Като обобщен извод от множество съдебни решения може да се приеме, че **самото изпълнение, или дори частичното изпълнение на договора, както и приемането и ползването на резултатите от сделката, се счита за потвърждаване и последващо саниране на нищожния договор**, сключен без необходимата представителна власт⁸⁹. Посочените примери са изцяло в съответствие със застъпеното в литературата становище, че **непротиво-**

⁷⁹ Вж. Решение № 55 от 16.05.2017 г. на ВКС по гр. д. № 60167/2016 г., I т. о., ГК.

⁸⁰ Вж. Решение № 5 от 9.02.2010 г. на ВКС по т. д. № 268/2009 г., II т. о., ТК.

⁸¹ Вж. Решение № 51 от 10.02.2012 г. на ВКС по гр. д. № 962/2011 г., II т. о., ГК.

⁸² Вж. Решение № 49 от 4.04.2017 г. на ВКС по гр. д. № 50236/2016 г., IV т. о., ГК.

⁸³ Вж. Решение № 30 от 8.04.2011 г. на ВКС по т. д. № 416/2010 г., I т. о., ТК.

⁸⁴ Вж. Решение № 138 от 17.10.2011 г. на ВКС по т. д. № 728/2010 г., II т. о., ТК; Решение № 46 от 27.03.2009 г. на ВКС по т. д. № 454/2008 г., II т. о., ТК.

⁸⁵ Вж. Решение № 57 от 7.06.2011 г. на ВКС по т. д. № 546/2010 г., I т. о., ТК.

⁸⁶ Вж. Решение № 57 от 11.09.2017 г. на ВКС по т. д. № 3444/2015 г., I т. о., ТК; Решение № 89 от 12.06.2013 г. на ВКС по т. д. № 431/2012 г., II т. о., ТК.

⁸⁷ Вж. Решение № 34 от 22.02.2010 г. на ВКС по т. д. № 588/2009 г., II т. о., ТК.

⁸⁸ Вж. Решение № 118 от 5.07.2011 г. на ВКС по т. д. № 491/2010 г., II т. о., ТК.

⁸⁹ Сполучлив опит за такова обобщение намираме и в Решение № 50157 от 25.01.2023 г. на ВКС по т. д. № 474/2021 г., II т. о., ТК: „Способите, по които ненадлежно представяваният търговец узнава за сделката, не са законово регламентирани, но в непротиворечивата практика на ВКС по приложение на чл. 301 ТЗ се приема, че това са: отразяване на съответните правни действия и/или на последиците от тях в търговските книги на дружеството; вписването в публичен регистър; уведомяване на търговеца от ненадлежащия му пълномощник, или от трети лица; при предприемане на действия по реализиране на права или изпълнение на задължения по търговската сделка от мнимо представявания търговец и др.“.

поставянето от страна на търговеца само по себе си не е равнозначно на неговото мълчание, за да влезе в действие презумпцията по чл. 301 от ТЗ⁹⁰. Във всяка от разглежданите хипотези, съдът изследва и прави извода за липса на противопоставяне от страна на търговеца въз основа на определено активно или конклюдентно поведение от негова страна, което да разкрива отношението му към извършените без представителна власт действия, както и ползването на резултатите и последствията от сделката. Прави впечатление и друго: посочените примери са аналогични с разглежданите хипотези при приложението на преждеизследваните институти – сключването на търговски сделки при липса на изрично волеизявление (чл. 292, ал. 1 ТЗ) и санирането на нищожен, поради порок във формата, договор при липса на оспорване на порочно волеизявление (чл. 293, ал. 3 ТЗ).

Обратно, за да избегне последиците от презумпцията на чл. 301 ТЗ, търговецът следва да се противопостави веднага след узнаването. Това противопоставяне трябва да е изрично и по категоричен начин да изразява непризнаването на действията на мнимия представител. Т. е., за да осуети действието на чл. 301 от ТЗ, търговецът следва своевременно да реагира в отговор на извършените от негово име без представителна власт действия или по думите на закона – да *„се противопостави веднага“*. *„Следователно при узнаване на конкретното действие и неговото неоспорване, е налице потвърждаване на действие без представителна власт“*⁹¹.

Последицата от липсата на незабавно противопоставяне от страна на търговеца е, че сключената от негово име сделка го обвързва валидно и поражда всички свои правни последици. Сделката, която е сключена при липса на надлежно учредена представителна власт, също е **висящо недействителна**⁹². Следва да се приеме, че и при търговските сделки, сключени без необходимата представителна власт, също е налице хипотеза на висяща недействителност, но до момента на узнаването и непротивопоставянето на търговеца, от чието име е сключена сделката, или до момента на евентуалното ѝ потвърждаване от негова страна⁹³.

⁹⁰ Вж. Голева, П. цит. съч., с. 63 и Първанова, Б., За приложението на чл. 301 от Търговския закон по отношение на арбитражното споразумение, публ. в <http://gramada.org>.

⁹¹ Вж. Решение № 60027 от 6.08.2021 г. на ВКС по т. д. № 2609/2019 г., II т. о., ТК.

⁹² Вж. Решение № 60027 от 6.08.2021 г. на ВКС по т. д. № 2609/2019 г., II т. о., ТК.

⁹³ Правилото, че когато едно лице действа от името на търговец без представителна власт се смята, че търговецът потвърждава действията, ако не се противопостави веднага след узнаването, обаче е приложимо единствено по отношение на действия, за потвърждаването на които законът не изисква квалифицирана писмена форма. Съгласно чл. 42, ал. 2, изр. второ от ЗЗД потвърждаването следва да бъде извършено в същата форма, която е предвидена за упълномощаването за сключване на договора. Чл. 37 от ЗЗД, от своя страна, предвижда, че упълномощаването за сключване

5. Изводи

От направения анализ могат да бъдат обобщени няколко заключения:

- Мълчанието в търговските отношения може да се определи като **извод за съгласие, основан на цялата съвкупност от трайно установените между страните търговски отношения**, които недвусмислено показват желанието им за продължаване на същите и насочват към намерение за реално изпълнение по конкретна сделка;
- Изследваните норми от Търговския закон, които регламентират правното действие на мълчанието в търговското право, представляват законови фикции;
- За да се стигне до приложението на нормите, регулиращи сключването на търговски сделки при липса на изрично волеизявление (чл. 292, ал. 1 ТЗ), при липса на оспорване на порочно волеизявление, водещо до саниране на нищожен, поради порок във формата, договор (чл. 293, ал. 3 ТЗ) и при липсата на противопоставяне на извършените без необходимата представителна власт действия (чл. 301, ал. 1 ТЗ), следва да **бъде направен извод въз основа на предприети от търговеца действия в определена насока – на неговото активно или конклюдентно поведение или дори бездействие, обосноваващи извода за саниране или потвърждаване на сделката**;
- В хипотезата на мълчаливо приемане на общи условия в двустранно търговските сделки, пасивното поведение на търговеца, разбираемо като **мълчание, изразяващо се в неоспорване на общите условия, е единствен и достатъчен юридически факт, обосноваващ приемането им**. Именно тази хипотеза олицетворява в най-чист вид правното значение на мълчанието в търговското право.

на договори, за които законът изисква особена форма, трябва да бъде дадено в същата форма; но ако договорът трябва да бъде сключен в нотариална форма, упълномощаването може да бъде направено и писмено с нотариално удостоверяване на подписа и съдържанието, извършени едновременно. Систематичното тълкуване на цитираните разпоредби е основание за извода, че тук липсата на противопоставяне от страна на търговеца няма да е достатъчно, за да се приложи чл. 301 от ТЗ, без да се вземе предвид видът на сключената без представителна власт сделка, установената в закон форма за действителността, както и съществуващите специални правила за изпълнението на тази форма или **чл. 301 от ТЗ не може да се приложи спрямо сделки, сключени без представителна власт, чиято форма за действителност е по-тежка от частната писмена**.

ВМЕСТО
ЗАКЛЮЧЕНИЕ

**Ако днес беше сред нас?
Един разговор с проф. д-р Константин Кацаров**

Аделина Хаджийска*

Докладът представя кратки биографични бележки на известния български юрист и общественик. По структура и съдържание той представлява своеобразен разговор с проф. К. Кацаров. Поставени са актуални въпроси за състоянието на съдебната власт в страната, на юридическата наука, както и такива, свързани с личните му впечатления и оценки на събитията от XX век. Именно върху тях проф. Кацаров е разсъждавал в своите научни трудове, като възгледите му по тези въпроси са представени като отговори с актуално звучене и до днес.

***Ключови думи:** биографични бележки, Константин Кацаров, съдебна власт, Западът*

---

* Аделина Хаджийска, гл. ас. д-р в катедра „Наказателноправни науки“, Юридически факултет, УНСС, ел. поща: ahadzhiyska@unwe.bg

If you were with us today?
A conversation with Prof. Dr. Konstantin Katsarov

Adelina Hadzhiyska*

The report presents brief biographical notes of the famous Bulgarian jurist and public figure. In terms of structure and content, it represents a kind of conversation with Prof. K. Katsarov. Current questions were asked about the state of the judiciary in the country, of legal science, as well as those related to his personal impressions and assessments of the events of the 20th century. It was on them that Prof. Katsarov reflected in his scientific works, and his views on these questions are presented as answers with a topical sound to this day.

Keywords: *biographical notes, Konstantin Katsarov, judiciary power, the West*

---

* Assist. Prof. Adelina Hadzhiyska, Ph.D., Department of Criminal Law, Law Faculty, University of National and World Economy, Sofia, e-mail: ahadzhiyska@unwe.bg

І. Кратко представяне на проф. Константин Кацаров за читателя

Проф. Константин Кацаров е роден на 31 август 1898 г. в град София в семейството на Иван и Цанка Кацарови¹. Завършва Първа мъжка гимназия, а през 1916 г. започва следването си в Юридическия факултет на Бернския университет (Швейцария), където 4 години по-късно защитава успешно докторантура с дисертация на тема: „Експроприацията на основата на швейцарското право“². Почти веднага след дипломирането си в Берн, Кацаров се завръща у дома в своята родина, където в следващите години ще преживее едни от най-важните преломни моменти в своя живот – както хубави, така също за съжаление не толкова приятни. От 1921 г. проф. Кацаров започва да работи като адвокат в София, давайки съвети и оказвайки правни услуги на голяма част от чуждестранни фирми и лица. Контактите му са с чужденци – французи, англичани и най-много германци, но изключително на професионална основа. През академичната 1930–1931 г. проф. Кацаров се хабилитира като редовен доцент по търговско право в Софийския университет „Св. Климент Охридски“, където преподава и чете лекции³. През 1936 г. той е избран за извънреден хоноруван професор. Така той продължава наред с адвокатската си практика умело да съчетава преподавателската си дейност, отдавайки се на задълбочени изследвания в областта на търговското право, морско търговското право, патентното право и международното частно право. По това време редом до него застава Зиновия Кацарова, която остава негова вярна спътница до края на живота си. От брака си двамата имат едно дете на име Георги Кацаров, за когото е известно, че възпитаван в чисто буржоазен дух, също учи в Първа мъжка гимназия като баща си, а след промените през 1944 г. е член на Съюза на народната младеж⁴.

Не след дълго общественото-политическият живот в младата българска държава е белязан от първите наченки на тоталитарна власт, под ударите на която попадат професионалният и личният живот на буржоазното и ерудирано семейство Кацарови. След политическите промени в България от 1944 г. проф. К. Кацаров става обект на наблюдение и проверка от Държавна сигурност (ДС) и новата народна власт. В по-голяма част от историческите изследвания се твърди, че той попада в тяхното ползрение и по-рано, като

¹ Вж. Костов, А. Биографията на професор Константин Кацаров, в: Константин Кацаров и неговото наследство, Konstantin Katzarov et son heritage, Съставител/sous la direction Александър Костов/d' Alexandre Kostov, София, 1998, с. 3.

² Вж. повече биографичните бележки на сайта на фондация „Кацарови“, достъпни на: <https://www.fonds-katzarov.ch/professeur-konstantin-katzarov/?lang=bg/#biographie>.

³ Пак там.

⁴ Маганчев, П. Проф. Константин Кацаров – живот и дейност, Български книгопис – кн. № 68, 2010.

основна причина за това се изтъкват контактите му с германски и швейцарски дипломати и пътувания извън страната в периода 1930–1940 г. – най-често до Германия, Швейцария, Австрия, Холандия, Югославия и Турция⁵. На 13.10.1944 г. Кацаров е арестуван и веднага след това обвинен, че е сътрудник на Гестапо. Основа за това обвинение е един неоснователен донос на лицето Стефан Йонков Попович, запазен и до днес в държавния архив, в който се посочва невярното обстоятелство, че д-р Кацаров е давал съвети в ущърб на българския интерес. В продължение на година Кацаров и негови близки са разпитвани на няколко пъти главно за дейността му и връзките с чужди граждани. През първото полугодие на 1945 г. следствените действия срещу Кацаров са прекратени и той възобновява активната си адвокатска и преподавателска дейност.

Учредяването на Българо-швейцарското дружество за културно сближение през 1947 г. и избирането на проф. Кацаров за негов председател дават началото на систематично следене на неговата дейност и събиране на доказателства, които да станат основа за повторно арестуване и обвинение. Не след дълго, когато се събират достатъчно по обем „донесения“, е повдигнато поредното обвинение срещу професора, което е внесено в съда. На 8 април 1953 г. Софийски окръжен съд признава за виновен тогавашния 54-годишен К. Кацаров в шпионство⁶. Адвокатите на проф. Кацаров обжалват постановената присъда, но Върховният съд не намира основания за нейната отмяна.

За семейство Кацарови настъпва изключително труден и преломен момент. Както всеки читател може да се досети, почти веднага след осъждането му проф. Кацаров бил освободен от преподавателската си длъжност, а съпругата му, която по това време работи като библиотекарка в университета – уволнена. Не закъснява и икономическата смърт на семейството, тъй като имуществото му било одържавено. Но през февруари 1954 г. съдбата се усмихва на проф. Кацаров, който през това време изтърпява наказанието си лишаване от свобода първоначално в Софийския, а след това във Варненския затвор. По силата на отмененото вече производство, т. нар. „преглед по реда на надзора“ присъдата срещу д-р Константин Кацаров е отменена като незаконосъобразна, а самият той е освободен от затвора.

След цялата горчивина, за проф. Кацаров не остава нищо друго освен да потърси уединение и смисъл в друга държава, като емигрира. Така две години по-късно, през отдаланашната 1956 г. той завинаги напуска държавата си и се установява в Женева, Швейцария. Прави впечатление, че уважаваният учен проявява воля и сила, които с основание го определят като „българския

---

⁵ Вж. Цачевски, В., Константин Кацаров, Пътят към върха, Сиела, С. 2016, с. 118–119.

⁶ Пак там.

Виктор Франкъл⁷, т. к. той за миг не се пречупва, нито духът му се сломява въпреки отдалечеността от дом и семейство.

В Швейцария професор Кацаров задълбочава научните си интереси, в резултат на което успява да се утвърди като световно признат експерт по патентно право. През 1963 г. възобновява преподавателската си дейност в Женевския университет, където започва работа като частен доцент по търговско право и преподава до 1970 г. Зад граница той издава редица статии и трудове и успява да се утвърди също и като отличен специалист по търговско право. Преживеният опит и горчивият спомен изиграват ролята на двигател за издаването на новите книги, в които професорът излага своите искрени виждания. Откровеността му и обективният анализ в тях придават чисто политически и исторически характер на трудовете му, но последните са с актуално звучене и до днес. Става въпрос за следните книги: „Светът отблизо“, „Анализ на победата/Проиграната победа“ (1964 г.) и „60 години живяна история“ (1970 г.)⁸, част от които издава на немски, френски и български език.

Няколко години по-късно, през 1963 г., съпругата на проф. Кацаров успява да емигрира при него в Швейцария, където остава с него до края на дните си. Дватама създават фондация, която и до днес позволява на български студенти да задълбочат познанията си в областта на правото. Известно е, че през 1974 г. Константин Кацаров дарява на Народната библиотека 1500 тома лична колекция от книги на немски, френски, руски и английски език в областта на правните изследвания⁹.

Видно от постъпките му, макар живеещ и работещ на хиляди километри от късчето земя, където се е родил, проф. Кацаров продължава да носи България дълбоко в сърцето си. Освен, че до днес той е едно от светилата в световните научни среди, с примера си той продължава да заразява и предава на поколенията един от най-важните уроци – този по родолюбие.

II. Интервю с проф. Кацаров по някои важни обществени въпроси

Проф. Кацаров, как ще определите правото според Вас?

„Трябва да сте практикували право почти половината от този толкова богат на сътресения век, за да се убедите, че тази привидно банална

⁷ Виктор Емил Франкъл е австрийски невролог и психиатър, който губи семейството си в концентрационния лагер в Аушвиц.

⁸ Вж. Кацаров, К. 60 години живяна история, София, 1994, където авторът разкрива себе си и своя живот. Книгата е наситена с биографични данни и подробности от живота на семейството и е препоръчителна.

⁹ Уикипедия https://bg.wikipedia.org/wiki/Константин_Кацаров.

латинска поговорка е съвършено вярна и крие висока стойност: „Правото е фундамент на държавата!“¹⁰

Ще ни разкажете ли по-подробно какво беше състоянието на гражданската и наказателната юрисдикция у нас след промените през 1944 г.?

„Гражданските съдилища се характеризират с твърде ограничено поле на действие, както от гледна точка на делата, така и според важността на споровете“... Поверените на гражданските съдилища спорове представляват дреболии, а за това има две причини. Първата: големите икономически афери са предмет на спор между държавни предприятия, чиито нерешени проблеми се отнасят пред специални трибунали, наречени „държавен арбитраж“... В компетентността на гражданските съдилища са единствено възникналите в частния живот на обеднялото и почти несъстоятелно население разногласия: конфликти между наемодатели и наематели, финансови спорове и т. н., а също и разводи, установяване на бащинство, детски издръжки и други подобни дела са основната част от техните занимания...“.

Що се отнася до наказателните съдилища... В областта на общото наказателно право естествено юрисдикцията страда от присъщите за правото в тоталитарната държава затруднения: политизация и липса на гаранции за независимостта на съдията. ... Равнището на гражданската и наказателната юрисдикция по отношение на престъпленията от общ характер съвсем не е образцово.“ ... Класическите наказателни съдилища се придържат към аксиомата: „По-добре е девет виновни да избегнат наказанието, отколкото един невинен да бъде осъден.“ Напротив, в комунистическите държави – където тези съдилища вече са просто репресивен орган на Държавна сигурност, а съдиите са фигуранти – афоризмът е преобърнат: „По-добре ще е десет невинни да бъдат осъдени, отколкото един виновен да бъде оставен на свобода!“¹¹

А какво стана с юридическото образование и наука през този период?

„Настъпи значителен упадък в научните дирения в областта на правото“¹².

Според Вас какво трябва да е съдебното устройство в една конституционна държава, каквато е нашата страна?

„Всяка уважаваща себе си конституционна държава не само учредява автономна, натоварена с уреждане на разногласията между гражданите

---

¹⁰ Вж. Кацаров, К. Проиграната победа, ИК „Прозорец“, 1994, с. 311.

¹¹ Пак там, с. 313–315.

¹² Пак там, с. 325.

институция, но и подлага действията на собствените си органи, както и административните дела на действително независим юридически контрол“.¹³

Един по-широкомащабен въпрос извън обсега на правото. Като човек, зрител на почти четвърт век след Втората световна война, как бихте определили положението на Запада?

„Днес Западът се радва на безпрецедентно благосъстояние. ... Успя да осигури на народите си такива материални условия, каквито те едва ли дори са сънували преди няколко десетки години. Затова пък, от идеологическа и политическа гледна точка положението на Запада е по-неясно от когато и да било. ... не желае да си извади поуки от близкото минало и не мисли за бъдещето.“¹⁴

Имаме информация, че сте контактували лично с Тодор Живков и сте писали писмо до него по важен за Вас въпрос. Какво пишеше в него?

„Аз Ви моля, уважаеми другарю Живков, – под Ваша лична грижа – да се даде по спешност разрешение на преписката, и на мен отговор относно възможността да запазя българското си поданство.“

И накрая един по-личен въпрос, проф. Кацаров, ако позволите. Знаем, че през целия си живот оставате верен към родината си, но така също и на своята съпруга, на която изпращате непрекъснато писма до момента, в който тя емигрира при Вас в Швейцария през 1963 г. В кореспонденцията си Вие сте романтичен и се разкривате като загрижен и любящ съпруг. Споделете ни как завършвахте писмата си до Вашата съпруга?

Ако днес беше сред нас, може би със скромната си усмивка проф. Кацаров би отговорил на този въпрос тихо и откровено с думите:

„Твой Константин“.¹⁵

Уважаеми читателю, имахме удоволствието да погледнем за кратко света през очите на проф. Кацаров. За съжаление той не е сред нас, но неговите думи са актуални и за днешния свят – за днешната общественост-политическа и юридическа реалност.

¹³ Пак там, с. 311.

¹⁴ Вж. повече по този въпрос Цачевски, В. Цит. съч., с. 339.

¹⁵ Вж. Цачевски, В. Цит. съч., с. 295.

CONTENTS

- 11 Foreword
Veselina Maneva
- 13 Welcome speech by Dr. Emilia Lazarova, Deputy Minister of
Education and Science
- I. PROF. KONSTANTIN KATZAROV'S SCIENTIFIC
RESEARCH AND LAW PRACTICE IN THE FIELD OF
INTELLECTUAL PROPERTY**
- 16 On Prof. Konstantin Katzarov's contribution
to the field of intellectual property
Veselina Maneva
- 24 Scope and place of industrial property in the Bulgarian legal system
Jivko Draganov
- 34 Role of intellectual property for promoting inventions,
innovation and technical and social progress
Vladimir Yossifov
- 56 Financing independent film production beyond the EU rules
Raina Nikolova
- 72 Artificial intelligence and intellectual property:
current problems and challenges
Antitsa Geneva
- 86 Why the general rules of non-contractual liability
inapplicable to tort claims in intellectual property?
Atanas Kostov
- 102 The territoriality principle concerning objects of intellectual property,
in the context of their transborder use
Trayan Kosev

- 112 Disposal of industrial design right
Kalina Dimova
- 128 Origin and Development of Legal Protection for Utility Models
Polina Pisarska

**II. ISSUES IN PROPERTY LAW AND THEIR
INTERPRETATION IN *THEORY OF NATIONALISATION*,
PROF. KONSTANTIN KATZAROV'S
FUNDAMENTAL WORK**

- 142 Confiscation of illegally acquired property
Ventzislav Stojanov
- 152 A look at the legal doctrine regarding the division
of property into public and private
Lyuba Panayotova – Chalakova
- 166 Patrimonial consequences of nationalization and
of plurilateral contracts (a comparison)
Angel Shopov
- 186 Act on declaring the state ownership of the properties of the
families of the former Tsars Ferdinand and Boris and their heirs –
nationalization, expropriation, confiscation or etatization?
Ivan Mangatchev

**III. PROF. KONSTANTIN KATZAROV'S
CONTRIBUTION TO TEACHING AND
SYSTEMATISATION OF COMMERCIAL LAW**

- 204 A historical and comparative overview of legal concepts
on the trade name
Ekaterina Mateeva
- 274 Prof. Konstantin Katsarov's study of maritime commercial law and
a Roman legal precedent for liability in maritime transport
Malina Novkirishka-Stoyanova

- 310 Discussion questions regarding the invitation for the general shareholders meeting of the LLC
Nikolaj Kolev
- 326 Persons with mental disorders in partnerships
Zhana Koleva
- 344 Silence, rejection, challenging and oppositional behavior in the Commercial Law. Comparison and demarcation of institutes
Ivaylo Malinov

IN CONCLUSION

- 369 If you were with us today?
A conversation with Prof. Dr. Konstantin Katzarov
Adelina Hadzhiyska

Форум „Юридически изследвания“
Книга втора

Legal Research Forum
Book Two

ISSN 3033-1129 (Print), 3033-1137 (Online)

ISBN 978-619-233-338-6 (печатно издание)
ISBN 978-619-233-339-3 (електронно издание)

www.nbu.bg
bookshop.nbu.bg